

478

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

90
7

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ — ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ Γ. Κ. ΠΑΠ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΔΙΔΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΣ ΤΟΥ ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΦΥΛΛΟΥ

[*Εκαστον Μηνιαϊον Παράρτημα θ' αποτελείται
ἐξ 128 τοῦλάχιστον σελίδων. Οἱ συνδρομη-
ταὶ λαμβάνουσι τὸ Μηνιαϊον Παράρτημα
ἄνευ ἄλλης διατυπώσεως. Οἱ τακτικοὶ ἀνα-
γνώσται ὀφείλουσι νὰ πέμπουν εἰς τὰ Γρα-
φεῖά μας κατὰ τὸ τέλος ἐκάστου μηνὸς τὰ
ἀγορασθέντα φύλλα τῶν « Ἀθηνῶν » διὰ νὰ
λάβωσι τὸ Παράρτημα δωρεὰν καὶ ἀπηλ-
λαγμένον ταχυδρομικῶν τελῶν].*

ΓΡΑΦΕΙΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΔΙΑΣΤΑΥΡΩΣΙΣ ΟΔΩΝ ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ ΚΑΙ ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΟΥ
[ΕΙΣΟΔΟΣ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΟΥ]

ΑΘΗΝΑΙ

ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ Γ. Κ. ΠΩΠ

ΤΙΜΗ ΕΚΑΣΤΟΥ ΦΥΛΛΟΥ 10 ΛΕΠΤΑ

ΤΙΜΑΙ ΠΡΟΠΛΗΡΩΜΩΝ

[Διὰ τὰς «Ἀθήνας» καὶ τὸ Μηνιαῖον Παράρτημά των ἐξ 128 τοῦλάχιστον σελίδων ἀποτελούμενον κατὰ μῆνα]

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ

ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ

Ἔτησίαι..... Δρ. 30 Ἔτησίαι..... Φρ. χρ. 40

Ἐξάμηνος..... > 16 Ἐξάμηνος... Φρ. χρ. 20

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1907

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΗΝΟΛΟΓΙΟΝ.....	σελ. 3	Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙ ΑΙΓΥΠΤΙΩΝ	σελ. 47
ΤΑ ΜΕΓΑΛΕΙΤΕΡΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΓΕΓΟΝΟΤΑ.....	» 4	ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΑΤΑ ΤΟ ΤΡΕΧΟΝ ΕΤΟΣ	
ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ.....	» 5	ὑπὸ Μιλτ. Ἀγγίνου Καβαλιεράτου	
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ.....	» 5	Βουλευτοῦ Σάμης.....	σελ. 68
ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ.....	» 7	ΡΟΔΑΚΕΣ ΚΑΙ ΑΝΘΕΜΙΑ ὑπὸ Θραδύβ. Ζωῖσπούλου.....	» 74
ΠΟΙΚΙΛΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ.....	» 9	Ο ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ ὑπὸ Μιχαήλ Γ. Λαμπρινίδου.....	» 77
ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΜΕΓΑΛΑΙ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ὑπὸ τοῦ εἰδικοῦ συνεργάτου τῶν «Ἀθηνῶν».....	» 10	ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΙ περὶ τῶν ΚΡΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΙΜΟΥ.....	» 87
ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΤΩΝ ΣΤΡΑΤΩΝ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ.....	» 16	Η «ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΣΑΒΒΑ», Δράμα ὑπὸ Γ. Β. Τσοκοπούλου.....	» 89
ΕΘΝΗ ΚΑΙ ΦΥΛΑΙ ὑπὸ Π. Καρολίδου καθηγητοῦ τῆς Ἑλλ. ἱστορίας ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.....	» 17	Η ΠΡΩΤΗ ΕΛΛΗΝΙΣ ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΥΣ.....	» 98
ΤΟ ΘΕΑΤΡΟΝ ΑΝΑ ΤΟΥΣ ΑΙΩΝΑΣ ὑπὸ Ν. Λάδκαρη.....	» 25	Η ΧΗΜΕΙΑ ΕΝ Τῷ ΚΑΘ' ΗΜΕΡΑΝ ΒΙΩ ὑπὸ Γ. Θ. Ματθαίουπούλου ὑφηγητοῦ τῆς Χημείας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ.....	» 99
Η ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΙΑΘΗΚΗ τοῦ ΣΑΝΤΑΡΟΖΑ ὑπὸ Δημ. Γρ. Καμπούρογλου Γεν. Ἐφόρου τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης.....	» 29	ΕΙΚΑΣΤΙΚΑΙ ΤΕΧΝΑΙ ὑπὸ Ν. Ἀλεξτορίδου Γραμματέως τῆς Καλλιτεχνικῆς Ἐταιρίας.....	» 106
ΤΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΤΩΝ ΘΑΛΑΣΣΩΝ ΜΑΣ ὑπὸ Βασίλ. Διγινύτου καθηγητοῦ τῆς ἀνωτέρας φυσικῆς ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ.....	» 33	ΟΙ ΑΝΑΝΔΡΟΙ Διήγημα ὑπὸ Ἀγγέλου Τανάγρα.....	» 109
ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ ὑπὸ Ν. Σαριπόλου ὑφηγητοῦ τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.....	» 37	ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΚΙΝΗΣΙΣ [Ἐπιστήμαι — Γράμματα — Τέχναι].....	» 113
ΛΕΩΝ ΤΟΛΣΤΟΝ (Βιογραφία).....	» 38	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ ΕΝΟΣ ΜΗΝΟΣ.....	» 125
Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΚΟΤΗΣ ὑπὸ Μενελάου Σακορράφου ἱατροῦ καὶ ὑφηγητοῦ.....	» 41	ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΓΟΡΑ ΑΘΗΝΩΝ ὑπὸ Ἰω. Φωτίου τραπεζομεσίτου.....	» 134
Η ΚΑΡΔΙΑ ΤΗΣ ΙΩΑΝΝΑΣ Διήγημα ὑπὸ Edm. de Amicis.....	» 44	ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΑΙ ΣΕΛΙΔΕΣ — ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΙ — ΠΟΙΚΙΛΑ — ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΕΙΣ.....	128-144

ΜΗΝΟΛΟΓΙΟΝ

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ

Ἡμέραι τριάκοντα — Ὁ ἥλιος εἰς τὸν Τοξότην

Ν.	Π.	Ἡμ. ἐβδ.	
14	1	Πέμπτη	Κοσμά καὶ Δαμιανοῦ τῶν Ἀναργύρων
15	2	Παρασκ.	Ἀκινδύνου μάρτυρος καὶ τῶν σὺν αὐτῷ
16	3	Σάββατ.	Ἀκεψιμᾶ, Ἰωσήφ καὶ Ἀειθαλᾶ μαρτύρ.
17	4	Κυριακή	Ἰωαννικίου, Νικάνδρου καὶ Ἀρμαίου ἱερ.
18	5	Δευτέρα	Γαλακτίωνος καὶ Ἐπιστήμης τῶν μαρτ.
19	6	Τρίτη	Παύλου ἀρχιεπ. Κων/πόλεως τοῦ ὁμολ.
20	7	Τετάρτη	Τῶν ἐν Μελιτῇ 33 μαρτ. καὶ Λαζάρου ὁσ.
21	8	Πέμπτη	Τῶν Ταξιαρχῶν κλπ. Ἀσωμ. Δυνάμεων
22	9	Παρασκ.	Ὀνησιφόρου, Πορφυρίου, Ματρῶνης ὁσ.
23	10	Σάββατ.	Ἐράστου, Ὀλυμπᾶ καὶ Ὁρέστου μάρτ.
24	11	Κυριακή	Μηνᾶ, Βίκτωρος καὶ Βικεντίου τῶν μαρτ.
25	12	Δευτέρα	Ἰωάννου τοῦ ἐλεήμ. καὶ Νείλου τοῦ ὁσ.
26	13	Τρίτη	Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἀρχ. Κων.
27	14	Τετάρτη	Φιλίππου τοῦ ἀποστόλου
28	15	Πέμπτη	Ἀρχεται ἡ νηστεία τῶν Χριστουγέννων
29	16	Παρασκ.	Ματθαίου τοῦ εὐαγγελιστοῦ
30	17	Σάββατ.	Γρηγορίου ἐπισκ. Νεοκαισαρείας θανμ.
31	18	Κυριακή	Πλάτωνος καὶ Ρωμανοῦ μαρτύρων
1	19	Δευτέρα	Ἀβδίου τοῦ προφ. καὶ Βαβλαάμ μάρτυρ.
2	20	Τρίτη	Πρόκλου ἀρχ., Γρηγορίου τοῦ Δεκατολ.
3	21	Τετάρτη	Τὰ εἰσόδια τῆς Θεοτόκου
4	22	Πέμπτη	Φιλήμονος, Ἀπφίας ἀποστ. Καικίλιας μ.
5	23	Παρασκ.	Γρηγορίου καὶ Ἀμφιλοχίου ἐπισκόπων
6	24	Σάββατ.	Κλήμεντος Πάπα Ρώμης, Πέτρου ἱερομ.
7	25	Κυριακή	Αἰκατερίνης μεγαλομάρτυρος
8	26	Δευτέρα	Ἀλυτίου, Στυλιανοῦ τοῦ Παφλαγονος
9	27	Τρίτη	Ἰακώβου τοῦ Πέρσου μεγαλομάρτυρος
10	28	Τετάρτη	Στεφάνου νέου ἱερομ. καὶ Εἰσηνάχου μ.
11	29	Πέμπτη	Παραμόνου καὶ Φιλομένου μαρτύρων
12	30	Παρασκ.	Ἀνδρέου τοῦ πρωτοκλήτου

ΩΡΟΣΚΟΠΙΟΝ

Ὁ ἥλιος εὐρίσκεται εἰς τὸν Τοξότην κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν. Ἐκ τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου ἡ πείρα καὶ ἡ παρατήρησις ἤγαγεν μετὰ μακροῦς αἰῶνας εἰς παρατηρήσεις περιέργως περὶ τῶν ἰδιοτήτων τῶν ἀνθρώπων ἀναλόγως τοῦ μηνὸς καθ' ὃν γεννᾶται. Οὕτω τὰ παλαιὰ βιβλία τῆς ἀστρολογίας λέγουσι, ὅτι οἱ ἄνδρες οἱ γεννηθέντες κατὰ τὸν μῆνα αὐτὸν θὰ πλουτίσωσι διὰ ταξειδίων καὶ εἶνε κράσεως ἰσχυρᾶς, μεγάλης εἰς ὅλα δεξιότητος καὶ ἀποκτώσι πολλοὺς φίλους. Εἶνε ἐν γένει φίλαθλοι καὶ φίλοι τῆς κινήσεως. Προκειμένου δὲ περὶ χαρακτήρος εἶνε πιστοί, σταθεροί, φιλόανθρωποι, φίλτροι εἰς ἄκρον καὶ φιλότιμοι μέχρις καχυποψίας.

Ἐξ ἄλλου αἱ γυναῖκες αἱ γεννηθεῖσαι κατὰ Νοέμβριον εἶνε ὑποχρεωτικώταται τοὺς τρόπους, φίλοι τῶν ταξειδίων καὶ τῆς κινήσεως, ἀγαθαὶ καὶ προωρισμέναι ν' ἀποβῶσιν ἀρισταὶ οἰκοκυραί.

ΦΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΕΛΗΝΗΣ

- 6 Νοεμβρίου Πανσέληνος ὥρα 1, καὶ λεπ. 33 π.μ.
- 14 Νοεμβρίου Σελήνης τελευταῖον τέταρτον ὥρα 5, λεπτὰ 45 π.μ.
- 21 Νοεμβρίου Νέα Σελήνη ὥρα 11, λ. 55 π.μ.
- 28 Νοεμβρίου Σελήνης πρῶτον τέταρτον ὥρα 3 καὶ λεπτὰ 50 π.μ.

ΤΑ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΤΩΝ ΚΥΡΙΑΚΩΝ

- Α'. Κυριακή 4 Νοεμβρίου Λουκᾶ ις' 19—21.
- Β'. Κυριακή 11 Νοεμβρίου Λουκᾶ ι' 25—37.
- Γ'. Κυριακή 15 Νοεμβρίου Λουκᾶ ιβ' 16—21.
- Δ'. Κυριακή 25 Νοεμβρίου Ματθ. ιη' 18—27.

ΜΕΓΑΛΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

- 8 Νοεμβρίου Ἀρχιερατικῆς Μιχαήλ.
- 13 » Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.
- 14 » Φιλίππου τοῦ Ἀποστόλου.
- 21 » Τὰ εἰσόδια τῆς Θεοτόκου.
- 25 » Τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης.
- 30 » Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου.

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΟΥ ἈΞΑΝΤΟΣ ΜΗΝΟΣ

Κατὰ τὸν λήξαντα μῆνα Ὀκτώβριον μεγάλα ἐγένοντο πλήμμυραι ἐκ βροχῶν εἰς τὴν Μεσημβρινὴν ἰδίᾳ Γαλλίαν ὅπου ὑπερεξεγείλισαν ὁ ποταμὸς Ροδανὸς καὶ οἱ παραπόταμοί του. Αἱ ἐκ τῶν πλημμυρῶν καταστροφαὶ ὑπῆρξαν μεγάλα καὶ θύματα δὲ ἀνθρώπινα ἐσημειώθησαν. Ἐπίσης σεισμοὶ καταστροφικοὶ ἐγένοντο κατὰ τὸ β'. δεκαήμερον τοῦ Ὀκτωβρίου ἐν τῇ Ἰταλικῇ Καλαβρίᾳ. Ἡ θερμοκρασία κατὰ τὸν λήξαντα Ὀκτώβριον ὑπῆρξε πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης κάτω τοῦ συνήθους καὶ μόνον ἐν Ἑλλάδι ἐξηκολούθησαν καὶ τὰ ὑπαίθρια θεάτρα ἀκόμη καὶ καθ' ὅλον τὸ β'. δεκαήμερον τοῦ Ὀκτωβρίου.

ΔΗΜΩΔΗ ΔΙΣΤΙΧΑ ΤΟΥ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ

- Τὸ Νοέμβρη καὶ Δεκέμβρη
φύτετε καταβολάδες.
- Ἡ πούλια βασιλεύοντας
κι' ὁ καλὸς γιωργὸς ἀποσπέρνοντας.

ΤΑ ΜΕΓΑΛΕΙΤΕΡΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΝΟΕΜΒΡΙΟΝ

1 Νοεμβρίου

1822.—'Ο 'Οδυσσεύς 'Ανδροῦτος μετὰ ἑκατὸν ἀνδρῶν κλείεται εἰς τὸ Χάνι τῆς Γραβιάς πολιορκούμενος ὑπὸ τοῦ Μεχμέτ-Πασᾶ ὑπαρχηγοῦ τοῦ Δράμαλη. Τὴν νύκτα μετὰ φονικωτάτην μάχην ὁ 'Οδυσσεύς σώζεται διολισθαίνων μετὰ τῶν ἐπιζησάντων ἀνδρῶν ἐν μέσῳ τῶν τουρκικῶν ταγμάτων.

2 Νοεμβρίου

1826.—Ναυμαχία διαρκέσασα καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν μετὰ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στόλου καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ εἰς τὸ ἀπὸ Ἀστυπάλαιας καὶ Κεφάλου διάστημα. Ἡ ναυμαχία ἐξηκολούθησε καὶ τὴν νύκτα μέχρις ὅτου τὰ Ἑλληνικά πυροπολικά τοσοῦτον τρόμον ἐπροξένησαν, ὥστε ἠναγκάσθη ὁ Αἰγύπτιος ναύαρχος Ἰμπραήμ νὰ δώσῃ τὸ σύνθημα τῆς ἀτάκτου φυγῆς τοῦ ὑπ' αὐτὸν στόλου.

3 Νοεμβρίου

1807.—'Ο Σταθᾶς ναυμαχεῖ παρὰ τὸν κόλπον τῆς Θεσσαλονίκης.

4 Νοεμβρίου

1826.—'Ο Κωλέττης μετὰ 1500 Θεσσαλῶν καὶ Μακεδόνων καὶ τινῶν φιλελλήνων ἀποπέλει διὰ τὸ Ταλαντοῆσι.

5 Νοεμβρίου

1828.—Παράδοσις τῆς Λεβαδείας, τῶν Σαλόνων καὶ τῆς Σηριποῦς εἰς τὸν ὑπὸ τὸν Ὑψηλάντην ἑλληνικὸν στρατόν.

6 Νοεμβρίου

1824.—Διάλυσις τοῦ ἐν Καρβασαρά Τουρκικοῦ στρατοπέδου, ἀποτελουμένου ἐξ 20,000 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Ὁμέρ-Βρουῶνην καὶ φυγὴ τῶν Τούρκων.

1828.—Ἐμφάνισις τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στόλου ἔξω τοῦ Μεσολογγίου.

7 Νοεμβρίου

1827.—'Ο Ἀλμείδας φθάνει μετ' ἐπικουριῶν εἰς Χίον πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ Φαβιέρου.

8 Νοεμβρίου

1843.—Συγκρότησις τῆς ἐν Ἀθήναις Α' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως.

1866.—Καταστροφὴ τῆς ἐν Κρήτῃ μονῆς τοῦ Ἀρχαίου.

9 Νοεμβρίου

1821.—Διαρπάζει καὶ ἀποτεφρώνει τὰ χωρία τῆς Χερσονήσου τοῦ Ἄθω ὁ Ἀπ-Λουβούτ πασᾶς.

10 Νοεμβρίου

570.—Ἡ γέννησις τοῦ Προφήτου Μωάμεθ.

11 Νοεμβρίου

1826.—Οἱ Τούρκοι οἵτινες ἀνέμενον νὰ καταστραφῇ ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν διὰ τῆς κατασκευασθείσης ὑπ' αὐτῶν ὑπονόμου, μετ' ἐκπλήξεως εἶδον ὅτι τὸ σχέδιόν των ἀπέτυχεν, ἔνεκα τῆς ἀνθυπονόμου τὴν ὁποίαν κατεσκευάσεν ὁ Κώστας Χουρμούζης.

12 Νοεμβρίου

1825.—Μοῖρα ὑδραϊκὴ συγκεντρωθεῖσα εἰς Βάτικα ἀκολουθεῖ τὰ ἴχνη τοῦ ἐχθροῦ πλέοντος εἰς Μεσολόγγιον.

13 Νοεμβρίου

1825.—Ναυμαχία παρὰ τὸ ἀκρωτήριο τοῦ Πάτα.

14 Νοεμβρίου

545.—'Ο Αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς ἀποθνήσκει ἀπὸ πληκτος.

15 Νοεμβρίου

1821.—Ἡ ὑπὸ τῶν πληρεξουσίων Ἑλλήνων παραδοχὴ τοῦ Ἀρείου Πάγου.

16 Νοεμβρίου

1864.—Λήξις τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ ὀρκωμοσία τοῦ Βασιλέως Γεωργίου ἐπὶ τοῦ Συντάγματος.

17 Νοεμβρίου

1823.—Ἐξοδος ἐκ τοῦ πολιορκουμένου Μεσολογγίου πρὸς διαρπαγὴν τῶν τροφίμων τοῦ ἐχθροῦ.

18 Νοεμβρίου

1823.—Λύσις τῆς δευτέρας πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου

19 Νοεμβρίου

1826.—'Ο Γρίβας προσβάλλεται εἰς Ἀράχωβαν ὑπὸ τοῦ Μουστάμπεη.

20 Νοεμβρίου

1848.—'Ο Πρίγκηψ Λουδοβίκος Ναπολέον Βοναπάρτης (μετέπειτα Ναπολέον Γ' Αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων) καταλαμβάνει διὰ πραξικοπήματος τὴν Προεδρείαν τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας.

21 Νοεμβρίου

1824.—Εἰς τὸν Ἅγιον Σώστην γίνεται ἐμφύλιος πόλεμος καθ' ὃν φονεύεται ὁ Πάνος Κολοκοτρώνης υἱὸς τοῦ γέροντος τοῦ Μωρηᾶ.

22 Νοεμβρίου

1505.—Ἡ πρώτη μεγάλη καταδίωξις τῶν Διαμαρτυρομένων ἐν Γαλλίᾳ. Ἡ Βασιλομήτωρ Αἰκατερίνη τῶν Μεδίκων διατάσσει τὴν σφαγὴν πεντακισχιλίων Καλβινιστῶν εἰς τὸν Μερνδόλ.

23 Νοεμβρίου

1821.—'Ο Ἄρειος Πάγος ψηφίζει τὴν ἐξ 150,000 φιορινίων συνομολόγησιν δανείου.

24 Νοεμβρίου

1826.—Μεγάλῃ μάχῃ εἰς τὴν Ἀράχωβαν διευθύνοντος τοῦ Γ. Καραϊσκάκη

25 Νοεμβρίου

1826.—Πρὸ τῆς Ἀραχώβης ὑψοῦται τρόπαιον δισχιλίων ἐχθρικῶν κεφαλῶν.

26 Νοεμβρίου

1826.—Ἡ φρεγάτα «Ἑλλάς» φθάνει εἰς Αἴγινα καὶ ἐπ' αὐτῆς ὁ Ἄνδρέας Μιαούλης ὑψώνει τὸ ναυαρχικὸν του σύμβολον.

27 Νοεμβρίου

1825.—Ἐπάνοδος τοῦ Ἰμπραήμ εἰς Πάτρας.

28 Νοεμβρίου

1826.—Εἰσοδος τοῦ Φαβιέρου εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν μετὰ 650 πολεμιστῶν καὶ ἀφθόνων πολεμοφοδίων.

29 Νοεμβρίου

1821.—Ἐν Ἄργει ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης ἐκδίδει ἡμερησίαν διαταγὴν περὶ ἀλώσεως τοῦ Ναυπλίου.

30 Νοεμβρίου

1822.—Ἀλωσις ἐξ ἐφόδου τοῦ Παλαμηδίου ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΜΗΝ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1907

Κατά τὸν λήξαντα μῆνα οὐδὲν νεώτερον παρέσχεν ἡ πολιτικὴ ἐν Ἑλλάδι κίνησις, καίτοι δ' εὐρισκόμεθα εἰς αὐτὴν τὴν παραμονὴν τῆς ἐναρξῆς τῶν ἐργασιῶν τῆς Βουλῆς, ἡ θέσις τῶν πραγμάτων παραμένει ἡ αὐτή. Μόνον εὐάρεστον φαινόμενον, ἀπὸ συνταγματικῆς ἔστω ἐπόψεως, εἶνε ἡ κατὰ Νοέμβριον ἐναρξίς τῆς Βουλευτικῆς Συνόδου. Διότι μέχρι τοῦδε καὶ τὰ ἐλάχιστα τῶν γεγονότων μετετρέποντο εἰς δυνάμεις ἱκανὰς νὰ μεταρρίπτωσι τὴν ἐναρξίν τῶν ἐργασιῶν τῆς Βουλῆς ἐβδομάδας ὀλοκλήρου πέραν τοῦ Νοεμβρίου, ὥστε τὸ Κράτος νὰ ψηφίῃ τὸν προϋπολογισμόν μας καθ' ἣν ἐποχὴν ἔληγε σχεδὸν ἡ χρῆσις τοῦ ἔτους, εἰς ὃ ἀνεφέρετο ὁ συζητούμενος προϋπολογισμός.

Ἡ Κυβέρνησις δὲν φαίνεται παρασκευάσασα νέαντινα ἐργασίαν, καὶ ἐν αὐτοῖς δὲ τοῖς ὑπουργείοις μόλις ἤρξατο ἡ διαγραφὴ τῆς συντάξεως τοῦ προϋπολογισμοῦ, ὥστε εὐλόγως εἰκάζεται, ὅτι μὴ ὑπαρχούσης ἄλλης τινος νομοθετικῆς ἐργασίας δυναμένης νὰ προκαλέσῃ ἀντίδρασιν, θὰ ψηφισθῇ ὁ προϋπολογισμὸς ἐντὸς τοῦ διμήνου ὅπερ μᾶς χωρίζει ἀπὸ τοῦ ἐπιόντος ἔτους. Εἶνε καὶ αὐτὸ μία πρόοδος. Κατὰ τύπους ἔστω ἀλλὰ πάντως πρόοδος, καὶ θὰ ἦτο ἀληθῶς ἔλ-

λειψις στοιχειώδους κυβερνητικῆς μερίμνης, ἂν καὶ ὁ τύπος αὐτὸς παρελείπετο, ἀφοῦ ἔχει ὅλα τὰ μέσα καὶ ὅλην τὴν δύναμιν νὰ τὸ κατορθώσῃ.

Διότι παρ' ὅλα τὰ θρυλούμενα τὰ πράγματα θὰ μείνωσιν ὅπως καὶ νῦν ἔχουσιν, οἱ φιλοδοξοῦντες χαρτοφυλάκια θὰ περιστείλωσι καὶ πάλιν τὴν φιλοδοξίαν των, οἱ δὲ αἰώνιοι δυσηρεστημένοι θὰ ἐλαφρύνουν τὸν φόρτον τῆς δυσαρεσκείας των λαμβάνοντες τὴν μερίδα αὐτῶν ἐκ τῆς ἀποθήκης τῶν ρουσφετίων. Ἐξ ἄλλου δὲ ἡ ἀντιπολίτευσις, ἣτις ἐκάθευδε, καθ' ὃν χρόνον ἡ κυβέρνησις καὶ ὅλον τὸ ἐπίσημον κράτος ἐκοιμάτο ἢ ἐταξείδευε τὸν θερινὸν ὕπνον καὶ τὰ ὑπερθερινὰ ταξείδια, δὲν φαίνεται ἀντιπολίτευσις σκοποῦσα νὰ δράσῃ ἢ καὶ κἂν ν' ἀντιδράσῃ.

Ὡστε ὅλα τὰ ἐν τῇ πολιτικῇ φαινόμενα παρουσιάζουσιν αἰθριώτατον τὸ μέλλον διὰ τὴν κυβέρνησιν, ἣτις μάλιστα φαίνεται μετ' ἀνταρρεσκείας στηριζομένη καὶ εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῶν διεξαχθεισῶν στρατιωτικῶν ἀσκήσεων, κατὰ τὰς ὁποίας καὶ ὁ Διάδοχος τοῦ Θρόνου ἐπέδειξε τόσῃν ἐπαινετὴν πρωτοβουλίαν.

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1907

Ἀπὸ τῆς ἱστορίας εἰς τὸν θρύλον ἐλάχιστον ἐναπομένει διάστημα εἰς τοὺς στενοὺς περὶ τὴν Διπλωματίαν ὀρίζοντας, ὥστε βεβαίως κίνδυνος μήπως ὡς ἱστορίαν παραστήσωμεν ἀπλοῦν θρύλον παρίσταται, θίγοντες τὸν ἀπώτερον σκοπὸν τῆς Ἀγγλορωσικῆς Συμμάσεως, ἣτις ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἀποτελοῦσα τὸ στάδιον μυστικωτάτων διαπραγματεύσεων ἐπραγμα-

τώθη τὸν Ὀκτώβριον. Ἡ Ἀγγλία ἐπὶ τῇ δεδικαιολογημένῃ προόψει Ἰνδικῆς ἐξεγέρσεως ἐνδυναμωμένης ἐκ τῆς πάντοτε κινδυνώδους γειτνιασεως τῆς ἀπὸ βορρᾶ τῶν Ἰνδιῶν Ρωσικῆς ἐπιδράσεως, ἐφάνη πρόθυμος νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὰ μᾶλλον ἀδιάφορα αὐτῇ σημεῖα, ἐκ φόβου μήπως ἐν προσεχέσταιῳ μέλλοντι ριψοκινδυνεύσῃ τὰ ὑλικά αὐτῆς ἐν Ἰνδίασι συμφέροντα.

Καθορίσασα τὰς ζώνας καὶ τὰς σφαίρας τῆς ἐπιρροῆς ἐν Περσίᾳ, Ἀφγανιστάν καὶ Θιβέτ, ἢ Ἀλβιδῶν δύναται τοῦ λοιποῦ νὰ συγκεντρώσῃ ἀπάσας αὐτῆς τὰς προσπαθείας εἰς τὴν Ἰνδικὴν χερσόνησον, ὅπου ἀναμοχλεύεται μυκωμένη ἐξέγερσις μεϊζων καὶ φοβερωτέρα τῆς πρὸ ἡμίσεος αἰῶνος συγκλονισάσης τὰ θέμεθλα τῆς Βρεττανικῆς εὐπραγίας.

Ἄφ' ἐτέρου ἢ Ρωσσία ἤσυχος τώρα περὶ τῆς δράσεως τῆς Ἀγγλίας ἐν τῇ Ἑγγύς Ἀνατολῇ, δύναται ἀσφαλῶς νὰ βαδίσῃ εἰς τὸ ἀπὸ τόσων ἐτῶν βαυκαλίζον αὐτὴν σχέδιον τῆς πρὸς Νότον καὶ τὴν Μεσόγειον ἀμέσου ἢ καὶ ἐμμέσου αὐτῆς διὰ τῆς Βουλγαρίας ἐπεκτάσεως. Ἡ ὥρα ἦτο κατάλληλος. Ἡ ὑγεία ἢ ἐπισφαλεστάτη τοῦ Καισαροβασιλέως μέγιστα πλεονεκτήματα ἠδύνατο νὰ προσκομίσῃ εἰς τὴν Ἄρκτον τοῦ Βορρᾶ λαμβανομένου ὑπ' ὄψει, ὅτι μετὰ τὸν ἀφευκτον διαμελισμὸν τῆς Δυναδικῆς Μοναρχίας, τὰ παλαιὰ καὶ σκότια ὄνειροπολήματα τῆς Αὐστρίας θὰ κατέρρουσιν ἀφ' ἑαυτῶν. Ἐπὶ τῇ προόψει τῆς θάττον ἢ βράδιον ἀπωλείας τοῦ Ἀδρια, ἐπὶ τῇ φόβῳ τοῦ πανταχόθεν ναυτικοῦ ἀποκλεισμοῦ ἢ Αὐστρία καταλληλοτέραν ἐξοδὸν τῆς Θεσσαλονίκης δὲν ἠδύνατο νὰ εὕρῃ. Ἐτόλμησε νὰ σκεφθῇ τὴν πρὸς τὰ ἀνατολικά τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου παράλια ἐπέκτασίν τῆς καὶ μακρὸν ἤρχισεν ἀγωνιζομένη ἀγῶνα ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς Ρωσσίας, τῆς τὰ ἐκείθεν τῆς Θεσσαλονίκης κυρίως ἐποφθαλμώσης. Ἀμφότεραι αἱ Δυνάμεις δὲν ὑπεχώρησαν πρὸ οὐδενός. Οὐδεμίαν πίεσιν παρέλειψαν, οὐδεμίαν τῆς ἀληθείας στρέβλωσιν ἐλησμόνησαν, οὐδένα τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ὀρθοῦ στραγγαλισμὸν ἀπέκρουσαν.

Ἀπειλητικαὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἤττον Διακοινώσεις ἐξετοξεύοντο πρὸς τὰς Κυβερνήσεις τῶν Κρατῶν τοῦ Αἴμου, καθ' ὃν χρόνον ἐπιδεικτικῶς οἱ Μεγάλοι Δούκες ἐπισκεπτόμενοι τόσον τὴν Σόφιαν ὅσον καὶ τὸ Βουκουρέστιον ἐφαίνοντο ὡσεὶ ἐντεταλμένοι παρὰ τῆς ἀποστελλούσης αὐτοῦς Δυνάμεως νὰ ὑποδηλώσουν, ὅτι καὶ μὲν τὴν ἀκεραιότητά τῆς Τουρκίας ὀψίμως ἐπιποθήσασα καὶ κηρύττουσαι τόσον πρὸς τὴν Σόφιαν ὅσον καὶ εἰς τὸ Βουκουρέστιον διακοινώσεις ἀπέστειλαν, ἀλλ' αὐταὶ ἦσαν ἀδρότητος πρὸς τὴν Ἑλλάδα δείγματα, πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἦν ἠθελον νὰ παραστήσουν ὡς μόνον ἐνοχον ἐν τῇ Μακεδονικῇ κοινίστρᾳ. Διότι τοῦτο ἐσήμαινεν ἢ ἐπιδεικτικῆ αὐτῇ ἐπίσκεψις καὶ δὴ ἢ ἐκλογὴ προσώπου στενωτάτην μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς Δυναστείας τὴν συγγένειαν ἔχοντος.

Ἄλλ' ἐὰν αἱ πίεσεις αὐταὶ μόνον εἰς τὰς διακοινώσεις περιεστρέφοντο, τὸ γε νῦν ἔχον ἢ ζημία ἐλαχίστη ἠθελεν ἀποδοῖ. Ἀτυχῶς ὁμως ἢ πίεσις, ἢ πραγματικὴ ἀλλαγὴ ἐπιτελεῖται.

Τὸ μέγα θῦμα ὁ Ἅγιος Δράμας Χρυσόστομοστρανὸν μαρτύριον πρόκειται. Κατεσχέθη ἢ ἰδιωτικῆ αὐτοῦ ἀλληλογραφία καὶ ἐπὶ τῇ ἀπλῇ μόνον ἐλπίδι ὅτι τυχὸν μεταξὺ

τῶν ἐπιστολῶν ἐκεῖνων ἠθελεν εὐρεθῆ καὶ ἐν ἔστω ἀπτόν τῆςδῆθεν συνενοχῆς του εἰς τὰ Ἑλληνομακεδονικά σώματα τεκμήριον, ἐζητήθη ἐπὶ πίνακι ἢ κεφαλῇ αὐτοῦ. Ἡ ἀλληλογραφία εὐρέθη ἐν πλήρει τάξει, οὐδαμῶς δ' ἐνοχοποιουμένου πλέον τοῦ Ἁγίου Δράμας ἐζητήθη ὁ ἐξοβελισμὸς, ἢ ἐξορία, μικρὸν ἔτι καὶ ἢ καθαίρεισις αὐτοῦ. Τί κατὰ τοιούτων πίεσεων ἠδύνατο ν' ἀντιτάξῃ ὁ Παναγιώτατος Πατριάρχης; Τί ἠδύνατο ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ Γιλδιζ-Κιόσκ ὅπως καταβιάσῃ τὴν μόλις ἀναρτηθεῖσαν τοῦ Μεγάλου Ἐθνομάρτυρος Γρηγορίου τοῦ Ε' εἰκόνα; Τί ὁ Οἰκουμενικὸς νὰ πράξῃ εἰς τὰς πολλὰς καὶ ποικίλας τοῦ Μεγάλου Βεζύρου Φερῆτ Πασᾶ ἀντιπρονομακὰς ἀξιώσεις, τοῦ Βεζύρου τούτου, τοῦ παρὰ τὴν Ἀλβανικὴν αὐτοῦ καταγωγὴν, παρὰ τὴν εἰς τὴν Ἑλληνίδα παιδείαν μόρφωσίν του, παρ' ὅλα τὰ κοσμοπολιτικά αὐτοῦ αἰσθήματα δρώντος οὕτω τῇ πίεσει τῆς τε Αὐστρίας καὶ τῆς Ρωσσίας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῇ ἰδίῳ ἐπόμενος κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου ἀνεξηγήτη καὶ ἀδικαιολογήτη μίσει; Ὁ Πατριάρχης ἐν χαλεποῖς χρόνοις ἀγωνιζόμενος μετὰ σθένους ἀντεπεξέρχεται, προσκολλόμενος εἰς τὰς πατρίας προνομίας, ἅς μίαν πρὸς μίαν ἐπιζητοῦσι νὰ ὑφαρπάσωσιν οἱ εἰς τὸ μέγα τοῦτο συμφέρον ἀποβλέποντες. Ἐσχάτως ἢ Α. Θ. Παναγιότης κτυπήσασα τὴν ἐπιγονατίδα ἐπὶ ἑβδομάδα παρέμεινε κλινήρης, μὴ παραλείπουσα ὁμως ἀσθενῆς ἔτι νὰ ἐπαγρυπνῇ τὴν πανταχόθεν ὑπὸ ἐχθρῶν περισφιγγομένην Ἑλληνικὴν Ὀρθοδοξίαν. Τὰ νέα τῶν Βουλγάρων κατορθώματα διὰ τοῦ τερατώδους ὀλοκαυτώματος τοῦ Ρακόδου θὰ ἠδύνατο ν' ἀποτελέσουν τὴν ἀπάντησιν εἰς τοὺς διώκτας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ πεπολιτισμένη Ἑυρώπῃ. Ἄλλ' ὑπάρχουν πλέον πολιτευταὶ ὀλιγώτερον ψυχροὶ εἰς τῶν Ἐθνῶν τὰ δίκαια, ψυχρότεροι δὲ εἰς τῶν ἰδίων συμφερόντων τὰς παρορμήσεις; Καὶ ἐὰν ὑπῆρχον τοιοῦτοι θὰ ἐτόλμα μετὰ τόσης ἀδράς στυγνότητος ὁ ὑφυπουργὸς τῶν Ἀποικίων τῆς Μεγάλῃς Βρεττανίας σερ Τσῶρτσιλ ν' ἀποκριθῇ ἀρνητικῶς εἰς τὸν ἐνθουσιῶντα καὶ ὑπὲρ τῆς Ἐνώσεως κραυγάζοντα Κύπριον λαὸν κατὰ τὴν μέσῳ αὐτοῦ παραμονὴν του ἐν τῇ διαθέρμῳ Ἑλληνικῇ νήσῳ; Βεβαίως ὄχι, καὶ διὰ τοῦτο μετὰ θλίψεως μὲν ἀλλ' ὡς φυσικὸν παρατηροῦμεν τὸ τελούμενον νῦν ἐν Σάμῳ, ὅπου Ἑλλην Ἡγεμὼν ὑπομοχλεύει τὰς προνομίας τῆς νήσου πρὸς ἰσορροπίαν ἴσως τῆς εὐεργετικῆς ἐπιδράσεως τοῦ ὑπὲρ τῆς Σάμου καὶ τῶν προνομίων τῆς ἐργασθέντος Καραθεοδωρῆ.

Ὁ ἀπολογισμὸς τοῦ ἀρξαμένου φθινοπώρου δὲν εἶνε βεβαίως εὐδαίμωνος διὰ τὸν ὑπόδουλον Ἑλληνισμόν. Τοῦτο ὁμως οὔτε ἀφοπλίζει οὔτε ἀπεπλίζει. Ὁ ἀγὼν τῆς ἐπικρατήσεως ἐν Μακεδονίᾳ θὰ ἐξακολουθήσῃ διὰ τοῦ ὀρθοῦ καὶ τοῦ δικαίου, ἅτινα θὰ ὑπερισχύουσιν τοῦ αἵματος καὶ τῆς βίας, τῶν χυδαίων τούτων ὀπλων τῶν ἀντιπραττόντων τῷ Ἑλληνικῷ.

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1907

Τὸ κυριώτερον σημεῖον πρὸς δὲ ἡ παγκόσμιος προσοχὴ ἐστράφη ὑπῆρξεν ἡ Χάγη, ὅπου 42 μεγάλαι καὶ μικραὶ Δυνάμεις, δι' ἀντιπροσώπων συνεζήτησαν τὰ τοῦ πολέμου ἐπὶ τῇ τέλει νὰ προσεγγίσουν τὴν ἀνθρωπότητα πρὸς τὴν παγκόσμιον εἰρήνην. Αἱ κατὰ τμήματα καὶ ἐν συνόλῳ γενόμεναι συνεδριάσεις, βεβαίως δὲν δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι ἐστέφθησαν ὑπὸ τῆς ἐπιτυχίας, ἣν ἠλπίζεν ὁ συγκαλέσας τὸ δεύτερον τοῦτο τῆς Εἰρήνης Συνεδρίου Πρόεδρος τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν, οὐδὲ ὁ χορηγησας διὰ τὴν ἀνίδρυσιν τεραστίου τὸ μέγεθος καὶ πλουσίου τὸ ἀρχιτεκτονικὸν κάλλος μεγάρου Βασιλεὺς τοῦ Χάλυβος Ἀνδρέας Κάρνεζι. Καὶ οἱ μᾶλλον ὁμῶς ἀπαισιόδοξοι μόνον νὰ ἐπιβεβαιώσουν δύνανται ἐν ἔτι βήμα πρὸς τὴν Εἰρήνην.

Ἐν τῇ Συνεδρίῳ τούτῳ τῇ μόλις κλείσαντι τὰς πύλας αὐτοῦ, ἐκκλονίσθη ἡ ἐπὶ τὸ ἡμερώτερον, ἂν τοῦτο δύναται νὰ λεχθῆ, διεξαγωγὴ τῶν πολέμων, ἡ πλειοτέρα προσοχὴ παρὰ τῶν ἐμπολέμων πρὸς τοὺς ξένους ναυτιλλομένους, ἡ εὐθετωτέρα χρήσις τῶν ὑποβρυχίων τορπιλλῶν. Ἀλλὰ πλὴν τούτου ἐπεζητήθη χωρὶς εὐτυχῶς καὶ νὰ ἐπιτευχθῆ, ἡ ἀναγκαστικὴ μεταξὺ τῶν ἐριζόντων κρατῶν διαίτησις, καὶ ἡ ἴδρυσις Διαρκοῦς Δικαστηρίου μέλλοντος τὸ κατὰ δύναμιν νὰ ἐπιλύῃ εἰρηρικῶς τὰς ἀναφυομένας διαφοράς.

Δὲν πρόκειται βεβαίως ἐν τῇ παρόντι νὰ συζητηθῆ τὸ ἀποτελεσμα τοῦ Συνεδρίου τούτου, οὐδὲ νὰ ἐκφρασθῆ ἂν καλῶς ἢ κακῶς τὸ Συνεδρῖον ἔλαβε τὰς ἐν λόγῳ ἀποφάσεις. Ἀλλ' ὅτι ἀναμφίρρητον ἀπομένει ἐκ τῆς στάσεως ἰδίως, ἣν ἐτήρησαν οἱ ἀντιπρόσωποι ἐν τῇ Συνεδρίῳ τῆς κατοπτριζούσης κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον τὰς διακατεχούσας τὰ ἀντιπροσωπευόμενα κράτη σκέψεις, εἶνε τὸ γεγονός ὅτι, ἐφ' ὅσον τὰ κράτη παραμένουν ἔνοπλα, ἐφ' ὅσον στόλοι καὶ στρατοὶ ἐξοπλίζονται, ἐφ' ὅσον τέλος ἢ σημαία καὶ τὸ ἀπὸ τινος διπλωματικὰς τάσεις λαμβάνον ἐμπόριον, χωρίζουν τὰ ἔθνη, αἱ λεγόμεναι διεθνεῖς συμφωνίαι εἶνε ἀστειολογίμματα ἀνεφάρμοστα ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον, δεδομένου ὄντος ὅτι, εἰς τὸν κανόνα ἡ ἐξαίρεσις δὲν θὰ βραδύνῃ ν' ἀναφανῆ, μίᾳ δὲ τοιαύτης ἐπιφαινομένης ὄλον τὸ οἰκοδόμημα τῆς Εἰρήνης ἀφ' ἑαυτοῦ θέλει μοιραίως καταρρεύσῃ.

Τὴν ἀλήθειαν ταύτην, ἣν δὲν θέλουν νὰ παραδεχθῶν ὅσοι δὲν ἐσωφρονίσθησαν ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ πρώτου τῆς Εἰρήνης Συνεδρίου, τοῦ ὡς μοιραῖον ἐπακολούθημα σχόντος τὴν γιγαντομαχίαν ἐν τῇ Ἀπὸ Ἀνατολῆς, ἔρχεται νῦν νὰ κυρώσῃ ἡ ὁσημέραι

αὐξανομένη ἐχθρότης μεταξὺ τῆς Ἀμερικανικῆς Συμπολιτείας καὶ τῆς χώρας τοῦ Ἀνατέλλοντος Ἡλίου. Αἱ Ἠνωμένα Πολιτεῖαι ἀπὸ ὀκταετίας κατέχουσαι τὰς Φιλιππίνας Νήσους, ἃς ἀπέσπασαν ἀπὸ τῆς καταρρευσάσης Ἰσπανίας τὰς ἀνισχύρους χεῖρας, οὐδέποτε ἐν τῇ τύφῃ τοῦ μεγαλείου καὶ τῶν δυνάμεών του ἐπίστευσαν ὅτι ἤθελεν ἐπιστῆ ἡ στιγμή, καθ' ἣν ἀπ' αὐτῶν θὰ ἡμφισβήτει τὰς πολυάνδρους ταύτας καὶ εὐφροωτάτας Μαλαϊκὰς νήσους ἄλλη Μαλαϊκὴ Δύναμις, ὡς διὰ μαγείας ἐκπολιτισθεῖσα καὶ ἀπὸ τινος τὴν θέλησιν αὐτῆς διὰ τε τῆς διπλωματίας ἀλλὰ καὶ τῶν ὅπλων γνωρίζουσα νὰ ἐπιβάλῃ. Ἡ Ἰαπωνία, κράτος τῆς σιγῆλης ἐργασίας, οὐδέποτε ἀφῆκε νὰ διαφύγῃ τις ἐκ τῶν κρυφίων ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο λογισμῶν τῆς, καὶ θέλουσα πρὶν ἔτι παρασκευασθῆ πρὸς πόλεμον ἢ Ἀμερικῇ, ν' ἀναπνεύσῃ ἐκ τοῦ ἰδίου τῆς πολέμου, ἀφῆκε μακρὰ ἀνάπαυλα νὰ διαρρεύσῃ μεθ' ἣν, παρεσκευασμένη ἤδη εἰς νέαν σύρραξιν, προκαλεῖ εἰς ἔριδα τὰς Ἠνωμένας Πολιτείας.

Τὸ πρᾶγμα παρέχει πολλῇ μείζον διαφέρον τοῦ Ρωσοῖαπωνικοῦ, καὶ ὁ κόσμος δικαίως πραρακολουθεῖ τὰ σκιρτήματα τῆς Ἀμερικῆς ἀποστειλάσης ἤδη τὴν πρώτην δόσιν τῆς ἐν τῇ Ἀτλαντικῇ ναυτικῆς αὐτῆς δυνάμειος πρὸς τὸν Εἰρηνικόν. Ἀλλὰ θὰ εἶνε παρεσκευασμένη, καὶ ἄραγε θὰ δυνηθῆ νὰ ἀναπτύξῃ τὴν δραστηριότητα, δι' ἣν χαρακτηρίζεται, ὅπως νῦν ἀνέτοιμος ἐν τῇ Εἰρηρικῇ πρὸς παρεσκευασμένους ἐχθρούς;

Εἰς τοὺς κινδύνους, οὓς διατρέχει σήμερον, ἐνδεχομένου πολέμου—οὔτινος ἐν τούτοις οὐδαμῶς δύναται νὰ προὑπολογισθῆ ποῖον τὸ τέρμα καὶ ποῖον τὸ ἀποτέλεσμα—βεβαίως οὔτε τὴν ἐπικουρίαν, ἀλλ' οὔτε καὶ τὴν ἔμμεσον τῆς Ἀγγλίας προστασίαν δύναται νὰ ἐλπίζῃ, οὐδὲ καὶ νὰ δεχθῆ. Ἡ Ἀγγλία σήμερον περιπλεκομένη ἀφ' ἐνὸς εἰς τὰς Ἰνδικὰς ἀνησυχίας, ἀφ' ἐτέρου δὲ εἰς τὴν ἀγωνιώδη καταπολέμησιν τοῦ καθημερινῶς αὐξανομένου Γερμανικοῦ ἐμπορίου, στρέφει πρὸς ἄλλους ὀρίζοντας τὰ βλέμματα, ἀκολουθοῦσα πρὸ παντὸς τὸ ἀπ' αἰῶνος ἤδη συνεχιζόμενον πρόγραμμα τῆς ἐκ παντὸς τρόπου ἀποφυγῆς πάσης συρράξεως ἐν ᾧ χρόνῳ τελεία καὶ ἐτοίμη εἰς πᾶσαν ἄμυναν ἢ ἐπίθεσιν παραμένει.

Ἐν Εὐρώπῃ οἱ ὀμιχλώδεις ὀρίζοντες οἱ σκιασθέντες πρὸς στιγμήν ἐκ τῶν ἀνησυχίων, ἃς προεκάλεσεν ἡ ἀσθένεια τοῦ Καίσαροβασιλέως Φραγκίσκου Ἰωσήφ ἐφωτίσθησαν ἐκ νέου, καὶ ἡ γαλήνη ἢ πρὸς στιγμήν ταραχθεῖσα ἀποκατέστη. Ἡ Γαλλία ἀγωνιζομένη ἐσω-

τερικῶς μὲν κατὰ τῆς λύμης τῶν ἀντιστρατιωτικῶν, ἐξωτερικῶς δὲ κατὰ τῶν Μαροκινῶν παρ' οἷς διὰ τῆς βίας νῦν καὶ ἀπροκαλύπτως ζητεῖ νὰ ἐπιβληθῇ, ὅπως καὶ ἐκεῖ συνεχίσῃ τὸν κατὰ τῆς Γερμανίας ἀπὸ μακροῦ διεξαγόμενον οἰκονομικὸν πόλεμον, μετ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ πεποθήσεως ἀποβλέπει εἰς τὴν δρᾶσιν τοῦ ἰθύνοντος νῦν τὰς τύχας τῆς Πρωθυπουργοῦ Κλεμανσὼ, οὗτινος καὶ ὁ δημοκρατικὸς πατριωτισμὸς καὶ ἡ πολιτικὴ πολυπειρος γνώσις, καὶ τὸ σθένος τῆς ψυχῆς καὶ τῆς πυγμῆς τὸ κράτος ἀποτελοῦσι τὰ μέγιστα ἐχέγγυα, ἐφ' ὧν στηριζομένη, δύναται τυφλοῖς ὁμμασι νὰ προδαίνη ἀσφαλῶς εἰς τὸ ἔργον τῆς.

Ἀσήμενά τινα γεγονότα ἀφ' ἐτέρου συνετάραξαν τὴν Γερμανικὴν Ὀμοσπονδίαν, περιοριζόμενα εἰς τοὺς αὐλικοὺς κύκλους, ἐν οἷς πολλὰ σαθρὰ ἀπεκαλύφθησαν, ἀλλὰ καὶ ἐκποδὸν ἐποίηθησαν. Ὁ θάνατος τοῦ γηραλέου Μ. Δουκὸς τῆς Βάδης, ἐνὸς τῶν ἡρωϊκῶν λειψάνων τοῦ 1870 καὶ τῆς συμπήξεως τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας θὰ ἴτω ἴσως τὸ σπουδαιότερον γεγονός ἂν δὲν παρενέπιπτον αἱ διπλωματικαὶ μεταβολαί, αἷτινες τὴν ἀρχὴν εἶχον εἰς τὴν παραίτησιν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Τσίρσκη.

Διπλωμάτης ἐξ ἐπαγγέλματος, ἀλλὰ καὶ ἐκ κλίσεως, ἦκιστα δὲ κοινοβουλευτικὸς ἀφ' ἐνός, ἀντιφρονῶν ἀφ' ἐτέρου εἰς πλεῖστα σημεῖα τῆς γενικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς πρὸς τὸν Καγκελάριον τῆς Αὐτοκρατορίας πρίγκηπα Μπύλωδ, ὁ Τσίρσκη παρητήθη προσιμῶν καὶ πάλιν τὸ διπλωματικὸν στάδιον, καὶ ἐγκαταλείψας τὴν θέσιν πρὸς τὸν ἐν Πετροπόλει Πρεσβευτὴν τῆς Γερμανίας Σὼν. Ὁ διορισμὸς τοῦ τελευταίου προεκάλεσε καὶ τὴν παραίτησιν τοῦ ὑπουργοῦ Μούλμπερ δυσαρεστηθέντος διότι δὲν ἐκλήθη αὐτὸς, ἐξαναγκασθέντος ὁμοῦ εἰς τὴν παρτίτησιν ἐκ τῆς διχογνωμίας, εἰς ἣν περιέπεσε πρὸς τε τὸν Κάιζερ καὶ τὸν Μπύλωδ, εἰς αὐτὸν ἀποδιδόντων τὴν ἀπὸ τινῶν ἐτῶν παρατηρουμένην μόνωσιν τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Ἰσως ἡ ἀποχώρησις αὕτη γίνεται ἐν καιρῷ. Διότι μετὰ τινὰς ἡμέρας ὁ ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν τῆς Ἀμερικῆς Τάφη θὰ εὑρίσκειται εἰς Βερολίνον, ὅπως θέσῃ τὰς βάσεις τῆς Γερμανοαμερικανικῆς οἰκονομικῆς καὶ ἐμπορικῆς προσεγγίσεως, ἣτις τὰ μέγιστα θέλει κλονίσῃ τὴν λόγῳ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν Γερμανῶν προσέγγισιν Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας.

Ἡ Ἰταλία δὲν ἔπαυσε οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἀσχολουμένη μὲ τὰ πολλὰ καὶ ποινίλα ἐσωτερικὰ ζητήματά τῆς. Αἱ ἀπεργίαι τῶν Βορείων ἐπαρχιῶν, ὁ τρομερῶτατα ἐκδηλούμενος ἀντικληρικὸς σάλος τῆς Κεντρίας καὶ αἱ σεισμικαὶ τῆς Κάτω Ἰταλίας καταστροφαὶ βεβαίως δὲν παρέχουν εἰς τὴν Κυβέρνησιν ἡρέμους στιγμὰς, ὅπως καὶ περὶ ἄλλων ἀσχοληθῇ ζητημάτων. Ἐπισήμευς τινὰς ἐπισκέψεις ἐδέχθη ὡς τὴν τῆς Ἀθησυνακῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τῆς Ὀθωμανικῆς τῆς ὄλως

προσωπικῆς πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἰταλίας, ἄνευ ὁμοῦ σοβαρὰς τινος χροιάς περιβαλλομένης.

Ἡ Αὐστρουγγαρία ἀφ' ἐτέρου εἰς τὸν Μακεδονικὸν ἀγῶνα τὴν προσοχὴν στρέφουσα μετὰ τὴν ἐμμεσον ἀναγνώρισιν τῆς ἀποτυχίας τοῦ Μυρστσεγείου προγράμματος, μετὰ δέους προσατενίζει τὸ ὅλον ἐν ὀγκούμενον ἐν Οὐγγαρία ὑπὲρ τῆς καθολικῆς ψήφοφρίας ρεῦμα, καὶ βεβαιοῖ ὅτι τοῦτο ἤθελεν εἶσθαι τὸ μέγα πρὸς τὸν τάφον τῆς Δυαδικῆς Μοναρχίας βῆμα. Ἄλλ' ἰδίως τὴν κοινὴν γνώμην ἀπησχόλησε κατ' αὐτὰς λόγῳ τῶν σκέψεων τῶν γεννηθεισῶν ἐκ τῆς ἀσθενείας τοῦ γεγηρακότος Φραγκίσκου-Ἰωσήφ, τὸ μέγα καὶ σπουδαιότατον ζήτημα τῆς διαδοχῆς, δεδομένου ὄντος, ὅτι ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ διάδοχος αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον, εἶνε μοργαντικῶς νυμφευμένος. Τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν ἐλύθη, ἀλλὰ παρὰ πάντων καὶ πολὺ δικαίως πιστεύεται, ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο θέλει κανονισθῆ συμφώνως πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ κράτους, ἀπομακρυνόμενης τῆς συζύγου ἀπὸ τῆς Αὐστριακῆς πρωτεύουσῆς, ἀδιάφορον ἂν αὕτη δύναται νὰ λέγηται καὶ νὰ θεωρηθῆται Βασίλισσα μόνον τῆς Οὐγγαρίας, ὅπου οὐδαμῶς παρατηρεῖται ἢ μὴ ἀπὸ βασιλικοῦ γένους καταγωγῆ τῆς Ἀνάσσης αὐτῆς.

Ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς Αὐστρίας συνεργαζομένη ἐν τῷ Μακεδονικῷ ζήτηματι ἡ Ρωσσία, καὶ τὸν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸν αὐτῆς Ἰζδλόσκη ἀποστέλλουσα ἀπὸ πρωτεύουσῆς εἰς πρωτεύουσαν, δὲν παύει συγκλονιζομένη ἐσωτερικῶς, τόσῳ ἀπὸ τῆς πανταχοῦ σπαρείσης τρομοκρατίας, ὅσον καὶ ἀπὸ τῆς ἀνησυχίας τῆς παρεχομένης νῦν ὑπὸ τῆς συγκροτουμένης τρίτης Δούμας, τῆς παρῳδίας ταύτης τοῦ Κοινοβουλίου, ὅπου ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου καὶ αὐτῆς ἐτι τῆς σκέψεως ὑπομνησκει τὴν περιφνημον πρὸ τριακονταετίας Ὀθωμανικὴν Βουλὴν τοῦ Μιδάτ-Πασᾶ. Ἡ ἐπανάστασις ἐν τούτοις μαίνεται, ματαίως δὲ ἡ Κυβέρνησις καὶ πάντα τὰ εἰς τοὺς ὀλετήρας τῆς Ρωσσίας Μεγάλους Δούκας ὑπακούοντα τυφλοῖς ὁμμασιν ἀντιδραστικὰ στοιχεῖα προσπαθοῦσι νὰ καταπνίξουν αὐτὴν ἐν τῷ αἵματι, ἐπὶ τῆς ἀγχόνῃς, καὶ τὴν Σιδηρίαν τὴν ἄξενον. Τὰ τελευταίως ἀποκαλυφθέντα ἐν αὐτῷ τῷ Τσάρκογιε-Σελὸ συνωμοτικὰ κινήματα ἀποδεικνύουν, ὅτι ἴσως αὕτη αὕτη ἢ ἀντίδρασις προκαλεῖ τὴν δρᾶσιν τῶν ἐπαναστατῶν. Ἀφ' ἐτέρου ἡ οἰκονομικὴ δυσπραγία, ὑφ' ἧς κατέχεται ἡ ὑπὸ σιτοδείας μαστιζομένη Ρωσσία, πλεῖστα ὅσα μειονεκτήματα παρέχει διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς ἐπικρατήσεως εἰς τὴν Κυβέρνησιν.

Ἐὰν νῦν τὰ βλέμματα στρέψωμεν πρὸς τὰς μικροτέρας ἐπικρατείας, θέλομεν ἴδει εἰς μὲν τὴν Ὀλλανδίαν εἰσαγόμενον νομοσχέδιον περὶ τῆς γυναικειᾶς ψήφου, ἐν δὲ τῷ Βελγίῳ δύο τινὰ: Λαϊκὴν ἐξέγερσιν κατὰ τοῦ ἀπουσιάζοντος Βασιλέως, καὶ ἔτοιμον νὰ ἐπιλυθῇ τὸ περιφνημον τοῦ Κόγκου ζήτημα, οὗτινος τὴν

ἐπίλυσιν ὑπὸ ψευδοφιλανθρωπίας κινουμένη ἡ Ἀγγλία ἀνέλαβε ἀπὸ διετίας νὰ κανονίσῃ. Ἡ προσάρτησις τοῦ Ἐλευθέρου ἐκείνου μὲν κατ' ἐπίφασιν Κράτους κυριολεκτικῶς ὅμως δούλου εἰς τὴν ἀπληγστίαν καὶ τὸ φιλοχρήματον τοῦ γηραιοῦ Βασιλέως τοῦ Βελγίου Λεοπόλδου, φαίνεται ἐπικειμένη παρὰ τὰς ἀντιστάσεις, αἷς παρεμβάλλει πρὸς τοῦτο ἡ Ἀμερικανικὴ Συμπολιτεία ὑπέκουσα ἄγνωστον διατὶ εἰς κελεύσματα μεγάλῃς τινὸς ἀμερικανικῆς ἐταιρίας, μέγιστα ἐν τῇ ἐλευθέρῳ κράτει τοῦ Κόγκου συμφέροντα ἐχοῦσης. Ἡ Ἰσπανία πλὴν τῶν παιδαριωδῶν τοῦ Βασιλέως Ἀλφόνσου ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἀπειλοῦντος νὰ αἵματοκυλίσῃ τὴν Ἰσπανίαν εἰς ἀφρευκτον ἐμφύλιον σπαραγμὸν αὐτοῦ ἐκλείποντος καὶ ἀκόμη πλὴν τῆς παραδόξου ὁμολογουμένως στάσεως ἦν τηρεῖ ἐν τῇ Μαροκινῇ ζητήματι, οὐδὲν ἄξιον λόγου δύναται νὰ παρουσιάσῃ, ὅσον καὶ ἡ ἑμορος Πορτογαλλία ὅπου τὰ ὑπὲρ τῆς ἰδέας τῆς δημοκρατίας ἐξεγερθέντα πρὸς στιγμὴν πνεύματα φαίνονται ὡς νὰ κατηνύσθησαν. Ἐκ τῶν Σκανδιναυικῶν κρατῶν, ἡ Δανία καὶ ἡ Σουηδία ἠρέμως προσβλέπουσι τὴν Νορβηγίαν, ἣτις ποθοῦσα τὴν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ αὐτῆς τελείαν ἀφροσίωσιν, διαπραγματεύεται τὴν ἀναγνώρισιν αὐτῆς ὡς κράτους οὐδετέρου, καὶ μόνῃ τέλος ἐκ τῶν μικρῶν τῆς Εὐρώπῃς κρατῶν ἡ Σερβία προκαλεῖ πλεῖστον τὸ διαφέρον. Νέαι ἐκεῖθεν συνωμοσίαι ἠγγέλθησαν καὶ νέαι βασιλοκτονίαι παρεσκευάσθησαν προκαλούμεναι ἐκ τοῦ ἀνισορροποῦ Διαδόχου, ὅστις γνήσιος ὀψίπλοτος, μόνον τὴν ἀγροικίαν καὶ τὴν βίαν ἀντὶ τοῦ στέμματος καὶ τῆς πορφύρας φαίνεται ποθῶν νὰ

ἐπιδείξῃ. Ὅλως ἀντιθέτως πρὸς τὰ Εὐρωπαϊκὰ κράτη, τόσον τὸ Μαρόκον ὅσον καὶ ἡ Αἴγυπτος μετὰ μανίας ἐργάζονται, ἡ δ' ἐργασία αὐτῶν κυρίως κατὰ τῶν ἀπίστων, τῶν λευκῶν Εὐρωπαϊῶν στρέφεται.

Ἄν ἀληθεύουν αἱ προσπάθειαι τοῦ δευτέρου Σουλτάνου Μουλάι-Χαφῆδ περι τῆς Πανισλαμικῆς ἐξεγέρσεως, βεβαίως πρώτη ἡ Αἴγυπτος θὰ ἐπαναλάβῃ τὰς σκηνὰς τοῦ 1882 μὲ τὸ μέγα πλεονέκτημα κατὰ τῆς ἔκτοτε ἐπικρατησάσης Ἀγγλικῆς κατοχῆς, τοῦ ἠθικοῦ σημείου εἰς ὃ μορφωθείσα ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀγγλῶν ἀνυψώθη σήμερον. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει εἰς τὰς Ἰνδίας, ὅπου ὑποκώφως βράζει ἡ ἐπανάστασις, τὸ αὐτὸ ἐν Περσίᾳ, τῇ κοινοβουλευτικῇ ἤδη Περσίᾳ, ἣτις καταπλήσεται διὰ τὴν ἐν ἀγνοίᾳ αὐτῆς ὡς κράτους ἐνδιαφερομένου, σύναψιν τῆς Ἀγγλορωσικῆς συμβάσεως· τὸ αὐτὸ καὶ ἐν Κίνα, ὅπου τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα προβαίνει ἤδη εἰς τὰ πρῶτα βήματά του, διὰ τῆς ἰδρύσεως νομαρχιακῶν Συμβουλιῶν μελλόντων ν' ἀπαλλάξουν τὰς ἀχανεῖς ἐπαρχίας τοῦ Οὐρανίου Κράτους, ἐπὶ τοῦ παρόντος μὲν τῶν Ἀντιβασιλέων αὐτῶν βραδύτερον ὅμως ὄλων τῶν ξένων, οἵτινες ὡς ἀδδέλλα, προσεκολλήθησαν εἰς τὸ αἵματώδες σῶμα τῆς ἔως χθὲς κοιμωμένης, νῦν δὲ μικρὸν κατὰ μικρὸν ἀφυπνίζομένης Κίνας.

Τοιαύτην τινὰ ἐπισκόπησιν κατὰ τὸν μῆνα Ὀκτώβριον ποιοῦντες τῆς παγκοσμίου διπλωματικῆς κινήσεως, ἀναμένομεν διὰ τὸν ἐπόμενον μῆνα πολλὰ τὰ ἄξια διαφέροντος, μέλλοντα ἀφεύκτως νὰ συμβῶσι.

ΠΟΙΚΙΛΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

Στεῖρος εἰς ἐσωτερικὰ γεγονότα ὁ μῆν Ὀκτώβριος διέρρευσεν. Ἄν ἐξαιρέσῃ τις τὴν ἀπὸ μᾶς ἀρχῆς διχογνωμίαν Δημάρχων καὶ Δημ. Συμβουλιῶν εἰς τοὺς πολλοὺς ἐκ τῶν δήμων μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν νέων δημοτικῶν ἀρχῶν γενομένην τὴν 1 Ὀκτωβρίου καὶ ἦν δὲν φαίνεται ἀποφυγῶν καὶ ὁ πρῶτος τῆς Ἑλλάδος Δήμος, ἐὰν ἐξαιρέσῃ τὴν Ἰδρυσιν τῶν νέων Θεσσαλικῶν πόλεων αἵτινες μέλλουν νὰ στεγάσουν τοὺς ἐκ Βουλγαρίας καὶ Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας πρόσφυγας, καὶ τέλος τὴν προϊούσαν ἐξαγωγὴν τῆς σταφίδος ἐκ τῶν Πελοποννησιακῶν λιμένων, ἡ κίνησις τοῦ μηνὸς ἀπομένει μηδαμινή. Ἀπόπειραί τινες πρὸς ἐξωραϊσμὸν καὶ ὑδρευσιν τῆς πρωτευούσης ἐγένοντο, ἀλλ' οὐδαμοῦ φαίνονται μέλλουσαι νὰ καταλήξουν εἰς αἴσιον πέρας. Τὸ ἐμπόριον ἀδρανεῖ καίτοι ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ἤδη ἀρχίσει ἡ χειμερινὴ αὐτοῦ ζωηρότης, ἡ δὲ ναυτιλία οὐδὲν θὰ εἶχεν ἄξιον λόγου νὰ ἐπιδείξῃ, ἂν δὲν ἐσημειοῦτο ἡ ὄντως θριαμβευτικὴ ἐπιτυχία τοῦ «Μωραΐτου» τοῦ πρώτου ὑπερωκεανείου ὅπερ ὑπερηφάνως ἀνεπέτασε τὴν κυανόλευκον καὶ πέραν τοῦ

Ἀτλαντικοῦ, καὶ ἡ εἶδησις ἀκόμη ὅτι τὸ δεύτερον τοῦ κ. Δ. Μωραΐτου ὑπερωκεανείου τόνων 13 500, μεγαλύτερον τοῦ πρώτου εὑρίσκεται ἐν τῇ περατοῦσθᾳ εἰς τὰ Ἀγγλικά ναυπηγεῖα Σούνδερλανδ καὶ μέλλει ὅσον οὐπω, βαπτιζόμενον «Ἀθῆναι», νὰ ἀρχίσῃ τοὺς εὐοίωνους πλόας του. ἴσως τὰ δύο αὐτὰ γεγονότα συνδεόμενα καὶ μὲ τὴν ἀδομένην Ἰδρυσιν μεγάλῃς Ἀτμοπλοῦσας μελλούσης νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν ἀνατολικὴν τῆς Μεσογείου λεκάνην, ἰσοφαρίζουν τὰς ἀπὸ ναυτιλιακῆς ἐπόψεως ἐλλείψεις τοῦ διαρρεύσαντος μηνός.

— Ἡ κατὰ τὴν 8 Ὀκτωβρίου ἑορτασθεῖσα ἐν Πύλφ ὀγδοηκονταετηρίς τῆς ναυμαχίας τοῦ Ναυαρίνου ὑπῆρξε τυπικὴ, τῶν Πυλίων ἐπιφυλαχθέντων νὰ πανηγυρίσουν τὸ ἐπόμενον ἔτος τὴν ἀξιομνημόνευτον ἡμέραν.

— Ἡ Σπάρτη ἐκινήθη ἀφ' ἐτέρου λυσσῶδῶς ὅσον καὶ δικαίως ὑπὲρ τοῦ ζητήματος τοῦ Σιδηροδρόμου τῆς. Πολὺ ἀμφίβολος ὅμως θεωρεῖται ἡ ἐπιτυχία, γνωστῆς οὐσης τῆς ἐπὶ τοῦ ζητήματος κυβερνητικῆς ἀστοργίας.

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

Υπό τοῦ εἰδικοῦ συνεργάτου τῶν «*Ἀθηνῶν*»

ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΜΕΓΑΛΑΙ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ

[ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΕΚ ΤΩΝ ΕΦΕΤΕΙΝΩΝ ΜΑΣ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ]

Ὁ κυριώτερος σκοπὸς τῶν μεγάλων γυμνασίων εἶνε ἡ ἀσκήσις τῶν ἀνωτέρων στελεχῶν τοῦ στρατοῦ. Αἱ καθ' ὅλον τὸ ἔτος ἐκτελούμεναι συνήθειαι ἀσκήσεις περιορίζονται εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ στρατιώτου καὶ εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν μονάδων ἐκάστου ὅπλου χωριστὰ, χωρὶς νὰ σχηματίζονται μικταὶ μονάδες· μορφώνεται δηλαδὴ χωριστὰ ἐκαστὸν τῶν στοιχείων ἐκ τῶν ὁποίων ἀποτελεῖται ὁ στρατός. Εἰς τὰ μεγάλα γυμνάσια τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἐνοῦνται κατὰ ὠρισμένης ἀναλογίας, σχηματίζονται δηλ. μικταὶ μονάδες καὶ τίθενται ὑπὸ περιστάσεις αἱ ὁποῖαι προσομοιάζουσι ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον τὰς περιστάσεις τοῦ πολέμου. Καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐπιτυγχάνεται ἡ ἀσκήσις τῶν ἀνωτέρων στελεχῶν, τὰ ὁποῖα ἐν πολέμῳ πρόκειται νὰ διοικήσῃ μονάδας οὕτω σχηματισμένας καὶ ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις.

Ὡς πρὸς τοῦτο κατὰ τὰ μεγάλα γυμνάσια τοῦ 1907 φαίνεται ὅτι συνέβη μία μεγάλη παρεξήγησις. Ἡ κοινὴ γνώμη ἐθέωρησε ταῦτα ὡς εἶδος τι ἐξετάσεων πρὸς δοκιμασίαν τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ, ἂν εἶνε εἰς θέσιν νὰ διοικήσῃ μεγάλας μονάδας καὶ ὑπὸ ἐμπολέμους περιστάσεις· ἐλησημονήθη δὲ ὅτι ἀκριδῶς τοῦτο πρόκειται νὰ ἐκμάθῃ εἰς τὰ μεγάλα γυμνάσια. Ἐπομένως θὰ ἦτο θαῦμα ἂν οἱ ἐν λόγῳ ἀνωτεροὶ ἀξιωματικοὶ ἐπαρουσιάζοντο κατ' αὐτὰ κάτοχοι τῆς τέχνης ταύτης· τούναντίον δὲ ἦτο φυσικὸν τὸ νὰ κάμωσι σφάλματα. Τὸ ἐξεταστέον εἶνε : ἀπέδειξαν ὅτι εἶνε ἐπιδεκτικοὶ περαιτέρω ἐξασκήσεως μετ' ἐλπίδων ἐπιτυχίας; ὅσοι τὸ ἐπέδειξαν εἶνε χρήσιμοι, ὅσοι ὄχι, εἶνε ἄχρηστοι.

Ὡστε δὲν ἀρκεῖ ἡ ἐφ' ἅπαξ συμμετοχὴ εἰς μεγάλα γυμνάσια διὰ νὰ σχηματισθῇ κρίσις ἀσφαλῆς περὶ ἀνωτέρου τινος ἀξιωματικοῦ· χρειάζεται συγχρὴ ἐπανάληψις τῆς τοιαύτης ἀσκήσεως καὶ συνδυασμὸς τοῦ τρόπου τούτου τῆς ἐκπαιδεύσεως μετὰ ἄλλων μεθόδων δι' ὧν προπαρασκευάζεται καὶ συμπληροῦται ἡ ἐκπαίδευσις εἰς τὴν διοίκησιν ὑπὸ ἐμπολέμους περιστάσεις. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου δύνανται νὰ σχηματισθῇ ἰδέα ὅπως οὖν ἀσφαλῆς δι' ἐκαστὸν ἀξιωματικόν, ἐκτὸς ἐννοεῖται ἐὰν δι' ἄλλους λόγους προφανῆς ἀνικανότης καθιστᾷ περιττὴν τοιαύτην δοκιμασίαν.

Ἄλλ' ὅς ἐπανάλωμεν εἰς τὰ μεγάλα γυμνάσια.

Ἡ προπαρασκευὴ αὐτῶν εἶνε ἐν ἀπὸ τὰ δύσκολα στρατιωτικὰ προβλήματα· ἡ συνάθροισις τοσούτου στρατοῦ, ἡ ἐνδυμασία του, ἡ συσκευασία τῶν ἀναγκαίων ἐφοδίων, ἡ διατροφή του, αἱ μεταφοραὶ τῶν τμημάτων του,

εἶνε ζητήματα τῶν ὁποίων ἡ ἐπίλυσις ἀπαιτεῖ γνώσεις, πείραν, πνεῦμα εὐμέθοδον, τάξιν καὶ ἀκρίβειαν ἐν τῇ ἐργασίᾳ καὶ ταχύτητα. Ἡ προπαρασκευὴ αὕτη εἶνε εἰς ἐκ τῶν καλλιτέρων τρόπων ἐξασκήσεως τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου, τῆς Ἐπιμελητείας, τοῦ Ἀρχιατροῦ κτλ. Διότι αἱ ὑπηρεσίαι αὗται ἐν τῇ ἐργασίᾳ των πρὸς ὀργάνωσιν μεγάλων γυμνασίων συναντῶσι προβλήματα τῆς αὐτῆς φύσεως με' ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα θὰ τοῖς παρουσιασθῶσι καὶ ἐν ἐκστρατεία.

Τὸ δυσκολώτερον μέρος τοῦ προβλήματος εἶνε ἡ ὀργάνωσις τῶν ἀσκήσεων ὑπὸ ἐποψίν ἐκπαιδευτικῆν, καὶ πρὸ πάντων ἡ κατ' αὐτὰς δημιουργία περιστάσεων ὁμοίων πρὸς τὰς τοῦ πολέμου.

Τρία δὲ εἶνε τὰ κύρια στοιχεῖα τὰ ἀποτελοῦντα τὸ ἐκπαιδευτικὸν οὕτως εἰπεῖν μέρος τῆς προπαρασκευῆς τῶν ἀσκήσεων :

1. Συγκρότησις τῶν μονάδων.
2. Ἐκλογὴ τοῦ χώρου τῶν ἀσκήσεων.
3. Θέματα.

* *

Αἱ κατὰ τὰ μεγάλα γυμνάσια συγκροτούμεναι μονάδες εἶνε μικταὶ· δηλ. ἀποτελοῦνται ἀπὸ πεζικῶν, ἵππικῶν, πυροβολικῶν καὶ ἐνίοτε ἀπὸ μηχανικῶν, τηλεγραφητῶν, γεφυροποιῶν κτλ.

Μία τοιαύτη μικτὴ μονάς δύναται νὰ εἶνε διαφοροτρόπως συγκεκριημένη. Π.χ. δύναται νὰ ἀποτελῆται, ἀπὸ ἐν τάγμα ὀλίγους ἵππεῖς καὶ μίαν πυροβολαρχίαν, ἢ ἀπὸ δύο ἢ τρία τάγματα, μίαν ἴλην, μίαν πυροβολαρχίαν, ἢ ἀπὸ τρία ἢ τέσσαρα τάγματα, μίαν ἢ δύο ἴλας, δύο ἢ τρεῖς ἢ τέσσαρας πυροβολαρχίας, καὶ οὕτω καθεξῆς. — Δὲν εἶνε ποσῶς ἀδιάφορον τὸ πῶς θὰ συγκροτηθῶσι κατὰ τὰς ἀσκήσεις αἱ μικταὶ μονάδες. Τουναντίον συνδέεται στενότερα μετὰ τὸν οὐσιώδη σκοπὸν τῶν ἀσκήσεων, τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν ἀνωτέρων στελεχῶν. Πρόκειται π. χ. νὰ ἐξασκηθῶσιν οἱ Α. Β. Γ. συνταγματάρχαι· οἱ ὁποῖοι δὲν ἔλαβον εὐκαιρίαν νὰ διοικήσῃσιν ἀκόμη κατὰ τὰς ἀσκήσεις μικτὰς μονάδας· δὲν συμφέρει νὰ ἀνατεθῇ εἰς αὐτοὺς ἀμέσως διοίκησις μικτῶν ταξιαρχιῶν, πρέπει νὰ συνειθίσωσι βαθμηδόν, καὶ ἐπομένως νὰ τοὺς δοθῇ κατὰ πρῶτον ἡ διοίκησις μικτοῦ ἀποσπάσματος, π. χ. ἐκ δύο ταγμάτων μιᾶς ἴλης μιᾶς πυροβολαρχίας. Εἰς ἀσκήσεις τοῦ ἐπομένου ἔτους δύναται νὰ τοὺς δοθῇ ἡ διοίκησις μεγαλειτέρας μονάδος καὶ οὕτω καθεξῆς.

Ἐννοεῖται ὅτι ὅταν γίνωνται κατ' ἔτος μεγάλα γυμνάσια θὰ ὑπάρχωσι συγχρόνως ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ μετασχόντες πολλάκις ὡς διοικηταὶ μικτῶν μονάδων, ἄλλοι μετασχόντες ὀλιγώτερον, ἄλλοι διοικούντες διὰ πρώτην φοράν διὰ τοῦτο καὶ καλῶς ὀργανωμένα μεγάλα γυμνάσια παρουσιάζουσι διαφόρους περιόδους: ἀσκήσεις μικρῶν μικτῶν ἀποσπασμάτων, ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερας, ἔπειτα ἀσκήσεις μικτῶν ταξιαρχῶν, ἔπειτα μεραρχίας.

Ὁ πολλαπλασιασμός τῶν ἀσκήσεων τῶν μικτῶν ἀποσπασμάτων ἔχει καὶ ἐν ἄλλο πλεονέκτημα. Δύναται κατ' αὐτὰς νὰ ἀσκηθῶσι καὶ ἀντισυνταγματάρχαι εἰς τὴν διοίκησιν μικτῶν μονάδων. Τοῦτο ἐγένετο π. χ. εἰς τὰ παρὰ τὴν Λάρισσαν ἐφετεινὰ μεγάλα γυμνάσια, ὅπου διόκησαν καὶ ἀντισυνταγματάρχαι, ἂν δὲν ἀπατώμεθα καὶ παρὰ τὸ Μεσολόγγιον. Διότι ἡ ἀσκήσις τῶν ἀξιωματικῶν εἰς τὴν σπουδαιότατην ταύτην διοίκησιν πρέπει νὰ ἀρχίζῃ ὅσον τὸ δυνατόν ἐνωρίτερον. Ἐκεῖνος ὅστις ὡς ἀντισυνταγματάρχης διόκησε πολλάκις κατὰ τὰς ἀσκήσεις μικτῶν ἀποσπασμα, ὡς συνταγματάρχης θὰ δύναται εὐχερέστερον νὰ διοικήσῃ μικτὴν ταξιαρχίαν, καὶ κατόπιν μεραρχίαν.

Τὰ παρὰ τὰς Ἀθήνας ἐφετεινὰ γυμνάσια χαρακτηρίζει ἡ ἔλλειψις ἀσκήσεων μικτῶν ἀποσπασμάτων. Ἦρχισαν εὐθὺς ἀπὸ ἀσκήσεις μικτῶν ταξιαρχῶν. Πιθανῶς, πλὴν τῶν ἄλλων λόγων, νὰ συνέτεινε καὶ τοῦτο εἰς τὰς δυσχερείας τὰς ὁποίας συνήνητησαν οἱ διοικήσαντες συνταγματάρχαι. Ἴσως ἡ αἰτία τῆς παραλείψεως ταύτης νὰ εἴνε ἡ μεταφορὰ εἰς Λαύριον καὶ ἐπάνοδος εἰς τὰς φρουρὰς τῶν τῶν 8ου, καὶ 11ου συνταγματῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπερρόφησαν 5 — 6 ἡμέρας δυναμένης νὰ διατεθῶσιν εἰς ἀσκήσεις, ἴσως νὰ εἴνε ἄλλαι αἰτίαι τὰς ὁποίας ἀγνοοῦμεν. Πάντως ἡ διεύθυνσις τῶν παρὰ τὰς Ἀθήνας ἀσκήσεων θὰ εἴχεν ἰσχυροὺς λόγους οἵτινες θὰ τὴν ἠνάγκασαν εἰς τὸ νὰ παραλείψῃ τὰς ἀσκήσεις τῶν μικτῶν ἀποσπασμάτων καὶ νὰ πολλαπλασιάσῃ τὰς ἀσκήσεις τῶν μικτῶν ταξιαρχῶν. Ἀγνοοῦντες τοὺς λόγους τούτους ἀπέχομεν πάσης κρίσεως ἐπὶ τοῦ μέτρου τούτου.

Αἱ διὰ τὰς ἀσκήσεις συγκροτούμεναι μικταὶ μονάδες δὲν εἴνε ἀνάγκη νὰ ἀποτελῶνται καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν ἀσκήσεων πάντοτε ἐκ τῶν αὐτῶν σωμάτων. Τοῦναντίον συμφέρει ἀπὸ ἀσκήσεως εἰς ἀσκήσιν νὰ μεταβάλλεται ἡ δύναμις καὶ ἡ σύνθεσις τῶν ἀντιπάλων μονάδων, ἴσως ἐν ἀνάγκῃ καὶ νὰ ἀφαιρῶνται τμήματά τινα δυνάμενα νὰ διατεθῶσιν ἄλλῶς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, οἱ διοικούντες δὲν θὰ εἴνε δυνατόν νὰ εἴνε βέβαιοι ἐκ τῶν προτέρων περὶ τῆς δυνάμεως τῶν ἀντιπάλων τῶν, καὶ ἡ ἀσκήσις θὰ προσομοιάζῃ οὕτω περισσότερεν μὲ τὸν πόλεμον ἢ ἴδιως δὲ εἰάν κανονισθῶσιν αἱ ἐπισταθμεῖαι ἢ καταυλισμοὶ οὕτως ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ προεικασθῇ τις ἐκ τῶν προτέρων τὸ πῶς θὰ συντεθῇ διὰ τὴν ἐπομένην τὸ ἀντίπαλον τμήμα.

Ἄλλ' εἰς τοιαύτην ὀργάνωσιν τῶν ἀσκήσεων συμβάλλει καὶ ὁ δι' αὐτὰς ἐκλεγεῖς χώρος.

* *

Ζήτημα μεγάλης σπουδαιότητος εἴνε ἡ ἐκλογή τοῦ καταλλήλου χώρου τῶν ἀσκήσεων. Ἐχει δὲ ἡ ἐκλογή αὕτη

τοιαύτην σημασίαν ὑπὸ διπλῆν ἐποψίν· πρῶτον ὑπὸ ἐποψίν ἐκπαιδεύσεως τοῦ στρατοῦ καὶ δεύτερον ὑπὸ ἐποψίν οἰκονομίας εἰς τὰς δαπάνας.

Χῶρος ἀσκήσεων συμβάλλων εἰς τὴν ἐκπαιδευσιν δέον νὰ παρουσιάξῃ μεγάλην ποικιλίαν ἐδαφικῶν ἀνωμαλιῶν ἔδαφος κυματοειδές, δάση, κατηκνημένους τόπους, ρεύματα, στενωποὺς κ. τ. λ. Πρὸς τοῦτοις αἱ συγκοινωνίαὶ νὰ εἴνε τοιαῦται ὥστε νὰ καθίσταται δυνατὴ ἡ δημιουργία τακτικῶν καταστάσεων μὴ δυναμένων νὰ προβλεφθῶσιν ἐκ τῶν προτέρων. Χῶρος π. χ. ἀποτελούμενος ἀπὸ μίαν ἢ δύο ὀρεινὰς στενωποὺς μὲ εὐλίγας συγκοινωνίας παρουσιάζει τοῦτο τὸ μειονέκτημα, ὅτι οἱ διοικηταὶ τῶν μονάδων προβλέπουσι περίπου ἀσφαλῶς ἐκ τῶν προτέρων πρὸς ποῖαν διεύθυνσιν θὰ συναντηθῶσι μετὰ τῶν ἀντιπάλων τῶν λείπει, ὅθεν, τὸ ἀπρόοπτον, δηλ. ὁ κυριώτερος χαρακτήρ τοῦ πολέμου, καὶ τὸ καλλίτερον μέσον πρὸς ἐξάσκησιν τῆς ἀποφασιστικότητος τῶν ἀρχηγῶν.

Ἐννοεῖται ὅτι δὲν εἴνε πάντοτε δυνατόν νὰ ὑπάρχωσιν οἱ ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις κατάλληλοι χώροι ἀσκήσεων καὶ ἂν εὐρεθῶσι τοιοῦτοι, πιθανὸν ἄλλοι λόγοι, π. χ. καλλιέργεια συνεπάγουσαι μεγάλας ἀγροζημίας, νὰ καθιστῶσιν ἀδύνατον τὴν χρῆσιν τῶν. Ἐξ ἀνάγκης ὅθεν ἡ διεύθυνσις τῶν ἀσκήσεων πολλάκις θὰ δεχθῇ χώρους μὴ παρέχοντας ὅλα τὰ στοιχεῖα τὰ συμβάλλοντα πρὸς καλὴν ἐκπαιδευσιν. Ἐν τοιαύτῃ περ πτώσει τὴν ἔλλειψιν ταύτην δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ ἡ εἰς ἐκάστην ἀσκήσιν ποικίλλουσα συγκρότησις τῶν μικτῶν μονάδων, ἡ κατὰ τὴν ἀνάγκην διανομὴ τῶν τμημάτων εἰς ἐπισταθμείας ἢ καταυλισμοὺς κατὰ τρόπον ὥστε νὰ μὴ δύναται τις νὰ προεικασθῇ τὴν σύνθεσιν καὶ τὸν τρόπον τῆς ἀρχικῆς συναθροίσεως τοῦ ἀντιπάλου του, καὶ ἐπομένως τὴν πρώτην κατεύθυνσιν τῆς πορείας, καὶ τέλος ἡ ἐκλογή τῶν θεμάτων. Ὡς παράδειγμα τοιαύτης ἀσκήσεως, ἀναφερόμεν μίαν ἀσκήσιν μικτῶν ἀποσπασμάτων μετὰ τὴν Λαρίσης καὶ Δένδρων κατὰ τὰ ἐφετεινὰ μεγάλα γυμνάσια. Κατ' αὐτὴν οὐδέτερος τῶν διαμαχομένων, ἡδύνατο νὰ προεικασθῇ ποῦ θὰ συναντήσῃ τὸν ἕτερον ἀντίπαλον, καὶ ἐπομένως ἔπρεπε νὰ γίνῃ χρῆσις τοῦ ἵππικοῦ οὐχὶ τυπικῆ ἀλλὰ πραγματικῶς ὁμοίᾳ πρὸς τὴν ἐν πολέμῳ. Ὁ διοικητὴς τοῦ ἐρυθροῦ ἀποσπάσματος μάλιστα μὴ ἔχων εἰδήσεις ἀνεκομῆς τὴν ἐκκίνησιν του. Ὑπὸ τοιούτους ὅρους ἡ ἀσκήσις γίνεται διδακτικωτάτη.

Ἐἰς ἐκ τῶν σπουδαιότερων λόγων, οἱ ὁποῖοι περιορίζουσι τὴν ἐκλογήν τῶν χώρων τῶν ἀσκήσεων εἴνε αἱ ἐκ τῶν ἀγροζημιῶν δυνάμεναι νὰ ἐπέλθωσι δαπάναι. Πολύλακις δὲ χάριν ἀποφυγῆς σπουδαίων ἀγροζημιῶν γίνονται δεκταὶ ὑποθέσεις εἰς τὰς τακτικὰς καταστάσεις ἐντελῶς ἀσύμφωνοι πρὸς τὴν πραγματικότητα τοῦ πολέμου. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει εἴνε προτιμότερον νὰ ἐγκαταλειφθῇ ἡ ἰδέα ἀσκήσεων ἐπὶ τοιούτου χώρου. Ὁ μὲν Σεπτέμβριος φαίνεται ὅτι εἴνε ὁ καταλληλότερος πρὸς ἀποφυγὴν ἀγροζημιῶν.

Αἱ καλλιέργειαὶ αἱ προξενούσαι ἐν Ἑλλάδι τὴν μεγαλύτεραν δυσχερείαν εἰς τὴν ἐκλογήν, τοῦ χώρου τῶν ἀσκήσεων εἴνε αἱ ἄμπελοι καὶ σταφιδάμπελοι. Εἴνε δὲ καταφανὴς ἡ ἐπιρροή τῶν ἐπὶ τῶν παρὰ τὰς Ἀθήνας ἐφε-

τεινῶν μεγάλων γυμνασίων. Διότι μόνον ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ μὴ γίνωσιν ἀγροζημίαι εἰς ἀμπελῶνας δύναται νὰ ἐξηγηθῆ ἢ ἐκλογή τοῦ χώρου τῶν ἀσκήσεων τούτων ὡς καὶ διατάξεις τινὲς τῶν θεμάτων περιοριστικαί τῆς πρωτοβουλίας τῶν διοικούντων.

* *
*

Τὰ θέματα εἶνε τὸ σπουδαιότερον στοιχεῖον τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ μέρους τῶν ἀσκήσεων. Εἶνε δ' ἄλλως τε τὸ στοιχεῖον ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον δημιουργεῖ αὐτὴ ἢ διεύθυνσις τῶν ἀσκήσεων κατὰ βούλησιν. Ἡ ἐλευθερία εἰς τὴν συγκρότησιν τῶν μικτῶν μονάδων περιορίζεται ἐξ ἀνάγκης ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῆς δυνάμεως τῶν μελλόντων νὰ μετάρχωνται εἰς τὰς ἀσκήσεις σωμάτων ἢ εὐρεσις χώρου ἀσκήσεων πληροῦντος πάσας τὰς ἐπιθυμητὰς συνθήκας εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀδύνατος· εἰς τὸν καταρτισμὸν ὁμοίως τῶν θεμάτων εἶνε ἐλευθέρη ἢ διεύθυνσις τῶν ἀσκήσεων. Βεβαίως δυσμενεῖς περιστάσεις τοῦ χώρου τῶν ἀσκήσεων καὶ τῆς συγκροτήσεως τῶν μονάδων δύναται νὰ ἔχωσιν ἐπιρροὴν καὶ μεγάλην ἐπὶ τοῦ εἶδους τῶν θεμάτων· ἐπιτηδεῖα ὁμοίως διεύθυνσις δύναται διὰ καταλήλου καταρτισμοῦ τῶν θεμάτων νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἐπιρροὴν ταύτην, τοῦλάχιστον κατὰ μέγα μέρος, καὶ διὰ τούτου νὰ διορθώσῃ τὴν βλαβερὰν ἐπιρροὴν τὴν ὅποιαν αἱ ῥηθεῖσαι δυσμενεῖς περιστάσεις δύναται νὰ ἔχωσιν ἐπὶ τῶν ἀσκήσεων.

Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἀπαραιτήτως πρέπει νὰ εἶνε τὸ ἀποτέλεσμα τῶν θεμάτων, εἶνε ἡ σύγκρουσις τῶν ἀντιπάλων στρατευμάτων. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο εἰς τὰ καλῶς κατηρτισμένα θέματα ἐπέρχεται φυσικῶς ἐξ αὐτῆς τῆς ἐκτελέσεως τῶν ἐντολῶν ἢ δεδομένων τὰ ὅποια ἐμπεριέχουσι τὰ θέματα, χωρὶς ταῦτα νὰ ἐξασκῶσι βίαν, οὕτως εἰπεῖν, ἐπὶ τῶν ἀντιπάλων πρὸς τοῦτο.

Ἀναφερόμεν ἐν παραδείγματι ἐκ τῶν θεμάτων κατὰ τὰς ἐφετερινὰς παρὰ τὴν Λάρισσαν ἀσκήσεις.

Εἰς κυανοῦς στρατὸς ὑποτιθέμενος ἐν πορείᾳ κατὰ ἐρυθροῦ τοιοῦτου ἐν Ἐλασσῶνι καὶ γνωρίζων ὅτι καὶ παρὰ τὸ Ρεδένι ὑπάρχουσι μικρὰ τμήματα τοῦ ἐρυθροῦ στρατοῦ (ὑποτιθέμενα), ἀφίνει τμημά τι ἀπέναντι τῆς Γουνίτζης (ἐπίσης ὑποτιθέμενον). Ὡστε ἔχομεν ἀπέναντι ἀλλήλων ἐν ἐρυθροῦν τμημα παρὰ τὸ Ρεδένι καὶ ἐν κυανοῦν παρὰ τὴν Γουνίτζαν ἀμρότερα ὑποτιθέμενα ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἐρυθροῦν πρόκειται νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ κυανοῦ διὰ Γουνίτζης. Πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἐρυθροῦ καταφθάνει ἐκ Ζάρκου εἰς Κουτζόχερον ἐν μικτὸν ἀπόσπασμα (πραγματικὸν τοῦτο) τὸ ὅποιον λαμβάνει τὴν ἐντολὴν νὰ συντρέξῃ εἰς τὸν ἀγῶνα ἐκκινουῦν ἐκ Κουτζόχερου. Πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ κυανοῦ καταφθάνει ἐκ Βόλου σιδηροδρομικῶς εἰς Λάρισσαν ἐπίσης ἐν μικτὸν ἀπόσπασμα (πραγματικὸν) τὸ ὅποιον λαμβάνει τὴν ἐντολὴν νὰ ἐνίσχυσῃ τὸ παρὰ τὴν Γουνίτζαν κυανοῦν τμημα. Ἡ σύγκρουσις οὕτω τῶν δύο μικτῶν ἀποσπασμάτων εἶνε μοιραία, ἀλλὰ τὸ ἐν δὲν γνωρίζει τὴν ἐντολὴν τοῦ ἄλλου, οὔτε δύναται νὰ τὴν προεικάζῃ, οὔτε ἐπομένως νὰ προῖδῃ τὴν πορείαν του. Ἐπεταί ἐκ τούτου πλήρης ἐλευθερία εἰς τὴν πρωτοβουλίαν καὶ τὰς ἀποφάσεις τῶν διοικούντων, οὐδεὶς δέτο ε με τὴν προηγουμένην. Γεννᾶται οὕτω καὶ ποικιλία κα-

περιορισμὸς, πλὴν τῶν προερχομένων ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς τακτικῆς καταστάσεως, καὶ ἐπομένως ἄσκησις ἐνδιαφέρουσα καὶ διδακτικὴ διὰ πάντας τοὺς μετέχοντας αὐτῆς.

Αὐτὸ ἄλλως τε εἶνε καὶ τὸ σπουδαιότερον τὸ ὅποιον ἐπιζητεῖται διὰ τῶν ἀσκήσεων· ἀνάπτυξις τῆς πρωτοβουλίας, τῆς ἀποφασιστικότητος, τῆς ταχύτητος εἰς τὴν ἀντίληψιν τακτικῶν καταστάσεων, ὅλων τέλος τῶν ἰδιοτήτων ἐνὸς καλοῦ ἀρχηγοῦ. Βεβαίως ἀπαραίτητος εἶνε καὶ ἡ σύγχρονος ἐξάσκησις εἰς τὴν χρῆσιν στρατεύματος ἐκ διαφόρων ὅπλων· ἀλλ' ἡ ἐξάσκησις αὕτη εἶνε ὠφέλιμος ὅταν ἡ χρῆσις τοῦ στρατεύματος γίνεται ἐν στενῷ συνδυασμῷ με εὐρεῖαν πρωτοβουλίαν καὶ ἐλευθερίαν ἀποφάσεως, καὶ ὅταν ἐξ αὐτῶν ἀπορρέουσι τὰ διάφορα διατασσόμενα μέτρα. Ἄλλως τε ὅταν δεσμεύεται ἡ πρωτοβουλία, ἢ δὲ ἀπόφασις εἶνε ἐκ τῶν προτέρων δεδομένη, ἢ χρῆσις τοῦ στρατεύματος καταντᾷ τυπικὴ σχηματικὴ οὕτως εἰπεῖν ἐφαρμογὴ διατάξεων τινῶν τῶν κανονισμῶν γίνεται δηλ. ὑπὸ ὄρους οἱ ὅποιοι οὐδέποτε θὰ παρουσιασθῶσιν εἰς τὴν πραγματικότητα τοῦ πολέμου, ἐκτὸς ἐὰν ἔγῃ τις νὰ κάμῃ με ἐχθρὸν κινούμενον ὡς χελώνην.

Βλέπομεν πόσον δύσκολος εἶνε καὶ ποίαν προσοχὴν χρειάζεται ὁ καταρτισμὸς τῶν θεμάτων. Ἐὰν δὲ εἰς τὰς δυσχερεῖας ταύτας προστεθῶσι καὶ αἱ τυχόν προερχόμεναι ἐκ δυσμενῶν περιστάσεων τοῦ χώρου τῶν ἀσκήσεων, ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς ἀποφυγῆς μεγάλων ἀγροζημιῶν, ἐκ περιορισμοῦ τοῦ διαθέσιμου χρόνου, ἐξ ἐλλείψεως μέσων μεταφορᾶς κ. τ. λ. κατανοῆ τις εὐκόλως ὅτι πολλὰκις ἢ διεύθυνσις τῶν ἀσκήσεων δύναται νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ἰδέαν νὰ ἐπιβάλλῃ περιορισμοὺς τινὰς εἰς τὰ θέματα.

Περιορισμὸς τις πάντως θὰ τεθῇ ἐκ τῆς ἀνάγκης νὰ διατεθῶσιν ἀπὸ ἀσκήσεως εἰς ἄσκησιν ὥραι τινες πρὸς ἀπόλυτον ἀνάπαυσιν τῶν στρατευμάτων. Ἐν πολέμῳ μετὰ μίαν σύγκρουσιν ὁ εἰς θὰ ἤττηθῇ καὶ θὰ ἀποχωρήσῃ ἐπὶ μακρὸν τῆς πολεμικῆς δράσεως· σπανιώτατα δὲ εἶνε τὰ παραδείγματα τοῦ νὰ ἀναλάβῃ ὁ ἡττηθεὶς τὸν ἀγῶνα ἐκ νέου, τὴν ἐπομένην τῆς ἡττης του. Παρουσιάζεται ὡς ἐκ τούτου φυσικῶς, τοῦλάχιστον εἰς τὸν νικητὴν, μετὰ νίκην καὶ καταδίωξιν εὐκαιρία πρὸς ἀνάπαυσιν. Ἄλλως τε ἐν πολέμῳ κἀνεὶς δὲν λογαριάζει τὰς ἀπωλείας· ἐννοεῖται ὅτι τοῦτο δὲν ἐπιτρέπεται ἐν εἰρήνῃ κατὰ τὰς ἀσκήσεις. Μετὰ μίαν ἄσκησιν μάχης θὰ ἐπακολουθήσῃ τὴν ἐπομένην ἐτέρα καὶ οὕτω καθεξῆς· καὶ διὰ τοῦτο ἐξ ἀνάγκης περιορίζεται καὶ ἡ ὁρμὴ πρὸς καταδίωξιν τοῦ νικητοῦ καὶ ἡ ἔκτασις τῆς ὑποχωρήσεως τοῦ ἡττημένου, διακόπτεται δὲ ἡ ἐμπόλεμος κατάστασις ὅπως ἀναπαυθῶσι τὰ στρατεύματα.

Εἶνε ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ διακοπὴ αὕτη τῆς ἐμπολέμου καταστάσεως καὶ ἡ ἔναρξις τῆς νέας τοιαύτης ἀπὸ ὠρισμένης ὥρας δημιουργεῖ ἀφύσικόν τι, ἀσυμβίβαστον μετὰ τὴν πραγματικότητα τοῦ πολέμου. Διὰ τοῦτο εἰς τοὺς Εὐρωπαϊκοὺς στρατοὺς, τῶν ὁποίων ἡ πείρα εἰς τοιαύτα ζητήματα δύναται νὰ θεωρηθῇ αὐθεντικὴ, ὁσάκις ἡ τήρησις τῆς αὐτῆς γενικῆς τακτικῆς καταστάσεως καταντᾷ πλέον ἀφύσικος ἐγκαταλείπεται αὕτη, ἢ δὲ νέα ἄσκησις βασίζεται συνήθως ἐπὶ ἄλλῃς τακτικῆς καταστάσεως, εἶνε δηλαδή ἄσχε-

ταστάσεων λίαν συμβάλλουσα εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν.

Δέον νὰ λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τοῦ πάσας ταύτας τὰς δυσχερείας πρὶν ἢ προβῆ εἰς ἐπίκρισιν ἢ οἰανδήποτε ἐκτίμησιν τῶν δεδομένων κατὰ τὰς ἀσκήσεις θεμάτων. Ἐὰν δὲν γνωρίζῃ τὰς δυσχερείας, καθ' ὧν ἀντεπάλασεν ἢ διεύθυνσις τῶν ἀσκήσεων, καλὸν εἶνε νὰ ἀπέχῃ πάσης δυσμενοῦς κρίσεως. Φρονουῦμεν ὅτι ἴσως, εἰς τοιοῦτου εἶδους δυσμενεῖς περιστάσεις δέον νὰ ἀποδοθῶσι τοῦλάχιστον κατὰ μέγα μέρος αἱ ἀτέλειαι τῶν θεμάτων τῶν παρὰ τὰς Ἀθήνας ἀσκήσεων, περὶ ὧν τοιοῦτος ἐγένετο κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας λόγος.

Ἄφ' ἐτέρου, εἶνε τόσον διδακτικόν, διὰ πάντα ἐνδιαφερόμενον εἰς τοιοῦτου εἶδους ζητήματα, νὰ παρακολουθῆσθαι τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐγένετο προσπάθεια τοῦ νὰ ἀπαλλαγθῶσι τὰ θέματα τῶν ἀτελειῶν τῶν ἀσυμβιβάστων πρὸς τὴν φυσικότητα τοῦ πολέμου, καὶ προερχομένων ἐκ τῶν δυσμενῶν περιστάσεων περὶ ὧν ἐκάμαμεν λόγον, ἢ καὶ ἐξ ἄλλων αἰτίων, ὥστε θεωροῦμεν ἐνδιαφέρον νὰ θίξωμεν δεδομένα τινὰ τῶν κατὰ τὰς παρὰ τὰς Ἀθήνας ἀσκήσεις θεμάτων, χωρὶς ἐννοεῖται νὰ ὑπάρχῃ παρ' ἡμῖν οὐδὲ ἡ ἐλαχίστη πρόθεσις πρὸς ἐπίκρισιν, διὰ τὴν ὅποιαν ἄλλως τε εἴμεθα ἀναρμόδιοι.

Ἰπετέθη ὅτι τὴν δεκάτην ἐβδόμην Σεπτεμβρίου «ἐρυθρὸς στρατὸς ἀπεβιβάσθη εἰς Ἐργαστήρια (Λαύριον) καὶ ἐξακολουθεῖ ἀποβιβαζόμενος, κατέλαβε δὲ καὶ τὰ Βορειοδυτικῶς τῶν ἐργαστηρίων ὑψώματα. Κυανοῦς στρατὸς συγκεντροῦται εἰς Ἀθήνας, κατέχει δὲ τὰ χωρία Βάρη καὶ Χαρβάτι (ὑπόθεσις) ὡς καὶ τὸ χωρίον Λιόπεσι».

Ὁ Διοικητὴς τοῦ Ἐρυθροῦ στρατοῦ προτιθέμενος νὰ βαδίσῃ πρὸς Ἀθήνας διατάσσει τὸ ἑσπέρας τῆς 17 Σεπτεμβρίου εἰς τὴν Δ ἐρυθρᾶν μικτὴν ταξιαρχίαν: νὰ ἀναχωρήσῃ αὐρίον 18 Σεπτεμβρίου ὥραν 4 πρωϊνὴν καὶ διὰ τῆς ἀγούσης ἀπὸ Λαυρίου-Κερατέας εἰς Ἀθήνας νὰ μεταβῇ εἰς Κερατέαν καὶ νὰ καταλάβῃ «τὰς μεταξὺ τῶν χωρίων Κερατέας καὶ Καλύβια Κουβαρᾶ δύο διόδους Βορειοδυτικῶς τοῦ χωρίου Κερατέας» καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν «διὰ τῶν διόδων τούτων πρὸς Ἀθήνας διάβασιν» τοῦ Ἐρυθροῦ στρατοῦ.

Κατόπιν τῆς διαταγῆς ταύτης εἶνε φανερόν ὅτι δὲν ἀπομένει οὐδὲν στάδιον ἐνεργείας εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ διοικητοῦ τῆς ἐρυθρᾶς μικτῆς ταξιαρχίας. Ἴσως θὰ τῷ ἀπέμενε ἐλευθερία τις εἰς τὴν ἀπόφασιν εἰς εὕρισκε τὸν ἐχθρὸν κατέχοντα τὰς διόδους ταύτας. Ἀλλὰ καὶ τὴν περίπτωσιν ταύτην προβλέπει ἡ διαταγή. «Ἐὰν τυχὸν κυανοῦς στρατὸς, προλαβὼν ὑμᾶς, κατέλαβε τὰς διόδους ταύτας, ἐπιτεθῆτε κατ' αὐτοῦ καὶ καταλάβετε αὐτάς.»

Ὁ τοιοῦτος περιορισμὸς διὰ τὴν ἄσκησιν τῆς 18ης Σεπτεμβρίου, βεβαίως θὰ εἶχε τοὺς λόγους του. Φαίνεται ὅτι ἡ διεύθυνσις τῶν ἀσκήσεων ἐπεθύμει νὰ ἐπέλθῃ ἡ σύγκρουσις ὠρισμένως εἰς τὸν χώρον μεταξὺ Καλύβια-Κουβαρᾶ καὶ Κουβαρᾶ.

Ἀλλὰ τί συνέβη; Ὁ διοικητὴς τῆς ἐρυθρᾶς ταξιαρχίας στενοχωρούμενος ἴσως ἐκ τῶν τεθέντων περιορισμῶν καὶ στηριζόμενος εἰς τὸ ὅτι ἡ ἐντολή του περιεῖχε καὶ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς διὰ τῶν ἐν λόγω διόδων πρὸς Ἀθήνας διάβασιν τοῦ ἐρυθροῦ στρατοῦ, ὑπερέβη ταύτας, ἐβάδισε 4

χιλίωμ. περίπου πέραν αὐτῶν ἐπὶ τῆς πρὸς Ἀθήνας ὁδοῦ, καὶ ἀνεπτύχθη 1^ο χιλίωμ. περίπου βορείως τῶν Καλυβίων-Κουβαρᾶ, ὅπου ἄλλως τε ἡ συνάντησίς του μετὸν κυανοῦν τῷ ἀπέκλειε τὴν παραιτέρω ἄνευ μάχης πορείαν.

Ἀποφεύγομεν νὰ ἐξετάσωμεν ἂν οὕτω πράξας ὁ ἐρυθρὸς ὑπερέβη ἢ ὄχι: τὰ ὄρια τῆς ἐντολῆς του, οὔτε εἰς διὰ τούτου ἐξησφάλισε ἢ ὄχι τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του δὲν προτιθέμεθα οὔτε νὰ ἐπιδοκιμάσωμεν οὔτε νὰ ἐπικρίνωμεν οὐδένα, καὶ ἐπομένως περιοριζόμεθα εἰς τὴν ζήτησιν ἀφήγησιν τῶν συμβάντων.

Διὰ τῆς κινήσεως ταύτης τοῦ ἐρυθροῦ ἡ σύγκρουσις ἐπῆλθεν εἰς τὸν παρὰ τὴν Δάγλαν καὶ νοτίως αὐτῆς πλήρη ἀμπελώνων χώρον,

Πράγματι, ἡ κυανὴ μικτὴ ταξιαρχία, βαδίζουσα ἐκ Λιόπεσι διὰ Μαρκόπουλον με ἐπιθετικὴν ἐντολήν, ἀνεπτύχθη νοτίως τοῦ Μαρκοπούλου κατὰ τῆς ἐρυθρᾶς ταξιαρχίας. Ὅπως εἶχον τὰ πράγματα θὰ συνέφερε πιθανῶς εἰς τὸν κυανοῦν ἡ ἐπίθεσις κατὰ μέτωπον ἀμφοτέρωθεν τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ, με σύγχρονον ὑπερκέρασιν τοῦ ἀριστεροῦ τῆς ἐρυθρᾶς ταξιαρχίας διὰ ἰσχυρᾶς δυνάμεως προχωρούσης περίπου κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς ἢ ὑπεροχῆ τῆς δυνάμεως τῆς κυανῆς ταξιαρχίας ἐπέτρεπε τοιοῦτον συνδυασμὸν, αἱ δὲ πτυχαὶ τοῦ ἐδάφους καίτοι ἐλαφραὶ τὸν διηκόλουν. Κυρία ἐπίθεσις κατὰ τοῦ δεξιῦ τῆς ἐρυθρᾶς ταξιαρχίας δὲν ἠδύνατο νὰ ἐχθρὸς ἀποφασιστικὸν ἀποτέλεσμα διότι τοῦτο ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς Μερέντας, ὑψηλοῦ, ἀποτόμου, βραχώδους ὄρους. Ἀλλὰ ἀπὸ τῆς κινήσεως παρεκώλυσαν τὸν διοικητὴν τῆς κυανῆς ταξιαρχίας οἱ μεταξὺ Προφάρτας καὶ Μερέντας ἀμπελώνες τοὺς ὁποίους πρὸς ἀποφυγὴν ἀγροζυμῶν εἶδε νὰ θεωρήσῃ ὡς ἀνυπέροβλητον κώλυμα. Ἡ μάχη, ὅθεν ἐνετοπίσθη ἐπὶ τῶν ἀποτόμων κλιτύων τῆς Μερέντας, καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ λάβῃ οὔτε πλήρη οὔτε φυσικὴν ἐξέλιξιν, καὶ συνεπῶς ἐπῆλθε ταχεῖα διακοπὴ τῆς ἀσκήσεως.

Ἡ ἄσκησις τῆς 19 Σεπτεμβρίου διεξήχθη ἐπὶ τῆς ἐξῆς βάσεως: Ὁ ἐρυθρὸς κατέλαβε διὰ μιᾶς ὑποτιθεμένης Μεραρχίας τὴν Κερατέαν καὶ διὰ τῆς μικτῆς ταξιαρχίας Δ τὰ Καλύβια Κουβαρᾶ καὶ τὸ χωρίον Κουβαρᾶ. Ὁ διοικητὴς τοῦ ἐρυθροῦ στρατοῦ διέταξε τὴν μὲν Μεραρχίαν νὰ βαδίσῃ πρὸς τὸ Μαρκόπουλον—ὑποθετικῶς πάντοτε—τὴν δὲ μικτὴν ταξιαρχίαν «διὰ τῆς μεταξὺ Προφάρτας καὶ Δρεπιουνοῦ διόδου εἰς Κορωπὶ πρὸς καταδίωξιν τῆς ἀποκρουσθείσης χθῆς Ταξιαρχίας τοῦ κυανοῦ Στρατοῦ».

Διὰ δὲ τοὺς κυανοῦς ὑπετέθη ὅτι κατέλαβον με μίαν Μεραρχίαν—ὑποθετικῶς—τὸ Μαρκόπουλον, ἢ ὅποια ἐμελλε τὴν 19ην νὰ προχωρήσῃ ἐπιθετικῶς διὰ Δάγλας πρὸς Κερατέαν. Ἡ μικτὴ ταξιαρχία Γ, ἡ ὑποχωρήσασα τὴν 18ην εἰς Κορωπὶ, ἐμελλε τὴν 19ην «ν' ἀναλάβῃ ἐκ νέου τὴν ἐπίθεσιν πρὸς κατάληψιν τῆς Νοτιοδυτικῶς τοῦ ὑψώματος Θεοδώρου ὑψ. 303 διόδου ἀπὸ Κερατέας εἰς Καλύβια—Κουβαρᾶ».

Προσπίπτει ἀμέσως ὅτι ὁ ἐρυθρὸς δὲν ἔχει γνῶσιν περὶ τῆς παρουσίας κυανῆς Μεραρχίας εἰς Μαρκόπουλον, δηλ. εἰς ὀλίγα χιλιόμετρα ἀπὸ τῶν προφυλακῶν του. Καὶ ὑποθέτομεν, ἡμεῖς τοῦλάχιστον, ὅτι ἡ ἄγνοια αὕτη ὑπε-

τέθη από σκοπού· διότι ἂν ὁ ἐρυθρὸς στρατηγὸς εἶχε γνῶσιν τούτου δὲν θὰ διέτασσε τὴν ἐρυθρὰν μικτὴν ταξιαρχίαν τὴν εὐρισκομένην πολὺ ἔμπροσθεν τῆς Μεραρχίας του νὰ κινηθῆ πλευρικῶς ὡς πρὸς τὴν κυανῆν Μεραρχίαν, πρὶν ἢ ἡ ἐρυθρὰ Μεραρχία φθάσῃ εἰς τὸ ὕψος τῶν Καλυβίων καὶ ἀρχίσῃ τὴν ἐναντίον τῆς κυανῆς Μεραρχίας ἀνάπτυξίν της. — Ὡστε καὶ ἡ ἀφυσικότης αὕτη εἶχε σκοπὸν τὴν ἐξοικονόμησιν τῶν περιστάσεων.

Τί συνέβη ὁμῶς. Ἡ σύγκρουσις τῶν δύο μικτῶν ταξιαρχιῶν, ἢ μᾶλλον τῶν προκεχωρημένων τμημάτων των ἐπῆλθεν ἐν τῇ μεταξύ Προφάρτας καὶ Δρεριβοῦνι στενωπῷ, ὡς ἦτο καθωρισμένον. Τὰ προκεχωρημένα ταῦτα τμήματα ἦσαν ἐν σύνταγμα πεζικοῦ (κυανοῦς) καὶ ἐν τάγμα εὐζώνων (ἐρυθρὸς). Ἡ ἐπίθεσις τοῦ συντάγματος ἐγένετο ὀρμητικῆ, ἀκατάσχετος· τὸσον ὥστε τὸ ἐρυθρὸν πυροβολικὸν σπεῦδον πρὸς τὴν στενωπὸν εὐρέθη μετ' ὀλίγον εἰς ἑκατὸν περίπου μέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ἐχθρικοῦ συντάγματος πεζικοῦ.

Θὰ ἦτο λίαν διδακτικὸν ἂν οἱ διαιτηταὶ κατῴρθουν νὰ δώσουν εἰς τὴν σύγκρουσιν ταύτην φυσικωτέραν κᾶπως ἐξέλιξιν. Πάντως ὁ ἐρυθρὸς εὐρίσκετο ἐν μειονεκτικῇ θέσει, ἂν δὲ διωρθοῦτο ἡ ἐπελθοῦσα σύγκυσις, διὰ νὰ δοθῆ φυσικωτέρα τροπὴ εἰς τὴν ἀσκήσιν, ὁ ἐρυθρὸς θὰ ἠναγκάζετο πιθανῶς νὰ ἀναπτυχθῆ εἰς τὴν Δυτικῶς τῶν Καλυβίων ἔξοδον τῆς στενωποῦ, ὁπότε ἡ ἐπίθεσις τοῦ κυανοῦ θὰ διεξήγετο διὰ μέσου ἀμπελώνων καὶ πάλιν.

Διεκόπη λοιπὸν ἡ ἀσκήσις καὶ τὴν φορὰν ταύτην μόλις ἤρχισε.

Ἐκ πάντων τούτων βλέπομεν ἐναργῶς τὰς δυσχερείας ἐναντίον τῶν ὁποίων ἀντιπαλαίει ἡ διεύθυνσις τῶν ἀσκήσεων· τὸ ἔργον της δὲν εἶνε καθόλου εὐκόλον· αἱ προσπάθειά της δὲν πρέπει νὰ ὑποτιμῶνται, οὔτε αἱ τυχὸν παρουσιαζόμεναι ἀτέλεια· νὰ ὑπερτιμῶνται.

*
**

Ἀπαραίτητον συμπλήρωμα πάσης ἀσκήσεως εἶνε ἡ ταύτην παραλουθοῦσα κριτικὴ. Ἀσκήσις ἄνευ κριτικῆς οὐδεμίαν ἐπιφέρει ὠφέλειαν. Ἡ κριτικὴ γίνεται ἀμέσως μετὰ τὴν ἀσκήσιν, ἐπὶ τόπου, προφορικῶς. Ἐνίοτε παρακολουθεῖ ταύτην δευτέρα κριτικὴ ἐγγραφός, βραδύτερον κέδιδομένη καὶ κοινοποιουμένη εἰς πάντας τοὺς μετασχόντας τῶν ἀσκήσεων ἀξιωματικούς· ἀλλ' αὕτη δὲν εἶνε ἀπαραίτητος εἰμὴ ὡσάκις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παρασταθῆ εἰς τὴν πρώτην εἰμὴ μέρος μόνον τῶν ἀξιωματικῶν.

Ἰπάρχουσιν οἱ φρονούντες ὅτι δὲν συμφέρει εἰς τὴν πειθαρχίαν νὰ γίνεταί ἡ κριτικὴ δημοσίᾳ, ἐνώπιον ὄλων τῶν ἀξιωματικῶν· νομίζουσιν ὅτι οὕτω μειοῦται τὸ γόητρον τῶν κρινομένων ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν. Ἡ γνώμη αὕτη εἶνε ἐσφαλμένη, καὶ προκύπτει ἐκ τῆς ἰδέας, ὅτι βᾶσις τῆς κριτικῆς εἶνε ἡ δογματικὴ, μετ' αὐθεντίας, ἐπίκρισις τῶν σκέψεων, ἢ πράξεων τῶν κρινομένων· βεβαίως οὕτω ἐκλαμβανόμενη προτιμότερον νὰ γίνεταί κατ' ἰδίαν.

Οἱ κανονισμοὶ ἀπαιτοῦσιν ὅπως ἡ κριτικὴ εἶνε διδα-

σκαλίᾳ· ὅπως τὰ γενόμενα σφάλματα κρίνονται διὰ τρόπον διδακτικοῦ, καὶ οὐχὶ τρόπου ἐλέγχοντος, ἄνευ μομφῶν, ἐκτὸς βεβαίως ἂν πρόκειται περὶ παραβάσεων τῆς πειθαρχίας ἢ κανονισμοῦ, ὁπότε αἱ παρατηρήσεις δύνανται νὰ γίνωνται ἰδιαιτέρως. Ὡς ὑποδείγματα καλῆς κριτικῆς δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν αἱ κριτικαὶ τοῦ Διαδόχου. Ὁ Διάδοχος κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀσκήσεως βλέπει καὶ ἀντιλαμβάνεται πλῆθος λεπτομερειῶν, λαμβάνει δὲ πρὸ ταύτης καὶ μετ' αὐτὴν γνῶσιν τῶν θεμάτων, τῶν ἐκδοθεισῶν διαταγῶν κ.τ.λ. Ἐχει ὁμῶς τὴν τέχνην τοῦ ἀσφαλοῦς κριτικοῦ, ὅστις ἐκ τοιαύτης πληθῆος στοιχείων διακρίνει, ποῖα ἔχουσι μεγάλην σημασίαν, ποῖα ἔχουσι δευτερεύουσαν, ποῖα δὲν ἔχουσι καμμίαν, ποῖος ὁ σύνδεσμός των μὲ τὸ σύνολον. Κάτοχος τῶν στρατιωτικῶν ζητημάτων, καὶ ἔχων ἀκριβῆ γνῶσιν τοῦ βαθμοῦ τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ στρατοῦ μας γνωρίζει τί πρέπει νὰ τὸν νίσῃ, καὶ ποῦ πρέπει νὰ προσελκύσῃ τὴν προσοχὴν τῶν ἀκροατῶν του· πρέπει δὲ νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν, ὅτι δὲν ἔχει καιρὸν νὰ μελετήσῃ ἐν ἡσυχίᾳ ὅσα θὰ εἴπη. Εἶνε ὑποχρεωμένος νὰ αὐτοσχεδιάσῃ ἐπὶ τόπου καὶ προσέτι νὰ εἶνε σαφὴς καὶ σύντομος. Καὶ εἶνε πράγματι· ὁμολογουμένως ὁμῶς τὸν βοηθοῦσι καὶ φυσικὰ χαρίσματα, μεγάλη παρατηρητικότης, διαύγεια κρίσεως καὶ θαυμασία μνήμη. Ἄς προσθέσῃ τις εἰς ταῦτα καὶ ἕκτακτον εὐχέρειαν λόγου, εὐγένειαν καὶ λεπτότητα ἐκφράσεως, μετριοφροσύνην διὰ τὴν ἰδίαν γνώμην καὶ ἔχει τις περίπου εἰκόνα τῆς κριτικῆς ταύτης, ἥτις δικαίως ἐγέννησε τοιαύτην ἐντύπωσιν. Ἰπὸ τοιούτους ὅρους ἡ κριτικὴ εἶνε διδακτικωτάτη.

*
**

Ἐτονίσσαμεν προηγουμένως ὅτι οὐσιώδης ὅρος τῆς ἐπιτυχίας ἀσκήσεως τινος εἶνε τὸ νὰ λάβῃ τὴν ἐξέλιξιν τὴν ὁποίαν θὰ ἐλάμβανεν ἐν τῇ πραγματικότητι τοῦ πολέμου· Ἄλλὰ δὲν πρέπει νὰ ἀπατάται τις ὡς πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς ὁμοιότητος ταύτης. Διότι ἡ ἀτέλεια, ἢ ἀθεράπευτος ἀτέλεια, τῶν ἀσκήσεων ὡς μέσου ἐκπαιδεύσεως εἶνε τὸ ὅτι ἀπὸ αὐτὰς λείπει τὸ κύριον καὶ οὐσιωδέστατον χαρακτηριστικὸν τοῦ πολέμου· ὁ κίνδυνος τῆς ζωῆς. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι δὲν εἶνε δυνατόν πρὸς θεραπείαν τῆς ἐλλείψεως ταύτης νὰ γίνῃ εἰς στρατὸν πεπολιτισμένου Κράτους ὅ,τι προέτεινεν εἰς Ρῶσσοσ στρατηγός· Νὰ δίδεται δηλ. εἰς τοὺς στρατιώτας καὶ ποσότης τις ἐνσφαιρῶν φυσικῶν ὥστε νὰ γεννηθῆ ἀμφοτέρωθεν τὸ αἶσθημα τοῦ κινδύνου.

Ἄλλ' ὅπωςδῆποτε ὑπάρχει ἐν μέσον διὰ νὰ δίδεται εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀσκήσεως φυσικωτέρα τις τροπὴ μέσον ἀτελέστατον, ἀλλὰ καὶ τὸ μόνον· ἡ διαιτησία. Ὅποιαν μεγάλην σημασίαν ἔχει διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν κατὰ τὰς ἀσκήσεις ἢ καλὴ διεξαγωγὴ τῆς διαιτησίας, εἶνε εὐνόητον μεθ' ὅσα εἵπομεν· ἀσκήσις ἄνευ διαιτησίας ἢ μετὰ τοιαύτης κακῶς λειτουργοῦσης εἶνε θεαματικὴ καὶ διὰ.

Δυσχερέστατον εἶνε τὸ ἔργον τῶν διαιτητῶν· πρέπει νὰ ὦσιν ἐγκαίρως καὶ πρὸ τοῦ ἀρχίσῃ ἡ σύγκρουσις ἐπὶ τόπου, πρέπει ἐγκαίρως νὰ προβλέπωσι ποῦ ἡ παρουσία των καθίσταται ἐκάστοτε ἀναγκαία καὶ νὰ μεταβαίνωσι τα-

χέως ἐκεῖ, πρέπει νὰ γνωρίζωσι νὰ χρησιμοποιώσι τοὺς βο-
ηθοὺς των ἀποστέλλοντες αὐτοὺς ὅπου εἶνε ἀνάγκη ἢ
κρίσις των ἐπὶ τακτικῆς τινος καταστάσεως δέον νὰ εἶνε
ταχεῖα καὶ ἀσφαλῆς δέον νὰ εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἐκτιμῶσι
ταχέως καὶ ὀρθῶς τὰ ἀποτελέσματα τοῦ πυρός, καὶ νὰ
γνωρίζωσι νὰ καθιστῶσιν αἰσθητὰ εἰς ἕκαστον τῶν διαμα-
χομένων τὰ ἀποτελέσματα τοῦ πυρός τοῦ ἀντιπάλου. Οἱ
διδάτῃται εἶνε ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι θὰ ἐκτιμῆσωσι τὰς ἀπω-
λειὰς τοῦ πυροβολικοῦ οἱ δεικνύονται θὰ κρίνωσι ποίαν
θραῦσιν θὰ ὑποστῇ τὸ πεζικόν τὸ προχωροῦν ἀκαλύπτως
ὑπὸ τὸ πῦρ τοῦ ἀντιπάλου, καὶ θὰ σταματήσωσιν ἐγκαί-
ρως τὴν κίνησιν του· αὐτοὶ θὰ ἐκτιμῆσωσιν ἐὰν ἡ ἐφοδος
εἶχε προπαρασκευασθῇ ἀρκούντως διὰ τοῦ πυρός ὁ δει-
κνύεται τοῦ ἵππικοῦ εἶνε ἐκεῖνος ὅστις ἀφοῦ κατορθώσῃ νὰ
ἀντιληφθῇ ταχέως τὴν ταχέϊαν καὶ ποικίλην μεταβολὴν
τῶν σχηματισμῶν δύο ἐπελαυνόντων κατ' ἀλλήλων ἵππι-
κῶν θὰ ἐκφέρῃ ἀμέσως τὴν δύσκολον ἀπόφασιν περὶ τοῦ
ποῦτος ἐνίκησε.

Ἐννοεῖ τις εὐκόλως ὅτι ἡ ἀξία ἀξιωματικοῦ τινος δο-
κιμάζεται ἐπίσης διὰ τοῦ διορισμοῦ του ὡς δεικνύεται ὅ-
πως καὶ διὰ τοῦ διορισμοῦ του ὡς διοικητοῦ μονάδος.

Δὲν θέλομεν νὰ ἐξετάσωμεν ἐὰν ἡ ἀτέλεια τῆς δεικνύ-
σας κατὰ τὰς ἐφετεινὰς ἀσκήσεις βαρύνει τοὺς δεικνύ-
τάς ἢ προέρχεται ἐξ ἄλλων αἰτίων. Ἐθέσαμεν ὡς κα-
νὼνα νὰ μὴ ἐπικρίνωμεν κανένα διότι ὁμολογοῦμεν ὅτι
ἡ εὐκολοὺς ἐπικρίσις εἶνε κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ ἄδικος·
εὐσυνειδητὸς δὲ κρίσις ἀπαιτεῖ ἐξονύχισιν καὶ τῶν ἐλαχί-
στων λεπτομερειῶν τὸ πλεῖστον τῶν ὁποίων ἀγνωσοῦμεν.
Ἄλλα καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι ἡ δεικνύσας παρ'
ἡμῖν, ὡς σύνολον, ὡς ἔργον—ἀνεξαρτήτως τῶν αἰτίων—
ἀπέτυχε. Εἰς τὴν ἀποτυχίαν δὲ αὐτῆς ὀφείλονται καὶ αἱ πα-
ράδοχοι καὶ ἐντελῶς ἀσυμβίβαστοι μὲ τὴν πραγματικότη-
τητα τοῦ πολέμου περιστάσεις, αἱ ὅποιοι πολλακίς πα-
ρουσιάσθησαν κατὰ τὰς ἡμετέρας ἀσκήσεις, καὶ προεκά-
λεσαν ἄλλοτε μὲν τὴν πρόωρον διακοπὴν αὐτῶν ἄλλοτε
δὲ περιέργους εἰκόνας μάχης μετὰ φανταστικῆς ταχύτη-
τος ἐξελιττομένης. Ὑπὸ τοιοῦτους δὲ ὅρους εἶνε θαῦμα
πῶς κατορθώθη καὶ ὅ,τι κατορθώθη.

Ἄς ἐλπίσωμεν ὅτι ἡ σπουδαία αὕτη ἀτέλεια θὰ διορ-
θωθῇ. Ἐκεῖνο εἰς τὸ ὅποῖον θὰ συνέφερον ἴσως νὰ ἐπι-
στηθῇ ἡ προσοχὴ τῶν δεικνύτων εἶνε τὸ νὰ ἐμποδίζωσι
τὴν βραδύτητα ἐξελίξιν τῆς μάχης, τὴν ὁποῖαν τὸσάκις
ἐμμέμφθη καὶ ἡ Α. Β. Υ. ὁ Διάδοχος. Ἡ κορεία τῶν
μαχῶν εἶνε τὴν σήμερον βραδεῖα, χρονίζουσα· πρέπει δὲ
ἐγκαίρως νὰ συνειθίσῃ ὁ στρατὸς μας μὲ τὴν ιδέαν ταύ-
την, διὰ νὰ μὴ εὐρεθῇ ἐν καιρῷ πραγματικῆς μάχης πρὸ
δυσαρέστων ἐκπλήξεων. Κατὰ τὴν ἀσκήσιν π. χ. τῆς 22
Σεπτεμβρίου παρὰ τὸ Τσακὸ, μεραρχία περιοριζομένη
ἀφ' ἐνὸς ὑπὸ ἐτέρας μεραρχίας καὶ ἀφ' ἐτέρου ὑπὸ τῶν
ὑπηρετῶν τοῦ Ὑμηττοῦ ἠγωνίζετο κατὰ ταξιαρχίας πε-
ριοριζομένης ἀφ' ἐνὸς μὲν ὑπὸ ἐτέρας ταξιαρχίας καὶ
ἀφ' ἐτέρου ὑπὸ τῶν ὑπηρετῶν τοῦ Ὑμηττοῦ ἐπίσης. Ὁ μέ-
ραρχος προσεπάθησε νὰ ἀπασχολήσῃ καὶ παρασύρῃ τὴν
ταξιαρχίαν πρὸς τὸ δεξιὸν τῆς ὥστε νὰ διασπάσῃ τὸ ἀρι-
στερόν της καὶ εἰσδύσῃ μετὰ τούτου καὶ τῆς ἀριστερό-
θεν αὐτῆς ὑποτιθεμένης ἐχθρικῆς ταξιαρχίας. Διὰ κα-

λῆς διατάξεως τῶν ἐφεδρειῶν τοῦ ἀμυνομένου καὶ λαμ-
βανομένης ὑπ' ὄψιν καὶ τῆς πιθανῆς ἐνεργείας τῆς ὑπο-
τιθεμένης ταξιαρχίας, ἡ ἐνεργεία τῶν ἐφεδρειῶν τῆς με-
ραρχίας θὰ ἀπέληγε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς ἀγῶνα
κατὰ μέτωπον. Ὑπὸ τοὺς ὅρους ὑφ' οὓς ὑπετέθησαν τὰ
ἀντίπαλα στρατεύματα τοιαύτη ἐξελίξις εἶνε ἡ φυσικὴ
ἐξελίξις ὅταν ἀμφοτέρωθεν αἱ διατάξεις εἶνε ὀρθαί. Ἐὰν
λοιπὸν ὁ ἀγὼν ἦτο πραγματικὸς, καὶ ἐὰν ἡ μεραρχία ἀ-
κόμη κατῶρθου νὰ τάξῃ τὸ πυροβολικόν της τὸσον πλη-
σίον τοῦ ἐχθροῦ ὅπως τὸ ἔταξε, τὸ δὲ πεζικόν της νὰ
τὸ ἀναπτύξῃ τὸσον εὐχερῶς ὅσον καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν
ἐκείνην, ἀπὸ τῆς ἐννάτης ὁμως περιπέου ὥρας ἡ ἐξακολούθη-
σις τῆς ταχείας προχωρήσεως της θὰ καθίστατο ἀδύνα-
τος διότι ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης αἱ γραμμαὶ τῶν ἀκροβο-
λιστῶν της εἶχον νὰ διατρέξωσι ζώνην ἐδάφους τελείως
ἀκάλυπτον, θεριζομένην ἀπὸ τὰ πυρὰ τοῦ ἀντιπάλου, ἐκ-
τάσεως ἀλλαγῆς 800 ἀλλαγῆς 1000 μέτρων. Ὁ ἀγὼν
διὰ τοῦ πυρός ἐκεῖ θὰ ἐχρόνιζε καὶ θὰ ἀπητοῦντο ὥραι
πολλαὶ διὰ νὰ ἀποκτήσῃ ὁ εἰς τῶν δύο τὴν ὑπεροχὴν
τοῦ πυρός, κλονισθῇ δὲ τὸ ἠθικόν τοῦ ἐτέρου ἴσως ἡ με-
ραρχία θὰ ἠναγκάζετο νὰ ἀναμείνῃ τὸ σκότος τῆς νυκτὸς
διὰ νὰ προσπελάσῃ τὴν ἐχθρικὴν θέσιν. Τὴν τοιαύτην
ἐξελίξιν τῆς μάχης ἀπέδειξαν οἱ τελευταῖοι πόλεμοι.

Ἄλλὰ τοιοῦτου εἶδους ἄσκησις θὰ ἀπέληγεν εἰς μεγά-
λην ἐξάντλησιν τοῦ στρατεύματος, καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ
ἀπαίτησῃ τοιαύτην ἐξελίξιν πασῶν τῶν καθ' ἡμέραν ἐπανα-
λαμβανομένων κατὰ τὰς ἀσκήσεις μαχῶν. Βεβαίως δὲ
κατὰ τὰς ἐφετεινὰς ἀσκήσεις τοιαύτη ἀπαίτησις θὰ ἦτο
ὑπερβολικῶς μεγάλη. Ἄλλ' εἰς τὸ μέλλον, ἴσως θὰ ἦτο
ἐνδιαφέρον, ἐὰν ὅχι βεβαίως ὅλοι αἱ ἀσκήσεις, ἀλλὰ τοῦ-
λάχιστον μία, διετίθετο κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε νὰ
δῶσῃ εἰς τὸ στράτευμα τὴν ἀληθῆ ἐντύπωσιν τῆς διαρ-
κειᾶς καὶ τῆς βραδύτητος τῆς ἐξελιττομένης τῆς μάχης· κα-
λὸν νὰ συνειθίσῃ τὸ στράτευμα μὲ τὴν ιδέαν ὅτι πρέπει
νὰ ἐπιμένη καὶ ὑπομένη ὥρας πολλὰς ἀγωνιζόμενον σχε-
δὸν ἐπὶ τόπου, κερδίζον τὸ ἔδαφος σπιθαμὴν πρὸς σπιθα-
μὴν. Διότι ἄλλως ὑπάρχει ἴσως κίνδυνος μήπως ἐν τῇ
πραγματικότητι συνειθισμένον μὲ τὴν ιδέαν τῆς ταχείας
προχωρήσεως, ἐκλάβῃ τὴν ἀναγκαίως τότε ἐπιδληθσομέ-
νην βραδύτητα, ὡς ἀδυναμίαν καὶ ἴσως ὡς ἀποτυχίαν.
Ἄπλως ἐκφέρομεν τὴν γνώμην ἡμῶν ταύτην χωρὶς νὰ
ἔχωμεν ἀξιώσιν ἐπὶ τοῦ ἀλανθᾶστου αὐτῆς. Ἄλλοι ἀρ-
μοδιώτεροι ἡμῶν ἄς κρίνωσι.

*
* *

Πρὶν ἢ τελειώσωμεν νομίζομεν ἀναγκαῖον νὰ εἰπωμεν
ὀλίγας λέξεις περὶ τῆς Ἐπιμελητείας. Καὶ ὁμολογοῦμεν
ὅτι αἰσθανόμεθα τὸν πειρασμὸν νὰ τὴν... ὑπερασπίσωμεν.
Ἄν ὅχι διὰ τὸ σύνολον τοῦ ἔργου της τοῦλάχιστον διὰ
μέρος αὐτοῦ.

Ἡ Ἐπιμελητεία ἔχει ἀπέναντι τοῦ στρατοῦ πλὴν τῶν
ἄλλων καθηκόντων της καὶ πῆν ὑποχρέωσιν νὰ ἐξυπηρετῇ
τὰς ἀνάγκας τοῦ ἰδιοτροπωτέρου καὶ πολλακίς παραλο-
γώτερου ὀργάνου τοῦ ἀνθρωπίου σώματος: τοῦ στομά-
χου. Γνωρίζομεν ὅλοι ὅτι σπανίως εἴμεθα εὐχαριστημένοι

μὲ γεῦμα ἢ δεῖπνον τὸ ὁποῖον οἱ ἴδιοι ἐξελέξαμεν φαντάζεται δὲ τις εὐκόλως τί σημαίνει τὸ νὰ ὑποχρεωθῇ ἐπὶ ἡμέρας νὰ τρώγῃ ἀτάκτως ὑπὸ περιστάσεις διατροφῆς δυσχερεῖς, ὁποῖαι εἶνε ὅταν διατρέφονται μεγάλαι συναθροίσεις ἀνθρώπων. Ἡ ἐκ τούτου καὶ ἐξ ἄλλων αἰτιῶν συσσωρευομένη δυσἀρέσκεια πρέπει κάπου νὰ ξεσπάσῃ. Καὶ ἐπειδὴ οἱ στρατιῶται δὲν ἠμποροῦν νὰ τὰ βάλουν μετὸν λοχαγόν των, οὔτε μετὸν συνταγματάρχην των, οἱ ὁποῖοι εἶνε παρόντες καὶ οἱ ὁποῖοι ἴσως καὶ αὐτοὶ συνυποφέρουν, τὰ βάζουν ὅλοι μαζῆ, καὶ ὁ λοχαγὸς καὶ ὁ συνταγματάρχης, μετὸν ἀπόντα, τὸν ἀόρατον, τὴν Ἐπιμελητείαν. Εἶνε τόσον εὐχάριστον εἰς τὸν στρατιωτικὸν νὰ γκριλιάζει μετὰ τι ὥστε δὲν θὰ ἀρίστη νὰ τοῦ διαφύγῃ μία τοιαύτη εὐκαιρία, ἀφοῦ μάλιστα ἡ Ἐπιμελητεία εἶνε γενικὴ ἔκφρασις, δὲν εἶνε ἀνώτερος ὁ ὁποῖος νὰ τιμωρῇ.

Ἐγιναν λοιπὸν τῆς μέθας αἱ κατὰ τῆς Ἐπιμελητείας μεμψιμοιρίαι, τόσον ὥστε καὶ ὅταν πράξῃ ὅ,τι τῇ εἶνε ἀνθρωπίνως ἐφικτὸν, πάλιν δὲν θὰ διαφύγῃ τὴν κατάκρισιν.

Νομίζομεν ὁμῶς ὅτι καλὸν εἶνε, τουλάχιστον ὡς πρὸς τὴν διατροφήν, νὰ μοιράζωνται αἱ εὐθύναι.

ὑπὸ περιστάσεις ὁποῖαι αἱ ἐμπόλεμοι, ἡ Ἐπιμελητεία δὲν ἔχει καθήκον νὰ προσκομίζῃ τροφήν εἰς ἕνα ἕκαστον τῶν ἀνδρῶν. Τὸ ἔργον τῆς Ἐπιμελητείας εἶνε νὰ συναθροίζῃ τὰ ἀναγκαῖα ποσὰ καὶ εἶδη τροφῶν, ἢ μᾶλλον τὰ κυριώτερα τῶν εἰδῶν τούτων, εἰς κέντρα ὀριζόμενα ὑπὸ τῆς Διοικήσεως τῶν στρατευμάτων ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὑπάγεται ἡ Ἐπιμελητεία. Τὰ κέντρα ταῦτα τὰ ὁποῖα χάριν εὐκολίας κατὰ τὰς ἀσκήσεις εὐρίσκονται ἀρκετὰ πλησίον τῶν στρατευμάτων, ἐν πολέμῳ θὰ εὐρίσκονται ἀρκετὰ μακρὰν. Ἐως ἐδῶ σταματᾷ τὸ ἔργον

τῆς Ἐπιμελητείας. Ἡ παραλαβὴ τῶν τροφῶν ἀπὸ τῶν κέντρων τούτων, ἢ μεταφορὰ των εἰς τὰ σώματα, καὶ ἡ διανομὴ των εἶνε ἔργον τῶν διοικητῶν τῶν σωμάτων, οἱ ὁποῖοι διαθέτουσι πρὸς τοῦτο τὰ μεταγωγικὰ τῶν σωμάτων. Ἐὰν τὰ κέντρα εἶνε μακρὰν καὶ ἢ μόνος εἶνε μεγάλη τότε ὁ στρατηγὸς διοικητὴς τῆς μονάδος μεταφέρει ἐκεῖθεν τὰ τρόφιμα διὰ τῶν μεταγωγικῶν μοιρῶν, τὰς ὁποίας αὐτὸς διαθέτει κατὰ βούλησιν, καὶ ἀπὸ τὰς ὁποίας τὰ παραλαμβάνουσιν οἱ διοικηταὶ τῶν σωμάτων.

Ὡστε ἡ μεταφορὰ καὶ ἡ ἔγκαιρος διανομὴ τῶν τροφῶν εἰς τὸ στράτευμα, δὲν εὐθύνει τὴν Ἐπιμελητείαν ἀλλὰ τοὺς διοικητὰς αὐτοῦ. Ἐὰν τὰ κέντρα διατροφῆς ἐξελέγησαν κακῶς, ἐὰν τὰ μεταγωγικὰ εἶνε ἐλλιπῆ, ἐὰν διατίθενται κακῶς, ὡς πολλάκις συνέβη, εἰς τοῦτο δὲν πταίει ἡ Ἐπιμελητεία καὶ ἐὰν ἐκ τούτου ἐπέλθῃ ἀνωμαλία εἰς τὴν διατροφήν δὲν εὐθύνεται αὐτή. Τούναντίον ἐὰν ἔνεκεν τοιούτων ἐλλείψεων ἀνατεθῇ εἰς αὐτὴν καὶ ἡ φροντίς τῆς προσκομιδῆς τῶν τροφῶν μέχρι τῶν λόγων, ἀναλαμβάνει μέγα βᾶρος διὰ τὸ ὁποῖον τῇ ὀφείλονται εὐχαριστίαι.

Μὲ ὅσα εἶπομεν δὲν εἶχομεν σκοπὸν νὰ δικαιώσωμεν τὴν ἡμετέραν Ἐπιμελητείαν ὅσον ἀφορᾷ τὸν τρόπον κατὰ τὸν ὁποῖον μέχρι τοῦδε ἐλειτούργησε. Προτιμῶμεν νὰ σταματήσωμεν ἔως ἐδῶ διὰ νὰ μὴ πικράνωμεν κανένα. Ἀλλὰ ἀπὸ τῆς πλήρους δικαιώσεως τῆς Ἐπιμελητείας, μέχρι τῆς φορτώσεως εἰς τὴν ῥάχιν τῆς ὄλων τῶν σφαλμάτων τῶν ἀρμοδίων καὶ τοῦ δεκανεῶς συσσιτιάρχου συμπεριλαμβανομένου, θὰ ὑπάρχῃ νομίζομεν κάποιος διάμεσος βαθμὸς εἰς τὸν ὁποῖον νὰ δύναται νὰ σταθῇ ὁ ἀμερολήπτως ὁποσδήποτε κρίνων. Τὰ τοῦ Καίσαρος Καίσαρι.

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΤΩΝ ΣΤΡΑΤΩΝ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Μετὰ τὴν ἐπιτέλεσιν τῶν πρώτων σοβαρῶν ἐν Ἑλλάδι στρατιωτικῶν γυμνασίων, δὲν εἶνε ἄκαιρον νὰ παραθέσωμεν τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις τῶν διαφόρων τοῦ κόσμου στρατῶν. Ἴδου μία στατιστικὴ εἰλημμένη ἐκ τῶν τελευταίων πινάκων καὶ ἐμφαίνουσα περίπου—μὲ ἐλαχίστας διαφορὰς—τὴν δύναμιν ἑκάστου Κράτους.

Ἀγγλία (στρατὸς ἐθελοντικὸς μετὰ πενταετοῦς θητείας). Τακτικὸς 450,000, ἐν τῷ συνόλῳ δὲ 1,100,000 ἄνδρες.

Γαλλία τριετῆς θητεία. Ἐν καιρῷ εἰρήνης 610,000. Ἐν καιρῷ πολέμου 2,350,000.

Ἀυστρία τριετῆς θητεία—15 σώματα στρατοῦ. Ἐν καιρῷ εἰρήνης 360,000. Ἐν καιρῷ πολέμου 900,000.

Γερμανία (θητεία τριετῆς διὰ τὰ ἐφιππα καὶ διετῆς διὰ τὰ πεζά). Πέντε σώματα στρατοῦ. Ἐν καιρῷ εἰρήνης 610,000 ἐν καιρῷ πολέμου 1,700,000.

Ρωσία (πενταετῆς θητεία) ἐν καιρῷ εἰρήνης 1,226,000, ἐν καιρῷ πολέμου 2,087,000.

Ἰταλία (διετῆς θητεία). Ἐν καιρῷ εἰρήνης 269,000, ἐν καιρῷ πολέμου 800,000.

Ἰσπανία (τριετῆς θητεία) ἐν καιρῷ εἰρήνης 110,000 ἄνδρες, ἐκ καιρῷ δὲ πολέμου 280,000.

Βέλγιον (διετῆς θητεία). Στρατὸς ἐν καιρῷ εἰρήνης 50,000. Ἐν καιρῷ πολέμου 180,000.

Ὀλλανδία (ὀκταετῆς θητεία διὰ κληρώσεως). Ἐν καιρῷ εἰρήνης 30,000 ἄνδρες, ἐν καιρῷ πολέμου δὲ 80,000.

Δανία (ὀκταετῆς θητεία). Ἐν καιρῷ εἰρήνης 10,000 ἐν καιρῷ πολέμου 65,000.

Σουηδία (θητεία τριετῆς). Στρατὸς ἐν καιρῷ εἰρήνης 20,000, ἐν ὥρᾳ πολέμου 38,000 ἄνδρες.

Νορβηγία (τριετῆς θητεία). Στρατὸς ἐν ὥρᾳ εἰρήνης 10,000, ἐν ὥρᾳ πολέμου 20,000 ἄνδρες.

Ἑλβετία στρατὸς ἐν ὥρᾳ ἀνάγκης 250,000 ἄνδρες.

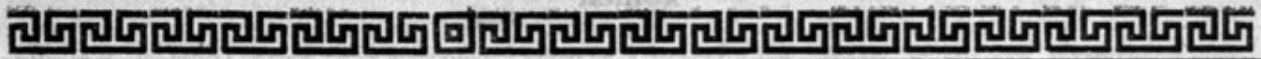
Πορτογαλλία (τριετῆς θητεία). Ἐν καιρῷ εἰρήνης 30,000, ἐν καιρῷ πολέμου 70,000 ἄνδρες.

Ἡνωμένοι Πολιτεῖαι (Ἐθελοντικὸς στρατὸς τριετοῦς θητείας) 100,000. Ἐν καιρῷ πολέμου πάντες οἱ ἀπὸ 18—45 ἐτῶν ὑποχρεωτικῶς ἀσκούμενοι κατὰ ὄργανωμένα σώματα, ἅτινα ἐν καιρῷ εἰρήνης ἀνέρχονται εἰς 115,000.

Ἰαπωνία (τριετῆς θητεία). Ἐν καιρῷ εἰρήνης 600,000 ἄνδρες, ἐν καιρῷ πολέμου 1,400,000.

Κίνα. Στρατὸς μανδουρικὸς (λόγῳ τῆς Δυναστείας) 120,000. Ἐν καιρῷ πολέμου μᾶζαι 4,000,000 ἄνδρων.

ΠΑΥΛΟΥ ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ

Καθηγητοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ

ΕΘΝΗ ΚΑΙ ΦΥΛΑΙ

Γενική πεποιθήσις ἤδη ἐν τῷ Ἑλληνικῷ ἔθνημιουργήθη καὶ ἐπεκράτησεν, ὅτι ὁ ἀγὼν, ὃν διεξάγει νῦν ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς χώραις κατὰ τῶν ποικίλων αὐτοῦ ἐχθρῶν, ἢ ἀκριβέστερον ὁ κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ διεξαγόμενος ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ πόλεμος, εἶνε ὁ δεινότερος τῶν μέχρι τοῦδε ἐθνικῶν ἀγώνων, ἀποδéléπων εἰς τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ τοῦ ἐθνικοῦ προορισμοῦ, αὐτῆς τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ ἐνότητος, αὐτῆς τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἐθνικῆς ἀποστολῆς καὶ ἐθνικῆς Ἰδέας.

Πόλεμος τοιοῦτος κατ' αὐτοῦ διεξάγεται ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἐν Θράκῃ κατὰ πρόωπιστον λόγον, εἶτα δὲ καὶ ἐν Ἡπειρῷ, ἐν Συρίᾳ, Παλαιστίνῃ καὶ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, τέλος δὲ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἀνά τὴν Ἀνατολὴν μεγάλῳ καὶ ἐθνικῷ κέντρῳ, ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει καὶ ὅῃ κατ' αὐτῆς τῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς καὶ Ἐθνικῆς αὐτοῦ ἀρχῆς, τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας.

Πολλοὶ δὲ καὶ ποικίλοι εἶνε οἱ ἐμφανῶς καὶ ἀφανῶς τὸν πόλεμον τοῦτον διεξάγοντες πολέμοι. Τοιοῦτος εἶνε πρῶτον ὁ μέγας ἀνέκαθεν πόλεμος τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ Ἑλληνισμοῦ τοῦρκος. Μετὰ τῆς Τουρκίας ἐναντίον τοῦ Ἑλληνισμοῦ πολεμεῖ ὁ Πανσλαβισμὸς ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ρωσσίας. Μετὰ τούτους ἔρχονται οἱ ἀφανεῖς ἀλλ' ἐπίσης ἐπικίνδυνοι πολέμοι, εὐρωπαϊκαὶ τινες Δυνάμεις, ἴδια ἐπιδιώκουσαι συμφέροντα ἐν τῇ Ἀνατολῇ μὴ συμβιβαζόμενα μετὰ τῆς ἐθνικῆς ἀποστολῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Πλὴν τούτων τῶν μεγάλων πολεμίων ἔρχονται νῦν οἱ τούτων δορυφόροι Βούλγαροι καὶ Ρουμᾶνοι. Πάντες οὗτοι συμμαχοῦντες πρὸς ἀλλήλους ἐναντίον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καίπερ διίστάμενοι πρὸς ἀλλήλους, καὶ φανερῶς καὶ ἀφανῶς πολεμοῦντες ἀλλήλους. Τί ζητεῖ ἡ Τουρκία ἐν τῷ κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ πολέμῳ εἶνε λίαν γνωστόν. Ἰκανοὶ ὑπάρχουσι παρ' ἡμῖν, οἱ μὴ κρίνοντες καὶ νοοῦντες τὰ πράγματα κατὰ βάθος καὶ νομίζοντες, ὅτι ἡ Τουρκία ἀπλῶς ἀπὸ τυφλώσεως πολιτικῆς καταδιώκει τὸν Ἑλληνισμόν ἐν τῷ κράτει αὐτῆς, ἐνῷ δῆθεν κατὰ βάθος τὸ συμφέρον τῆς Τουρκίας ἀπαιτεῖ νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὡς συντηρητικοῦ στοιχείου ἔχοντος συμφέρον ἐν τῇ διατηρήσει τοῦ Τουρκικοῦ κράτους. Καὶ οἱ τοιοῦτοι οὐ παύονται ἀναμνησκόντες εἰς τοὺς Τούρκους, ὅτι ἡ ἀνθελληνικὴ πολιτικὴ αὐτῶν εἶνε σφαλερὰ καὶ ὀλεθρία.

Καὶ ὁμοίως οἱ Τούρκοι, εἴτε ἐκ βαθυτέρων λογισμῶν ὀρμώμενοι, εἴτε καὶ ἐξ ὀρμεφύτου εὐθυγνωσίας τῶν

πραγμάτων κινούμενοι, κρίνουσι τὰ πράγματα κατὰ τρόπον πολὺ διάφορον. Οὗτοι κρίνοντες τὰ πράγματα οὐχὶ μερικῶς ἐκ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ νῦν γενομένων, ἀλλ' ἐκ τοῦ καθόλου ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ ἱστορικοῦ, πολιτικοῦ καὶ ἐθνικοῦ καθεστῶτος, φρονοῦσιν ὅτι ὁ μόνος ἐν ταῖς Χριστιανικαῖς Λαοῖς τῆς Ἀνατολῆς ἰσχυρότατος καὶ κινδυνώτατος πόλεμος αὐτῶν εἶνε ὁ Ἑλληνισμὸς. Τοῦτο διαβλέπουσιν οὐχὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ συγχρόνῳ ἱστορικῷ καθεστῶτι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. Ἡ Μακεδονία, ἐνθα μέχρι νῦν φαίνονται ταυτιζόμενα τὰ Ἑλληνικὰ καὶ Τουρκικὰ συμφέροντα, δὲν βαρύνει πολὺ ἐν τῇ πλάστιγγι τοῦ ὄλου ἀνατολικοῦ ζητήματος, ἐνῷ ἐκτὸς Μακεδονίας πανταχοῦ, καὶ ἐν Θράκῃ καὶ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ πανταχοῦ τέλος τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους, τὸ σθεναρῶς ἀντιτιθέμενον πρὸς τὸ Τουρκικὸν Χριστιανικὸν στοιχεῖον εἶνε τὸ Ἑλληνικόν. Συμφέροι λοιπὸν εἰς τὴν Τουρκικὴν πολιτικὴν νὰ καταδιώκῃ πολιτικῶς καὶ ἠθικῶς τὸ στοιχεῖον τοῦτο τὸ ἀποτελοῦν σκώληκα ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ πανταχοῦ τῆς Ἀνατολῆς, ἐνῷ ὁ ἐκ Βουλγαρίας κίνδυνος περιορίζεται: ἐντοπιζόμενος ἐν μικρῷ τμήματι τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας διότι οἱ Τούρκοι εἶνε ἱκανῶς νοήμονες, ἵνα νοήσωσιν, ὅτι αἱ Βουλγαρικαὶ μεγαλορρημοσύνα περὶ Κωνσταντινουπόλεως δὲν εἶνε ἄξια σπουδαίας μερίμνης καὶ φόβου.

Αἱ Εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις ἄς ὑπηνίχθημεν, καταδιώκουσι τὸν Ἑλληνισμόν ὡς δύναμιν ἐθνικῶς καὶ ἠθικῶς ἰσχυράν, δυναμένην νὰ παρεμβάλλῃ προσκόμματα εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῶν ἀμέσων καταδιωκτικῶν ἢ ἄλλων ἐμμέσων ἐπεκτατικῶν συμφερόντων αὐτῶν.

Μετὰ τούτους τοὺς κινδυνωδεστάτους πολεμίους ἔρχονται οἱ ἄμεσοι πολέμοι οἱ ζητοῦντες νὰ καταλάβωσι χώρας, ἱστορικῆς καὶ ἐθνικῆς δικαιοῦματι ἀνηκούσας εἰς τὸν Ἑλληνισμόν. Τοιοῦτοι εἶνε οἱ Βούλγαροι, οἱ ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ κράτους αὐτῶν καθιστῶντες τὴν Μακεδονίαν στάδιον τῶν ληστρικῶν αὐτῶν κατακτητικῶν ἐπιδρομῶν.

Μετὰ τοὺς Βουλγάρους ἔρχονται οἱ Σέρβοι. Εἰ καὶ αἱ τῶν Σέρβων κατακτητικαὶ βλέψεις, ἐκτείνονται ὡσαύτως ἐπὶ χώρας Ἑλληνικῆς, ὁ ἐκ μέρους τούτων κίνδυνος, οὔτε τοσοῦτο μέγας, οὔτε τοσοῦτο ἐπικείμενος. Ἀλλ' οὐχ' ἦττον πρέπει νὰ λογισθῶσιν καὶ οὗτοι ἐν ταῖς πολεμίαις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τοῦλάχιστον ἐν Μακεδονίᾳ. Εἰς τὰ ἐθνήρια ταῦτα τὰ πολέμια τῷ Ἑλ-

ληγισμῷ προστίθεται νῦν καὶ τὸ πέραν τοῦ Ἰστρου Ρουμανικὸν ἢ Μολδοβλαχικὸν καλούμενον ἔθνος, ἀποβλέπον καὶ τοῦτο εἰς κατάρκτησιν κατ' ἄλλην διεύθυνσιν σκοπούμενην, ἀλλὰ τεχνηέντως συνδεομένην μετὰ πολέμου κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν ταῖς ἐντεῦθεν τοῦ Αἴμου χώραις.

Τὸ δεινότερον ἐν τῇ ἔλιψι τούτῳ, κατὰ ποικίλων παλεμίων, ἀγῶνι τοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἶνε ὅτι ἔχει οὗτος ἀντιμέτωπα τὰ μνημονευθέντα ἔθνη ὑποστηριζόμενα ὑπὸ τῶν εἰρημένων Μεγάλων Δυνάμεων διὰ τὸ ἐνοῦν αὐτὰ πρὸς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις κοινὸν συμφέρον. Τὸ κοινὸν τοῦτο συμφέρον εἶνε ἡ ἐξασθένεισι τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἢ καταστροφή τῶν συνεκτικῶν αὐτοῦ ἐθνικῶν δεσμῶν, ἢ προσβολή τῶν ἐθνικῶν αὐτοῦ κέντρων, καὶ ἐνῶ οἱ Βλάχοι καὶ Βούλγαροι πολεμοῦσι ληστρικῶς ἐν Μακεδονίᾳ, αἱ κοινὸν ἐν τῇ ταπεινώσει καὶ τῇ ἐξασθένεισι τοῦ Ἑλληνισμοῦ συμφέρον ἔχουσαι Δυνάμεις καὶ μετ' αὐτῶν καὶ ἡ Τουρκία, δι' οὗς εἴπομεν λόγους, ἀγωνίζονται νὰ καταφέρωσι κατὰ τοῦ κυριωτάτου κέντρου τοῦ Ἑλληνισμοῦ τὰ καιριώτατα τραύματα. Εἶνε πλέον φανερόν, ὅτι οἱ δεινότεροι πολέμοι τοῦ ὅλου Ἑλληνισμοῦ εἶνε αἱ Δυνάμεις, αἱ ὑποσκάπτουσαι τὸ ἠθικὸν καὶ πνευματικὸν κράτος τῆς Ἐκκλησίας ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν τῇ Τουρκικῇ Αὐτοκρατορίᾳ. Πρόσχημα ἠθικὸν τοῦ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀγῶνος εἶνε ἡ ψευδῶς νοουμένη ἀρχὴ τῶν Ἐθνοτήτων.

Η ΔΗΘΕΝ ΥΠΟΔΟΥΛΩΣΙΣ

Αἱ Δυνάμεις αἱ δυσμενῶς ἔχουσαι πρὸς τὸ Ἑλληνικόν, δι' οὗς εἴπομεν λόγους, καὶ ζητοῦσαι νὰ διασπάσωσι τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ ἐνότητα καὶ νὰ καταστρέψωσι τὸ πολιτικὸν μέλλον αὐτοῦ, ὡς μέσον διαλυτικὸν τῆς ἐνότητος ταύτης εὐρίσκουσι τὴν ἐν μέσῳ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους δημιουργίαν νέων ἐθνοτήτων, ἐκ φυλῶν ἀπαρτιζουσῶν, ἰδιάζοντα τμήματα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Φρονοῦσιν δηλονότι αἱ Δυνάμεις αὗται, ὅτι ἡ ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ ἐκπροσωπούμενη ἐθνικὴ ἐνότης τῶν Ἑλλήνων δὲν εἶνε κυρίως ἐθνικὴ, ἀλλὰ θρησκευτικὴ, ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς θρησκευτικῆς ἐνότητος οὐχὶ ἐνοῦσα ἐθνικῶς, ἀλλὰ ὑποδουλοῦσα εἰς τοὺς Ἑλληνας λαοὺς, ἀλλοτρίους ἔχοντας τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν ἐθνότητα.

Ἐν τῷ ἐγκαίῳ ἐθνικῷ κράτει τῆς Ἐκκλησίας οὐδὲν ἄλλο βλέπουσιν ἢ τὴν ὑπὸ ἐκκλησιαστικὴν ἰδιότητα καὶ χαρακτῆρα ἐξακολούθησιν τῆς Βυζαντινῆς ἐπιπολλῶν μὴ ἑλληνικῶν λαῶν βίᾳ ἐπιβαλλομένης πολιτικῆς ἐνότητος. Ὅπου λοιπὸν βλέπουσιν φυσικὰς τινὰς ἢ φυλετικὰς διαφορὰς ἢ ἰδιοφυῆς ἐν τῷ ἱστορικῷ καὶ ἐθνικῷ ὀργανισμῷ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἰσχυρίζονται ὅτι ἀνακαλύπτουσιν ἐν αὐταῖς λαοὺς ξένους πρὸς τὸν Ἑλληνισμόν, διὰ τοῦ καταναγκαστικοῦ κράτους τῆς Ἐκ-

κλησίας ἐνουμένους πρὸς αὐτόν. Οὕτω ἐν τοῖς Μακεδόσιν ἐκείνοις, οἵτινες ἐνεκα καιρικῶν περιστάσεων ἀποβαλόντες τὴν πάτριον φωνήν, χρῶνται, ἐν τῷ συνήθει ἐξωτερικῷ βίῳ, μιξοβαρβάρῳ τινὶ διαλέκτῳ, λαλοῦσι γραμματικὸν τύπον σλαυικόν, καλοῦσι Βουλγάρους Πατριαρχικούς, ὡς δῆθεν μόνον διὰ τῆς πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον θρησκευτικῆς ἐνότητος συνδεομένους πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἐμμέσως πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἐκ τῶν Ἀλβανοφώνων λεγομένων ἐλλήνων, δημιουργοῦσιν ἀνθελληνικὴν ἀλβανικὴν ἐθνότητα. Καὶ ἐκ τῶν ἐν τισιν ἑλληνικαῖς χώραις, ὡς Μακεδονίᾳ, Ἡπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ, σποράδην οἰκούντων Κουτσοβλάχων, δημιουργοῦσι λαὸν δῆθεν Ρουμανικόν, συγγενῆ πρὸς τοὺς πέραν τοῦ Ἰστρου Βλάχους καὶ Μολδαυοὺς, ὡς ἐν τῇ Ἀσιατικῇ Τουρκίᾳ ἐκ τῶν Ἀραβοφώνων ἐλλήνων τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης δημιουργοῦσιν Ἀραβικὴν ἢ Ἀραμαϊκὴν ἐθνότητα χριστιανικὴν, ὀλεθρίαν πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

Ἰσχυρίζονται λοιπὸν, ὅτι πάντες οὗτοι οἱ λαοὶ, μὴ ὄντες Ἑλληγες ἐνοῦνται πρὸς τὸ ἑλληνικὸν μόνον διὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἤτοι διὰ τῆς θρησκευτικῆς ἐνότητος, καὶ ἐν τοιαύτῃ θρησκευτικῇ ἐνότητι, βλέπουσιν οὐχὶ ἐνότητα ἐθνικὴν, ἀλλὰ μᾶλλον ὑποδουλώσιν ἐθνικὴν εἰς τὸν Ἑλληνισμόν καὶ καταδυναστεύσιν ἐθνικὴν ἐκ μέρους τούτων, ἤτοι ἐθισμόν ἑλληνικὸν βίᾳ ἐπιβαλλόμενον διὰ τῆς Ἐκκλησίας.

Κατὰ τὰς θεωρίας ταύτας ἡ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ, ἡ ἔχουσα κράτος ἀπλῶς πνευματικὸν καὶ θρησκευτικὸν ἐπὶ πάντας τούτους τοὺς λαοὺς καὶ ὀφείλουσα διὰ τοῦτο νὰ μὴ ἔχη ἄλλον χαρακτῆρα ἰδιοφυῆ παρὰ ἐκκλησιαστικόν, οὐσα δ' ὁμοῦς ἀνέκαθεν ἑλληνικὴ, ζητεῖ νῦν, ὑπηρετοῦσα πανελληνίους ἐθνικοὺς καὶ πολιτικοὺς ὑπολογισμοὺς, νὰ χρησιμοποίησιν τὸ πνευματικὸν αὐτῆς ἐπὶ τὰς ὀρισμένας φυλάς κράτος, ἵνα ἀφομοιώσῃ αὐτὰς ἐθνικῶς πρὸς τὸν Ἑλληνισμόν.

Οὕτω δὲ ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἡ χειραφέτησις τῶν φυλῶν τούτων εἶνε κατ' οὐσίαν, χειραφέτησις ἐθνικὴ, δικαία. Τὸ Πατριαρχεῖον, κατὰ τὰς θεωρίας ταύτας, οὐδὲν ἄλλο ἐκπροσωπεῖ, εἰμὴ ἐθνικὴν καταδυναστεύσιν τῶν λαῶν τούτων, καὶ διὰ τοῦτο ὁ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ταύτης πόλεμος καὶ ἡ κατάλυσις τῶν λεγομένων θεμελιωδῶν δικαιωμάτων καὶ προνομίων αὐτῆς εἶνε ἔργον κατ' οὐσίαν ἀπελευθερωτικόν, τῶν ὑπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καταδυναστευομένων λαῶν. Τὸ Βουλγαρικὸν Σχίσμα, ἤτοι ἡ Βουλγαρικὴ Σχισματικὴ Ἐκκλησία εἶνε διὰ τοῦτο Ἐκκλησία Ἐθνικὴ, ἀπαλλάττουσα τὸ Βουλγαρικὸν Ἔθνος ἀπὸ τῶν Φαναριωτικῶν καὶ Ἑλληνικῶν ζυγῶν, Ἐκκλησία ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀναγεννήσεως, ἐνῶ ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία τοῦ Φαναρίου, εἶνε Ἐκκλησία τοῦ καταδυναστεύοντος Ἑλληνισμοῦ, Ἐκκλησία ἐκ-

προσωποῦσα Βυζαντινὴν καταδυναστευσιν ἀλλοτριῶν λαῶν. Ἐἶνε Ἐκκλησία τοῦ παρελθόντος, ἐκπροσωποῦσα δουλείαν καὶ στασιμότητα ἀπέναντι τῶν νεαρῶν μὴ ἐλληγνικῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ὅ,τι δὲ λέγουσι περὶ τῆς Βουλγαρικῆς σχισματικῆς Ἐκκλησίας, τοῦτ' αὐτὸ φρονοῦσι καὶ περὶ τῆς νῦν ζητουμένης ἐν ἐλληνικαῖς χώραις Βλαχικῆς Ἐκκλησίας, ὁμοίως δὲ καὶ ἀλβανικῆς, ἀραβικῆς ἢ ἀραμαϊκῆς.

Δὲν γινώσκωμεν κατὰ πόσον οἱ ταῦτα λέγοντες καὶ φρονούντες, λέγουσι καὶ φρονοῦσιν εἰλικρινῶς καὶ μετὰ πεποιθήσεως, ἢ ἂν ὑπὸ τὰ ἐξωτερικῶς εὐλογοφανῆ ταῦτα προσχήματα, ἐργάζονται ὑπὲρ ἰδίων σκοπῶν.

Τοῦτο εἶνε ἡμῖν ἀδιάφορον. Τὸ δὲ διαφέρον ἡμῖν εἶνε νὰ καταδείξωμεν τὸ πάντῃ πάντως ἀσύστατον καὶ ἀνυπόστατον τῶν τοιούτων θεωριῶν, τῶν εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀποβλεπουσῶν ἢ εἰς τὴν ἀμαύρωσιν τῆς ἀληθείας, ὡς θέλει τοῦτο καταδειχθῆ διὰ τῶν κατωτέρω.

ΤΙ ΕΘΝΟΣ ΚΑΙ ΤΙ ΦΥΛΗ

Ἐν ταῖς εἰρημέναις πολιτικαῖς καὶ διπλωματικαῖς θεωρίαις καὶ πράξεσι, γίνεται τοιαύτη παρανόησις καὶ παρεξήγησις, ἐξ ἀγνοίας ἢ ἐκ προμελέτης ἀδιάφορον, τῆς ἰδέας ἔθνους ἢ ἐθνότητος καὶ σύγχυσις ἔθνους καὶ φυλῆς, ὥστε ἂν τοιαῦται θεωρίαι ἐπεκράτουν ἐν πᾶσι τοῖς πολιτικοῖς ὑπολογισμοῖς καὶ πολιτικαῖς πράξεσι, δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἴσως κράτος ἐκπροσωποῦν ἐθνικὸν βίον.

Τὰ κράτη δὲν δημιουργοῦνται διὰ φυλῶν, ἀλλὰ δι' ἐθνῶν ἢ ἐθνικότητων. Ὅταν δὲ λέγωμεν «ἔθνη ἢ ἐθνικότητες», κατὰ τὴν παρ' ἡμῖν ἐκ τῶν Εὐρωπαϊκῶν ὄρων nations καὶ nationalités εἰσαχθεῖσαν ἔνοιαν τῶν ὀνομάτων, ἐννοοῦμεν ἐνότητα λαοῦ ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν καὶ καθ' ὄλου εἰπεῖν ἱστορικὴν, ἐν τῇ ἱστορίᾳ δημιουργηθεῖσαν καὶ πνευματικὴν τινὰ ἠθικὴν καὶ ἱστορικὴν ἰδιοφυῖαν ἐμφαίνουσαν, ἰδιοφυῖαν καθορίζουσαν ἰδίαν τινὰ θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος. Κατὰ ταῦτα, τὸ ἔθνος εἶνε τι ἠθικὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ δημιουργούμενον οὐχὶ φυσικὸν ἐκ τῆς φυσικῆς ἀρχῆς ἀπ' εὐθείας ἀπορρέον. Ὁ δὲ βίος ὁ ἐθνικὸς, εἶνε ἀπαύγασμα ἰδιοφυῖας ἱστορικοῦ βίου καὶ ἐξωτερικῆς ἐξελίξεως, χαρακτηριζούσης τὴν ἰδιοφυῖαν καὶ τὴν ἱστορικὴν ἀξίαν, οἷον δῆποτε λαοῦ ἱστορικοῦ.

Φυλὴ τὸναντίον εἶνέ τι φυσικὸν, ἔχον ἀρχὴν φυσικὴν, εἶνε ἰδιοφυῖα τις φυσικὴ ἐπὶ τῶν στοιχείων τοῦ φυσικοῦ βίου καὶ τῶν ποικιλιῶν αὐτῆς στηριζομένη.

Διαφοραὶ τοπικαί, ἀνθρωπολογικαί, συχνότατα δὲ καὶ γλωσσικαί ἀποτελοῦσι τὰ ἰδιαίτερα γνωρίσματα φυλῆς τινος, ἰδιαίτατα δὲ ἡ γλῶσσα ἀποτελεῖ τὸ γνῶρισμα τῆς φυλετικῆς διαφορᾶς ἢ ἰδιοφυῖας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ φυλὴ πνευματικῶς ἀναπτυσσομένη καὶ ἱστορικῶς ἐξελισσομένη παράγει τὸ ἔθνος, ἢ γλῶσσα καθίσταται

ἐν τῇ ἐξελίσει αὐτῆς καὶ γνῶρισμα ἐθνικοῦ βίου καὶ ἐθνότητος.

Ἡ ΕΘΝΙΚΗ ΚΑΙ Ἡ ΦΥΣΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

Ἄλλ' ἀκριβῶς ἐντεῦθεν ἀκολουθεῖ τὸ λογικὸν συμπέρασμα, ὅτι γλῶσσα λαοῦ τινος τότε μόνον θεωρεῖται ἐθνικὴ, ὅταν ἐκπροσωπεῖ τὸν ἐθνικὸν καὶ τὸν ἱστορικὸν βίον, τὴν ἐθνικὴν καὶ ἱστορικὴν συνείδησιν, τὴν πνευματικὴν μόρφωσιν καὶ τὸν ἀνθρωπισμὸν καθ' ὄλου τοῦ λαοῦ τούτου, ὑπὸ πρακτικωτέραν δὲ μορφήν εἶνε ὄργανον παιδείσεως καὶ φιλολογικῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας, καὶ φιλολογικῶν προϊόντων ἐννοεῖται, εἶτα δὲ θρησκευτικῆς παιδείσεως, μορφώσεως καὶ καθ' ὄλου θρησκευτικοῦ βίου γλῶσσα, ἐν τῇ ὁ ἀνθρώπος λαλεῖ πρὸς τὸν Θεὸν αὐτοῦ καὶ δοξάζει τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Κέντρον δὲ καὶ κυριωτάτη δύναμις, ἐνέργεια, δῆλωσις καὶ γνῶρισμα τοῦ ἐθνικοῦ βίου εἶνε ἡ ἐθνικὴ συνείδησις, ἢ διατηρουμένη πρὸ πάντων καὶ ζῶσα ἐν ταῖς ἱστορικαῖς παραδόσεσιν λαοῦ τινος, ταῖς ἀποτελοῦσαις τὰς πατρίους αὐτοῦ παραδόσεις.

Ἐκ τούτων πάντων ἐννοεῖται σαφῶς, ὅτι γλῶσσά τις ἄνευ ἱστορικῆς ἐξελίξεως, ἄνευ λογοτεχνικῆς καὶ φιλολογικῆς μορφώσεως, γλῶσσα μὴ παρακολουθοῦσα τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν καὶ τὸν ἱστορικὸν βίον λαοῦ τινος, καὶ ἐκφράζουσα τὴν τούτου πνευματικὴν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν, τὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐξελισσομένην, γλῶσσα περιοριζομένη ἀπλῶς εἰς ἔκφρασιν τῶν φυσικῶν ἐνεργειῶν καὶ ἀναγκῶν λαοῦ τινος, δὲν εἶνε γλῶσσα ἐθνικὴ. Δύναται νὰ καταστῇ ἐθνικὴ ἐκ τοῦ φυσικοῦ βίου μεθισταμένη εἰς τὸν ἱστορικὸν καὶ ἠθικόν, μεθιστώσα καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ εἰς τὸ στάδιον τοῦτο τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας, ὡς λόγου χάριν συμβαίνει νῦν ἐν ταῖς Βουλγάραις.

Ἦθελε δὲ συμβῆ καὶ τοῖς Ἀλβανοῖς, ἂν ἤθελε καταστῇ δυνατόν ἐκ τῆς Ἀλβανικῆς φυλῆς νὰ καταστῇ καὶ Ἀλβανικὴ ἐθνότης. Ἄλλ' ὅμως ἔχει τὸ πρᾶγμα, ὅταν ἐν τοῖς κόλποις λαοῦ τινος ἢ ἔθνους, ἔχοντος μακρὸν ἱστορικὸν βίον, ἕνεκα ἱστορικῶν καιρικῶν περιπετειῶν, ἢ γλῶσσα ἢ κοινὴ ἐκλείπουσα ἐκ τῆς κοινῆς χρήσεως παραχωρῇ τὴν θέσιν ἐν τῇ ἐξωτερικῇ μόνον βίῳ εἰς γλῶσσαν ἐπὶ γλῶσσος τινος λαοῦ, ἢ συναμιγνυομένη μετὰ βαρβαρικῶν ἰδιωμάτων καθίσταται μιξοδάραρος. Τὸ μιξοδάραρον τοῦτο ἰδίωμα οὔτε εἶνε οὔτε δύναται νὰ κληθῇ στοιχεῖον καὶ γνῶρισμα ἐθνικῆς ἰδιοφυῖας, κατ' ἀκολουθίαν γλῶσσα ἐθνικὴ.

Ἡ ἐθνικὴ γλῶσσα τοῦ τοιούτου λαοῦ, καίπερ ἐκλείπουσα ἐκ τοῦ καθημερινοῦ βίου, εἶνε ἡ πραγματικὴ αὐτοῦ γλῶσσα, ἐφ' ὅσον συνδέεται μετὰ τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ συνείδησεως τοῦ ἐθνικοῦ βίου, τῆς ἐθνικῆς καὶ θρησκευτικῆς αὐτοῦ παιδείσεως καὶ ἐν ὑψηλοτέρῳ βαθμῇ ἀναπτύξεως γλῶσσα λογοτεχνικὴ καὶ φιλολογικὴ.

ΑΙ ΒΑΡΒΑΡΙΚΑΙ ΕΠΙΔΡΟΜΑΙ

Ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ λόγου χάριν, ἔνθα κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, ἐν μέσῳ τοῦ ἐνταῦθα πυκνοτάτου ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, ἡ μόνη λαλουμένη ἦτο ἡ Ἑλληνική, μετὰ τὴν Τουρκικὴν ἐπιδρομὴν τὴν ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ἀρξαμένην καὶ κατὰκτησιν, ἐν τῷ ἐξωτερικῷ βίῳ παρὰ τοῖς Ἕλλησι τῶν διαμερισμάτων τούτων, ἡ τουρκικὴ ἀντικατέστησε τὴν ἑλληνικὴν. Καὶ ὅμως τί τερατωδέστερον θὰ ἦτο ἢ τὸ ἰσχυρίζεσθαι, ὅτι οἱ Τουρκόφωνοι Ἕλληνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, οἱ μετὰ φανατισμοῦ ἐχόμενοι τῶν πατρίων παραδόσεων, οἱ μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαθείας καλλιεργούντες τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ταύτην ἔχοντες ἐν τοῖς σχολείοις αὐτῶν καὶ ἐν τοῖς νηπιαγωγείοις ὡς γλῶσσαν ἐθνικὴν, ταύτην ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις, καὶ τὴν λαλουμένην τουρκικὴν θεωροῦντες ὡς κατάραν Θεοῦ κατὰ παράδοσιν χαρακτηριστικὴν δι' ἐκκοπῆς τῶν γλωσσῶν ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἐπιδρομῶν ἐπιδηλήθεισαν· τί τὸ τερατωδέστερον, λέγω, ἢ τὸ δῖσχυρίζεσθαι, ὅτι οἱ Τουρκόφωνοι οὗτοι Ἕλληνες, ὡς λαλοῦντες τὴν τουρκικὴν εἶνε Τουρκοί, καὶ ὅτι πρέπει ν' ἀποτελῶσιν ἰδίαν κοινότητα ἐν Τουρκίᾳ, *Χριστιανικὴν ὁρθόδοξον Τουρκικὴν, καὶ Ἐκκλησίαν Ὀρθόδοξον Χριστιανικὴν Τουρκικὴν*, ἀνεξάρτητον ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ... Καὶ ὅμως ἔτι νῦν ζητοῦσιν περὶ τῶν λεγομένων Κουτσοβλάχων οἱ Εὐρωπαῖοι πολιτικοὶ καὶ διπλωμάται, οὐδαμῶς διαφέρει τῆς ταιαύτης τερατώδους ἀξιώσεως, ὡς θέλει φανῆ ἐκ τῶν ὑστέρων.

Πολλοὺς αἰῶνας πρὸ τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἑλλήνων ἄλλος ἑλληνικὸς λαὸς, ὁ τῆς Συρίας, τῆς Παλαιστίνης, ἕνεκα τῆς Ἀραβικῆς Μωαμεθανικῆς κατακτήσεως, κατέστη ἀραβόφωνος, χωρὶς ἐν τούτοις ν' ἀπολέσῃ τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ συνείδησιν καὶ χωρὶς νὰ παύσῃ καλῶν αὐτὸν Ροῦμ ἦτο Ἕλληνα.

Ἐπρεπε δὲ καὶ ἐνταῦθα νὰ παρειαφύσῃ ἡ καταχθόνιος πανσλαβιστικὴ πολιτικὴ, ἵνα κηρύττῃ χάριν τῶν ἰδίων κατακτητικῶν αὐτῆς σχεδίων, ὅτι οἱ Ἕλληνες οὗτοι τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, ἐπειδὴ ὡς γλῶσσαν τοῦ ἐξωτερικοῦ βίου ἔχουσι τὴν Ἀραβικὴν, τὴν ὡς εἶρηται ἐκ καιρικῶν περιστάσεων ἐπικρατήσαν, δὲν πρέπει νὰ λογίζωνται Ἕλληνες, ἀλλ' ἄλλο τι: Ἀραβες, Σύροι καὶ νὰ ἔχωσιν ἰδίαν ἐθνότητα (ἐθνότητα ἐννοεῖται ἀνυπάρκτον), ὑπὸ ἰδίαν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχὴν μὴ ἑλληνικὴν τεταγμένην.

Τὴν ἰδίαν ἀνατρεπτικὴν πάσης ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἀληθείας μέθοδον μεταχειριζόμενοι οἱ Πανσλαβισταὶ καὶ τὰ ὄργανα αὐτῶν οἱ Βούλγαροι κομιτατζήδες, εἶπον:

— Ἐπειδὴ ἐν Μακεδονίᾳ μέρος τοῦ Ὀρθοδόξου Χριστιανικοῦ λαοῦ, λαλεῖ διάλεκτον τινα μιξοβάρβαρον ἐξ ἑλληνικῶν λέξεων καὶ σλαβικῶν γραμματικῶν

τύπων συγκειμένην, ἄρα ἡ Μακεδονία εἶνε τὸ πλεῖστον χώρα Σλαβικὴ καὶ δὴ Βουλγαρικὴ, καὶ πρέπει νὰ προσαρτηθῇ εἰς τὴν Βουλγαρίαν».

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΕΘΝΟΤΗΤΩΝ

Ἄλλ' ὁ λαὸς οὗτος ἔχει συνείδησιν ἑλληνικὴν, ἔχει ἐθνικὸν αἶσθημα ἑλληνικὸν μετὰ φανατισμοῦ ἐθνικοῦ. Τὴν γλῶσσαν τὴν Ἑλληνικὴν θεωρεῖ ὡς γλῶσσαν ἱερὰν ἐθνικὴν, ταύτην παιδεύεται ἐν τοῖς σχολείοις, ταύτην ἀκούει ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις, τὴν δὲ μιξοβάρβαρον, ἣν λαλεῖ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ βίῳ θεωρεῖ ἀποτέλεσμα ἀτυχῶν καιρικῶν περιστάσεων.

Καὶ ὅμως τί λέγουσιν οἱ Πανσλαβισταὶ καὶ οἱ Βούλγαροι κομιτατζήδες:

— Οὐχί: δὲν εἶνε Ἕλληνες, ἀφοῦ δὲν λαλοῦσι: Ἑλληνιστί, ἀλλ' εἶνε ἑλληνομανεῖς, θυσιάζοντες τὴν ἐκ τῆς γλώσσης ἐκδηλουμένην σλαβικὴν αὐτῶν ἐθνότητα εἰς τὴν μωρὰν ἰδέαν ὅτι εἶνε Ἕλληνες καὶ διὰ τοῦτο εἶνε προδότες ὑπὸ Βουλγαρικὴν καὶ Σλαβικὴν ἔποψιν, καὶ πρέπει διὰ μαχαίρας καὶ διὰ τοῦ τρόμου νὰ ἀρνηθῶσιν τὸν Ἑλληνισμόν καὶ νὰ προσέλθωσιν εἰς τὸν Βουλγαρισμόν, ἀναγνωρίζοντες ὡς πνευματικὸν αὐτῶν ἀρχηγὸν καὶ Ἐθνάρχην, οὐχὶ τὸν Πατριάρχην τῶν Ρωμαίων ἀλλὰ τὸν Βούλγαρον Ἐξάρχον.

Καὶ οἱ καλοθεληταὶ μας Ἄγγλοι πολιτικοὶ καὶ διπλωμάται, συμφωνοῦντες πρὸς τὰς θεωρίας τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων, ἐνόμισαν αὐτοὺς Βουλγάρους πατριαρχικούς. Οὕτω κατὰ ἐλεεινότατον, ἐν μέρει δὲ καὶ κωμικὸν τρόπον, παρήχθη τὸ Κουτσοβλαχικὸν Ἐκκλησιαστικὸν καὶ δῆθεν ἐθνοφυλετικὸν ζήτημα.

Οἱ ἐν ταῖς πέραν τοῦ Ἰστροῦ χώραις οἰνοῦντες ἀπόγονοι τῶν ποικιλιωμένων βαρβάρων (Δακῶν, Βασταρῶν, Γότθων, Ἰεπυδῶν, Τουρκομογγόλων, Βουλγάρων) Πατσινάκων, Γεττῶν, Κουμάνων, Οὐζῶν καὶ Τατάρων, λαλοῦντες βάρβαρον τινα διάλεκτον ἐκ παρεφθαρμένων γραμματικῶν τινῶν λατινικῶν τύπων καὶ ἀπέιρου πλήθους βαρβαρικῶν λέξεων συγκειμένην, οἱ καλούμενοι Βλάχοι, ἦτοι Βάρβαροι, ἠξίωσαν ἐπ' ἐσχάτων, ὅτι εἶνε ἀπόγονοι Ρωμαίων καὶ δὴ τῶν ἀνυπάρχτων Ρωμαίων ἀποίκων τοῦ Τραϊανοῦ καὶ ἐσφετερίσαντο ὄνομα οὐδέποτε ὑπὸ τῆς ἱστορίας δοθὲν αὐτοῖς καὶ ἐκάλεσαν ἑαυτοὺς Ρωμῶνους, ὡς ὄντως δῆθεν Λατίνοισι καὶ Λατίνων ἀπογόνους.

Οὐδεὶς φθόνος. Ἔστωσαν! Ἄλλὰ δὲν ἠρκέσθησαν εἰς τοῦτο τὰ νόθα ταῦτα ἐξαμβλώματα τῶν δῆθεν Ρωμαίων, ἀλλὰ εἶπον:

— Ἡμεῖς εἴμεθα καὶ κατὰ ὑλικὴν δύναμιν καὶ κατὰ στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν καὶ κατὰ τὴν ἔνδοξον καταγωγὴν ὁ σπουδαιότατος λαὸς τῆς Ἀνατολῆς. Διὰ τὴν μὴ ἔχωμεν ἀξιώσεις καὶ εἰς τὴν πρὸς νότον τοῦ Ἰστροῦ Ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν, ὅπου διαπληκτίζονται Ἕλληνες καὶ Βούλγαροι καὶ Σέρβοι καὶ Ἀλβανοί!»

Και ανεκάλυψαν ότι υπήρχε τις λαός ένταυθα, έν ήδύναντο να ιδιοποιηθώσιν. Ήν δ' ούτος ό λαός ό τών Κουτσοβλάχων λεγομένων Έλλήνων. Δέν εξετάζομεν ήμεις ως οι άλλοι άρμόδιοι εξέτασαν τοϋτο, άν ή Κουτσοβλαχική διάλεκτος έχει σχέσιν τινα προς την λεγομένην Ρουμανικήν τών πέραν του Ίστρου Βλάχων, ή είνε άσχετος ως απέδειξαν οι περι ταυτα άρμόδιοι. Έκ τε τών ήμετέρων και τών Ευρωπαϊών, ουδέ θα έκταθώμεν εις ζητήματα ιστορικά και έθνολογικά, ίνα αποδείξωμεν πράγμα πρό πολλού υπό τών άρμοδίων αποδειχθέν, ότι ουδεμία ουτε ιστορική, ουτε έθνολογική ύπάρχει συνάφεια μεταξύ τών Κουτσοβλάχων λεγομένων Έλλήνων και τών πέραν του Ίστρου Βλάχων κληθέντων πολυμιγών βαρβάρων. Έκείνο όπερ ήμεις, εξ ής κρίνομεν έπόψεως, θέλομεν να ειπωμεν και να εξάρωμεν είνε τόδε.

Τίς ή έθνική συνείδησις τών λεγομένων Κουτσοβλάχων; Ποιον τό έθνικόν αίσθημα; Τίνες αί πάτριοι παραδόσεις; Ποιον τό Έθνικόν όνομα, έφ' ό αυτοι σεμνύονται; Τίς ή γλώσσα ή έθνική, έν ή παιδεύονται και έν ή λατρεύουσι τόν Θεόν;

Τό ζήτημα ούτω τιθέμενον λύεται άφ' έαυτου όριστικώς και τελείως, άφου και τό παρελθόν και τό παρόν τρανώτατα μαρτυροϋσιν ότι, εκ τών διαφόρων κατά τόπους έθνικών ομάδων αλτινες άπαρτίζουσι τό Έλληνικόν Έθνος, ουδεμία έχει άκραιφνέστερον έλληνικόν αίσθημα τών λεγομένων Κουτσοβλάχων και ότι ουδέν τμήμα του Έλληνικού λαου άνέδειξε μείζονας και πλείονας φιλοπάτριδας.

ΑΙ ΔΙΑΦΟΡΑΙ ΠΑΡ' ΕΥΡΩΠΑΙΟΙΣ

Τό πράγμα είνε τόσον φανερόν και εις τούς έχοντας έλαχίστην περι τών έθνολογικών και ιστορικών πραγμάτων ιδέαν, (τοιούτοι δέ υποτίθενται ότι είνε και οι πολιτικοί άνδρες και διπλωμάται, οι διέποντες τά της Ευρώπης), όστε μόνον κακή πίστις μετά έσχεδιασμένου πολιτικού βουλεύματος ιδιοτελους συνδεομένη, δύναται να θεωρηθή ως εξήγησις της άγνοίας τών πραγμάτων της Ανατολής, ήν υποκρίνονται ούτοι.

Άλλά πρόκειται μόνον περι Ανατολής; Τή άληθεία αί στρεβλαί άρχαι, ός υποστηρίζουσι έν τή Κουτσοβλαχική και άλλοις όμοιοις ζητήμασι, πραγματούμεναι έν Ευρώπη, αυται έμελλον ν' άνατρέψωσιν έν πολλοίς κράτεσι και δή έν μεγάλοις τό νυν ισχύον διεθνές πολιτικόν καθεστώς. Μή έν Γαλλία δέν ύπάρχει λαός λαλών γλώσσαν, ήν λαλοϋσιν και τινες της Μεγάλης Βρετανίας λαοί, εκείθεν του Πορθμού;

Άλλά τό τοιοϋτο έδωκε ποτέ άφορμήν εις την Γαλλικήν Κυβέρνησιν να έχη αξιώσεις επί την Ουαλλίαν και Κορνουαλλίαν διά την εκείθεν καταγωγήν τών Bretons, ή εις την Άγγλίαν, διότι άκριθώς οι Bre-

tons είνε όμόφυλοι τοίς Κελτικοίς λαοίς της Ουαλλίας και Κορνουαλλίας, και λαλοϋσι γλώσσαν συγγενή προς την τούτων;

Μή ό ήμισυς του Βελγίου λαός ό Φλαμανδικός, δέν είνε όμόφυλος και όμόγλωττος τή Ολλανδική;

Άλλά τί να ειπωμεν περι τών Άλσατών και μέρους τών Λοθαριγγίων, ότινες γερμανικήν λαλοϋντες γλώσσαν και άναμφισβητήτου όντες γερμανικής καταγωγής και βία κατακτηθέντες υπό της Γαλλίας, όμως εκ της Γαλλικής Έπαναστάσεως, ήτοι: διά της ευεργετικής αυτής επιδράσεως εκγαλισθέντες διαμαρτύρονται διαρκώς και μετά την υπό της Γερμανίας άνάκτησιν διά την Γαλλικήν αυτών έθνότητα (Nationalité) καιπερ όντες Γερμανικής φυλής (Race); Και όμως ουδεις, ουδ' αυτή ή Γερμανική Αυτοκρατορία ή προσαρτήσασα την Άλσατίαν και μέρος της Λωρραίνης, ήμφισβήτησε την αλήθειαν της τοιαύτης διαμαρτυρίας αυτών και ή μεγάλη νικήτρια Γερμανία δέν ήσχύνθη να ειπη ότι υποτάσσει τούς λαούς τούτους, όχι διότι ήσαν Γερμανικής καταγωγής και έλάλουν Γερμανιστί, αλλά διότι λόγοι στρατιωτικοί και πολιτικοί υπηγγόρευον αυτή τοιαύτην να ποιήσγηται χρήσιν του δικαιώματος της νίκης αυτής και ότι ένεκα τών τοιούτων λόγων ήναγκάζετο να εκγερμανισή έθνικώς λαούς όντας άκραιφνοϋς γαλλικής έθνότητος.

Τί δέ λέγουσιν οι Κορσικανοί λαλοϋντες Ιταλιστί και όντες Ιταλικής καταγωγής και οι παρασχόντες εις την Γαλλίαν τόν Ναπολέοντα, ή τί λέγουσιν οι Ιταλοί περι Κορσικής; Έχουν αξιώσεις προσαρτήσεως, διότι ένταυθα λαλει Ιταλικήν γλώσσαν λαός γαλλικός την έθνότητα γενόμενος;

Άλλ' είνε δά πασίγνωστον ότι ή Κορσική δέν συγκαταλέγεται έν ταις χώραις της άλυτρώτου Ιταλίας.

Άλλά ή Μεγάλη Ρωσία, ή άμφισβητούσα την έθνότητα τών έλληνομακεδόνων διά τό λαλειν αυτους μεξοβάρβαρον γλώσσαν έν τή φυσική βίη, αξιοί άραγε την προσάρτησιν τών έν Ουγγαρία και Γαλλική έκατομμυρίων Ρουτίνων, τών καλοϋντων έαυτους «Ρουσή», και όντων άκραιφνών Μικρορώσων και καλλιεργούντων την Μικρορωσικήν φιλολογίαν, γονιμώτερον ή οι έν Ρωσία όμόφυλοι αυτών μικρόρωσοι;

Δέν τολμά, όχι διότι δέν θέλει, αλλά διότι γινώσκει ότι οι Ρουτίνοι, καιπερ όμόφυλοι τοίς Ρώσοις έχουσι ιδίαν έθνότητα και ιδίαν έθνικήν συνείδησιν Μικρορωσικήν, την άπηνώς καταδιωκομένην εις Ρωσίαν υλικώς και ήθικώς υπό του Μεγαλωρωσικού Τσαρισμού, και Μεγαλωρωσικού Έθνισμού, όν βδελύσσονται οι Μικρόρωσοι οϋτοι Ρουτίνοι.

Άλλά και έν αυτή τή Ρωσία πόσαι ομάδες ύπάρχουν λαών Ρώσων γενομένων την έθνότητα και όμως εκ ποικίλων φυλών καταγομένων;

ΑΙ ΔΙΑΦΟΡΑΙ ΕΝ ΑΝΑΤΟΛΗ

Ἐὰν δὲ ἡ τοιαύτη σχέσις ἢ ἀντίθεσις φυλῆς καὶ ἐθνότητος, φυλετικῶν διαφορῶν πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα, παρήχθη ἐν λαοῖς σχετικῶς νεωτάτοις, ἦτο λίαν φυσικὸν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Ἔθνει τῷ ὑπερτρισχιλιετῷ ἔχοντι βίον ἐθνικόν, καὶ ἐν Ἐθνει ἔχοντι ὑπερτρισχιλιετοῦς ἱστορικοῦ βίου ἐξέλιξιν καὶ τοσαύτας ὑποστάντι περιπετείας ἱστορικῆς καὶ συμφορᾶς καιρικῆς, νὰ παραχθῶσιν ἀντιθέσεις γλωσσικαὶ καὶ ἄλλαι φυσικαὶ μεταξὺ τῆς ἐθνότητος καὶ τινων ἀπαρτιζουσῶν αὐτὸν ὁμάδων λαῶν.

Ἀλλὰ ἀκριβῶς καὶ ἐνταῦθα ἡ διαφορὰ, ἢ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ εἶνε κατὰ τοῦτο σπουδαιότερα καὶ ὑψηλότερα τῆς ἐν τοῖς εἰρημένοις εὐρωπαϊκοῖς λαοῖς, ὅτι ἐνῶ ἐν τοῖς λαοῖς τούτοις, αἱ μεταξὺ ἐθνότητος καὶ φυλῆς διαφοραὶ ἢ ἀκριβέστερον ἢ ὑπαρξίς φυλῶν ἐν μέσῳ ἔθνους προήλθεν ἐκ τῆς ὑπάρξεως φυλῶν ὑποτελῶν (ὡς λ. χ. τῶν Ἀλσατῶν ἐν Γαλλίᾳ) ἐν τῷ Ἑλληνικῷ, αἱ φυλετικαὶ οὕτως εἶπεῖν διαφοραὶ, προήλθον ἐκ τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος ἦτοι ἐκ τοῦ κόλπου τοῦ Ἐθνους αὐτοῦ, ἔνεκα καιρικῶν συμφορῶν τοῦ ἱστορικοῦ βίου.

Οὕτω ἐκ τῶν Τουρκικῶν ἐπιδρομῶν εἰς Μικρὰν Ἀσίαν παρήχθησαν ἐνταῦθα οἱ Τουρκόφωνοι Ἕλληνας, ἐκ τῶν εἰς τὴν αὐτὴν χώραν πυκνῶν ἐνιαχοῦ Ἀρμενικῶν ἀποικισμῶν παρήχθησαν οἱ Ἀρμενόφωνοι ἦτοι οἱ Ἀρμενόφωνοι Ἕλληνας, (κατ' ἀντίθεσιν τῶν ἐν τῇ ἀρχαιότητι Γαλλογραϊκῶν καὶ τῶν ἐν τοῖς Βυζαντινοῖς χρόνοις Γοτθογραϊκῶν, οἵτινες ἀπὸ Γαλατῶν καὶ Γότθων ἐγένοντο Ἕλληνας), ἐκ τῆς Μωαμεθανικῆς Ἀραβικῆς εἰς Συρίαν ἐπιδρομῆς παρήχθησαν οἱ Ἀραβόφωνοι Ἕλληνας τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, ἐκ τῶν πολλῶν ἐν Μακεδονίᾳ Σλαυικῶν ἐπιδρομῶν παρήχθησαν οἱ Σλαυόφωνοι Ἕλληνας, ὧν ἐν τούτοις ἡ γλῶσσα γέμουσα ἑλληνικῶν λέξεων, μαρτυροῖ καὶ ὑπ' αὐτὴν τὴν ἐποψίαν τὴν ἑλληνικὴν καταγωγὴν αὐτῶν.

Ἔτι πρότερον ἢ διὰ τῆς Ρωμαϊκῆς κατακτήσεως διαδοθεῖσα ἐν Ἀνατολῇ (πάντως ἐν ἀναλογία πολλῶν ἐλάσσονι καὶ ἦττον ἀποτελεσματικῇ ἢ ἐν τῇ Δύσει), διημῶδες Λατινικὴ γλῶσσα, ὅπου εὔρε λαοὺς ἐθνικῶς ἀσθενεστέρους ὡς ἐκ τοῦ φυσικοῦ αὐτῶν βίου, παρήγαγεν ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν μισοθάρραρον τινα ἑλληνολατικὴν διάλεκτον, τὴν Κουτσοβλαχικὴν λεγομένην.

Πᾶσαι λοιπὸν αὐταί, αἱ κατ' ἀντίθεσιν τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος, ἦτοι τῆς ἐνότητος τοῦ ἐθνικοῦ βίου, τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, τῆς ἐθνικῆς γλώσσης καὶ παιδεύσεως καὶ τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων παραχθεῖσαι κατὰ τόπους γλωσσικαὶ ἢ ἄλλαι φυσικαὶ διαφοραὶ προκύψασαι ἐκ τῆς ἐθνότητος αὐτῆς, πολλῶν ὀλιγώτεραι ἐν τῷ ἑλληνικῷ, ἐπισκοτιζοῦσιν ἔστω καὶ ἐξωτερικῶς τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἰδέαν τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος, ἢ αἱ προμνημονευθεῖσαι ἐν τοῖς Εὐρωπαϊκοῖς λαοῖς μεταξὺ Ἐ-

θνους καὶ φυλῶν ἀντιθέσεις, αἱ ἔχουσαι ἀρχὴν φυσικὴν καὶ οὐχὶ ἱστορικὴν ὡς ἐν τῷ Ἑλληνικῷ.

Ἱστορία καὶ ἱστορικὸς ἐθνικὸς βίος, οὕτω μέγας, οὕτω πλούσιος, οὕτω πολυχρόνιος, οὕτω ποικίλος ὡς ὁ ἑλληνικὸς, ὁ παραγαγὼν, ὡς εἶπέ τις ἱστορικὸς, τὰ κάλλιστα ἄνθη τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ πολιτισμοῦ, καὶ καταπεσὼν εἰς τὰς βαρυτάτας τῶν ἐθνικῶν συμφορῶν, καὶ τὰς ποικιλωτάτας μεταξὺ τῶν δύο ἀκρᾶς διαδραμῶν περιπετείας, καὶ ἐν πάσαις ταύταις ἄθικτον τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν διαφυλάξας, παράστησι μεγαλοπρεπῆ τινα εἰκόνα ἱστορικοῦ βίου, εἰκονίζουσαν τὸν δόλον ἱστορικὸν βίον ἐν τῇ ποικιλωτάτῃ καὶ πλουσιωτάτῃ ἐξελίξει αὐτοῦ.

ΑΛΛΟΓΩΣΣΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ

Ἐὰν νῦν ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τοῦ Εὐφράτου μέχρι τῶν ὑπωρείων τοῦ Καυκάσου, αἵτινες ἀποτελοῦσιν ἔτι σήμερον τὸ ἀνατολικὸν ὄριον τῆς ἐθνολογικῆς περιοχῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ, μέχρι τοῦ Ἀδρίου, καὶ ἀπὸ τοῦ Ἀζμου μέχρι τῆς Ἰδης καὶ τοῦ Κρητικοῦ Λιθουκοῦ πελάγους ἐπισκοπήσωμεν τὴν εἰκόνα ταύτην θέλομεν ἴδῃ καὶ θαυμάσῃ τὸν ἐν ποικιλίᾳ κραταῖον καὶ ἐν ταῖς συμφοραῖς ἀκατάβλητον ὄργανισμὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους.

Παρὰ ταῖς ὑπωρείαις τοῦ Καυκάσου θέλομεν εὐρῆ τοὺς ἐν Τόνια καὶ παρὰ τοὺς ποταμοὺς Ὀφιν καὶ Ψυχρὸν ἑλληνοφώνους μωαμεθανοὺς καὶ ἔχοντας συνείδησιν Τουρκικὴν, Ἕλληνας τὴν καταγωγὴν γινώσκοντας καὶ αὐτοὺς τὴν ἑλληνικὴν καταγωγὴν αὐτῶν καὶ ὁμῶς οὐδὲν ἐκ τῆς καταγωγῆς ταύτης σώζοντας, πλὴν τῆς φυσικῆς κατασταθείσης γλώσσης καὶ τῆς εὐφυΐας καὶ φιλομαθείας καὶ φιλοκαλίας (τοῦτο ρητέον περὶ τῶν παρὰ τὸν Ὀφιν καὶ Ψυχρὸν ποταμῶν οἰκούντων ἑλληνοφώνων Μωαμεθανῶν), τὸν δὲ ἐθνικὸν βίον παντελῶς Τουρκισθέντας καὶ ἀνήκοντας εἰς τὸ Τουρκικὸν Ἔθνος, ἔχοντας δὲ ἐθνικὴν γλῶσσαν τὴν Τουρκικὴν καὶ ἐν ταύτῃ παιδευομένους.

Δυτικώτερον θέλομεν εὐρῆ ἐν Πόντῳ Ὀρθοδόξους ἑλληνοφώνους, τὴν τε συνείδησιν, τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν καταγωγὴν Ἕλληνας.

Μεταξὺ τούτων θέλομεν εὐρῆ καὶ πλῆθος ἑλλήνων Τουρκοφώνων, ἐχόντων συνείδησιν ἑλληνικὴν. Νοτιώτερον ἐν τῇ Ἀνατολικωτάτῃ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐν ταῖς δυσχωρείαις τοῦ Ταύρου καὶ Ἀντιταύρου, εὐρίσκομεν πλῆθος ἑλληνοφώνων ἀρχαϊκωτάτην λαλούντων γλῶσσαν ἑλληνικὴν. Προχωροῦντες δυτικώτερον πρὸς τὴν Κεντρικὴν Μ. Ἀσίαν, εὐρίσκομεν Τουρκοφώνους Ἕλληνας ἀκραιφνεστάτους τὴν ἑλληνικὴν συνείδησιν καὶ ἔχοντας γλῶσσαν παιδεύσεως τὴν ἑλληνικὴν.

Ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ πρὸς τὸν Πόντον, εὐρίσκομεν ἄλλο εἶδος ἑλλήνων: Μωαμεθανοὺς ἐν τῷ φανερῷ καὶ Χριστιανοὺς ἐν τῷ κρυπτῷ, λαλοῦντας γλῶσσαν ἑλλη-

νικήν και θέλοντας νὰ πρεσβεύσιν ἐν τῇ φανερῇ τὴν πάτριον θρησκείαν. Τοιοῦτοι εἶνε οἱ Σταυριανοὶ καὶ ἄλλοι. Πρὸς Νότον πέραν τοῦ Ταύρου καὶ Ἀμανοῦ ἐν Κιλικίᾳ, Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ, ἐν μέσῳ ἑλληνοφώνων εὐρίσκομεν μέγα πλῆθος ἀραβοφώνων.

Ἐν τῇ Δυτικῇ Μικρῇ Ἀσίᾳ, ἐν τοῖς Μεσογαίοις εὐρίσκομεν ἀναμιξ πολλοὺς ἑλληνοφώνους τε καὶ Τουρκοφώνους Ἑλληνας, ἐξ ὧν οἱ Τουρκοφῶνοι διαρκῶς καθίστανται ἑλληνοφῶνοι διὰ τῆς Ἐθνικῆς παιδείσεως. Ἐν τῇ παραλίᾳ δὲ ἀκραιφνῇ ἑλληνικὸν πληθυσμὸν ἐπικρατοῦντα ἀπολύτως ἐν αὐτῇ.

Τέλος εὐρίσκομεν πᾶσαν τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἀπὸ τῆς Τραπεζοῦντος καὶ τῶν ὑπὸ ῥειῶν τοῦ Καυκάσου μέχρι τῶν Κυανέων Πετρῶν καὶ ἐκεῖθεν μέχρι τῶν ὀχθῶν τοῦ Εὐρυμέδοντος καὶ τοῦ Πυρράνου, πᾶσαν τὴν παραλίαν ἀκραιφνῶς ἑλληνικήν.

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΟΙ ΜΩΑΜΕΘΑΝΟΙ

Ἐν τῇ μεγάλῃ μαργαρίτῃ τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογαίου, ἐν Κρήτῃ ὑπάρχουσι φανατικώτατοι Μωαμεθανοὶ λαλοῦντες τὴν ἑλληνικήν, Ἑλληνες ὄντες τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ Τούρκοι φανατικοὶ τὴν ἐθνότητα καὶ τὴν συνείδησιν, ἔχοντες γλῶσσαν ἐθνικὴν τὴν Τουρκικὴν ἐν ἣ ἐκπαιδεύονται.

Ἐν ταῖς Εὐρωπαϊκαῖς ἑλληνικαῖς χώραις εὐρίσκομεν ἐν Μακεδονίᾳ Μωαμεθανοὺς φανατικοὺς, Ἑλληνας τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν καταγωγὴν, ἀλλὰ Τούρκους τὴν ἐθνότητα, ἔχοντας Τουρκικὴν ἐθνικὴν συνείδησιν, καὶ γλῶσσαν Τουρκικὴν ἐθνικὴν, λεγομένους Βαλαῶδες διότι λαλοῦντες ἑλληνικήν, ἐκ τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἀραβοτουρκικῆς γλώσσης γινώσκουσιν οἱ ἀπαιδεῦτοι καὶ προφέρουσι μόνον τὸ *Billaḡa-Billaḡa* ἴσον τοῦ «Μὰ τὸν Θεόν».

Ἐν τῇ αὐτῇ Μακεδονίᾳ πλὴν τῶν ἑλληνοφώνων ἑλλήνων, οἰκοῦσιν Ἑλληνες λαλοῦντες γλῶσσαν φυσικὴν, ὡς εἴρηται μισοβάρβαρόν τινα ἑλληνοσλαβικὴν, ἔχοντες δὲ συνείδησιν ἐθνικὴν καὶ καρδίαν ἑλληνικωτάτην, θεωρούμενοι ὑπὸ τῶν Σλαύων Βούλγαροι ἢ ὀπισθόηποτε Σλαῦοι διὰ τὸ ὑπ' αὐτῶν λαλούμενον βάρβαρον φυσικὸν ἰδίωμα, καὶ καλούμενοι ὑπὸ τούτων ἑλληνομανεῖς διὰ τὴν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἐθνότητα αὐτῶν ἀφοσίωσιν.

Ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ καὶ ἐν Ἠπείρῳ οἰκοῦσιν οἱ Βλαχόφῶνοι καλούμενοι Ἑλληνες, ἑλληνικώτατοι ἐν Ἑλλήσιν ὡς εἴρηται. Καὶ ἐν Ἠπείρῳ εὐρίσκομεν Μωαμεθανοὺς λαλοῦντας τὴν ἑλληνικήν, Ἑλληνας τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν καταγωγὴν, ἀλλ' ἔχοντας ἐθνικὴν συνείδησιν Τουρκικὴν.

Ἐν τῇ μεγάλῃ ταύτῃ, τῇ μεγαλοπρεπεῖ διὰ τὸ μέγεθος τῆς ἐν αὐτῇ εἰκονιζομένης ἱστορικῆς ἐξελιξέως

καὶ τῶν ἱστορικῶν περιπετειῶν, ὅς ὑπέστη τὸ Ἑλληνικὸν περὶοχῆ, εὐρίσκομεν ὡσπερ ἐν βιβλίῳ γεγραμμένα πάντα τὰ θετικὰ καὶ ἀρνητικὰ, τὰ ἐνεργητικὰ καὶ παθητικὰ κεφάλαια τοῦ ἐθνικοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων, ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἱστορικὰς καὶ ἐθνικὰς ἀξιώσεις τῶν Ἑλλήνων, ὡς πρὸς τὸ παρὸν καὶ ὡς πρὸς τὸ μέλλον. Ἐννοῦμεν ἐκ τοῦ βιβλίου τούτου, ὅτι σύμπασα ἢ νῦν ἔτι καλουμένη Ἑλληνικὴ Ἀνατολή ἦν ἀκραιφνῶς μεγάλη Ἑλλὰς ὑπὸ Ἑλλήνων σύμπασα οἰκουμένη καὶ ὅτι τῆς μεγάλης ταύτης Ἑλλάδος πόσα τέκνα δὲν ἀπεσπάρθησαν βίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς Οἰκογενείας καὶ προσεχώρησαν εἰς ἄλλας ἐθνότητας, διατηροῦντα καὶ ἐν αὐταῖς γνωρίσματα ἀναμείρηστα τῆς πρώτης αὐτῶν ἐθνότητος. Πάντες οἱ μνημονευθέντες ἑλληνογλωσσοὶ Μωαμεθανοὶ τῆς Ἀσιατικῆς Τουρκίας, οἱ ἑλληνοφῶνοι Μωαμεθανοὶ τῆς Κρήτης, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἠπείρου, τί ἦσαν ἢ γνησιώτατοι Ἑλληνες, ἀφοῦ καὶ τὴν γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν διετήρησαν μέχρι τοῦ νῦν ἔτι; Ἄλλ' οὗτοι μόνον ἦσαν Ἑλληνες ἀπολωλότες τῇ Ἑλληνικῇ; Τίς δὲ καὶ ἀκρῶ δακτύλῳ ἀψάμενος τῆς γενέσεως καὶ ἀναπτύξεως τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους καὶ τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Τουρκοκρατικῆς λεγομένης περιόδου τοῦ Ἑλληνισμοῦ δὲν μανθάνει, ὅτι ὑπὸ ἔποψιν φυσικὴν, ὑπὸ ἔποψιν καταγωγῆς καὶ αἵματος, τὰ ἐξ δέκατα κατ' ἐλάχιστον ὄρον τῶν Ὀθωμανῶν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν εἰσὶ καταγωγῆς Ἑλληνικῆς, ὅτι οἱ ὀνομαστώτατοι τῶν πρώτων ἡρώων τοῦ Ὀθωμανικοῦ τούτου κράτους ἀπὸ Μιχαὴλ μέχρι τοῦ Ἐβρενοῦ καὶ τῶν μεγαλοφυῶν μεγάλων Βεζυρῶν Μαχμουτ - Ρουμῆ (ἦτοι Μαχμουτ τοῦ Ἑλλήνου) καὶ τοῦ μεγαλοφουεστάτου Ἰμπραήμ τοῦ πορθητοῦ τῆς Ρόδου καὶ τοσοῦτων ἄλλων στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Τουρκίας, ὑπῆρξαν Ἑλληνες καὶ ὅτι τὰ φοβερά καὶ περιβόητα τάγματα τῶν Γενιτσάρων, τὰ ἀποτελοῦντα τὴν ἀληθῆ δύναμιν τοῦ Ὀθωμανικοῦ λαοῦ καὶ στρατοῦ, ἐστρατολογοῦντο διὰ τοῦ λεγομένου παιδομαζώματος τῶν Ἑλλήνων; Ἄλλ' οὗτοι πάντες ἀπόλωντο εἰς τὸ Ἑλληνικὸν μετὰ τῆς ἀπωλείας τῆς ἐθνικῆς συνείδησεως.

Σήμερον ἐν τῇ νῦν μεγάλῃ περὶ ἐθνοτήτων ἐν Ἀνατολῇ διεξαγομένῃ ἀγωνίᾳ, ἢ Ἑλλὰς οὐδεμίαν προβάλλει ἐθνικὴν ἀξίωσιν οὔτε ἐπὶ τοὺς *Τοιαῖδες* καὶ ἄλλους ἑλληνοφώνους Μωαμεθανοὺς τῆς Ἀσίας οὔτε ἐπὶ τοὺς Βαλαῶδες τῆς Μακεδονίας καὶ τοὺς ἑλληνοφώνους τῆς Ἠπείρου, ἀδιαφορεῖ δὲ καὶ περὶ τῶν ἑλληνοφώνων Μωαμεθανῶν τῆς Κρήτης εἴτε μένουσιν ἐν Κρήτῃ εἴτε διασπείρονται εἰς τὰ τέσσαρα πέρατα τοῦ κόσμου, εἰ καὶ αἱ ἀξιώσεις αὐτῆς ἐπὶ πάντας τούτους τοὺς λαοὺς θὰ ἦσαν πολλῶ λογικώτερα: καὶ δικαιώτερα ἱστορικῶς καὶ ἐθνολογικῶς καὶ βασιμώτερα ἢ αἱ τῶν λεγομένων Ρουμάνων ἐπὶ τοὺς Κουτσοδλά-

χους και τῶν Βουλγάρων ἐπὶ τῶν Σλαυόφωνων λεγομένων Ἑλλήνων τῆς Μακεδονίας ἀξιώσεις.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΘΝΟΤΗΣ

Ἄλλ' ὅμως ἡ Ἑλλάς, ἐκ τῆς ὑψηλοτέρας ἠθικῆς ἱστορικῆς ἀρχῆς ὀρμωμένη, ὅτι οὐδεὶς λαὸς πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἔθνικος Ἑλληνικός, ἐὰν μὴ ἔχῃ ἐθνικὴν συνείδησιν ἑλληνικὴν, ἐὰν μὴ διαφυλάττῃ τὰς ἐθνικὰς ἑλληνικὰς παραδόσεις, ἐὰν μὴ καλλιεργῇ τὴν ἐθνικὴν ἑλληνικὴν συνείδησιν ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς γράμμασιν, ἐὰν μὴ αἰσθάνηται βαθύτατα τὸν ἐθνικὸν πνευματικὸν σύνδεσμον πρὸς τὸ ἕλον Ἑλληνικὸν Ἔθνος καὶ πρὸς τὴν Ἰδέαν τὴν ἑλληνικὴν, καὶ ὅτι ἀπλῆ διατήρησις τῆς γλώσσης ὡς γλώσσης οὐχὶ πλέον ἑθνικῆς καὶ πνευματικῆς, ἀλλὰ ὡς γλώσσης φυλετικῆς καὶ φυσικῆς, καὶ ὅτι ἀπλᾶ ἱστορικαὶ μαρτυραὶ δὲν ἀρκοῦσι νὰ καταστήσωσι λαὸν τινα ἑλληνικὸν ἀπολέσαντα τὴν ἐθνικὴν ἑλληνικὴν συνήθειαν καὶ τὸ χεῖριστον, λαθόντα ἐθνικὴν συνείδησιν ἄλλοτριαν, ἐκ τῆς τοιαύτης λέγομεν ἀρχῆς ὀρμωμένη θεωρεῖ πάντα τὸν εἰρημένον ἐθνικὸν καὶ ἱστορικὸν τοῦ παρελθόντος πλοῦτον, ὡς ἀπλοῦν παθητικὸν κεφάλαιον τοῦ παρόντος.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ἐν τῇ περιοχῇ τῶν ἐθνικῶν ἀξιώσεων τοῦ Ἑλληνισμοῦ οὐδεὶς ὑπάρχει λαὸς οὐκ ἔχων συνείδησιν ἑλληνικὴν καὶ ταύτην κηρύττων, ὑπὲρ ταύτης ἀγωνιζόμενος καὶ θυσιαζόμενος ἐν πόλεμῳ. Καὶ τὴν μεγάλην ταύτην ἀρχὴν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως πανταχοῦ πρεσβεύουσα ἡ Ἑλλάς, ἐνῶ ἀποκλείει τῶν ὀρίων τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος λαοὺς ἑλληνιστὶ λαλοῦντας καὶ ἑλληνικὴν ἔχοντας καταγωγὴν ἀλλ' ἄνευ ἐθνικῆς ἑλληνικῆς συνειδήσεως, θεωρεῖ Ἑλληνας γνησιωτάτους λαοὺς μὴ ἔχοντας μὲν ὡς γλώσσαν τοῦ ἐξωτερικοῦ βίου τὴν ἑλληνικὴν, ἀλλ' ἔχοντας τὴν ἑλληνικὴν συνείδησιν βαθυτάτην, ἔχοντας ἑλληνικὴν καταγωγὴν ἱστορικῶς ἀποδεδειγμένην, ἔχοντας τὴν ἑλληνικὴν γλώσσαν, γλώσσαν ἐθνικὴν, γλώσσαν παιδείσεως ἐν τῆς σχολαίσις, γλώσσαν τοῦ ὑψηλοτέρου ἐθνικοῦ βίου, γλώσσαν ἐν ᾗ ὕμνουσι καὶ δοξάζουσι τὸν Θεόν, λαοὺς ἀφωσιωμένους εἰς τὴν ἑλληνικὴν αὐτῶν ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ εἰς τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν ἰδέαν, ὑπὲρ ταύτης ἀγωνιζομένους καὶ θυσιαζομένους.

Τοιοῦτοι εἰσὶν οἱ Τουρκόφωνοι ἢ Ἀραβόφωνοι Ἕλληνες τῆς Ἀσίας καὶ οἱ Σλαυόφωνοι καὶ Βλαχόφωνοι Ἕλληνες τῆς Μακεδονίας καὶ Ἡπείρου.

Ὁ ἐννοῶν νῦν τὸ γενικὸν συμπέρασμα τῆς πραγματείας ἡμῶν ταύτης καὶ παραβάλλον τὰς ἐθνικὰς ἀξιώσεις τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τινὰς χώρας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς πρὸς τὰς τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν λεγομένων Ρουμάνων τὰς δειλῶς καὶ ἀτίμως ὑπὸ τῆς φαύλης μερίδος τῆς Εὐρωπαϊκῆς Διπλωματίας καὶ δημοσιογραφίας ὑποούλως καὶ κακοβούλως ὑποστηρίζουσας, θέλει ἰδῆ τὸ μέγεθος τῆς διαφορᾶς τῶν ἀξιώσεων ὑπὸ ἔποψιν ἠθικὴν τε καὶ πραγματικὴν, διαφορᾶς καθιστώσης μέχρι κωμικοῦ γελοίας τὰς τῶν ἐναντίων ἀξιώσεις.

Ἄλλ' ἐκεῖνο, ὅπερ ἀπὸ ἀφηρημένης ἐπόψεως καθίσταται κωμικόν, δυστυχῶς ἐκ θετικῆς ἐπόψεως εἶνε σήμερον εἰς τὸ ἑλληνικὸν κωμικοτραγικόν, ἀφοῦ αἱ τοιαῦται ἀξιώσεις εὐρίσκουσιν ὑποστήριξιν παρὰ τοῖς ἰσχυροῖς τῆς γῆς.

Ἄλλ' ἀκριβῶς ἐντεῦθεν ἀγόμεθα εἰς τὸ μέγα πρακτικὸν συμπέρασμα τῆς πραγματείας ἡμῶν, ὅπερ ἐστὶν ὅτι, ἀλήθειαι ἱστορικαὶ καὶ ἀξιώσεις ἐθνικαὶ δικαιοτάται οὐδεμίαν δύνανται νὰ ἔχωσιν ἀξίαν πολιτικὴν πραγματικὴν, ὅπως νῦν ἔχουσι τὰ πράγματα, οὐδὲ νὰ ἐπιβάλλωσι σεβασμὸν ἂν μὴ τὸ ἔχον τὰς ἀξιώσεις ταύτας Ἔθνος δὲν ἀποδείξῃ δι' ἔργων, ὅτι εἶνε ἄξιον καὶ ἔχει ἀπόφασιν νὰ προκινδυνεύσῃ ὑπὲρ τούτου.

Ἰσχυρὰ στρατιωτικὴ ὀργάνωσις καὶ πολεμικὴ παρασκευὴ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν πάσῃ δυνάμει ἐκτελουμένη εἶνε τὸ ἄριστον μέσον καὶ ὄργανον τοῦ ἐπιβαλεῖν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Διπλωματίᾳ σεβασμὸν πρὸς τὰ Ἐθνικὰ Δίκαια τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἄνευ τούτου κίπερ τῶν Ἐθνικῶν Δικαίων θεωρεῖται ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ παρελθόντος.

Τὸ παρὸν ἀπαιτεῖ ἔργα, δύναμιν ὕλικὴν, πολεμικὴν παρασκευὴν.

Ἰδοὺ ἡ ἀπλουστάτη, ἡ ἐθνικὴ κατῆχησις, ἡ ἐκ τῶν μεγάλων ἱστορικῶν ἀληθειῶν εἰς τὸ Σύμπαν Ἑλληνικὸν κηρυσσομένη.

ΠΑΥΛΟΣ ΚΑΡΟΛΙΔΗΣ

ΝΙΚ. ΛΑΣΚΑΡΗ

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟΝ ΑΝΑ ΤΟΥΣ ΑΙΩΝΑΣ

[Θεατρικαὶ ἐν τῇ Δύσει παραστάσεις]

Τὸ θέατρον ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἐμφανίσεως ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι διὰ τοῦ νεωτερισμοῦ, ὃν εἰσήγαγεν ὁ Θέσπις εἰς τοὺς διθυραμδικούς χοροὺς (1) ἐξηκολούθησεν ὑπάρχον ἀνὰ τοὺς αἰῶνας πάντας, ὅτε μὲν ἐμφανιζόμενον ὑπὸ τὴν τελειοτέραν αὐτοῦ μορφὴν, ὅτε δὲ ἐν καταπτώσει ἐπανερχόμενον ὀπισθοδρομικῶς, τρόπον τινα, πρὸς τὰς πηγὰς αὐτοῦ καὶ ἐκείθεν πάλιν προχωροῦν καὶ ἀναπτυσσόμενον ἐκ νέου. Ἐν τούτοις, γενικῶς σχεδὸν πιστεύεται, ὅτι μετὰ τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἐξηφανίσθη καὶ πᾶσα τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὰς θεατρικὰς παραστάσεις κλίσις, ἀποκοιμηθεῖσα ἐπὶ αἰῶνας ὀλοκλήρους καὶ μόλις μετὰ τὸν δέκατον αἰῶνα ἀφυπνισθεῖσα. (2)

Τῇ γνώμῃ ταύτῃ ἐπόμενοι καὶ οἱ συγγραφεῖς τοῦ νεωτέρου θεάτρου — ὡς ἐὰν ἐπῆλθε ποτε διακοπὴ τῶν θεατρικῶν ἀνὰ τὸν κόσμον παραστάσεων — (3) διεκδικουσιν ἕκαστος διὰ τὸ ἴδιον αὐτοῦ ἔθνος τὴν τιμὴν ὅτι ἐν αὐτῷ τὸ πρῶτον ἀφυπνίσθη ἢ πρὸς τὸ θέατρον τῶν ὁμοφύλων τῶν κλίσις, εἰς ἓνα ἐκ τῶν ὁποίων ἀποδίδουσι καὶ τὸ ἀρχαιότερον δράμα τῶν νεωτέρων χρόνων. Οὕτω βλέπομεν, ὅτε μὲν τοὺς Ἰταλοὺς (4) διεκδικούντας τὴν τιμὴν ταύτην, ὅτε δὲ τοὺς Γάλλους, (5) ἄλ-

λοτε τοὺς Ἄγγλους (1) καὶ τελευταῖον τοὺς Γερμανοὺς (2)

Οὐδείς ὁμως τούτων εὐρίσκεται ἐν τῇ ἀληθείᾳ καθόσον, εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Γότθων καὶ τῶν Βανδάλων ἐν τῇ Δυτικῇ Εὐρώπῃ, καὶ τὸν διωγμὸν, ὃν ὑπέστη τὸ θέατρον ὑπὸ τῶν πατέρων τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ἐξηφανίσθησαν αἱ κυρίως δραματικαὶ παραστάσεις, οὐχ ἦττον οἱ μῦμοι ἐξηκολούθησαν τὰς παραστάσεις αὐτῶν, ἐθεάθησαν δὲ καὶ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας περιπλανώμενοι ἀπὸ ἐπαρχίας εἰς ἐπαρχίαν καὶ φέροντες «τὸν σπόρον τοῦ κακοῦ αὐτοῦ φυτοῦ, τὸ ὅποσον ὁ χριστιανισμὸς εἶχεν ἐκρίζώσει.» (3) Ἐν τούτοις δὲν εἶνε ἀπολύτως ἀληθές, ὅτι εἰς τὰς δύο μόνον προειρημέναις αἰτίας ὀφείλεται ἡ κατάπτωσις τοῦ παλαιοῦ θεάτρου· τοῦ κακοῦ τούτου ἐπίσης αἰτίοι εἶνε καὶ οἱ τῆς Ρώμης αὐτοκράτορες, οἵτινες διὰ πολιτικοὺς λόγους ὑπεστήριξαν τοὺς

Ὁ κ. Ν. Ι. Λάσκαρης

μῖμους μόνον, ἐκδιώξαντες τὸ κυρίως θέατρον (4)

Ἄλλὰ καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς καταπτώσεως, ἦν ὑπέστη τὸ κυρίως λεγόμενον θέατρον δὲν ἐξηφανίσθη καθ' ὀλοκλήριαν, καθόσον τῆς περιόδου τῆς δῆθεν ἐξαφανίσεως αὐτοῦ ἐσώθησαν πλείστα ὅσα δραματικὰ ἔργα,

(1) Ἐν τῷ χρονικῷ τῆς Πάρου ἡ χρονολογία εἶναι ἐσθεσμένη, ἀλλ' ὁ Beutley, λαβὼν τὸ μέσον μεταξὺ τῆς προηγούμενης καὶ ἐπομένης χρονολογίας, ὥρισε τὴν ἀφορῶσαν τὸν Θέσπιν κατὰ τὴν 61ην Ὀλυμπιάδα.

(2) Κατὰ τὸν Σλέγκελ, οὐδὲ ἐν δράμα εὐρίσκει τις κατὰ τὸν μεσαίωνα καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην. Guill. de Schlegel, Cours de litterature dramatique, τόμ. I σελ. 42.

(3) «Pendant tout ce long intervalle de décomposition et de recomposition sociale, qu' il faut bien appeler le moyen âge, le genie dramatique n' a pas mangé à l' humanité». Charles Magnin, les origines du théâtre antique et du théâtre moderne, Paris 1868.

(4) Riccoboni, Histoire du théâtre Italien depuis la décadence de la comédie latine, Paris 1728.

(5) De Roquefort, État de la poesie française dans le XII et XIII siècles, Paris 1814.

(1) Gollier, History of English dramatic Poetry, London 1831.

(2) G. A. Heinrich, Histoire de la litterature Allemande, Paris 1870.

(3) Riccoboni, Réflexions historiques et critiques sur les théâtres de l' Europe.

(4) Ὁ περίφημος μῖμος Πυλαδῆς ἔλεγε πρὸς τὸν Αὐγούστον ἐπιπλήττοντα αὐτὸν διὰ τὰς μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀντιπάλου τοῦ Βαθύλου ρήξεις: «Συμφέρει σοι, Καίσαρ, περὶ ἡμᾶς τὸν δῆμον ἀποτρίβεσθαι.» Δίων Κάσσιος, βιβλ. 54, κεφάλ. 17.—Macrob, Saturn., βιβλ. II, κεφ. 7.—Τ' αὐτὰ περίπου ἔλεγε πρὸς τὸν αὐτὸν αὐτοκράτορα καὶ ὁ Βαθύλος. Gaston Maugras, les comédiens hors la loi, σελ. 22 Paris 1887.—Βλέπε παρὰ Paolo Emiliani-Giudici (Storia del teatro in Italia, σελ. 107 καὶ ἐφ. Firenze 1869) ὅτι, «la ragione perche la pantomima venne in voga, é semplice.

ὅποια εἶνε ὁ «Γκρικάρης» (Querolus) κωμῳδία ἀγνώστου συγγραφέως τοῦ τετάρτου αἰῶνος⁽¹⁾ κ' ἐκ τῆς ἀναμφισβητήτου πλέον παραστάσεως τῆς ὁποίας ἀποδεικνύεται, ὅτι μεθ' ὄλην τὴν ἐπικράτησιν τῶν τοῦ ἀμφιθεάτρου καὶ τοῦ ἵπποδρομίου παραστάσεων, ἔμεινεν εἰσέτι κατὰ τὸν τέταρτον καὶ πέμπτον αἰῶνα ἐπὶ τῶν ἀρχαίων θεάτρων καὶ θέσις τις διὰ τὰ ἔργα, τὰ ὅποια ἀπετόλμων ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν οἱ διάδοχοι τοῦ Πλαύτου καὶ Τερεντίου ἀποσπάσματα μιᾶς Μηδεΐας ἀναφερομένης ὑπὸ τοῦ Τερτουλιανοῦ, ἡ παράστασις τῶν ἐπὶ τὰ σοφῶν, (Ludus septem sapientium) μικρὰ κωμῳδία τοῦ Αὔσονίου κατὰ τὴν εἶδος τῶν σημερινῶν Γαλλικῶν κωμῳδιῶν τῶν καλουμένων comedies à tiroir, παρασταθεῖσα καὶ αὐτὴ ἀπὸ τῆς σκηναῖς δημοσίου θεάτρου,⁽²⁾ σκηναῖς τινες μιᾶς Ἑλληνικῆς Κλυταιμνήστρας, τραγωδίας τοῦ πέμπτου ἢ ἔκτου αἰῶνος καὶ ἄλλα.

Εἰδικώτερον ἐν Ρώμῃ, αἱ θεατρικαὶ παραστάσεις μαρτυρεῖται ὅτι ἐξηκολούθουν ἐπὶ Πάπα Gelase (492-496), δὲν ἔπαυσαν δὲ ἢ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Τοτίλα κατὰ τὸ 546 κατάληψιν καὶ διαρπαγὴν αὐτῆς. Ἐν Προβηγκία ἐπίσης μεθ' ὄλας τὰς προσπαθείας τοῦ κλήρου αἱ θεατρικαὶ παραστάσεις ἐξηκολούθησαν καὶ κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα.⁽³⁾ Ἡ ἐμμονὴ αὕτη εἰς τὰς θεατρικὰς παραστάσεις προεκάλεσε καὶ τὴν δευτέραν

mente politica».—Παρὰ τῷ Charles Magnin (Προαναφ. σύγγραμ. σελ. 480) εὐρήνται τὰ ἐξῆς: «Ὅταν ὁ Αὐγουστος ἠθέλησε νὰ ὑποκαταστήσῃ τὸ μοναρχικὸν πνεῦμα εἰς τὸ δημοκρατικόν, εὗρεν ἐμπόδιον μέγα τὰς συνηθείας τοῦ ρωμαϊκοῦ θεάτρου. Πῶς ν' ἀφήσῃ τὸν λαὸν νὰ χειροκροτῇ τὰ κατ' ἀπομίμησιν τῶν ἑλληνικῶν τραγωδιῶν μεγαλοπρεπῆ ἀξιώματα, ἅτινα ἐνέπνεον τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν; Ἄλλ' ὁ Αὐγουστος φαίνεται, ὅτι εἶχε καὶ ἑμψυτον ἀποστρωθῆν πρὸς τὴν τραγωδίαν καθ' ὅσον, ἐνῶ κατὰ τὴν νεότητά του εἶχεν ἀρχίσῃ ἕνα Αἴαντα, ὅχι μόνον δὲν τὸν ἀπετελείωσεν, ἀλλὰ καὶ ἐξήλειψε πᾶν ὅ,τι εἶχε γράψῃ. Εἰς τὴν ἐρώτησιν δ' ἐνὸς τῶν περὶ αὐτῶν τι ἀπέγεινε τὸ ἔργον του, ἀπῆντησεν εὐφυῶς: κατεστράφη ὑπὸ τὴν αἰχμὴν ἐνὸς σπόγγου, ὑπαικισσόμενος τὸν θάνατον τοῦ Αἴαντος ριφθέντος ἐπὶ αἰχμῆς ξίφους. (Sueton, August, κεφ. 85).

(1) «Τινὲς ἀπέδωσαν τὴν κωμῳδίαν ταύτην εἰς τὸν Πλαῦτον, ὁ δὲ Φίλιππος Pareo ἐδημοσίευσεν αὐτὴν ἐν τῇ γενομένῃ τῷ 1619 ἐκδόσει τῶν κωμῳδιῶν τοῦ Πλαύτου. Ἄλλ' ὁ Charles Magnin ἐν περισπουδαστῷ ἄρθρῳ δημοσιευθέντι ἐν τῇ Revue des deux mondes (Τόμος 2. σελ. 633-673) ἀποδεικνύει ὅτι ἡ κωμῳδία εἶνε ποιητοῦ ἀγνώστου τοῦ τετάρτου αἰῶνος, παρασταθεῖσα μάλιστα καὶ ἀπὸ τῆς σκηναῖς δημοσίου θεάτρου.—Τὸ αὐτὸ βεβαῖον καὶ ὁ Paolo Emiliani-Giudici (Προαναφ. σύγγραμμα σελ. 117). ἂν καὶ γνωρίζῃ ὅτι ἡ κωμῳδία «é stata attribuita à Guilda monaco inglese del sesto secolo, o à Vitale Bloicence scrittore del secolo duodecimo, e da altri a Plauto innanzi che fosse scoperta la sua fama Aulularia».

(2) Charles Magnin: La comédie au IV siècle ἐν Revue des deux mondes, τόμ. Β, σελ. 653-673.—Alph. Royer: Histoire universelle du théâtre, τόμος Ι, σελ. 100-102, ἐνθα καὶ ἡ ἀνάλυσις τοῦ ἔργου.

(3) Τῷ 446 ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ἀρλῆς Ἰλάριος, ἀφῆρσε τὰ μάρμαρα τοῦ ἀμφιθεάτρου διὰ νὰ διακοσμήσῃ τὰς ἐκκλησίας, κατέθραυσε δὲ καὶ τὰ ἀγάλματα διατάξας «d'enfouir les debris enfin d'oter à l'idolâtrie tout pretexte de retour».

κατὰ τὸ 452 ἐν Ἀρλῆ συνόδον, ἣτις ἀφώρισε τοὺς ἠθοποιοὺς καὶ τοὺς ἠνιόχους. Ἐκτοτε τὸ κοσμικὸν θέατρον ἤρχισε νὰ καταρρέῃ. Ἄλλὰ τοῦτο δὲν ὀφείλεται μόνον, ὡς θὰ ἠδύνατό τις νὰ υποθέσῃ εἰς τὸν καταδιωγμὸν, δὲν ὑπέστη ὑπὸ τῆς νέας θρησκείας. Τὸ θέατρον κατέρρευσε ἀφ' ἑαυτοῦ. Per omnes civitates cadunt theatra inopia rerum, ⁽¹⁾ λέγει ὁ Αὐγουστίνος. Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων ἀφ' ἐνός, ἢ ἐκ τούτου ἐπελθοῦσα δυστυχία τῶν πόλεων ἀφ' ἑτέρου, καὶ ἡ συχὴ ἐπανάληψις τῶν αὐτῶν πάντοτε παλαιῶν ἔργων, ἐπέφερον τὴν βαθμιαίαν κατάπτωσιν τοῦ θεάτρου καὶ ἠνάγκασε τοὺς πλείστους ἐκ τῶν πολυαριθμῶν ἠθοποιοῶν νὰ τραπῶσιν εἰς ἄλλα βιοποριστικὰ ἐπαγγέλματα.

Ἐν τούτοις, ἐφ' ὅσον ὁ ρωμαϊκὸς κόσμος κατέρρευεν ὑπὸ τὰς εἰσβολὰς τῶν βαρβάρων, ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία συνέλεγε τὸν ἐξαφανιζόμενον πολιτισμὸν. Ἀπὸ τοῦ ἔκτου δὲ αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς μέχρι τοῦ δεκάτου τρίτου διερχόμεθα περίοδον ἱερατικὴν, καθ' ἣν παριστάμεθα μάρτυρες τῶν αὐτῶν μεταμορφώσεων, ὅσον ἀφορᾷ τὸ θέατρον, ἃς συναντῶμεν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι: κατὰ τὴν ἱεροκρατικὴν ἐποχὴν, καθόσον ὁ Χριστιανισμὸς, μεθ' ὄλα τ' ἀναθέματα τῶν πατέρων κατὰ τοῦ θεάτρου, δὲν κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ τὴν ἐπιτακτικὴν αὐτῆν ἀνάγκην τῶν νέων θρησκείων καὶ ὡς ἐκ τούτου ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὸν ἀναπόφευκτον αὐτὸν νόμον, ὅστις τὸν ὑπεχρέου νὰ μεταχειρισθῇ τὸ θέατρον ὅπερ αὐτὸς προέγραψε, καὶ ἐδημιούργησε παραστάσεις προωρισμένας νὰ γνωρίσωσι τὰ μυστήρια τῆς νέας θρησκείας. Ὁ Χριστιανισμὸς λοιπὸν, μὴ δυνήθεις μεθ' ὄλας τὰς προσπαθείας του, νὰ ἐκρίζωσῃ τὰς εἰδωλολατρικὰς παραστάσεις τὰς μετέβαλεν εἰς χριστιανικοὺς θρύλους καὶ οὕτως ἡ Ἐκκλησία ὑπέφερεν ἐπὶ αἰῶνας ὀλοκλήρους τὰ ἱερόσυλα αὐτὰ θεάματα.

Εἶνε μὲν βέβαιον ὅτι μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν βαρβάρων τὸ πλεῖστον τῶν θεάτρων μετεβλήθησαν εἰς ἀκροπόλεις, οὐχ ἦττον μὲ τὰ ἐναπομείναντα λείψανα αὐτῶν ἀνηγγέρθησαν ὀλίγον ὕστερον ἐκκλησιαί: ἐν αἷς ἔλαβον ἀρχὴν τὰ λειτουργικὰ δράματα, δι' ὧν ἡ νέα θρησκεία ἠναγκάσθη νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τῶν εἰδωλολατρικῶν παραστάσεων, αἵτινες καὶ μεθ' ὄλην τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐξηκολούθησαν, προστατευθεῖσαι μάλιστα καὶ παρὰ τῶν χριστιανῶν αυτοκρατόρων. ⁽²⁾ Συμβολικαὶ λειτουργίαι κατ' ἀρχὰς τὰ

(1) Εἰς πάσας τὰς πόλεις τὰ θεάτρα ἐκπίπτουν ἐνεκα πενίας.

(2) Οἱ διάδοχοι τοῦ Κωνσταντίνου Κωνσταντίνος καὶ Κωνσταντίνος ἀπηγόρευσαν τὴν κατεδάφισιν τῶν ἐντὸς τῶν τειχῶν νεύρισκομένων ναῶν, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι πολλοὶ τούτων ἦσαν ἢ πηγὴ ὅπουθεν ἔσχον τὴν ἀρχὴν τῶν αἰ παραστάσεων τοῦ ἵπποδρομίου καὶ τοῦ θεάτρου, ἃς ἐν παντὶ χρόνῳ ἀπήλαυσεν ὁ Ρωμαϊκὸς λαός.—(codex Theod. lib III, tit X de Pagan.).—Αὐτὸς ὁ Κωνσταντίνος κατὰ τὸν Ζώσιμον, βιβλ. II) ἐ-

λειτουργικά ταῦτα δράματα, ἀνεπύχθησαν μετ' ὀλίγον εἰς ἀληθῆ τοιαῦτα εἰς τὰ μοναστήρια, εἰς ἃ εὔρον καταφύγιον αἱ τέχναι, αἱ ἐπιστήμαι καὶ κυρίως ἡ ποίησις.

Οὕτως ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔκτου αἰῶνος, καθ' ἃς ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ἀρλῆς Καισάριος ἐξεσφονδόνει ἀφορισμοὺς ἐπὶ ἀφορισμῶν κατὰ τοῦ θεάτρου, (1) εὐρίσκομεν θεατρικὰς ἐν τῇ Δύσει παραστάσεις καὶ μάλιστα τὴν χρῆσιν κατ' αὐτὰς προσωπίδων εἰς τινα μοναστήρια καλογραφῶν. (2)

Κατὰ τὸν ὄγδοον (3) καὶ ἔννατον αἰῶνα ἔχομεν τὰς κηδεῖας τῶν ἡγουμένων ἀμφοτέρων τῶν φύλων, αἵτινες ἐπερατοῦντο διὰ μικρῶν ἐπικηδεῶν δραμάτων, ὧν τὰ πρόσωπα ἀνελάμβανον οἱ ἱερεῖς (4). Τῶν δραμά-

στόλισε τὸν ἵππόδρομον μετανεγκὼν ἐκεῖ διάφορα θεῶν ἀγάλματα καὶ συγκεκριμένως τὸν περιφημον τρίποδα τῶν Δελφῶν.— Ὁ Ἀρχάγιος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπηγόρευσε τὴν εἰς τὸν Διόνυσον καὶ τὴν Ἀφροδίτην ἀφιερωμένην θεατρικὴν πανήγυριν τὴν καλούμενην Μαϊουμῶν (Μαλάλας σελ. 284-285.) διετήρησεν ἐν τούτοις πάσας τὰς ἄλλας δημοσίας παραστάσεις. Rescript. lib. 9. de Majuma codex Theod.). Ἐν τούτοις καὶ αὐτὴν τὴν ἀκόλαστον πανήγυριν τοῦ Μαϊουμῶ ἐπέτρεψαν καὶ πάλιν οἱ αὐτοκράτορες, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ διατηρηθῆ ἡ ἀπαιτούμενη ἐν τῇ ἑορτῇ εὐσχημοσύνη. (Codex Theod. vol. VI 325).— Ὁ Θεοδοῖος ὁ Β' μετὰ τὸν ἐπισυμβάντα ἐν Νικομηθεῖα σεισμόν, ἀνήγειρεν ἐν αὐτῇ ἰδίαις δαπάναις οὐ μόνον τὰς κρημισθείσας ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ τὰ θεάτρα (Μαλάλας 363).

(1) Gaston Maugras. Les comédiens hors la loi, σελ. 15.

(2) Charles Magnin, Les origines du théâtre κτλ. Ὁ καθηγητὴς H. Tivier ἐν τῇ Histoire de la littérature dramatique en France, σελ. 26-27 ἀναφέρει τὰ ἑξῆς.— Aux funeraillies de sainte Radegonde (578) Grégoire de Tours fut appelé pour presider la cérémonie: il en a consigné le récit dans ses Actes des confesseurs. On y voit les compagnes de Radegonde divisées en deux chœurs qui font alterner la plainte et le regret. L' évêque lui même intervient dans la mélodie funèbre. Engin, quand les restes de Radegonde sont emportés hors du monastère, des figures voilées paraissent aux fenêtres et les accompagnent longtemps de leurs lamentations. Sans doute ce n' est point là un drame, même à l' état naissant, comme l' ont pensé quelques critiques: c' est plutôt la complainte funèbre telle qu' on la retrouve chez plusieurs peuples modernes. Toutefois, si la scène curieuse retracée par Gregoire de Tours n' est point un drame, elle offre au moins un premier emploi des éléments essentiels de l' art dramatique, le dialogue, l' alternance des coeurs et du récitatif, le mouvement symbolique et candécé.

(3) Οἱ σελτιμπάγκοι, οἱ μῆμοι καὶ ἄλλοι νομάδες ἡθοποιοὶ ὑπῆρχαν πάντοτε ἐν Γερμανίᾳ. Ἡ ὑπαρξὶς αὐτῶν ἀποδεικνύεται ἐξ ἱστορικῶν ἐγγράφων. Ὑπάρχει διάταγμα τοῦ 791, δι' οὗ οὗτοι κηρύσσονται ἄτιμοι (unehrlich) καὶ ἐκπρωτοὶ κληρονομικῶν δικαιοματίων.

Οὐχ ἦττον μεθ' ὅλας αὐτὰς τὰς ἀστηρότητας, ἦσαν πάντοτε εὐπρόσδεκτοι παρὰ τῷ λαῷ, τοῖς εὐγενέσι, καὶ παρ' αὐτοῖς ἀκόμη τοῖς μοναχοῖς τῶν πολυαριθμῶν τότε μοναστηρίων. Ἡ ἐκκλησία μάλιστα τοὺς ἐχρησιμοποίησε διὰ νὰ παιζῶσι τοὺς διαβόλους καὶ τὰ κωμικὰ πρόσωπα καὶ τὰ διάμεσα τῶν ἱερῶν δραμάτων. (Ida Brüning, Le théâtre en Allemagne, Paris, σελ. 20.— Ἐν τῷ αὐτῷ συγγράμματι τῆς λογίας γερμανίδος (σελ. 6) ἀναφέρεται, ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Καρόλου Μάννου, ὑπῆρχεν ἡδὴ ἐν Passions Spiel (Μυστήριον) τοῦ ὁποίου συγγραφεὺς κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἦτο ὁ Ἀνζιλδέρτος, ὅστις λέγεται, ὅτι ἐνομπεύθη μυστικῶς τὴν θυγατέρα τοῦ Μεγάλου Αὐτοκράτορος.

(4) Charles Magnin, Les origines du théâtre κ.τ.λ.

τῶν τούτων (1) τὸ κυριώτερον πρόσωπον ἦτο συνήθως ὁ ἀποθανὼν ἢ ἡ ἀποθανοῦσα. (2) Ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Λυῶν Ἀγοθάριος (813-840) παραπονεῖται: ὅτι χάριν τῶν σκηρικῶν ἀφίνονται οἱ πτωχοὶ ν' ἀποθνήσκωσι τῆς πείνης. Ἡ κατὰ τὸ 813 σύνοδος τοῦ Châlon-sur-Saône, ἀπαγορεύει εἰς τοὺς Ἐκκλησιαστικούς νὰ παρευρίσκωνται εἰς τὰ θεάματα ἐπὶ ποινῇ καθαιρέσεως. Ἡ κατὰ τὸ 829 σύνοδος ὀρίζει, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ ὑποχρεοῦνται νὰ μὴ ἀκούωσι «les bouffonneries et les farces.» (3)

Κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα ἔχομεν τοὺς βίους τῶν ἁγίων καὶ τοὺς θρύλους τῶν μαρτύρων ψαλλομένους ἐν ταῖς ὁδοῖς, καὶ ἕπερ σπουδαιότερον, διηγημένους εἰς σκηνὰς καὶ παριστανομένους ἐν τοῖς μοναστηρίοις, εἰς ἃ ἦτο ἐμπεισιτευμένη ἢ ἐκπαιδεύσις τῆς νεότητος. Τοιαῦτα ἔργα, τελειότερα ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν πάντων τῶν ἄλλων, εἶνε τὰ ὑπὸ τοῦ Conrad Celtés κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ XVI αἰῶνος ἀνακαλυφθέντα τῆς μοναχῆς τοῦ ἐν Gandersheim μοναστηρίου Χροσβίτας.

(4) Κατὰ τὸν μεταφραστὴν τῶν δραμάτων τούτων (5) Charles Magnin, τὸ θέατρον τῆς Χροσβίτας εἶνε: «εἰς τῶν κρίκων, ὁ λαμπρότερος ἴσως καὶ ἀγνότερος, τῆς μὴ διακοπέισις ταύτης σειρᾶς τῶν ἦκιστα μέχρι τῆς σήμερον μελετηθέντων δραματικῶν ἔργων, ἅτινα συνδέουσι τὸ ἐκπνέον κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα εἰδωλολατρικὸν θέατρον, μετὰ τὸ ἀναγεννώμενον νεώτερον εἰς πάσας σχεδὸν τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας κατὰ τὸ τέλος τοῦ XIII αἰῶνος.» (6)

Ἄλλ' ὅπως δι' ὅλα τὰ ἔργα τοῦ μεσαιῶνος, οὕτω

(1) Ὑπόδειγμα τῶν τοιούτων δραμάτων ἔχομεν τὸ ὑπὸ τοῦ Wichert ἐπισκόπου τοῦ Hildesheim ποιηθὲν κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἑνάτου αἰῶνος. (Dialogus Agii de obitu sanctae Hathumodae, abbatissae, ap. Bern. Pez., Thesaur. anecd. noviss. τόμ. I. τμ. III σελ. 311).— Εἰς τὸν διάλογον αὐτὸν, ὃν ἔγραψεν ὁ Wisbert μετὰ τὸν θάνατον τῆς μοναχῆς Hathumoda ἐπισυμβάντα τῷ 874, τὸν πρῶτον ρόλον ἔχει ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἄγιος.

(2) Augé, Physiologie du théâtre, Firmin Didot, 1839.

(3) G. Maugras, προκν. σύγγρ.— Ἐπὶ τοῦ προκειμένου πολὺ ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Paolo Emiliani-Giudici (Storia del teatro in Italia, σελ. 131.) ὅτι, «al leggere negli atti degli antichissimi concilii il divietto fatto ai cristiani di assistere agli spettacoli teatrali, e gli anatemi contro lo istrionato, sarebbe naturale dedurne che l' arte scenica non cessasse giamai, decché tate divieto e tali anatemi li vediamo ripetuti dai papi fino all' epoca in che il dramma era rinato nell' Europa cristiana e in ispecie nella Italia.»

(4) «Συγγραφεῖς τινες (Selnecker., Pädagog, part I. tit. I. de Usuris.—Lenckfeld, Antiq. Gand., σελ., 273) ὑπεστήριξαν ὅτι, ἡ Χροσβίτα ἦτο θυγάτηρ βασιλέως τινὸς τῆς Ἑλλάδος! Τὴν γνώμην ταύτην ἀνισκείυσε δι' ἄρθρων ἐπιχειρημάτων ὁ Magnin ἐν τῇ Revue des deux mondes, τόμ. 20. 1839, σελ. 444.

(5) Τῶν δραμάτων τῆς Χροσβίτας, αἱ δύο καλύτεραι ἐκδόσεις εἶνε αἱ ἑξῆς: Ἡ τοῦ 1501 ἐν Νουρεμβέργῃ ὑπὸ τοῦ Conrad Celtés, καὶ ἡ τοῦ 1717 ἐν Βυτταμβέργῃ ὑπὸ τοῦ Léonard Schurzfleisch.

(6) Charles Magnin, Notice sur Rosvitha et sur la comédie d' Abraham, δημοσιευθεῖσα ἐν τῷ 2ῳ φυλλαδίῳ τοῦ «Théâtre Européen».

και δια τα της Χρυσόβιτας ηγγέρθη το ζήτημα εαν εγράφθησαν δι' ανάγνωσιν μόνον η και δια ν' αναβιθασθώσιν επί σκηνής. 'Ως είν' επόμενον, αι γνώμαι διηρέθησαν και επί του προκειμένου, αλλ' επί τέλους επεκράτησεν η των υποστηριζόντων, οτι τα έργα της μοναχής του εν Candersheim μοναστηρίου παρεστάθησαν, μεταξύ των όποιων εις την πρώτην γραμμην εϋρηγνται ο μεταφραστής των έργων αυτης Magnin (1) και ο H. Tivier (2)

Παραλλήλως των θεατρικών αυτών παραστάσεων, καθ' ελην εν γενει την Δύσει επεκράτησεν από του δεκάτου αιώνος εν τοις ναοις το 'Εκκλησιαστικόν δράμα, το όποιον, ως ειπομεν, ειχε λάθει αρχήν από των συμβολικών λειτουργιών πολυ πρό του ρηθέντος αιώνος. 'Ενωρίτατα εις τας συμβολικας αυτας λειτουργίας προσετέθησαν τα εξ ύπαμοιδης άσματα (3) τα όποια κατόπιν μετεβλήθησαν εις διαλόγους και ούτοι εις αυτοτελείς δραματικας σκηνάς, δι' ων παρίστων την Γέννησιν του Χριστου, τα Πάθη αυτου, την προσκύννησιν των Μάγων και άλλας σκηνάς εκ της Νέας Γραφής. Τα κατά τας θεατρικας ταύτας παραστάσεις, αιτινες εινε γνωσταί εν Γαλλία υπό την ονομασίαν Mystères και Miracles, εν 'Αγγλία Miracle-Plays, (4) εν Γερμανία Passions Spiele και εν 'Ιταλία Rappresentazioni (5) ανεπτύχθησαν δια μακρών υπό διαφόρων συγγραφέων. (6) 'Ενταυθα προς συμπλήρωσιν των ανωτέρω θα προστεθῆ μόνον, οτι εις τα καθαρως αυτα λειτουργικά δράματα εισήχθησαν μετ' ολίγον τῆ

ανοχή του κλήρου, οστις δὲν κατώρθου να εκριζώση τας ειδωλολατρικας εορτάς, και σκηναί καθαρως ειδωλολατρικαι και επί πλέον άσειμοι και ακόλαστοι, αιτινες μετέβαλον ούτω τα πρόην σεμνά δράματα εις τερατώδεις θεατρικας παραστάσεις, εις τρόπον. ὅστε ηναγκάσθη κατά το 1210 ο Πάπας Innocent III ν' απαγορεύση τ' απαίσια αυτα θεάματα και να διατάξη τους επισκόπους να καθάρουν τα ιερά ιδρύματα από τον ρυπον αυτόν (1).

'Επειδη ὁμως δὲν ἦτο εύκολον να επανέλθουν εις την πρώτην απλότητα του λειτουργικου δράματος, καθόσον ο λαός δὲν εστεργε να στερηθῆ των κωμικών και ακολάστων σκηνών, αιτινες ειχον προστεθῆ εις αυτό, το λειτουργικόν δράμα εκ της 'Εκκλησίας μετεφέρθη εις το προαύλιον αυτης και τα νεκροταφεία και εκειθεν εις τας οδοὺς, ενθα τέλος μετεβλήθη εις κοσμικόν τοιοῦτον από τας αρχάς του δεκάτου τεταρτου αιώνος και τελειοποιγην εξηκολούθησεν υπάρχον μέχρι σήμερον.

Και ταυτα μὲν εν τῆ Δύσει, εν ἡ ἡ εισβολή των βαρβάρων εδοθήθησε κατά μέγα μέρος το κατά του θεάτρου μῖσος των Πατέρων της Χριστιανικης θρησκείας. 'Εν τῆ 'Ανατολικῆ ὁμως αυτοκρατορίᾳ, τῆ διαφυγούση εν μέρει την τοιαύτην των βαρβάρων εισβολήν, τα θεάματα διετηρήθησαν ανευ της παραμικρας διακοπῆς· αλλά περι αυτών γενήσεται λόγος εν ιδιαιτέρῳ άρθρῳ.

ΝΙΚ. Ι. ΔΑΣΚΑΡΗΣ

(1) Charles Magnin, προζν. Notice.

(2) H. Tivier. Histoire de la litterature dramatique en France, Paris 1873, σελ. 54.—Την εναντίαν γνώμην υποστηρίζουσιν ο Ed. du Mérit (Origines Latines du theatre moderne) και ο Alph. Royer. (Histoire Universelle du theatre, Paris, 1869, τόμ. I, σελ. 113.)

(3) 'Ενα τουτων αναφέρει εις τας Origines ο E. du Meril.

(4) Κατά τον Jusserand (Le theatre en Anglettere χτλ. σελ. 47), Miracle-Plays (θαύματα) ονομάζοντο τα έχοντα υπόθεσιν γεγονός τι εκ του βίου αγίου τινός, Mysteries de (Μυστήρια), τα έχοντα υπόθεσιν γεγονός τι εκ του βίου του Χριστου ἢ άλλο τι εκ της Παλαιας Γραφής.—Περι των miracles εν Γαλλία, ἴδε Alph. Royer. Histoire universelle du theatre, ενθα και περι όλων εν γενει των μυστηρίων της Ευρώπης.

(5) 'Εν 'Ιταλία τα μυστήρια γενικως εκαλούντο Rappresentazioni. 'Εν τούτοις, αδιακρίτως άλλοτε μὲν εκκαλούντο Laude, άλλοτε δὲ Devozioni και άλλοτε Rappresentazioni. (ἴδε : il Teatro Italiano dei secoli XIII, XIV e XV a cura di Francesco Torraca, in Firenze, 1885).

(6) Δια το γαλλικόν θέατρον, ὄρα Petit de Julleville, Hi-

stoire du theatre en France—Les Mystères Paris, Hachette, 1880, δύο τόμ. εις 8ον.—Του αυτου, Les comédiens en France au moyen age. Paris, Gerf, 1885 εις 8ον.

Δια το 'Αγγλικόν και Γαλλικόν, Onessime Leroy, Études sur les mystères, Paris 1837.—Em. Morice : Essai sur la mise en scene depuis les mystères jusqu' au Cid.—Collier : History of English dramatic Poetry, London 1831, 3 τόμ. εις 8ον.—J. Jusserande. Le Theatre en Anglettere depuis la conquête jusqu' aux predecesseurs immediats ds Shakes-Peare, Paris Leroux 1881.

Δια το 'Ιταλικόν, Ales. D' Ancona, Origini del teatro in Italia. Firenze, 1872.—Erm. Monaci : Uffigi dramatici de Disciplinati del Umbria, Imola, Galeati, 1874.

Δια το Γερμανικόν, Le theatre en Allemagne, son origine et ses luttes (1200-1760) par Ida Brüning, Paris.

(1) 'Ολίγον ύστερον ο ανειψιός αυτου Γρηγόριος IX διέταξε τα αυτα. (Decret. Greg. Lib. III tit I.) 'Επίσης ἡ εν ετσι: 1227 εν Τρέβες σύνοδος «item non permittant sacerdotes ludos theatrales fieri in ecclesia et alios ludos inhonestos».

Η ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΙΑΘΗΚΗ ΤΟΥ ΣΑΝΤΑ-ΡΟΖΑ

[Ἀνέκδοτος τελευταία ἐπιστολή τοῦ μεγάλου φιλέλληρος]

Εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην περιήλθε πρό τινων ἐτῶν μεγάλη συλλογὴ πολυτίμων ἱστορικῶν ἐγγράφων. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχει καὶ τὸ ἀνεκτίμητον κειμήλιον, τὸ ὁποῖον δημοσιεύομεν σήμερον. Τοῦτο εἶνε ἀνέκδοτος καὶ αὐτόγραφος ἐπιστολὴ τοῦ μεγάλου Ἰταλοῦ φιλέλληρος **Σάντα-Ρόζα**, γραφείσα ὀλίγας πρό τοῦ ἡρωικοῦ του θανάτου ἡμέρας. (1) Εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην τόση ἀγάπη, τόσος πόνος διὰ τὴν ἀγωνιζομένην πατρίδα μας συγκετρονται, ὥστε δικαίως δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ, ὡς ἡ φιλελληνικὴ διαθήκη του. (2)

Ὁ Σάντα-Ρόζας (3) ἐγεννήθη ἐν Σαβιλιάνῳ (Savigliano) τοῦ Πεδεμοντιῦ τῷ 1783.

Μετὰ τὴν ἐν Πεδεμοντιῳ περιώνυμον ἐξέγερσιν τῶν φιλελευθέρων τῷ 1821, ἤς αὐτὸς ὑπῆρξεν ἡ ψυχὴ, ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τῶν στρατιωτικῶν τῆς χώρας πραγμάτων, γενόμενος ὑπουργός. Ἐπέδειξε τότε ἀπαραμίλλα προτερήματα καταδιωκόμενος ὁμως παρὰ τῶν ἀντιφρονούντων καὶ

τῶν Αὐστριακῶν, ἠναγκάσθη νὰ καταλίπῃ τὸ Ἰταλικὸν ἔδαφος, καὶ κατέφυγεν εἰς Μασσαλίαν, Λυὸν καὶ Γενεύην. Κατόπιν μετέβη εἰς Παρισίους, ὅπου ἔγραψε τὴν περίφημον: «Storia della rivoluzione Piemontese». Καίτοι ὁμως διέμενεν ἐκεῖ ὑπὸ τὸ ὄνομα Conti, καὶ ἦτο ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Βίκτωρος Κουζῆν, συνελήφθη καὶ ἐφυλακίσθη. Μετὰ τινα χρόνον ἀποφυλακισθεὶς κατέφυγεν εἰς Ἀγγλίαν, ἐκεῖθεν δὲ, ἀναχωρήσας τὴν 19 Ὀκτωβρίου 1824, κατήλθε μετὰ τοῦ φίλου του Ἰακίνθου Κολλένιο (Giacinto

Collegno) εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως πολεμήσῃ ὑπὲρ τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς σκλαβωμένης ἀδελφικῆς χώρας.

Μία ἐσφαλμένη γνώμη τοῦ Μαυροκορδάτου—ἐχουσα ἐν τούτοις ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς λογικῆς, ὅπως πᾶσαι αἱ πολὺ ἐσφαλμένα γινώμαι—ἀπεμάκρυνεν ἐπὶ τινα χρόνον τῆς ἐπισήμου δράσεώς του τὸν Σάντα-Ρόζαν, ὅπως ἀπεμάκρυνε καὶ τὸν ὑπέρροχον στρατηλάτην Ροζαρόλ, διὰ νὰ μὴ παραξηγηθῇ ὁρθῆν ὑπὸ τῆς ἱερᾶς Συμμαχίας ὁ Ἑλληνικὸς Ἄγὼν, ὡς σκοπῶν, οὐχὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν δούλων, ἀλλὰ τὴν διατάραξιν τῆς κοινωνικῆς καὶ διεθνούς εἰρήνης. Καὶ ὁ μὲν Σάντα Ρόζας κατ' ἀρχὰς ἐπολέμησεν ὡς ἀπλῶς στρατιώτης, ὑπὸ τὸ ὄνομα Derossi, καὶ βραδύτερον, ὡς σωματάρχης, ὑπὸ τὸ ἀληθές του ὄνομα, ἔχων ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ τόν Κολλένιο, (1) ὁ δὲ Ροζαρόλ, παραμείνας εἰς Ζάκυνθον ἐπὶ μακρὸν, τέλος, σχεδὸν αὐτοβούλως καὶ μετὰ μεγάλης μυστικότητος καὶ προφυλάξεων, μετέβη

Ὁ κ. Δ. Γρ. Καμπούρογλου

εἰς Ναύπλιον, ὅπου μετ' οὐ πολὺ ἀπέθανεν, ὑπὸ τῆς μαστιζούσης τὸν τόπον ἐπιδημίας. (2)

Ἡ δημοσιευομένη ἤδη ἐπιστολὴ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν ὑπὸ τὸν Ἰβραήμ-Πασᾶν ὑπηρετοῦντα Συνταγματάρχην τοῦ Μηχανικοῦ Ἰωάννην Ρωμαίη. Αὐτὸν κυρίως, οὕτως ἐγνώριζε τὴν μεγάλην ἀξίαν, προσεπάθει νὰ ἐλκύσῃ πρὸς τὸ μέρος τῶν Ἑλλήνων ὁ Σάντα-Ρόζας καὶ δι' αὐτοῦ καὶ ἄλλους Εὐρωπαίους, βοηθοῦντας τὴν ἀπαισίαν πρὸς ἐξαφάνισιν τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους ἐπιδρομῆν τῶν Αἰγυπτιακῶν ὀρδῶν.

Ἐν μόνον ὁ Σάντα-Ρόζας ἠγνόει, ὅπως τὸ ἠγνόει

(1) Ἡ ἐπιστολὴ φέρει χρονολογίαν 2 Ἀπριλίου 1825 καὶ ὁ Σάντα-Ρόζας ἐφανεύθη ἐν Σφακτηρίᾳ τὴν 26 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς καὶ ἔτους.

(2) Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ὄφειλε νὰ δημοσιευθῇ εἰς τὸν Ἀτμόνον τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχεῖου Ρώμα, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ ἀσθρολήθοντος εἰς τὴν πρόχειρον χρονολογικὴν κατάταξιν τῶν ἐγγράφων, ἐτέθη εἰς τὸν φάκελλον τῶν μήπω δημοσιευθέντων ἐγγράφων τοῦ 1829.

(3) «Annibale Santore de' Rossi di Pomarolo, conte di Santa Rosa», εἶνε πλῆρες τ' ὀνομά του.

(1) Οὗτος κατήγετο ἐκ Σαρδηνίας εἶχε δὲ τὸν βαθμὸν Ἀντισυνταγματάρχου τοῦ Πυροβολικοῦ.

(2) Ὁ Ἰωσήφ Ροζαρόλ κατήγετο ἐκ Νεαπόλεως. Ἦτο στρατηγὸς ὑπὸ τὸν Murat. Περὶ τοῦ βίου του καὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι δράσεώς του, ὡς καὶ περὶ τοῦ δραματικωτάτου θανάτου αὐτοῦ, τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1825, θὰ γράψωμεν ἄλλοτε. Πλῆρες τὸ ὄνομά του ἦτο, ὡς φέρεται πρὸς ἑλληνιστῆς: «Υποστράτηγος Βαρῶνος τοῦ Ροζαρόλ Σκόρζα, ἐκ τῶν κομήτων τοῦ Λαυάνια».

καὶ ἡ τότε Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις—ἦτις μάλιστα ἐφαντάσθη ποτέ, ὅτι καὶ ἀνεκάλυψεν ἀνθελληνικὰς συνειδησεις—ἔπερ ὅμως ἡ ἱστοριοδιφικὴ ἐργασία, διὰ τῶν δημοσιευθέντων πρὸ τινος χρόνου ἐπισήμων κειμένων ἀνεκάλυψεν, ὅτι δηλ. ὁ Ρωμαίη, ὅστις δι' ἐνὸς καὶ μόνου νεύματος τοῦ Ροζαρόλ αὐστιγμῆι θὰ ἐγκατέλιπε τὸ Αἰγυπτιακὸν στράτευμα—ὅπως τὸ ἐγκατέλιπε καὶ ὁ Σκάρπας—⁽¹⁾ παρέμεινε διευθύνων τὰς κινήσεις καὶ σχεδιάζων τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα τοῦ Ἰβραήμ, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ προαγγέλλων τὰ πάντα διὰ τῆς Ἐπιτροπῆς Ζακύνθου εἰς τοὺς ἐνδιαφερομένους ἀρχηγοὺς τῶν διαφόρων Ἑλληνικῶν Σωμάτων. Τὸ δυσχερὲς δὲ, ἐπικίνδυνον, ἄχαρι καὶ πῶς ἀπρεπὲς, καίτοι ἐπρόκειτο περὶ ἀμύνης κατὰ τεράτων, ἔργον τοῦτο, δι' ὃ συνεχῶς ἐξανίστατο ἡ συνείδησις τοῦ ἐντίμου στρατιώτου, ἐξετέλει ὁ Ρωμαίη, δυνάμει τῆς Καρβοναρικῆς ἐπιβολῆς τοῦ Ροζαρόλ καὶ τῶν ἐπιταγῶν τοῦ ἐν Ζακύνθῳ Τεκτονισμοῦ. ⁽²⁾

Ὅπωςδὴποτε, ἂν ὄχι τὸν Ρωμαίη, ἄλλους ὅμως, ἔχοντας ἀνάγκην ἀνανήψεως, ἢ θὰ συνεκλόνησε τὸ κατηγορητήριον τοῦ Σάντα-Ρόζα καὶ ἂν δὲν ἐπανέφερον αὐτοὺς εἰς συναίσθησιν τῶν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν καθηρόντων αὐτῶν, πάντως ὅμως θὰ ἠτόνησε τὴν ἐκ κακῶς ἐννοουμένου καθήκοντος δρασίν των.

***

Τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Σάντα-Ρόζα ἔχει οὕτω :

Compatriotta!

So che parecchi Italiani servono il Pascià d'Egitto, e che alcuni fanno parte della spedizione mandata contro il Peloponneso. Ignoro se havvene fra essi che come antichi uffiziali dell' esercito Piemontese sieno miei compagni d' armi. Voi non lo siete, signore, ma siete Italiano, io lo sono, e ciò basta per darmi il diritto d' indirizzarmi a Voi.

Uso di questo diritto per rammentarvi, o mio Compatriotta, e a tutti gl' Italiani, che sono con voi, l' infelicità della vostra situazione.

(1) Ὁ Ἰωσήφ Σκαρπας, Σικελὸς τὴν πατρίδα, Ὑπασιστής ποτὲ τοῦ Ροζαρόλ, ἦτο ὑπολοχαγὸς τοῦ πεζικοῦ, ὑπηρετήσας δὲ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Τακτικόν, ἀπέθανεν ἐν Κραϊδίῳ τῷ 1829.

(2) Εἰς τὸν Καρβονάρον καὶ Τάκτονα Ἰωάννην Ρωμαίη, ἀρχηγὸν τοῦ μηχανικοῦ καὶ μόνου Εὐρωπαϊοῦ ἀξιωματικῶν τοῦ ὅπλου τούτου παρὰ τῷ Ἰβραήμ, ὀφείλονται πολλὰ ἀποτυχία Αἰγυπτιακῶν προσβολῶν ἰδίως ἐν Νεοκάστρῳ διὰ τῶν πεφωτισμένων δ' αὐτοῦ συμβουλῶν καὶ ὁδηγιῶν θὰ συνετέλει ἴσως καὶ εἰς τὴν τελίαν ἦρταν τῶν Αἰγυπτίων ἐν Πελοποννήσῳ, πρὶν ἢ μάλιστα οὗτοι ἐκφυγασθῶσιν ἐν τῷ τόπῳ ἡμῶν, ἂν οἱ Ἕλληνας ἦσαν ἠνωμένοι τοῦλάχιστον πρὸ τοῦ μεγίστου τῶν κινδύνων.

La vostra condotta è altamente, severamente condannata in Europa da tutti coloro in cui vive il sentimento di Religione, da tutti coloro in cui vive il desiderio dei progressi della civilizzazione. Chi vi resta? Chi vi accoglierà nella vostra patria? In qual parte d' Europa troverete chi vi guardi senza sdegno e disprezzo? Le vostre stesse famiglie arrossiranno non che della vostra presenza, del solo udire proferito il vostro nome. Sarete mostrati a dito per le piazze, per le vie, e si dirà. «Ecco uno di quelli uomini che si proclamavano difensori della libertà dei popoli, dell' indipendenza delle nazioni, del progredimento della società umana, e che poi si son fatti stromenti della distruzione di quelli stessi beni una volta sacri al loro cuore! Ecco uno degli uomini che si son venduti al Musulmano e hanno combattuto per rovesciare la croce rialzata in Grecia, e per riconsegnare un popolo infelice ad un padrone già lordo del sangue di migliaia di Cristiani, e stimolato dalla ferocia del suo culto, e della propria sua natura a nuove, interminabili carnificine, ed a violare la fede di qualunque promessa!» Questi voci vi assedieranno ovunque; vi troverete in un orribile isolamento dovunque vi troverete fra Cristiani, e uomini generosi.

Se dubitate di questo, interrogate i fogli d' Inghilterra e di Francia, o vi basti per l' occhio sopra la lista del Comitato formatosi in Parigi a favore della Grecia. Leggerete nomi appartenente a tutti i partiti, e rispettati da tutti. Irrecusabile, solenne testimonianza dell' unanime opinione d' Europa intorno ad una lotta, che è quella del Vangelo col Koran, della civilizzazione colla barbarie, della ragione colla forza.

Compatriotta! I nostri antichi pugnarono in Candia, vinsero a Lepanto, bagnarono di sangue Italiano i monti dell' Attica e del Peloponneso per ritardare lo stabilimento dei Turchi in Europa: e noi, nipoti di quei valorosi, noi infameremo in questo suolo il nome Italiano già circondato di tante sventure e di tante calunnie ponendo il turbante dell' Infedele e del Barbaro sopra i lauri che conseguimmo sotto le insegne del primo dei Capitani moderni?..

Non vi offendo, mio caro concittadino, l' austera libertà di queste parole non sono

indirizzate a voi, se come lo credo, foste strascinato nella spedizione contro al tenere dei patti, e se come pur lo credo, vi rivolgete col cuore verso i vostri fratelli.

Venite, adunque. Noi vi desideriamo, tutti. Tutti vi aspettiamo, e Greci ed Europei riuniti sotto al vessilo Cristiano. Venite; e sarete accerchiato di prodi che l'onore, non il terrore spinge fra i pericoli. Avrete qui il vostro grado, e stipendi convenienti. Il Governo provvisionale della Grecia dal quale ho autorità per dichiararvelo, e a tutti gli ufiziali cristiani che sono, con voi, riceve dal nuovo e largo imprestito conchiuso in Inghilterra i mezzi di organizzare la vittoria.

Mio compatriotta, passate in Zante, d'onde vi potrete poscia recare fra noi. Non posso supporre in voi alcuna esitazione, nè voglio sopporla negli altri Cristiani di ogni nazione accozzati da infelici circostanze, e dall'inganno sotto alle insegne degl' Infedeli, e ai quali vi prego di comunicare la mia lettera se lo giudicate conveniente

Sono con distinta considerazione

Il vostro affezionato compatriotta

IL CONTE DI SANTA ROSA

ex-Ministro della Guerra in Piemonte

Tripolitsa 2—14 Aprile 1825

Al Signor Colonnello Romei, Italiano

A Modone ibi vel ubi

Ἐν μεταφράσει ἢ ἐπιστολῇ αὕτη ἔχει ὡς ἐξῆς :

Συμπatriῶτα,

Γνωρίζω, ὅτι Ἰταλοί τινες ὑπηρετοῦσι τὸν Πασᾶν τῆς Αἰγύπτου, καὶ ὅτι τινὲς ἔχουν λάβει μέρος εἰς τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Πελοποννήσου. Ἄγνοῶ, ἂν μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχουν παλαιοὶ σύντροφοί μου τῶν ὅπλων, ἀφοῦ εἶνε ἀρχαῖοι ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατεύματος τοῦ Πεδεμοντίου. Ὑμεῖς δὲν εἰσθε τοιοῦτος κύριε, ἀλλ' εἰσθε Ἰταλός, ὡς ἐγὼ, καὶ τοῦτο ἀρκεῖ, ὅπως μοι δώσῃ δικαίωμα ν' ἀπευθινθῶ πρὸς ὑμᾶς.

Κάμνω χρῆσιν τοῦ δικαιώματος τούτου, διὰ νὰ ὑπερθυμίσω, συμπatriῶτα μου, πρὸς σᾶς καὶ πρὸς πάντας τοὺς μεθ' ὑμῶν Ἰταλοὺς, τὴν ἀτυχῆ θέσιν σας.

Ἡ διαγωγή ὑμῶν παρὰ πολὺ ἀσθηρῶς καταδικάζεται ἐν Ἑυρώπῃ παρ' ὄλων ἐκείνων, εἰς οὓς ὑπάρχει τὸ αἶσθημα τῆς θρησκείας, παρ' ὄλων ἐκείνων εἰς οὓς ὑπάρχει ἡ ἐπιθυμία τῶν προόδων τοῦ πολιτισμοῦ. Ποῖος μένει μὲ τὸ μέρος σας; Ποῖος θὰ σᾶς ὑποδεχθῆ ἐν τῇ πατρίδι σας; Εἰς ποῖον μέρος τῆς Ἑυρώπης θὰ εὔρετέ τινα χωρὶς νὰ σᾶς παρατηρήσῃ μὲ ἀγανάκτησιν καὶ ἀποστροφήν; Αἱ ἴδιαι οἰκογένειαι σας θὰ ἐρυνθριῶσιν ὄχι μόνον εἰς τὴν παρούσiam σας, ἀλλὰ καὶ μόνον ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τοῦ ὀνόματός σας. Θὰ εἰσθε δακτυλοδεικτούμενοι ἀνὰ τὰς πλατείας, ἀνὰ τὰς ὁδοὺς, καὶ θὰ λέγουν: « Ἴδὸν εἰς ἐξ ἐκείνων τῶν ἀνδρῶν τῶν διακηρυκτικῶν, ὅτι ἦσαν ὑπέρομαχοι τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν, τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν ἐθνῶν, τῆς προόδου τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, οἵτινες ἐγένοντο κατόπιν ὄργανα τῆς καταστροφῆς τῶν ἰδίων αὐτῶν ἀρχῶν, τῶν ἄλλοτε ἱερῶν ἐν τῇ καρδίᾳ των. Ἴδὸν εἰς τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἐπωλήθησαν εἰς τὸν Μουσουλμᾶνον καὶ ἐπολέμησαν διὰ ν' ἀνατρέψουν τὸν ὑψωθέντα ἐκ νέου ἐν Ἑλλάδι σταυρὸν, καὶ νὰ ὑποτάξουν ἀτυχῆ λαὸν εἰς ἀνθέντην ἤδη κηλιδωθέντα δι' αἵματος χιλιάδων Χριστιανῶν, καὶ παρορμωμένον ἀπὸ τὴν κτηνωδίαν τῆς θρησκείας του καὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ φύσεως εἰς νέας ἀτελεσιτέτους θηριωδίας, καὶ εἰς τὴν παράβασιν τῆς πίστεως τῆς ὀφειλομένης εἰς οἰανδήποτε ὑπόσχασιν. » Αἱ φωναὶ αὗται θὰ σᾶς περικυκλοῦσι πανταχοῦ, θὰ εὔρεθῆτε εἰς τρομακτικὴν ἀπομόνωσιν ὅπου δήποτε καὶ ἂν εὔρεθῆτε, μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ ἀνθρώπων γεννηιοφρόνων.

Ἐὰν ἀμφιβάλλετε περὶ τούτου, δύνασθε νὰ ἐρευνήσετε τὰ φύλλα τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἢ ἀρκεῖ νὰ ρίψετε ἐν βλέμμα σας ἐπὶ τοῦ καταλόγου τοῦ ἐν Παρισίοις κοιμητήριου ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Θὰ ἀναγνώσῃτε ὀνόματα ἀνήκοντα εἰς πάσας τὰς μερίδας καὶ παρ' ὄλων σεβαστά. Ἀναμφισβητήτως ἐπίσημος μαρτυρία τῆς ὁμοφώνου γνώμης τῆς Ἑυρώπης διὰ τὸν ἀγῶνα, ὅστις εἶνε ἀγὼν μεταξὺ Ἐυαγγελίου καὶ Κορανίου, πολιτισμοῦ καὶ βαρβαρότητος, δικαίου καὶ ἰσχύος.

Συμπatriῶτα! Οἱ πρόγονοι ἡμῶν ἐπολέμησαν εἰς Κρήτην, ἐνίκησαν εἰς Ναύπακτον, ἔλουνσαν δι' αἵματος Ἰταλικῶν τὰ ὄρη τῆς Ἀτικῆς καὶ Πελοποννήσου διὰ νὰ ἐπιβραδύνωσι τὴν

ἐγκατάστασιν τῶν Τούρκων ἐν Εὐρώπῃ· καὶ ἡμεῖς, ἀπόγονοι ἐκείνων τῶν ἀνδρείων, θὰ ἀτιμάσωμεν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐδάφους τὸ Ἰταλικὸν ὄνομα, τὸ ἤδη περιβεβλημένον διὰ τόσων ἀτυχιῶν καὶ τόσων συκοφαντιῶν, θέτοντες τὸ σαρικὸν τοῦ Ἀπίστου καὶ τοῦ Βαρβάρου ἐπὶ τῶν δαφνῶν, ἃς κατεκτήσαμεν ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ πρώτου τῶν συγχρόνων Στρατηγῶν;

Δὲν σὰς προσβάλλω, ἀγαπητὲ συμπολίτα μου· ἡ ἐλευθερία τῶν λόγων μου αὐτῶν δὲν ἀπευθύνεται πρὸς ὑμᾶς, ἐὰν, ὡς πιστεύω, παρεσῶρθητε εἰς τὴν ἐκστρατείαν διὰ τὰ τηρήσετε συμφωνίας, καὶ ἂν, ὡς ἐλπίζω, στραφῆτε μὲ τὴν καρδιά σας πρὸς τοὺς ἀδελφούς σας.

Ἔλθετε, λοιπόν. Ἡμεῖς σὰς ἐπιθυμοῦμεν πάντας. Πάντας σὰς ἀναμένομεν, καὶ Ἕλληνες καὶ Εὐρωπαῖοι, περὶ τὴν Χριστιανικὴν σημαίαν συνηγμένοι. Ἔλθετε καὶ θὰ εἰσθε μεταξὺ ἀνδρείων, οὓς ἡ τιμὴ καὶ ὄχι ὁ πόθος τῆς τρομοκρατίας ὠθεῖ πρὸς τοὺς κινδύνους. Θὰ ἔχετε ἐνταῦθα τὸν βαθμὸν σας καὶ μισθοὺς ἀγαλόγους. Ἡ προσωρινὴ Κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος, παρ' ἧς ἔχω ἐξουσιοδοτηθῆ νὰ γνωστο-

τὸ ὄνομα τοῦ Σάντα-Ρόζα, ἀγαπήσαντος τὴν Ἑλληνικὴν ἐλευθερίαν περισσότερο τῆς ἰδίας ζωῆς καὶ τῆς εὐτυχίας τῆς συζύγου καὶ τῶν τέκνων του, ἅτινα κατέλιπεν ἔρημα, τὸ Πανελλήνιον τιμᾶ καὶ γεραίνει, ὡς συμβολίζον τὴν αὐτοθυσίαν καὶ συλλήβδην πᾶσαν ἀτομικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἀρετήν.

Ἰκαναὶ τιμαὶ ἀπεδόθησαν, ἢ ἀπεφασίσθη ὅπως ἀποδοθῶσιν, εἰς τὴν μνήμην τοῦ Σάντα-Ρόζα, ἀλλὰ δὲν ἐθεωρήθησαν ἐπαρκεῖς διὰ τοῦτο, ἢ πρό τινων μνημῶν κκαρτισθεῖσα Ἐπιτροπὴ πρὸς Ἰδρυσιν ἐν Ἀθήναις Ἡρόφου τῶν Φιλελλήνων, ἧς ἡ δρᾶσις ἐλπίζομεν, ὅτι ταχέως θέλει ἐκδηλωθῆ, ἐσκέφθη, ὅτι εἰς τὸ ἱερὸν ἄλσος, δίκαιον εἶνε πρώτη νὰ ὑψωθῆ, πάλλευκος ὑπὸ τὴν σκιάν φοινίκων

ποιήσω τοῦτο πρὸς σᾶς, ὡς καὶ πρὸς ὄλους τοὺς μεθ' ὑμῶν Χριστιανούς ἀξιωματικούς, θὰ λάβῃ ἐκ τοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ συναφθέντος νέου καὶ μεγάλου δανείου τὰ μέσα τῆς παρασκευῆς τῆς νίκης.

Συμπατριῶτα μου, μεταβῆτε εἰς Ζάκυνθον, ὅθεν δύνασθε κατόπιν νὰ ἔλθητε μεταξὺ ἡμῶν. Δὲν δύναμαι νὰ ὑποθέσω, ὅτι ὑμεῖς θὰ ἔχετε οὐδένα δισταγμὸν, οὐδὲ θέλω νὰ ὑποθέσω τοῦτο διὰ τοὺς λοιποὺς πάσης ἐθνικότητος Χριστιανούς, ἀπὸ ἀτυχεῖς περιστάσεις καὶ ἔνεκα πλάνης συνηθροισμένους ὑπὸ τὰς σημαίας τῶν Ἀπίστων, καὶ πρὸς οὓς σὰς παρακαλῶ νὰ κοινοποιήσετε τὴν ἐπιστολήν μου, ἐὰν κρίνετε τοῦτο πρόπον.

Μετὰ διακεκριμένης ὑπολήψεως

Ὁ ἀφωσιωμένος συμπατριώτης σας

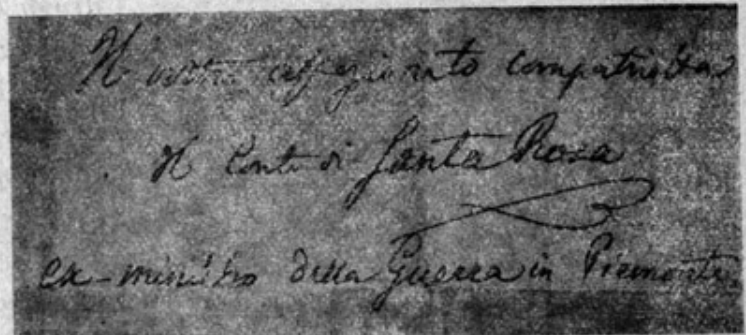
ΚΟΜΗΣ ΤΟΥ ΣΑΝΤΑ-ΡΟΖΑ

Πρώην Ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν
τοῦ Πεδεμοντίου

Τριπολιτσᾶ 2-14 Ἀπριλίου 1825

Πρὸς τὸν Κύριον Συνταγματάρχην Ρωμαίη, Ἰταλόν.

Εἰς Μοθώνην, ἐκεῖ, ἢ ὅπου εὐρίσκειται.

Τὸ παρομοίωτον τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Σάντα-Ρόζα ἐν τῇ ἐπιτάμῃ ταύτῃ ἐπιστολῇ του.

καὶ δάφνης, ἢ στήλῃ τοῦ Σάντα-Ρόζα, ἢν ἐορπύζων νὰ περιτύσσηται ὁ Ἑλληνικὸς κισσός: «χιλοεῶς ἐκπροσέων πλοκάμους».

Ὁκτώβριος 1907

Δ. ΓΡ. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥΣ

ΤΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΤΩΝ ΘΑΛΑΣΣΩΝ ΜΑΣ

[Ὀπτικά ἀπάται]

Αἱ ποικίλαι ιδιότητες τοῦ φωτός, τῶν αἰθερίων κυμάνσεων, διὰ τῶν ὁποίων ὁ ἥλιος σχηματίζει τὸν θαυμάσιον φωτιστέφανον τῆς Γῆς, προκαλοῦσιν ἄπειρον σειρὰν φαινομένων ἐπὶ

Ὁ κ. Βασ. Αἰγινήτης

τῆς ὑδρογείου, φαινομένων ἐκτάκτου κάλλους καὶ ἀσυλλήπτου μεγαλοπρεπείας. Ἡ ἀνατολὴ καὶ ἡ δύσις τοῦ Ἥλιου, συνοδευόμεναι ὑπὸ τῶν ὠραιότερων φωτεινῶν συνδυασμῶν, ὑπὸ τῶν πλουσιωτέρων καὶ λεπτοτέρων χαρακτηρισμάτων τοῦ φωτός, ἐμπνέουσι τοὺς ποιητὰς καὶ τοὺς καλλιτέχνας καὶ προκαλοῦσι τὸ μᾶλλον ζωηρὸν αἰσθημα θαυμασμοῦ. Ὁ οὐρανὸς, τὰ ὄρη, τὰ δάση καὶ ἐν γένει ὀλόκληρος ἡ περιβάλλουσα τὸν ἄνθρωπον φύσις στολίζεται, λούεται, κατοπτρίζεται, διὰ τῶν ἀπαραμίλλων ἀκτίνων τοῦ φωτός, διὰ τῆς ὑπερόχου ἁρμονίας τῶν χρωμάτων.

Εἰς τὴν μακρὰν καὶ ποικίλην σειρὰν τῶν ὀπτικῶν φαινομένων, ὑπάρχουν τινὰ ἀληθῶς περίεργα καὶ τὰ ὁποῖα ἐνίοτε ἐξελέγηθησαν καὶ ὡς ὑπερφυσικά. Πόσοι δὲν παρέστησαν μάρτυρες κατοπτρισμοῦ πλοίων, νήσων ἢ ἄλλων ἀντικειμένων εἰς τὸν ὀρίζοντα ; Περιεργότατα φαινόμενα παράγονται τότε. Πλοῖα ἀναστρέφονται ἢ συνοδεύονται ὑπὸ εἰδώλων τῶν ἴσχυαι φανταστικαὶ κατοπτριζόμεναι εἰς τὸν ὀμιχλώδη δρόμον τῶν (σχ. 1). Πολὺν συνήθως τὸ φαινόμενον λαμβάνει ἄλλην μορφήν. Τὸ πλοῖον φαίνεται ὑπεράνω τῆς θαλάσσης, ἐναέριον, ἀεροπλοοῦν καὶ κάτωθεν του ἐξαπλοῦται γαλανὴ ἢ θάλασσα, τόσον καθαρῶς διαγεγραμμένη, ὥστε ἡ ἀπάτη εἶνε τελεία. Εἶνε τὸ ὄραμα, τὸ ὁποῖον περιγράφει ὁ κ. Γ. Δροσίνης εἰς τὸ ἐξῆς ὄραϊον ποίημά του.

Τοῦ μεσημεριοῦ ἡ ἀχνάδα
Κι' ὁ θερμὸς τῆς ἀντηλιᾶς
Ρίχνουν σκέπη σ' τὴ λαμπράδα
Τῆς ζεστῆς ἀερογαλιᾶς.

Κ' ἡ ἀχνάδα αὐτὴ, θαμπώνει,
Καὶ τὸ μάτι δὲν χωρίζει,
Ποῦ ἡ θάλασσα τελειώνει,
Ποῦ ὁ οὐρανὸς ἀρχίζει.

Σ' τὸ μυστήριον ἀδελφωμένα
Βουνά, πέλαγα, οὐρανοί,
Σμίγουν, κάνουν κόσμον ἕνα
Καὶ μὲ πλάση γαλανή.

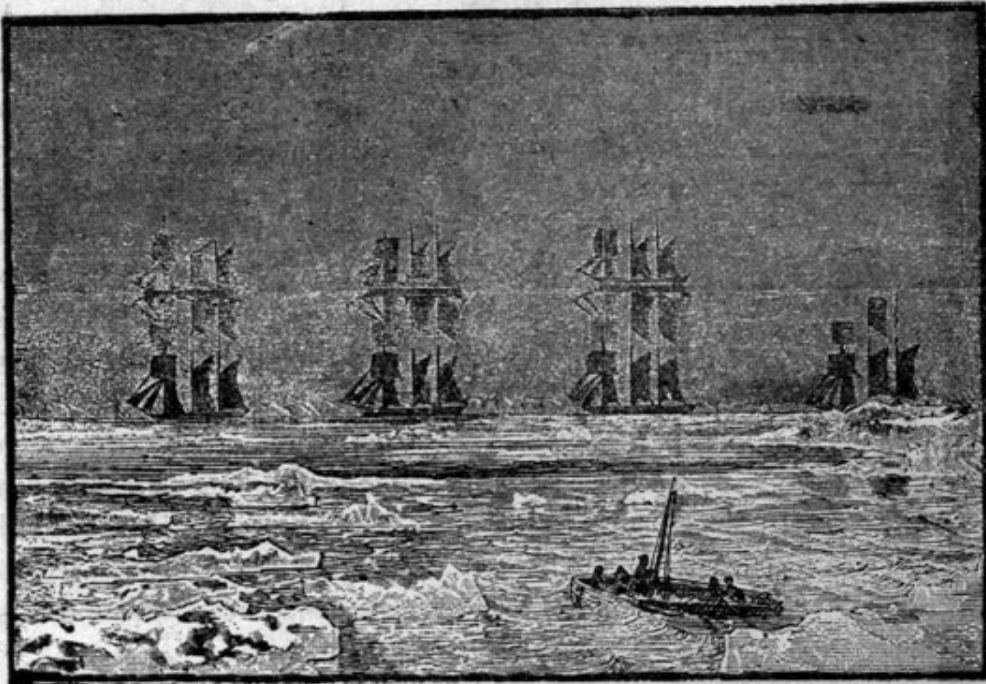
Κι' ἂν περὶ νῆα βαρκοῦλα πέρα
Καὶ τὴ θάλασσα λευκαίνει,
Φαίνεται σὰν περιστέρα
Σ' τὰ οὐράνια πλανεμένη.

(Γ. Δροσίνης «Γαλήνη» σελ. 76)

Καὶ εἰς τὴν ξηρὰν παρατηροῦνται τὰ τοιαῦτα. Διάφορα ἀντικείμενα, ὡς οἰκίαι, δένδρα καὶ ὀλόκληροι πόλεις φαίνονται συνοδευόμενα ὑπὸ τῶν εἰδώλων τῶν λίαν καθαρῶς. Ἐνίοτε διακρίνονται εἰς τὸν οὐρανὸν μόνον τὰ εἰδῶλα τῶν ἀντικειμένων, ἐνῶ τὰ ἀντικείμενα ταῦτα παραμένουν ἀόρατα διὰ διαφόρου αἰτίας.

Οὕτω παρατηρήθησαν εἰς τὸν ἀέρα πόλεις ὀλόκληροι μετὰ λεπτομερειῶν καταπληκτικῶν. Τὰ εἶδωλα ταῦτα ἀνεγνωρίσθησαν ὡς ἀνήκοντα ἐνίοτε εἰς πόλεις λίαν μακρὰν εὐρισκομένας ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς παρατηρήσεως. Ὁ ζωγράφος Vernet κατὰ τινα περιουσίαν του ἐν Ἰταλίᾳ, παρετήρησε μετ' ἐκπλήξεως εἰς τὸν ἀέρα τοιαύτην εἰκόνα πόλεως ἀνεστραμμένης. Τὰ κωδωνο-

τος ἐν Αἰγύπτῳ. Τὰ στρατεύματα ὑπὸ τὸν φλογερὸν ἥλιον τῶν μερῶν ἐκείνων, διερχόμενα τὰς ἀτελεντήτους καὶ πεπυρακτωμένας ἀμμώδεις ἐκτάσεις, ἐβασανίσθησαν ὑπὸ φρικώδους δίψης. Ὑδωρ οὐδαμοῦ εὐρίσκετο καὶ ἡ δίψα ὀλίγον κατ' ὀλίγον κατέστησεν ἀλλόφρονας τοὺς στρατιώτας. Ὁ ἥλιος καίει τὰ πάντα καὶ οἱ στρατιῶται λίαν κεκοπιακότες, περιρροόμενοι ὑπὸ ἰδρω-

Σχῆμα 1ον

στάσια, οἱ πύργοι, αἱ οἰκίαι, διεκρίνοντο εὐκρινέστατα. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐξωγραφήθη ὑπὸ τοῦ Vernet ἀμέσως. Μετὰ τινα χρόνον ὁ ζωγράφος οὗτος, ἀφοῦ διήνυσεν 28 χιλιόμετρα κατὰ τὴν διεύθυνσιν, καθ' ἣν ἐνεφανίσθη τὸ παράδοξον εἶδωλον εἰς τὸν οὐρανὸν, ἀνεῦρεν αὐτὴν ταύτην τὴν πόλιν, τῆς ὁποίας κατεῖχεν ἤδη τὴν εἰκόνα.

Ὅμοιον φαινόμενον παρήχθη τὴν νύκτα τῆς 14ης Δεκεμβρίου 1869 ἐν Παρισίοις. Ὁ οὐρανὸς ἦτο κεκαλυμμένος ὑπὸ νεφῶν, φωτιζόμενων ζωηρῶς ὑπὸ τῆς σελήνης. Περὶ τὴν 3ην ὥραν τῆς πρωΐας ἐσχηματίσθη εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ὑπεράνω τοῦ Σηκουάνα ἡ εἰκὼν τῆς πόλεως τῶν Παρισίων. Τὸ Πάνθεον, τὸ Μέγαρον τῶν Ἀπομάχων, ἡ Παναγία τῶν Παρισίων, τὸ Λουβρον, τὰ φῶτα καὶ ἐν γένει ἡ πόλις διεκρίνοντο καθαρῶς, ἀλλ' ἀνεστραμμένα ὡς ἐν μεγάλῳ κατόπτρῳ.

Μάρτυρες ἀληθεῖς ὁμοίας ὀπτικῆς ἀπάτης ὀπῆρξαν οἱ στρατιῶται τοῦ Μεγάλου Ναπολέον-

τος, μὲ λάρυγγα τελείως ἀπεξηραμένον καὶ φλέγοντα, μόλις σύρονται ἀπέλιδες διὰ μέσου τῶν ἐρήμων ἐκείνων ἐκτάσεων. Οὐδαμοῦ πόλις, οὐδαμοῦ ψυχὴ ζῶσα οὐδὲν δένδρον, οὐδὲν τὸ ὑποδεικνῶν τὴν ὑπαρξίν ἐκεῖ πον πλησίον καὶ τῆς ἐλαχίστης ποσότητος ὕδατος. Αἰφνιδίως ἐξ ὄλων τῶν τάξεων ἀναφωνήσεις ἐξάλλον χαρᾶς ἀκούονται.

Μακρὰν εἰς τὸν ὀρίζοντα λάμπει στιλπνὴ ἢ ἐπιφάνεια ὕδατος. Εἶνε λίμνη, ἐντὸς τῆς ὁποίας κατοπτρίζονται καθαρῶς τεράστιοι φοῖνικες, οἱ ὅποιοι κρύπτουν ἴσως καὶ χωρίον τι. Τὸ θάρος τῶν στρατιωτῶν ἐπανέρχεται, ἀναζωογονεῖ τὰς δυνάμεις των καὶ οὕτω προχωροῦν πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο, μὲ βῆμα ζωηρότερον. Ἡ πορεία ὁμως αὕτη διαρκεῖ ἐπὶ πολὺν, χωρὶς νὰ κατορθώσουν νὰ φθάσουν τὴν ἔκτασιν, τὴν κεκαλυμμένην ὑπὸ ὕδατος. Ἐνῶ διήνυσαν μακρὸν διάστημα, ἐν τούτοις παραδόξως οὐδόλως πλησιάζουν πρὸς τὸν σκοπὸν, ὡς εἰν ταῦτοχρόνως τὸ ὕδωρ ὑποχωρεῖ, χάνεται πρὸς τὸ βάθος τοῦ ὀρίζοντος. Τέλος τὸ θαυμάσιον θέαμα αἰφνιδίως ἐξαλείφεται καὶ οὐδὲν διακρίνεται πλέον. Ἦτο ἀπάτη, ἀντικατοπτρισμός.

Αἴτια

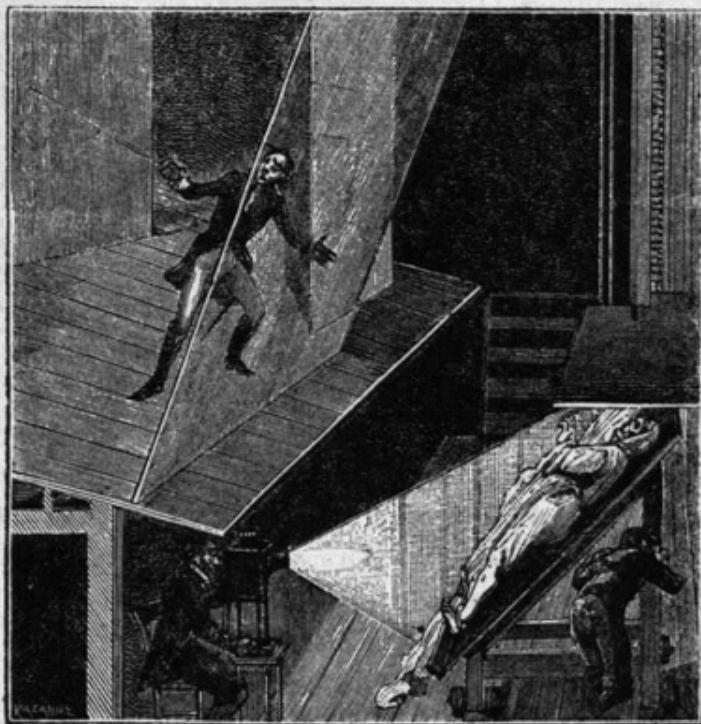
Τὰ φαινόμενα ταῦτα, ὡς καὶ πλεῖστα ἄλλα μετεωρολογικὰ, εἶνε ἀποτέλεσμα τῆς μεταβολῆς τῆς διευθύνσεως τῶν ἀκτίνων, μεταβολῆς παρα-

γομένης ὑπὸ ὠρισμένας περιστάσεις. Ὡς γνωστόν αἱ φωτειναὶ ἀκτῖνες μεταβάλλουν διεύθυνσιν, ἤτοι ἀνακλῶνται, ὅταν συναντοῦν ἐπιφανείας λείας καὶ στυλπνάς, ὡς αἱ τῶν κατόπτρων ἢ τῶν ἡρεμοῦντων ὑδάτων. Ἐὰν μετὰ τὴν ἀνάκλασιν ὀφθαλμὸς τις ἴδῃ τὰς ἀκτῖνας, δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ πόθεν ἀκριβῶς ἐκπορεύονται, ἀλλὰ ἀπατάται καὶ νομίζει, ὅτι προέρχονται ἐκ σωμάτων, εὐρισκομένων κατὰ τὴν διεύθυνσιν, καθ' ἣν τὰς ἐδέχθη. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τὸν ἤχον. Ὅταν ἤχος τις παραχθῇ πον, νομίζομεν ἐνίοτε, ὅτι προέρχεται ἄλλοθεν. Διότι πρὶν ἢ οὗτος φθάσῃ εἰς τὸ οὖς μας ἔπαθεν ἀνάκλασιν.

Τοιοῦτοτρόπως, ἔνεκα τῆς ἀνακλάσεως, βλέπομεν ἐντὸς τῶν κατόπτρων τὰ πέριξ αὐτῶν ἀντικείμενα, ἐνῶ πραγματικὰ ταῦτα εὐρίσκονται ἄλλαχού. Ἐὰν δὲ δὲν γνωρίζομεν τὴν παρουσίαν τῶν κατόπτρων νομίζομεν, ὅτι εὐρίσκονται ὀπισθὲν τῶν πραγματικῶν ἀντικείμενα. Εἰς τοιαύτας ἀπάτας πολλάκις ὑποπίπτομεν πρὸ τῶν προθηκῶν τῶν καταστημάτων, αἱ ὁποῖαι δὲν φωτίζονται πολὺ καὶ φέρουν κάτοπτρα. Ἐὰν τότε δὲν διακρίνωμεν τὰ κάτοπτρα νομίζομεν, ὅτι καὶ τὰ πολλαπλᾶ

μυδροῦς, ἵνα μὴ διακρίνηται ὑπὸ τῶν θεατῶν (σχ. 2). Κάτωθεν καὶ ἀπέναντι τῆς ὑάλου τοποθετεῖται τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον παριστάνει τὸ φάσμα. Τὸ πρόσωπον τοῦτο ἐνδεδυμένον λευκᾷ, φωτίζεται ἰσχυρότατα, συνήθως διὰ μεγάλων

Σχῆμα 2ον

ἠλεκτρικῶν προβολέων. Ἡ ὑαλίνη πλάξ ἀνακλᾷ τὰς ἀκτῖνας καὶ τὰς ρίπτει πρὸς τοὺς θεατὰς. Ὅτῳ φαίνεται ἐντὸς τοῦ θεάτρου (σχ. 3) τὸ εἶδωλον τοῦ ἀτόμου, τὸ ὁποῖον παριστάνει τὸ φάσμα. Ἐπειδὴ δὲ οἱ θεαταὶ δὲν διακρίνουν τὴν ὑαλίνην πλάκα ἢ ἀπάτη εἶνε τελεία. Τοιοῦτοτρόπως διὰ τῆς ἀνακλάσεως τῶν ἀκτῖνων μετατίθεται, οὕτως εἶπειν, τὸ φάσμα ἐκ τοῦ ὑπογείου εἰς τὴν σκηνήν.

Ἐὰν τοποθετηθῶσι δύο κάτοπτρα παραλλήλως ἀλλήλων, τότε συμβαίνει ὥστε νὰ σχηματισθῶσιν ἄπειρα εἶδωλα ἐνὸς μόνου ἀντικειμένου. Αἰτία τούτου εἶνε, ὅτι δὲν γίνεται μία μόνη ἀνάκλασις τῶν ἀκτῖνων, ἀλλὰ πολλαί. Εἰς ἐκάστην τῶν ἀνακλάσεων τούτων ἀντιστοιχεῖ καὶ ἓν εἶ-

Σχῆμα 3ον

εἶδωλα τῶν ἀντικειμένων εἶνε πραγματικὰ τοιαῦτα.

Τὴν αὐτὴν ιδιότητα χρησιμοποιοῦν καὶ εἰς τὰ θέατρα κατὰ τὴν παραγωγὴν τῶν φασμάτων. Ἐμπροσθεν τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου τοποθετεῖται παμμεγίστη ὑαλίνη πλάξ, φωτιζομένη ἀ-

δωλον. Τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶνε ἀνάλογον πρὸς τὴν πολλαπλῆν ἠχώ. Ὡς γνωστόν, ἤχος τις ἐπαναλαμβάνεται πολλάκις καὶ φαίνεται προερχόμενος ἐκ διαφόρων πέριξ μερῶν π. χ. λόφων, κτιρίων κ.λ.π. ἔνεκα ἀνακλάσεων διαδοχικῶν, ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων τούτων.

Ἄλλαγήν διενθύνσεως ὑφίστανται αἱ ἀκτῖνες οὐ μόνον δι' ἀνακλάσεως, ἀλλὰ καὶ ἄλλως. Ὅταν ἀκτὶς διέρχεται ἔκ τινος σώματος εἰς ἄλλο, π. χ. ἔκ τοῦ ἀέρος εἰς τὸ ὕδωρ, τότε ἐν γένει μεταβάλλει διεύθυνσιν. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει ὅταν ἡ ἀκτὶς μεταβαίῃ ἔκ τινος στρώματος ἀέρος εἰς ἄλλο στρώμα ἐπίσης ἔξ ἀέρος, ἀλλὰ διαφόρου (π. χ. μεγαλειτέρας πυκνότητος.)

Εἰς τοῦτο ὀφείλονται πλεῖστα φαινόμενα. Ἐὰν π. χ. βυθίσωμεν ἐντὸς ὕδατος ράβδον φαίνεται αὕτη τεθραυσμένη. Ἐπίσης ὁ ἥλιος δὲν φαίνεται εἰς τὴν πραγματικὴν του θέσιν, ἀλλ' εἰς ἄλλην ὑψηλοτέραν. Διότι αἱ ἀκτῖνες του, διερχόμεναι διὰ διαφόρων στρωμάτων τῆς ἀτμοσφαιρας, τὰ ὅποια εἶνε τόσον ἀραιότερα, ὅσον ὑψηλότερον εὐρίσκονται, ὑφίστανται διάθλασιν.

Κατὰ τὰς τοιαύτας διόδους τῶν ἀκτίνων, διὰ μέσον τῶν στρωμάτων τῆς ἀτμοσφαιρας, δύναται νὰ παραχθῇ ἀνάκλασις ἐὰν ἡ κλίσις τῶν ἀκτίνων εἶνε κατάλληλος. Τότε συμβαίνει σνήθως, ὅ,τι εἰς τὰ σνήθη φαινόμενα τῆς ἀνακλάσεως, ὡς παραγωγὴ εἰδώλων καὶ τ. τ.

Ἐπειδὴ δὲ αἱ τοιαῦται ἀνακλάσεις εἶνε λίαν

πολύπλοκοι, ὡς ἐκ τῆς ποικιλίας τῶν ἀκτίνων των, προκαλοῦν ἐπίσης τὰ μᾶλλον ποικίλα καὶ ἐρίστε παράδοξα φαινόμενα, τὰ ὅποια περιεγράψαμεν ἐν ἀρχῇ. Εἰς τὰς ἐρήμους καὶ ἀμμώδεις ἐκτάσεις τῆς Ἀφρικῆς τὰ κατώτερα στρώματα θερμαινόμενα ὑπὸ τοῦ θερμαινέντου ἐδάφους, καθίστανται ἀραιότερα τῶν ὑπερκειμένων. Ἐνεκα τούτου, αἱ ἀκτῖνες μετὰ τινος διαθλάσεως ἀλλεπαλλήλους ἀποκλίνουν πολὺ καὶ τέλος ἀνακλῶνται. Ἡ τοιαύτη ἀνάκλασις σχηματίζει τότε τὰ εἶδωλα τῶν δένδρων καὶ τῶν λοιπῶν ἀντικειμένων καὶ παρουσιάζει τὸ ἔδαφος, ὡς ἐὰν ἦτο κεκαλυμμένον ὑπὸ ὕδατος.

Ὅμοιαι ἀνακλάσεις τῶν διαθλωμένων ἀκτίνων παράγουν τὰ εἶδωλα τῶν πλοίων ἢ τῆς αἰωρήσεως τῶν νήσων, αἱ ὅποια εἶνε λίαν σνήθεις παρ' ἡμῖν. Εἰς τὸ αὐτὸ αἷτιον ὀφείλονται καὶ πλεῖστα ἄλλα παρόμοια μετεωρολογικὰ φαινόμενα.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΙΓΙΝΗΤΗΣ

Καθηγητὴς τῆς Ἀνωτέρας Φυσικῆς ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ

ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Κατὰ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν ἐπεκράτησαν αἱ περὶ «Πολιτικῆς θρησκείας» ἐπιβαλλομένης ὑπὸ τοῦ Κράτους θεωρίαι τοῦ Ρουσσώ. Ἡ Συμβατικὴ Συνέλευσις ἐκήρυξεν, ὅτι δὲν θέλει νὰ καταργήσῃ τὴν καθολικὴν θρησκείαν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 1793 ἀνεπτύχθη ρεῦμα ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ἐπεκατὸν καὶ εἰς Παρισίους, ὑπὲρ τῆς καταργήσεως τῆς ἐπισήμου καθολικῆς λατρείας καὶ τῆς ἰδρύσεως τῆς λατρείας τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Αἱ ἐκκλησίαι μετεβάλλοντο εἰς «Ναὸν τῆς Ἀληθείας», εἰς «Ναὸν τοῦ Ὄρθου Λόγου», «Ναὸν τῆς Φύσεως»· καὶ αὐτὴ ἡ Παναγία τῶν Παρισίων μετεβλήθη εἰς Ναὸν τοῦ Ὄρθου λόγου, ἐν ᾧ θεατρικῶς ἐλατρεύετο ἡ «Φιλοσοφία». Ὁ δὲ δῆμος τῶν Παρισίων, τῇ 3 Frimaire an II (24 Νοεμβρίου 1793) διέταξε νὰ μεταβληθῶσιν ἅπασαι αἱ ἐκκλησίαι εἰς «Ναοὺς τῆς Ἀληθείας» καὶ τοῦ «Ὄρθου Λόγου»· μόνον δὲ ἐν ἰδιωτικαῖς οἰκίαις ἐπετράπη ἡ τέλεσις τῆς καθολικῆς ὡς καὶ πάσης ἄλλης λατρείας. Ἡ νέα ἐπίσημος τοῦ Κράτους λατρεία διεδίδετο ἰδίως ἐκ πατριωτισμοῦ καὶ κατὰ τοῦ καθολικοῦ κλήρου, ὅστις ἐθεωρεῖτο καὶ ἦτο, κατὰ μέγα μέρος, ἐναντίον τῆς ἐπαναστάσεως. Τῇ 10 Δεκεμβρίου 1793 ἐγένετο ἐν τῇ Notre-Dame τῶν Παρισίων, μεταβληθείσῃ εἰς Ναὸν τοῦ Ὄρθου Λόγου, ἐπιπαρουσία τῶν μελῶν τῆς Συμβατικῆς Συνελεύσεως, ἑορτὴ ἢ μᾶλλον «λειτουργία» τῆς Ἐλευθερίας ὅλως θεατρικὴ καὶ ἀντιχριστιανικὴ γυναικίον τι ἐπροσωποποιεῖ τὴν Ἐλευθερίαν, ἐπὶ δὲ τοῦ βωμοῦ τοῦ Ὄρθου Λόγου ἐκαίετο ἡ δάς τῆς Ἀληθείας.

Ἐκτοτε κατηργήθη ἐν Γαλλίᾳ παντελῶς ἡ ἔλευθερία τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς λατρείας, τὸ δὲ εἶνε τινα «ἄθεον», δηλ. τὸ μὴ πιστεύειν εἰς τὰ δόγματα τῆς «πολιτικῆς θρησκείας» τοῦ Κράτους, ἐτιμωρεῖτο αὐστηρῶς ὑπὸ τοῦ ἐπαναστατικοῦ δικαστηρίου. Ψήφισμα τῆς Συμβατικῆς Συνελεύσεως τῆς 18 Floréal an II καθώρισε τὰ δόγματα τῆς νέας θρησκείας τοῦ Κράτους καὶ τὰς νέας ἐπισήμους ἑορτάς, ἀφιερωμένας εἰς τὸ «Ἐπερτάτον Ὄν καὶ εἰς τὴν φύσιν,

εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, εἰς τὸν γαλλικὸν λαόν, εἰς τοὺς εὐεργέτας τῆς ἀνθρωπότητος, εἰς τὴν ἔλευθερίαν καὶ τὴν ἰσότητά, εἰς τὴν φιλοπατρίαν, εἰς τὴν ἀλήθειαν, εἰς τὴν δικαιοσύνην, εἰς τὴν φιλίαν, εἰς τὴν δυστυχίαν, εἰς τὴν εὐτυχίαν, εἰς τὴν νεότητά, εἰς τὸ γῆρας.»

Ὁ δὲ Ροβεσπιέρος ἔλεγεν ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Συμβατικῆς Συνελεύσεως : «Ἀληθὴς λειτουργὸς τοῦ Ἐπερτάτου Ὄντος εἶνε ἡ Φύσις· ναὸς αὐτοῦ, τὸ Σύμπαν· λατρεία αὐτοῦ ἡ Ἀρετὴ». Πάντα ταῦτα ἀποδεικνύουσι τὸ ἀνισόροπον τῶν ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὄντως ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις ὑπῆρξεν «une tragédie artificielle et déclamatoire», ὡς λέγει ὁ Taine. Μόλις διὰ τοῦ ψηφίσματος τῆς 3 Ventôse an III, ὅτε ἡ Συμβατικὴ Συνέλευσις ἐπέισθη, ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν, νὰ καταστρέψῃ τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν χριστιανικὴν λατρείαν ἐν Γαλλίᾳ, ἡ καθολικὴ λατρεία ἐπανεκτήσατο ἐν μέρει τὴν ἔλευθερίαν, ἡ δὲ χριστιανικὴ θρησκεία ἐλατρεύθη δημοσίως.

Παρ' ἡμῖν, ἐν Ἑλλάδι, ἡ ἐπανάστασις ἐγένετο «ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος»· τὸ δὲ ἔθνος ἐκήρυσσε τὴν ἔλευθερίαν αὐτοῦ «ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων.» (1) Οἱ γενναῖοι τῆς ἡμετέρας ἀνεξαρτησίας στρατιῶται δὲν προσεπάθουν νὰ καταργήσουν τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ ν' ἀντικαταστήσωσιν αὐτὴν διὰ φράσεων κενῶν καὶ ἑορτῶν θεατρικῶν, ὡς ἡ γαλλικὴ Συμβατικὴ Συνέλευσις τοῦ 1793. Οἱ εὐγενεῖς τοῦ 1821 ἄνδρες ἐνέμενον ἀκλόνητοι εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ ἐμάχοντο ὑπὲρ αὐτῆς. Πᾶς ἔλληνα, πᾶς χριστιανὸς μετὰ συγκινήσεως ἀναγινώσκει τὴν διακήρυξιν ταύτην τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, τῆς 16ης Ἀπριλίου τοῦ 1826 : «Οἱ πληρεξούσιοι τῶν διαφορῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἑλλάδος προσφέρουν ἐν πρώτοις πρὸς τὸν Ὑψιστον, μεθ' ὅλης τῆς

(1) Ἴδε τὴν διακήρυξιν τῆς 1ης Ἰανουαρίου 1822 τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἀ' Ἐθνοσυνελεύσεως ἐν τῇ ἡμετέρᾳ μελέτῃ. Ἡ πρώτη Ἐθνοσυνέλευσις καὶ τὸ πολίτευμα τῆς Ἐπιδαύρου τοῦ 1822, ἐν Ἀθήναις 1907, σελ. 9.

ταπεινότητος καὶ εὐλαβείας, τὴν ὀφειλομένην εὐλικρινῆ εὐγνωμοσύνην τοῦ πιστεύοντος καὶ ἐλπίζοντος εἰς αὐτὸν ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Διακηρύττουν ὅλοι, μιᾷ φωνῇ καὶ μιᾷ γνώμῃ, ἐξ ὀνόματος ὅλον τοῦ λαοῦ τῆς Ἑλλάδος, ὅτι ἡ σταθερὰ ἀπόφασίς του εἶνε, ὅποιαδήποτε καὶ ἂν φανῆ ἡ τύχη τοῦ πολέμου, νὰ ζήσῃ καὶ νὰ ἀποθάνῃ ἀκλόνητος εἰς τὰ ἱερὰ Δόγματα τῆς χριστιανικῆς αὐτοῦ πίστεως, εἰς ὑπεράσπισιν τῆς ὁποίας χύνονται ρεῖθρα αἱμάτων καὶ δακρῶν εἰς ὅλον τὸ πρόσωπον τῆς ἑλληνικῆς γῆς. Ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος ἔλαβε τὰ ὄπλα καὶ δὲν ζητεῖ διὰ τῶν ὄπλων, παρὰ τὴν δόξαν καὶ τὴν λαμπρότητα τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία μετὰ τοῦ ἱεροῦ αὐτῆς κλήρον κατεδιώκετο καὶ κατεφρονεῖτο... Αὐτὰ διακηρύξαντες οἱ

πληρεξούσιοι ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων παύουν πρὸς καιρὸν τὰς ἐργασίας τῆς Ἑθνικῆς Συνελεύσεως προσπίπτοντες καὶ αὐθις, μετὰ θεομῆς πίστεως καὶ ἀγάπης ἔμπροσθεν τοῦ θρόνου τοῦ Ὑψίστου καὶ ἐπικαλούμενοι τὴν ἄκραν αὐτοῦ ἀγαθότητα διὰ νὰ γενῆ ἴλεως εἰς τὸ κινδυνεῦον πλᾶσμα του, καὶ νὰ χύσῃ ἐπ' αὐτὸ πλοῦσια τὰ ἐλέη του, ὅτι αὐτὸς ἡ ἐλπίς τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἡ καταφυγὴ αὐτοῦ καὶ τὸ στερέωμα αὐτοῦ».

Ταῦτα διεκήρυσσε διὰ τῶν πληρεξουσίων αὐτοῦ τῷ 1826 ὁ εὐγενής, μεγαλοεργὸς καὶ χριστιανικώτατος λαὸς τοῦ 1821.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ν. ΣΑΡΙΠΟΛΟΣ

Υφηγητῆς τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ

ΒΙΟΙ ΜΕΓΑΛΩΝ ΑΝΔΡΩΝ

ΛΕΩΝ ΤΟΛΣΤΟΗ

Ὁ Τολστόη ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ ὁ μέγας φιλόσοφος καὶ σχεδὸν ἀναμορφωτὴς τῶν Ρωσικῶν Ἰδεῶν, ὁ Αἰρεσιάρχης, ὁ ἐμπνέων εἰς τὴν νεολαίαν τὴν ἀποστασίαν καὶ ἀντίστασιν, ὁ προκαλὼν ἀφορισμοὺς καὶ διεγείρων διωγμοὺς, ὁ ἀπόστολος, τοῦ ὁποίου κάθε ἔργον ἦτο καὶ μία βόμβα κατὰ τῶν καθεστώτων καὶ μία παρόρμησις πρὸς τὴν θετικὴν εὐημερίαν, ὁ μέγας διδάσκαλος ὁ ὑποστάς τὴν ἀγρίαν τελευταίον ἐπίθεσιν τῶν φίλων τῆς Αὐτοκρατορίας.

Καὶ ὅμως ὁ πόθος ὁ διακαὴς δὲν ἐξεπληρώθη οὔτε αὐτὴν τὴν φοράν. Διότι ὁ Τολστόη ἐπόθησε πάντοτε νὰ ἀποθάνῃ.

— Δυστυχῶς ἀνέρρωσα, εἶπε περιλύπως εἰς δημοσιογράφον ἐπισκεφθέντα τὸν μέγαν γέροντα. Τὸ λέγω μετὰ λύπης. Αἰσθάνομαι περιέργων χαρὰν ὡσάντις ἀσθενῶ. Τὴν ἀγαπῶ τὴν ἀσθένειαν, αὐτὴν τὴν ἐνδιάμεσον κατάστασιν, ἡ ὁποία μᾶς προετοιμάζει διὰ τὴν νέαν ζωὴν. Καὶ πάντοτε λυποῦμαι ὅταν ἀναρρώσω. Τὸν ἀνέμενα τὸν θάνατον κατὰ τὴν τελευταίαν μου ἀσθένειαν. Τὴν ἀνέμενον τὴν στιγμὴν αὐτὴν τῆς ἀπολυτρώσεως, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπὸ τὸ στήθος μου θὰ ἐκφύγῃ ἐπὶ τέλος ἡ φωνὴ ἐκείνη τῆς χαρᾶς, ἡ ὁμοία πρὸς τὸ πρῶτον βαττάρισμα τοῦ βρέφους ποῦ γεννᾶται.»

Ἄλλ' ἰδοὺ ὅτι δὲν ἐγένετο τὸ θέλημά του. Ὁ Τολστόη δὲν ἀπέθανε.

ΥΙΟΣ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ

Ἱστορίαν ἰδικήν του δὲν ἔχει. Ὅλος ὁ βίος του

ἐξηγλήθη σταγῶν πρὸς σταγόνα, καὶ ἀπεκρυσταλλώθη εἰς ἑκατοντάδας τῶν μικρῶν καὶ τῶν μεγάλων ἔργων του, τὰ ὁποία νῦν συμπληροῦσι δι' ἄρθρων ἢ μικρῶν διατριβῶν, τὰ ὁποία ἔρριπτεν, ὡς σίτον ἀγαθόν, ἀνὰ τὴν πατρίδα του καὶ ἀνὰ τὸν κόσμον ὅλον, ἀπ' ἐκεῖ ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἀγροτικὸν ἐρημητήριον τοῦ κτήματός του, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξεν ἡ κοιτίς του καὶ τὸ φέρετρον.

Διότι ἐκεῖ μέσα, εἰς τὴν ἱστορικὴν Γλασνάϊαν-Πολιάναν, τὸ μέγα κτῆμα, εἶδε τὴν πρώτην ἀκτίνα ὁ Τολστόη. Παρήλθον ἑβδομήκοντα τέσσαρα ἔτη ἔκτοτε. Εἶχε τὸ σπάνιον εὐτύχημα νὰ μὴ γεννηθῇ ἐν τῇ πενίᾳ, καὶ νὰ μὴ ἀπασχολήσῃ τὴν ζωὴν του ἡ μέριμνα τῶν πρὸς τὸ ζῆν. Διότι ἡ οἰκογένειά του ἀνήκεν εἰς τὴν τάξιν τῶν εὐπατριδῶν καὶ ἦτο ἔγγονος τοῦ στρατηγοῦ καὶ διπλωμάτου Πέτρου Τολστόη, τοῦ διατελέσαντος πρεσβευτοῦ τῆς Ρωσσίας ἐν Παρισίοις, κατὰ τὴν πρώτην Αὐτοκρατορίαν, τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος.

Ἀνατραφεὶς εἰς τὸν πατρικὸν οἶκον, εἰσῆλθεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Καζάν καὶ ἐσπούδασε τὰς Ἀνατολικὰς γλώσσας. Τῷ 1851 ἠσπᾶσθη τὸ στρατιωτικὸν στάδιον, ἔλαβε μέρος εἰς τὸν πόλεμον τοῦ Καυκάσου καὶ τῆς Κριμαίας, ἔπειτα παρητήθη καὶ ἀφοῦ ἐταξείδευσεν ἐπὶ μακρὸν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἐπέστρεψε καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὸ κτῆμα του. Ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1883, ὅτε ἐξελέγη Πρύτανης τῶν εὐπατριδῶν τῆς ἐπαρχίας του, κατεδίκασεν ἑαυτὸν εἰς τὸν ἀσκητικὸν βίον, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ παγκόσμιος φιλολο-

για όφειλε τόσους θησαυρούς. Παραδόξως ό μαθητικός και φοιτητικός βίος του Τολστόη δέν υπήρξε λαμπρός. Όταν εξητάσθη διά νά εισέλθη εις τήν διάσημον τότε έν Ρωσσία Σχολήν τών Ανατολικών γλωσσών έμεινε μετεξεταστέος άποτυχών εις τήν ιστορίαν, τήν γεωγραφίαν, τήν φυσικήν και τά Έλληνικά, έν ό είχεν επιτύχει άριστα εις τήν Άραβικήν, τήν Ταρταρικήν, τήν Γαλλικήν, τήν Γερμανικήν και τήν Φιλοσοφίαν. Εισελθών μετά τρεις μήνας εις τήν Σχολήν έπεδόθη ψυχή και σώματι εις τās κοσμικές ήδονάς, τās όποιας του διηκόλυνεν ό εϋπορος βίος και ή ύψηλή τάξις του Καζάν. Αί ιδέαι του ήσαν λίαν άριστοκρατικά. Ένεδύετο πολυτελέστατα, περιεφρόνει τούς συμμαθητάς του, εις οϋς έκαμνε κακήν έντύπωσιν.

Τά άποτελέσματα τοιούτου βίου δέν εδράδυναν νά φανούν. Αί εξετάσεις του υπήρξαν οίκτραι κατά τό τέλος του έτους, άπορριφθείς δέ παρητήθη τής σπουδής τών Ανατολικών γλωσσών και ένεγράφη εις τήν Νομικήν Έπιστήμην. Άλλ' οϋτε εκεί προώδευσε περισσότερο παρ' όσον εις τό Πανεπιστήμιον του Καζάν. Μολαταϋτα έλαβε πολύ καλούς βαθμούς εις τήν λογικήν και τήν ψυχολογίαν, εις δέ τά λοιπά μαθήματα έλαβε σχεδόν καλώς. Ό φοιτητικός βίος του ήγγισεν εις τό τέλος του, όποτε κατά τās εξαμήνους εξετάσεις του τελευταίου έτους άπερρίφθη. Άπογοητευθείς διέκοψε τότε τās σπουδάς του και εισήλθεν εις τόν δρόμον, όπου έμελλε νά δοξασθή.

Η ΓΙΑΣΝΑ Γ'Α—ΠΟΛΙΑΝΑ

Έκει, εις τήν Γιασνάαν—Πολιάναν διήλθε τās εϋτυχείς ήμέρας τής ζωής του σκάπτων και άροτριών μετά τών χωρικών, τρώγων τόν άρτον τών χειρών του έν μέσω τής πατριαρχικής οικογενείας του και διακηρύττων συγχρόνως τό ευαγγέλιον τής εργασίας, έξάγων τούς παρενοούντας τήν ζωήν από τήν πλάνην των και άποκαλύπτων εις τήν λιμώττουσαν και κακοπαθούσαν άνθρωπότητα, τήν όδόν τήν άγουσαν εις ειρηνικήν εϋημερίαν.

Και άφοϋ ή προσωπικότης του μεγάλου Διδασκάλου τόσον έντελώς άφομοιοϋται, τόσον συγχωνεύεται

μέ τήν ύπαρξιν του ιστορικού αϋτου κτήματος, άς τό γνωρίσωμεν λεπτομερώς και άς τό περιγράψωμεν έντενώς.

Μόνον εις τήν φυσιογνωμίαν αϋτου, υπό τόν ήλιον και έν μέσω τών άρότρων τών άροτήρων βοών και τών μουζίκων, θά ίδωμεν τήν φυσιογνωμίαν του Τολστόη, του σοφου και του πατριάρχου.

Γαΐαι άπέραντοι και κοκκινόχροες, άγροί κυματίζοντες επ' άπειρον υπό οϋρανόν άχλυώδη. Εις μίαν άκραν του χωρίου και όπισθεν αϋτου τό δάσος. Δύο πυργίσκοι πλίνθινοι, άσβεστωμένοι δεικνύουν τήν είσοδον του κτήματος. Μία μακρά δενδροστοιχία μέ μεγάλη δένδρα και εις τό τέρμα της περιβαλλομένη υπό τής γαλήνης τής αναπεπταμένης φύσεως, έν παραλληλόγραμμον, μάλλον χάνι παρά έπαυλις, καλυπτόμενον έδω κι' εκεί υπό περιπλοκάδων, ίδου τό ιστορικόν οικημα του Λέοντος Τολστόη.

Εις τήν έπίσκεψιν μας Γαλίδος δημοσιογράφου προς τήν κόμησσαν Τολστόη, όφειλομεν τās χαριτωμένες και συγχρόνως λίαν ένδιαφερούσας αϋτάς γραμμάς, τās άφορώσας τόν οικογενειακόν βίον του μεγάλου συγγραφέως.

Ύψηλή, εϋπροσήγορος, γλυκυτάτη και άγαθωτάτη ή κυρία Τολστόη, έθεώρει μεγάλην τέρψιν νά όμιλή περί του μεγάλου άνδρος

Ό Λέων Τολστόη

της, κατά τούς μελαγχολικούς περιπάτους της μέ τήν ειρηνικήν δημοσιογράφον, άνά τās βαθείας δενδροστοιχίας του κτήματος, τās τριζούσας υπό τήν τριδών των μαραμένων φύλλων, τά όποια οϋδέποτε έσαρώνοντο, διότι ό Τολστόη ήγάπα νά συνοδεϋη τούς ρεμβασμούς του μέ τόν μεταξώδη τουτον θροϋν.

— Ό βίος μου εινε άπλοϋστατος, έλεγεν ή κόμησσα. Έπανδρεύθην νεαρωτάτη, δεκαοκτώ έτών. Ό κόμης οϋδέποτε μοι ήτο άγνωστος και ξένος. Τόν ένγνώρισα άφ' ότου ήρχισα νά γνωρίζω ανθρώπους. Μέχρι τών άπωτάτων τής μνήμης μου δέν υπήρξε στιγμή, καθ' ήν νά μοϋ εινε αδιάφορος. Όταν έγεννήθην αϋτός ήτο ήδη νεανίσκος, δεκαέξ έτών. Η μήτηρ μου μόλις ήτο δύο έτη μεγαλειτέρα του. Οίκοις τής οικογενείας μας μ' έσήκωνε στά χέρια του και μ' έχόρευεν εις τά γόνατά του, μέ παρηγόρει όταν έκλαια, εις όλα τά παιγνίδια μου ήτο σύντροφός μου. Έμεγάλωσα, ήγάπησα

αυτόν. «Όταν ἔγεινα δέκα ὀκτῶ ἐτῶν μὰς συνέζευξαν. Ἐίνε ἕκτοτε τριάκοντα ἔξ ἔτη.»

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΤΟΥ ΖΩΗ

Καὶ ὅμως ἡ ἀγάπη, τὴν ὁποῖαν δίδει ἡ οἰκογενειακὴ εὐδαιμονία, οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον παρεμειώθη κατὰ τὸν τόσον μακρὸν αὐτὸν οἰκογενειακὸν βίον.

— «Όταν, προσέθηκεν ἡ κυρία Τολστόη, ὁ κόμητς δὲν μὲ βλέπη πλησίον του, πάσχει. Ἐίνε φυτοφάγος μὲ ὄλην τὴν σημασίαν τῆς λέξεως. Πρέπει λοιπὸν νὰ τοῦ ἐτοιμάσω μόνη ἐγὼ τὸ πρόγευμά του καὶ τὸ γεῦμά του συμφώνως πρὸς τὰς ὁρέξεις του. Δὲν εἶνε ἰδιότροπος παρὰ μόνον ὅταν ἀφοσιῶται εἰς μίαν ἰδέαν, τὴν ὁποῖαν ζητεῖ νὰ μορφώσῃ συντόμως καὶ εὐκρινῶς. Τότε παρεξενεῦει κάπως, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐκρήγγυται ἢ ἰδιοτροπία πέραν καὶ τῶν στενωτέρων ὀρίων, διότι γνωρίζω τὰς ἀδυναμίας του καὶ ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τὰς προλαμβάνω. Δὲν ἐμαλώσαμεν ποτέ. Πικραὶ λέξεις οὐδέποτε ἀντηλλάγησαν μεταξύ μας, γαλήνη δὲ διαρκῆς περιβάλλει τὸν οἶκόν μας, ὅστις δύναμαι νὰ εἶπω, ὅτι μέχρις ὥρας τοῦλάχιστον ὑπῆρξεν εὐτυχής.»

ΑΙ ΙΔΕΑΙ ΤΟΥ ΤΟΛΣΤΟΗ

Δὲν εἶνε δυσχερῆς ἡ μελέτη τοῦ ἔργου τοῦ Τολστόη, διότι ἡ φιλοσοφία του ἀποκρυσταλλοῦται, ὡς γνωστὸν

εἰς τὸ ἐπὶ τῆς γῆς δικαίωμα πάντων τῶν ἀνθρώπων ἐξ Ἰσοῦ. «Όσον ἀφορᾷ ὅμως τὰ μεταφυσικὰ ζητήματα, ὁ Τολστόη παραδέχεται ὅτι καὶ ὁ Βολταῖρος παρεδέχετο : τὴν ἀτομικὴν ἐκάστου ἔρευαν τῶν ἀρχῶν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, τὴν ἐλευθέραν ἔρευαν. «Όπως δὲ ὁ Βολταῖρος, ἠρνεῖτο τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἐπίστευεν εἰς ἓνα Θεὸν ἀφηρημένον, ὄλον ἀγάπην καὶ ἀγαθότητα, ὄντα τόσον ὑψηλὰ, ὥστε δὲν φθάνει μέχρις αὐτοῦ ἡ ἀνθρωπίνη ἀδυναμία. Ἐπίστευεν εἰς τὰς Ἀγίας Γραφὰς, ὅπως ὁ Λούθηρος καὶ τὰς ἡρμήνευεν κατὰ τὴν ἀτομικὴν του κρίσιν. Ἄλλ' ὅπως ὁ Βολταῖρος, ἀπεχωρίζετο ὄλων τῶν καθεστηκυῶν ἐκκλησιῶν.

Ἐνὶ λόγῳ ὁ Τολστόη κατόπιν μυρίων δισταγμῶν ἐσταμάτησεν εἰς μίαν ἀντίληψιν καὶ εἰς μίαν γνώμην συνοψίζουσαν ὅλας τὰς μεγάλας νεωτέρας αἱρέσεις.

Κατ' αὐτὸν, τὸ νέον τοῦτο θρησκεῦμα εἶνε ἡ ἀλήθεια. Δὲν παρεδέχετο πλέον ἀντιλογίαν.

«Ἡ ἀλήθεια εἶνε μία· γινῶμαι δὲν ὑπάρχουν. Ὑπάρχει μόνον ἡ ἀλήθεια», ἔλεγεν εἰς φίλον του κάμνοντα εἰς αὐτὸν παρατηρήσεις. Καὶ ἡ ἀλήθεια αὕτη εἶνε ὁ Τολστοῖσμός.

Ἀπέναντι λοιπὸν τῆς καθαρᾶς καὶ πλήρους αὐτῆς θρησκευτικῆς αἱρέσεως, οὐδεμία ἀπορία διατὶ ἀφωρίσθη ὑπὸ τῆς Ὁρθοδοξίας.

Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΚΟΤΗΣ

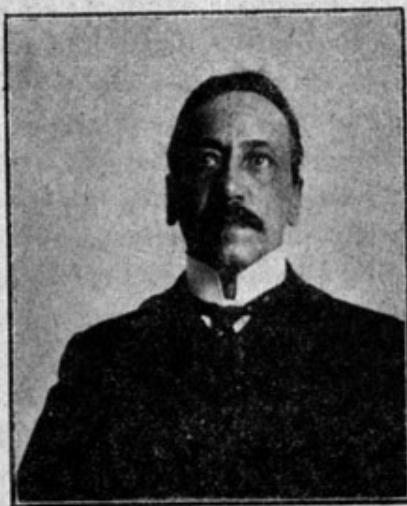
Τίς ὁ σκοπὸς τῆς κληρονομικότητος, τῆς θαυμασίας ταύτης τῆς φύσεως δυνάμεως, δι' ἧς καὶ μόνῃς, πάντα τὰ εἶδη διαιωνίζονται καὶ δι' ἧς μεταδίδονται τοῖς τέκνοις καὶ ἐπιγόνοις οὐ μόνον σωματικαὶ μορφαὶ ὅμοιαι τοῖς τῶν γονέων ἢ προγόνων, ἀλλὰ καὶ ψυχικαὶ ἢ διανοητικαὶ ιδιότητες; « Ἡ κληρονομικότης εἶνε ὁ βιολογικὸς νόμος, δι' οὗ πάντα τὰ ζῶντα ὄντα τείνουσι νὰ ἐπαναληφθῶσιν ἐν τοῖς ἐπιγόνοις. Διὰ τῆς κληρονομικότητος, ἐν μέσῳ ἀδιαλείπτων ποικιλιῶν ὑπάρχει θεμέλιον μόνιμον, ἢ δὲ φύσις ἐπαναλαμβάνεται διηγετικῶς ὁμοίᾳ ἑαυτῇ. Ἐξεταζομένη ὑπὸ τὴν ἰδεώδη μορφήν ἢ κληρονομικότης ὤφειλε νὰ ᾖ ἀπλή καὶ πιστὴ ἀναπαραγωγὴ τοῦ ὁμοίου. Ἄλλ' ἢ τοιαύτη ἀντίληψις εἶνε καθαρῶς νοητικῇ, διότι τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς δὲν παρακολουθοῦσιν εἰς τὴν μαθηματικὴν ταύτην ἀκρίβειαν, οἱ δὲ ὄροι τῆς ὑπάρξεως καθίστανται μᾶλλον πολὺπλοκοι, καθ' ὅσον προχωροῦμεν ἀπὸ τῶν φυτῶν εἰς τ' ἀνώτερα ζῷα καὶ ἀπὸ τούτων εἰς τὸν ἄνθρωπον» (Ribot.)

Σκοπὸς ἄρα τῆς κληρονομικότητος εἶνε ἢ ἀναπαραγωγὴ τοῦ εἶδους. Διὰ ταύτης ἀναπαράγεται διηγετικῶς τὸ νέον ὄν ὁμοιον πρὸς τοὺς γεννήτορας, φυσικοὶ δὲ χαρακτηριστῆρες καὶ ἐπίκτητοι πολλάκις, διανοητικοὶ δὲ καὶ ψυχικοὶ καὶ ἀτομικοὶ ἰδιάζοντες χαρακτηριστῆρες μεταδίδονται τοῖς ἐπιγόνοις ὅμοιοι πρὸς τοὺς γεννήτορας. Καταφωρᾶται ὅθεν ἢ κληρονομικότης, ὡς δύναμις *συντηρητικῆ*, παρέχουσα οὕτως εἰπεῖν εἰς τὸν ἐπίγονον πᾶν ὅ,τι αὐτὴ ἔλαβεν ἐκ τῶν προγόνων, εἰ καὶ πολλάκις ἔνεκεν τοῦ περιβάλλοντος καὶ τῆς προσαρμογῆς αὐτῶν πρὸς τὰς νέας κτηθείσας ἔξεις, ἀναγκάζεται ὁ ἐπίγονος νὰ παρεκκλίνῃ κατὰ τι τοῦ ἀρχικοῦ τύπου. Ἡ ἐξέλιξις αὐτῆ χωρεῖ βραδύτατα, πλὴν σταθερῶς. Κατὰ τῆς βραδείας ταύτης, πλὴν σταθερᾶς ἐξελίξεως, πολλάκις ἢ δύναμις τῆς κληρονομικότητος ἀντιδρᾷ. Ὁ ἐπίγονος, ἵνα σαφέστερον ὁμιλήσωμεν, οὐ μόνον δὲν ἐξελλίσσεται, ἀλλὰ παραλαμβάνει χαρακτηριστῆρας καὶ μορφήν παρεμφέροντας πρὸς ἀπομεμακρυσμένους προγόνους (πάππον, πρόπαππον κτλ.) Ἡ τοιοῦτου εἶδους

κληρονομικότης, ἢ προγονικῆ, ἢ προπατορικῆ (atavismus), γενικῶς ἐξεταζομένη, ὑποδηλοῖ τὸν σύνδεσμον τὸν συνδέοντα τὰ ὄντα πρὸς τοὺς ἀπομεμακρυσμένους προγόνους.

Ἐν ἐκάστῳ ᾠαρίῳ, κατὰ Letourneau, καὶ σπερματοζῶφῳ κατὰ Sarda ὑπολανθάνει σειρά τις εἰκόνων, προγονικαὶ ἀναπαραστάσεις, ἦτοι τὸ σύνολον τῶν παραστάσεων τῆς βραδείας κτηθείσης ἔξεως ἐκ τῆς προϋπάρξεως ἀναριθμητῶν γενεῶν, ἐξ οὗ καὶ ἀνωτέρα τά-

σις παρὰ τῷ ὀργανωμένῳ ἀτόμῳ, προερχομένη ἐκ τοῦ ᾠαρίου, ἵνα περιδληθῇ ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν μορφήν καὶ λειτουργίαν ἄλλοτε ἄλλως. Ἐκ τῶν τάσεων τούτων, ἐξακολουθεῖ ὁ Letourneau, τινὲς μὲν εἶνε λίαν ἰσχυραὶ, τινὲς δὲ ἀσθενεῖς ἀκόμῃ. Αἱ τελευταῖαι δ' αὐταὶ εἶνε ἢ αἱ νεωστὶ κτηθεῖσαι ἔξεις καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἤττον μονιμοποιηθεῖσαι ἐν τῇ προγονικῇ ἔξει, ἢ τοῦναντίον αἱ ἀνερχόμεναι εἰς ἀπομεμακρυσμένην ἐποχὴν, καθ' ἣν τῶν προγόνων σχόντων μορφήν καὶ ὀργάνωσιν ὅλως διάφορον, ἔδει ὁ ἐπίγονος νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς ὄρους τοῦ βίου ἐκλιπόντας ἤδη. Καὶ

Ὁ κ. Μενέλαος Σακόρραφος

ὅμως παρὰ πάντα ταῦτα ἢ δύναμις τῆς κληρονομικότητος ἀναφαίνεται ἐνίοτε δι' ἀπροόπτων ὤσεων, δι' ὧν πρὸς στιγμὴν ἀνίσταται τὸ παρελθόν.

Ἡ κληρονομικότης αὕτη οὖσα γνωστὴ ἀπὸ τῶν ἀρχαιστάτων χρόνων, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλούταρχου, καταδηλοῦται οὐ μόνον παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς κατωτέροις τῶν ζῴων. Ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει, ὅτι γυνὴ τεκοῦσα μέλαν τέκνον ἀπεδείχθη καταγομένη ἐξ Αἰθίοπων. Ὁ De Quatrefages ἀναφέρει, ὅτι ὁ Ναύαρχος Wald παρουσίασεν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τῶν Παρισίων νεαρὰν κόρην 15 ἐτῶν λευκὴν, ἐν ᾗ ἐγεννήθη ἐξ Αἰθίοπων γονέων ὁ πρὸς πατρὸς ὅμως πάππος αὐτῆς ἦτο λευκὸς ἐπίσης, ἐν δὲ τῇ οἰκογενεῖᾳ αὐτῆς πάντοτε ὑπῆρχε καὶ μέλος τι λευκόν, μεθ' οἴουδ' ἅποτε ἀτόμου καὶ ἂν συνεζευγνύοντο τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας τῶν. Διὰ τῆς προπατορικῆς κληρονομικότητος ὁ διάσημος Lombroso ἐπεχείρησε νὰ ἐξηγήσῃ τὴν πρὸς τὸ κακουργεῖν τάσιν, ἣτις παρὰ

τοῖς ἀρχεγόνοις ἀνθρώποις, ἦν ἔμφυτος. Πάντως ὁμοῦς ἡ προπατορικὴ κληρονομικότης, ὡς καὶ ἡ κληρονομικότης ἀτομικῶν τινῶν ἰδιαζόντων χαρακτήρων, ψυχικῶν ἢ σωματικῶν ἐπικτητῶν, καὶ ἡ ἐξ ἐπιηρείας τοιαύτη, εἶνε σπανιώτεροι, καὶ κατὰ γενικὸν κανόνα ἡ φυσιολογικὴ κληρονομικότης μεταδίδει τοῖς ἐπιγόνους πᾶν ὅ,τι παρέλαβεν ἐκ τῶν προγόνων, ὡς τὰ πολλά. Οὕτω δὲ ἡ ὁμοιότης τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ προσώπου, ἡ ἐξωτερικὴ διαμόρφωσις τοῦ σώματος, ὁ ὄγκος καὶ ἡ διάμετρος αὐτοῦ, ἡ χροιά τοῦ προσώπου κτλ. ἀποτυπῶνται ἀρμονικώτατα ἐν τοῖς ἐπιγόνους.

Καὶ οὐ μόνον ὁ γενικὸς οὗτος σχηματισμὸς τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ αἱ κράσεις, ἡ καθ' ὄλου ἕξις, ἐξωτερικὰ τινὰ χαρακτηριστικὰ, ὡς ἡ ρίς, τὸ ἐπίμηκος ἢ βραχὺ τῶν χειρῶν ἢ ποδῶν ἢ τῆς κεφαλῆς, τὸ μῆκος τῶν κνημῶν, ἡ πλάντυσις τῆς λεκάνης ἢ τῶν ὤμων, αἱ χειρονομίαι, τὸ ποῖόν τῆς φωνῆς, ταῦτα πάντα μεταδίδονται κληρονομικῶς. Οὐδὲ διέφυγε τοῦτο τὴν παρατήρησιν τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ μάλιστα τῶν Ῥωμαίων, παρ' οἷς οἰογενεαὶ τινες ἐλάμβανον τὴν προσωνομίαν ἐξ ἰδιότητος τοῦ σώματος κληρονομικῶς μεταδοθείσης.

Καὶ σωματικαὶ δὲ παραδιαπλάσεις, κληρονομικῶς μεταδίδονται. Οὕτω ἡ λαγωχειλία καὶ αἱ σκολιώσεις τῆς σπονδυλικῆς στήλης, ἡ ἀτελής ἀνάπτυξις μέλους τινός, ἡ ἔλλειψις δακτύλων ἢ καὶ φαλαγγῶν, ἡ ἐξαδακτυλία, ἡ ἔλλειψις τῶν δυνύχων τῶν δακτύλων, ὡς καὶ αὐτὰ τὰ ἐλάχιστα σωματικὰ σημεῖα (ἐλαῖαι σώματος) παρετηρήθησαν κληρονομικῶς μεταδιδόμενα. Καὶ διαμαρτίαι δὲ ἡ διαταράξεις τῶν λειτουργιῶν τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων (ὀφθαλμῶν, ὠτων) μεταδίδονται κληρονομικῶς. Ἡ ἀριστεροχειρία ὡσαύτως εἶνε κληρονομικὴ, πολλοὶ δὲ παρατηρηταὶ ἐσημείωσαν ἀκόμη, ὅτι ἐν αἷς οἰογενεαῖς παρετηρήθη ἀδράνεια περὶ χειρωνακτικὰς ἐργασίας, οἱ ἐπίγονοι ἔφερον μικρὰς τὰς χεῖρας.

Ἄφου λοιπὸν ἡ κληρονομικότης καταφωρᾶται συμμετέχουσα τῆς μεταδόσεως χαρακτήρων καὶ μορφολογικῶν τύπων καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν ἐλαχίστων σωματικῶν σημείων, ἀναμφισβήτητος τυγχάνει καὶ ἡ ἐπίδρασις αὐτῆς ἐπὶ τῶν ψυχικῶν ἢ νοητικῶν λειτουργιῶν. Καὶ ὄντως πολλαὶ παρατηρήσεις καταδεικνύουσι τὴν ἀλήθειαν ταύτην.

Τὸ ἐνστικτὸν καὶ τάσις πρὸς ἐπαγγέλματα ὡς καὶ ἀνώτεροι ἔτι διανοητικαὶ λειτουργίαι, αἱ τάσεις πρὸς τὰς ἐλευθερίους τέχνας καὶ ἐπιστήμας, κληρονομικῶς μεταδίδονται. Ἔνεκα τοῦ ἐνστικτοῦ οἱ κύνες καίπερ ἐπαρκῶς διατρεφόμενοι ἐξακολουθοῦσι κρύπτοντες τὴν τροφήν αὐτῶν. Τὰ ζῷα δὲ, ἅτινα κατόκησαν εἰς ἐρήμους χώρας μακρὰν τῆς μετ' ἀνθρώπων ἐπικοινωνίας, ἐκτῆσαντο ἀνθρωποφοβίαν, ἣν μετέδωκαν τοῖς ἐπιγόνους αὐτῶν.

Αἱ λεγόμεναι ἕξις ἢ ροπὴ πρὸς τὸ κακουργεῖν εἶνε ἐξόχως κληρονομικαί, εἰς μίαν δὲ καὶ μόνην οἰογένειαν

νεῖαν ἠριθμήθησαν 80 κατιόντες, ὧν οἱ μὲν 20 ἔρρεπον πρὸς τὸ κακουργεῖν, ἕτεροι δ' ἦσαν ἀλκωλικοί, φρενοπαθεῖς, ἠλίθιοι καὶ ἐπαῖται. Ὁ Despine ἀναφέρει τὴν οἰογένειαν Chrestian, ἡς 10 μέλη ἐκ τριῶν γενεῶν ἀπέθανον ἐν τῇ εἰρκτῇ, ἐπὶ κλοπῇ ἢ φόνῳ κατηγορηθέντα.

Αἱ ἀνώτεροι διανοητικαὶ λειτουργίαι μεταδίδονται ὡσαύτως κληρονομικῶς. Ὁ Dejerine λέγει ὅτι ἡ σκέψις εἶνε ἰδιότης τῆς ζώσης ὀργανικῆς ὕλης καὶ κατ' ἀκολουθίαν μεταδίδεται κληρονομικῶς. Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ, ἐπάγεται ὁ αὐτὸς παρατηρητής, νὰ γεννηθῇ τις πεπραιοκισμένος δι' ἐγκεφάλου περικλείοντος ἰδιότητος ἀνωτέρας τῶν συνήθων, καθ' ὅσον ἀπαιτοῦνται καὶ συνθήκαι πρόσφοροι πρὸς καλλιέργειαν τῶν ἰδιοτήτων τούτων. Κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς γεννήσεως ὑπάρχουν μόνον πιθανότητες καὶ οὐχὶ βεβαιότητες (Candolle). Ἐὰς λάβωμεν ὡς παράδειγμα υἱὸν ἐνδόξου στρατηγοῦ ἢ ἐξόχου μαθηματικοῦ, καὶ ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ ἐπίγονοι τούτων ὁμοιάζουσιν ἀποκλειστικῶς πρὸς τὸν πατέρα. Πιθανότητες μόνον θὰ ὑπῆρχον, καθ' ὅς οἱ ἐπίγονοι τῶν διασήμων τούτων ἀνδρῶν θὰ ἐβάδιζον ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν γεννητόρων. Ἡδύνατο κάλλιστα, ὁ μὲν τούτων νὰ ἐγένετο καλὸς ἐλάτης, ὁ δ' ἕτερος διακεκριμένος λογιστικὸς ὑπάλληλος. Ἴνα ὑψωθῇ τις ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὑπεράνω τῶν μετριότητων πολλοὶ λόγοι συμβάλλουσιν εἰς τοῦτο, καὶ οἷτινες ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς ἀγωγῆς, τῶν παραδειγμάτων, συμβουλῶν, ἐξωτερικῶν περιστάσεων κλπ.

Ἡ τοιαύτη κληρονομικότης εἶνε ἀσταθῆς, τὰ δὲ μέσα τῆς ἀνατροφῆς εἶνε ἀναπόφευκτα πρὸς τελείαν διαμόρφωσιν. Δὲν ἀρκεῖ μόνον τὸ σπέρμα, ἵνα κατὰ Dejerine εἴπωμεν, ἀλλὰ δεόν καὶ τὸ ἔδαφος νὰ εἶνε πρόσφορον πρὸς τελείαν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν. Διὰ τοὺς πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς, ἐπάγεται ὁ Dejerine, μεγάλως συμβάλλουσι πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ ὑπεροχὴν αἱ ἐξωτερικαὶ περιστάσεις. Δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ ἔχη τις ἱκανότητα, ἀλλὰ δεόν νὰ ζῇ τις εἰς ἐποχὰς καθ' ἃς ἡ ἱκανότης αὕτη δύναται ν' ἀναπτυχθῇ. Οἱ πολιτικοὶ καὶ οἱ στρατιωτικοὶ ἀναδεικνύονται ἐκ τῶν περιστάσεων (Dejerine.)

Παρὰ πάντα ὁμοῦς ταῦτα, ἡ κληρονομικότης τῶν ἰδιοφυῶν, καταφωρᾶται σταθερὰ σχεδὸν εἰς τὰς ἐλευθερίους τέχνας. Οἰογενεαὶ μουσικῶν ἀπαντῶσι πολλαί.

Σταθερῶς σχεδὸν, διατείνεται ὁ Candolle, τὰ τέκνα τῶν μουσικῶν γονέων καθίστανται μουσικοί. Ἐκ τῆς οἰογενείας τῶν Bach τοῦ διασήμου μουσικοῦ (1556-1800) ὁ Fetis ἠρίθμησε 57 μουσικοὺς, ὧν οἱ 29 ἦσαν ἐξοχοί. Τὰ παραδείγματα ἐν τῇ ζωγραφικῇ κατ' ἐξοχὴν εἶνε παμπληθῆ. Ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ οἰογένεια τῶν Landesser, ἐν Γαλλίᾳ ἡ τῶν Bonheur, ἐν Ὀλλανδίᾳ ἡ τῶν Teniers, ἐν Ἰσπανίᾳ ἡ τῶν Bassano σαφῶς καταδεικνύουσι τοῦτο. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ μαθημα-

τικά και την βοτανικήν παρατηρείται όμοίως ή κληρονομικότης. Παράδειγμα έστω ή οικογένεια των Bernouilli, και ή των Jussieu.

Απανταχοϋ λοιπόν καταφωράται ή κληρονομικότης και εις ελάχιστα σωματικά σημεία, και εις ψυχικάς ή νοητικάς διαθέσεις ή λειτουργίας. Απανταχοϋ άνευρίσκεται ό νόμος οϋτος δι' οϋ και μόνου ή φύσις, έν τή θαυμαστή αϋτής άρμονία επαναλαμβάνεται διηνεκώς όμοία έαυτής, μετά μικρών ένίοτε παραλλαγών αίτινες όφείλονται εις τούς θρους τοϋ βίου τούς διηνεκώς πλήν βραδέως εξελισσομένους και μεταμορφουμένους. Η κληρονομικότης άρα άποτελει τήν άληθή άθανασίαν, διότι δια ταύτης ή φύσις επαναλαμβάνεται όμοία έαυτής, εις γενεάς όλοκλήρους.

Ατυχώς σήμεραν ένεκεν πολλών αίτίων αί γενεαί ταχέως εκλείπουσι. Ο εκπολιτισμός τοϋ άνθρώπου ό ώθων αϋτόν πάντοτε πρός τήν πρόοδον δια διηνεκους έντάσεως τών τε σωματικών και διανοητικών δυνάμεων, μετέβαλεν οϋ μόνον τάς έξεις τοϋ βίου, αλλά και συνεκόμισε μεθ' έαυτοϋ τήν βιωτικήν άθλιότητα, τήν υπέρμετρον σωματικήν και διανοητικήν έργασίαν, τούτέστι τήν καταπόνησιν και τόν περι υπάρξεως άγώνα έν τή γενικωτάτη αϋτοϋ έννοία. Οϋτως ώστε τοϋ άνθρώπου εις διηνεκή κίνησιν και φροντίδα εύρισκομένου διαταράσσεται τό καθ' όλου νευρικόν σύστημα, όπερ έμβαλλόμενον εις διηνεκή έρεθιστικότητα πλημμελώς λειτουργεί και εκ τούτου ό όσημέραι πολλαπλασιασμός τών νευρικών και δυστροφικών παθών. Η τροφή, ό έδραλος βίος, ή άφθονία τών μέσων τοϋ ζήν, άποτελέσματα αϋτοϋ τούτου τοϋ πολιτισμοϋ, προκαλοϋσι και ταϋτα τήν εκφυλιστικήν κατάστασιν, εξ ής αί γενεαί εκλείπουσι.

Ο άλκωλισμός, ήτοι ή χρονία δηλητηρίασις δι' οινοπνεύματος, τήν αϋτήν νாகήν επίδρασιν κέκτηται. Οϋδέ διέφυγε τοϋτο τούς αρχαίους και τόν εκ Χαιρω-

νείας φιλόσοφον λέγοντα: «Έχόμενον δ' άν είη τούτων είπειν όπερ οϋδέ τοίς πρό ήμών παρεωράτο τό ποίον; ότι τούς ένεκα παιδοποιίας πλησιάζοντας τάς γυναίξιν ήτοι τό παράπαν άόινους ή μετρίως γοϋν οινομένους προσήκει ποιείσθαι τόν συνουσιασμόν. Φίλοινοι γάρ και μεθυστικοί γίγνεσθαι φιλοϋσιν ών άν τήν αρχήν τής σποράς οι πατέρες έν μέθη ποιησάμενοι τύχωσιν, ή και Διογένης μειράκιον εκστατικόν ιδών και παραφρονοϋν, «νεανίσκα, έφησεν, ό πατήρ σε μεθύων έσπειρε». (Πλουτάρχου περι παιδων άγωγής). Και κατά μέν τοϋ άλκωλισμοϋ πολλά δύναται ή Πολιτεία να πράξη. Αλλά κατά τών κοινωνικών λόγων άδυνατοϋμεν να πράξωμέν τι, ό δ' εκπολιτισμός τοϋ άνθρώπου, οϋ ένεκα τόν άπλοϋν και άφρόντιδα βίον διεδέχθη ό πλήρης φροντίδων και μεριμνών, εξακολουθει μοιραίως προοδεϋων. Δέν άποροϋμεν θθεν διατι και τά χρόνια δυστροφικά πάθη έπολλαπλασιάσθησαν και αί γενεαί εκλείπουσι. Τήν μέλλουσαν ανθρωπότητα δέν θ' άποτελέσωσιν οι άπόγονοι τών ισχυρών τής γής, ώς τοϋτο θαυμασίως διετύπωσεν ό Jacoby ώς έξής: «Ο άνθρωπος ζή έν τοίς μικροίς αϋτοϋ άπογόνοις, τό δέ να ζή τις έν τή μετέπειτα χρόνῳ είνε ή πραγματική άθανασία ή μόνη θεβαία, οϋσιαστική άμα και ήθική. Ημείς άρα ζητοϋντες να ύψωθώμεν υπεράνω τής κοινής ίσορροπίας καταδικάζομεν δια τούτου τό γένος ήμων εις θάνατον και ανταλλάσσομεν τήν άληθή άθανασίαν δια τής πλαστής ήν καλοϋμεν ευδοξίαν, θυσιάζομεν τόν βίον τών μελλουσών γενεών και τήν ιδίαν ήμων ύπαρξιν εις τό άπειρον τών αίωνων άντ' όλίγων γραμμών έν τοίς βιογραφικόν λεξικόν. Βεβαίως δέν θ' άποτελέσωσι τήν μέλλουσαν ανθρωπότητα οι άπόγονοι τών ισχυρών τής γής. Αϋτη θ' άποτελεσθή εκ τών ταπεινών μικρών και εκθέων».

ΜΕΝΕΛΑΟΣ Μ. ΣΑΚΟΡΡΑΦΟΣ

Η ΚΑΡΔΙΑ ΤΗΣ ΙΩΑΝΝΑΣ

[Διήγημα ὑπὸ Edm. de Amicis—Μετάφρασις Θρ. Ζωϊοπούλου]

Ὁ γέρω-Μαρτίνος ἐκάθητο εἰς τὴν ἐξώπορταν τοῦ ἀγροτικοῦ σπητιοῦ του ὅπως ἀφηρημένος, ἀκροώμενος τοὺς πυροβολισμοὺς ποῦ ἀπὸ τὸ πρῶτ' ἀντήχουν ἀπὸ μακρὰν. Ἐπολέμουν ἐκεῖ κάτω κατὰ τῶν Αὐστριακῶν καὶ οἱ ἀνεψιοὶ του ἀπὸ χθὲς δὲν εἶχον ἐπιστρέψει εἰς τὸ σπήτι.

Κουρασθεὶς νὰ τοὺς ἀναμένῃ ὁ γέρων ἐσηκώθη καὶ ἀφοῦ ἐπέρασε τὸν κῆπον ἐπροχώρησε πρὸς τὸ μέσον τοῦ δρόμου. Ἄλλὰ δὲν εἶδε τίποτε ἄλλο παρὰ τὸν ἔρημον δρόμον ποῦ ἐχάνατο λευκάζων ἀνά μέσον τῶν πεδιάδων. Τότε διηυθύνθη πρὸς τὴν πλατείαν τοῦ χωριοῦ ὅπου εἶχον συναχθῆ πληθὸς χωρικοί.

Οὐδεὶς ἐγνώριζε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μάχης. Ἄλλοι ὠμίλουν περὶ νίκης καὶ ἄλλοι περὶ ἥττης. Ὁ Μαρτίνος ἠκροάσθη ἐπ' ὀλίγον χωρὶς νὰ εἴπῃ λέξιν, ἔπειτα ἀνεσήκωσε τοὺς ὦμους, ἐστέναξε καὶ ἐγύρισε σιγὰ στὸ σπήτι μὲ χαμηλωμένην τὴν κεφαλὴν καὶ σταυρωμένα τὰ χέρια.

Ὅταν ἐπλησίασεν εἰς τὴν θύραν παρουσιάσθη μία κόρη, μία ὠραία μελαγχροινῆ, ἐν ἀπὸ τὰ θαυμάσια ἐκεῖνα καὶ δροσερὰ ἄνθη ποῦ γεννᾷ ἡ Λοιμδαρδινῆ πεδιάς...

Πλὴν ἡ πτωχὴ ἦτο κωφάλαλος...

Μὲ ἐν βλέμμα ἠρώτησε τὸν Μαρτίνον. Ὁ γέρων τῆς ἔδωκε νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι δὲν ἐγνώριζεν ἀκόμη τίποτε καὶ τῆς ἔνευσε νὰ γυρίσῃ εἰς τὸ σπήτι. Ἡ κόρη ὑπήκουσεν, ἐνῶ δύο χονδρὰ δάκρυα ἐκυλιόντο ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς.

— Φτωχὴ Ἰωάννα! ἐψιθύρισε συγκεκινημένος ὁ γέρων.

Κατ' ἐκείνην ἀκριβῶς τὴν στιγμὴν ἠκούσθη ὁ κωφασμὸς ἐνός ἵππου. Ὁ Μαρτίνος ἔτρεξεν εἰς τὴν αὐλόθυραν καὶ ὅταν ὁ ἵππευς ἐπλησίασεν, ἀνεγνώρισε τὸν Πέτρον, ἕνα ἀπὸ τοὺς δύο ἀνεψιοὺς του.

— Τέλος πάντων! ἀνέκραξεν ὁ Μαρτίνος.

Ἄλλ' ὅταν τὸν εἶδε νὰ καταβαίνει ἀπὸ τὸν ἵππον καὶ νὰ προχωρῇ πρὸς αὐτὸν ἄφωνος καὶ μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ κάτω, ἐννοίωσε νὰ τοῦ σφίγγεται ἡ καρδιά!...

— Λοιπὸν; ἠρώτησε, τί νέα μάς φέρνεις;

— Εἴμεθα χαμένοι, ἀπεκρίθη ὁ νέος, σὲ μὰ ὦρα τὸ πολὺ, οἱ Αὐστριακοὶ θὰ εἶνε ἐδῶ!...

— Καὶ ὁ ἀδελφός σου;

— Δυστυχῆ Ἰάκωβε... ἐψιθύρισε ὁ νέος μὲ ἀπελπίσιν.

Ὁ ἀδελφός του ἐκοιμᾶτο τὸν αἰώνιον ὕπνον ἐκεῖ

κάτω, μέσα εἰς μίαν χαράδραν, μὲ τὸ στήθος φρικωδῶς ξεσχισμένον ἀπὸ τὰς σφαίρας.

Ὁ γέρων τὸ ἠγνόησε καὶ συνέσφιξε τὰς πυγμάς.

— Θὰ τὸν ἐκδικήσωμεν, εἶπε μὲ φωνὴν ἀγρίαν.

Τώρα τρέξε στὸ σπήτι, πάρε ὀλα τὰ τουφέκια καὶ τὰ πιστόλια καὶ φέρε τα ἐδῶ. Οἱ ἐχθροὶ ἀναγκαστικῶς θὰ διαβοῦν ἀπὸ ἐδῶ. Λοιπὸν κ' ἐμεῖς ἐδῶ θὰ τοὺς προσμένωμεν.

— Καὶ ἡ Ἰωάννα; ἠρώτησεν ὁ Πέτρος.

Ὁ Μαρτίνος ἐφρικίασεν.

— Εἶνε ἀνωφελὲς νὰ τὴν ἰδῶ, ἀπεκρίθη μὲ ὑπόκωφον φωνήν. Φίλησέ τὴν σὺ γὰρ μένα. Τώρα δὲν τῆς μένει κανένας ἄλλος εἰς τὸν κόσμον παρὰ ὁ Θεός...

* *

Εἰς τὸ μέρος ποῦ εἶχε σταθῆ ὁ γέρων εἰς τὴν γωνίαν τοῦ κήπου, ἦτο μικρὸς τοῖχος, ὅστις ἐδέσποζε τῆς ὁδοῦ.

Ὁ Μαρτίνος ἔκαμεν ἐκεῖ μικρὰς πολεμίστρας. Ἐπρεπε νὰ τοὺς ἐπιτεθοῦν αἰφνιδίως.

Ἐπειτα ὁ γέρων ἐγονυπέτησε. Τὰ χεῖλη του ἐκινουνοτο σχεδὸν ἀδιοράτως. Ἐφαίνετο προσευχόμενος. Ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἔδινε μιά γρήγορη ματιὰ εἰς τὸν δρόμον πέραν διὰ νὰ ἰδῇ ἂν ἐφαίνοντο οἱ ἐχθροί. Ἐπειτα ἀνεσηκώνετο, παρετήρει γύρω τὸν κῆπον, τὸ σπητάκι ποῦ μόλις διεκρίνετο διὰ μέσου τῶν δένδρων καὶ βαθύς στεναγμὸς ἐξέφευγε τοῦ στήθους του.

Τέλος ὁ νέος ἐπέστρεψε φέρων τέσσαρα τουφέκια καὶ δύο πιστόλια. Τὰ ὄπλα ἐγεμίσθησαν καὶ ἐτέθησαν εἰς τὰς πολεμίστρας.

Ἐσιώπησαν καὶ οἱ δύο ἐπὶ μακρόν.

— Καὶ ἡ Ἰωάννα; ἠρώτησεν ὁ γέρων μετ' ὀλίγον.

— Ἡ φτωχὴ ἐννοίωσεν ὅτι ὁ Ἰάκωβος ἐφονεύθη καὶ ἤθελε νὰ ῥθῆ μαζύ μου.

Ἦτο πολὺ λυπηρὸν νὰ τὴν ἐβλεπες νὰ μὲ παρακαλῇ μὲ τὰ χέρια ἔτσι δεμένα... Τὴν ἐφίλησα γὰρ τελευταία φορὰ καὶ τῆς ἔνευσα νὰ μοῦ φέρῃ ἀπὸ τὸ μαγειρεῖο ἕνα τσεκουρι. Ἐτρεξε νὰ τὸ πάρῃ καὶ ἐγὼ τότε βιαστικὰ ἔφυγα, ἀφοῦ ἐκλείδωσα τὴν πόρτα...

— Τὴν καυμένη τὴν Ἰωάννα, ἐψιθύρισε καὶ πάλιν ὁ γέρων.

Καὶ δὲν εἶπον τίποτε πλέον. Ὅλη των ἡ προσοχὴ ἦτο ἐστραμμένη εἰς τὸν δρόμον ποῦ ἐχάνατο λευκάζων διὰ μέσου τοῦ κάμπου...

Αἰφνης ἤκούσθη θόρυβος συγκεχυμένος, ὅστις ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἤδξανε.

— Νά τους !... εἶπον καὶ οἱ δύο σιγά !

Ἦτο πράγματι σῶμα Αὐστριακῶν, τὸ ὁποῖον ἐπροχώρει....

Ὅταν οἱ πρῶτοι ἄνδρες τοῦ σώματος ἐπλησίασαν, οἱ δύο Λομβαρδοὶ ἀνταλλάξαντες βλέμμα ἐπυροβόλησαν. Εἰς ἀξιωματικὸς καὶ εἰς λοχίας ἔπεσαν. Καὶ προτοῦ οἱ ἐχθροὶ, συγχισθέντες ἐκ τῆς ἀπροσδοκίτου προσβολῆς, δυνηθοῦν νὰ ἐνοήσουν πόθεν ἤρχοντο οἱ πυροβολισμοὶ, δύο ἄλλαι σφαῖραι ἐξήπλουν ἄλλους δύο Αὐστριακοὺς εἰς τὸ ἔδαφος.

Μὴ γνωρίζοντες πόσοι ἦσαν οἱ ὀπισθεν τοῦ τείχους κεκρυμμένοι, οἱ Αὐστριακοὶ ἐστάθησαν. Ἐπειτα ἤκούσθη μία τρομερὰ ὁμοβροντία, τὸ τοίχωμα ἐγέμισεν ἀπὸ σφαιρας καὶ οἱ ἐχθροὶ ἐπροχώρησαν ὀρμητικὰ ὑπὸ τὰ βλήματα τῶν δύο ἡρώων, ἐκ τῶν ὁποίων οὔτε ἓν δὲν ἐπήγαινε χαμένον. Ὁ γέρον ἐγέμιζε καὶ ἐπυροβόλει μὲ ἀπίστευτον ταχύτητα, ὁ Πέτρος τὸν ἐμιμείτο θαυμασίως, καὶ οἱ δύο μαζὺ ἐκεραυνοβόλουν τοὺς Αὐστριακοὺς μὲ ἀληθῆ χάλαζαν σφαιρῶν....

Ὅταν ὁ ἐχθρὸς ἐπλησίασεν ἕως πενήντα βημάτων ἀπόστασιν ἀπὸ τὸ τείχος, ὁ Πέτρος χωρὶς νὰ παύσῃ πυροβολῶν, ἠρώτησε :

— Ὑστερ' ἀπὸ ὀλίγον οἱ Αὐστριακοὶ θὰ εἶνε ἐδῶ. Τί θὰ κάνουμε ;

— Ἐκαμες τὸ καθήκον σου, παιδί μου. Μπορεῖς νὰ φεύγῃς....

— Καὶ σύ ;

— Ἐγὼ μένω....

— Γιατί ;

— Θέλω νὰ ἐκδικηθῶ ἀκόμη, καὶ θέλω ν' ἀποθάνω ἐδῶ.

— Κι' ἐγὼ !....

— Ἐ, τότε μένε....

Ἐσφιγξαν τὰ χέρια δυνατὰ-δυνατὰ....

Ὀλίγα λεπτὰ ὕστερον οἱ δύο ταπεινοὶ ἥρωες ἐπολέμουν σῶμα πρὸς σῶμα μὲ τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἔπιπτον ὁ εἰς παρὰ τὸν ἄλλον ὑπὸ τὰς συριζούσας Αὐστριακὰς σφαῖρας....

* *

Γαλήνη ἐπιτάφιος εἶχε καλύψει τὸ ἀγροκίπιον. Δὲν ἤκούετο πλέον παρὰ ὁ ἐλαφρὸς ψίθυρος τῶν φύλλων κινουμένων ὑπὸ τῆς ἐσπερινῆς αὔρας.

Τὸ σπητάκι τοῦ γέρον-Μαρτίνου ἐφαίνετο κοιμώμενον μέσφ τῶν πορτοκαλλεῶν.

Καὶ ὁμοῦς ἓνα πλᾶσμα ἔζη ἐκεῖ μέσα.

Ἡ Ἰωάννα. Ἡ δυστυχῆς ἐπερίμενεν ἀκόμη τὸν ἀδελφόν της. Ὁ Πέτρος τῆς εἶχεν ὑποσχεθῆ νὰ τὴν πάρῃ μαζὺ του καὶ θὰ ἐτήρει τὸν λόγον του. Ἡ Ἰωάννα δὲν ἀμφέβαλλεν....

Πλὴν αἱ ὥραι παρήρχοντο καὶ ὁ Πέτρος δὲν ἐφαίνετο. Ἡ κόρη κατελήφθη ὑπὸ θανασίμου ἀγωνίας. Ἄν ὁ ἀδελφὸς της τὴν ἠπάτησεν ; Ἄν πήγε νὰ πολεμήσῃ χωρὶς αὐτήν ; Καὶ ὁ θεὸς της ποῦ ἦτο ; ...

Ἐπλησίασε τὸ παράθυρον καὶ τὸ ἦνοιξεν. Ἦτο σχεδὸν νύξ. Ἐκύτταξεν ἔξω πλὴν δὲν εἶδε τίποτε ἄλλο παρὰ τὰς μαύρας σκιὰς. Ἐφρικίασεν ἀσθενῶς, ἀλλ' ἔπειτα ἀνέλαβε θάρρος καὶ ἐπειδὴ τὸ παράθυρον ἦτο χαμηλὸν, ἐπήδησεν ἔξω ἐλαφρὰ καὶ ἤρχισε νὰ τρέχῃ ἐδῶ κι' ἐκεῖ ἀνά τὸν κῆπον....

Κατόπιν ἐστάθη ἀκίνητος. Εἰς τὸ φῶς τῆς Σελήνης ἡ ὁποία εἶχεν ἀνατελεῖ ὑπεράνω τοῦ βουνοῦ, διέκρινε μερικὰ πτώματα. Ἐπλησίασεν ὅλη τρέμουσα καὶ εἰς τὸ μέσον τῶν ἐχθρικῶν πτωμάτων διέκρινε τὸν Πέτρον παγωμένον μὲ τὰ μάτια γυαλιζόντα, κυλισμένον μέσα εἰς λίμνην αἵματος. Ὀλίγον παρέκει ἔκειτο ὁ θεὸς της μὲ τὴν λευκὴν κεφαλὴν ἐστηριγμένην ἐπὶ τῶν ἀνθέων τὰ ὁποία τόσον ἠγάπα !...

Ἡ πτωχὴ κόρη ἐστάθη φρικιώσα, ἀναίσθητος σχεδὸν, θεωροῦσα μὲ ὀφθαλμοὺς ἀπλανεῖς τοὺς δύο ἀγαπητοὺς της. Τῆς ἐφαίνετο ὅτι ἀπώλεσε τὸν νοῦν. Οὔτε ἐδάκρυσε καὶν. Μόνον ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ρίγος ἰσχυρὸν τὴν συνετάραττεν ὄλην καὶ ἀπὸ τὰ χεῖλη της ἐξήρχετο ψίθυρος ἄγριος ὡς μυκηθμός.

Αἰφνης ἠσθάνθη νὰ τὴν σύρουν ἀπὸ τὸ φόρεμα. Ἐστράφη καὶ εἶδε παρὰ τοὺς πόδας της ἓνα πληγωμένον ὅστις ἔτεινε ἰκετευτικῶς τὰς χεῖρας πρὸς αὐτήν. Τὸν ἐκύτταξε καλά. Ἡ ξεσχησμένη ζακέτα του ἦτο ὅλη βουτηγμένη εἰς τὸ αἷμα.

Ὁ τραυματίας τῆς ἐζήτησε νὰ πιῇ. Ἡ κόρη δὲν ἤκουσε τοὺς λόγους του, ἀλλ' ἠνόησε τί ἐζήτηι. Ἐτρεξε στὸ σπήτι καὶ μετ' ὀλίγον ἐπέστρεψε κομίζουσα ἓνα ποτήρι νερό. Ὁ δυστυχῆς ἔπιε λαιμάργως ἔπειτα ἡ Ἰωάννα τὸν ἐβοήθησε νὰ σηκωθῆ καὶ ὑποστηρίξασα αὐτὸν τὸν ὠδήγησε μὲ χιλίας προφυλάξεις ἕως τὸ σπήτι. Ἐκεῖ τὸν ἐξέδωσε καὶ τὸν κατέκλινε εἰς τὸ κρεβάτι τοῦ θεοῦ της. Ὁ νέος ἦτο πληγωμένος εἰς τὸν ὦμον ἢ Ἰωάννα ἐκαθάρισε καὶ ἐπέδωσε τὴν πληγὴν, ἔπειτα δέ, ὅταν ὁ νέος ἐκοιμήθη, ἐκείνη ἐσηκώθη καὶ κατέβη εἰς τὸν κῆπον. Εἶχεν ἓν ἄλλο καθήκον νὰ ἐκπληρώσῃ. Ἐλαβε μίαν ἀξίνην καὶ διὰ μακρᾶς καὶ κοπιώδους ἐργασίας ἦνοιξε ἓνα λάκκον. Μέσα ἐκεῖ ἔθαψε τοὺς δύο ἀγαπητοὺς της. Ἐπειτα κατάκοπος καὶ ἐξηντλημένη ἐπέστρεψεν εἰς τὸ ἀγροκίπιον.

* *

Παρήλθον δέκα ἡμέραι. Ὁ πληγωμένος ἐκαλλιτέρευε καὶ ἤδη ἐσηκώνετο καὶ ἤρχισε νὰ περιπατῆ μέσα εἰς τὸ δωμάτιον στηριζόμενος εἰς τὸν ὦμον τῆς νεάνιδος.

Μία μεγάλη τρικυμία εἶχε συνταράξῃ τὴν ζωὴν τῆς Ἰωάννας· μιὰ λύπη θανάσιμος τῆς εἶχε σχίσει τὴν καρ-

διά. Καί ὁμως ἐδοκίμαζε γλυκεῖαν ἀνακούφισιν βλέπουσα τὸν νέον ἐκεῖνον ὅστις ἤρχισε νὰ εἰσέρχεται εἰς τὸ στάδιον τῆς ἀναρρώσεως, χάρις εἰς τὰς φροντίδας τῆς.

Ἡμέραν καὶ νύκτα ἠγγρύπνει παρὰ τὴν κλίνην του, καὶ διὰ πολὺν καιρὸν ἐπίστευεν ὅτι δὲν ἔτρεφε δι' αὐτὸν ἄλλο παρὰ ἓν αἰσθημα βαθείας συμπαθείας.

Πλὴν τώρα ἐδιάβαζε καθαρὰ εἰς τὴν καρδίαν τῆς καὶ δὲν ἐπάλασε κἄν νὰ νικήσῃ τὴν τρυφερότητα, ἣτις ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὴν ἐκυρίευε. Ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ἦτο ἡ μόνη ὑπαρξὶς ποῦ τὴν συνεκράτει εἰς τὴν ζωὴν...

Ὅταν ἡ κωφάλαλος ἐπέστρεφε παρὰ τὴν κλίνην του ὁ νέος τῆς ἐχαμογελοῦσε γλυκά. Ἡ Ἰωάννα ἐκκοκινίεζε καὶ ἐχαμήλωνε τοὺς ὀφθαλμοὺς, πλὴν ὁ νέος δὲν ἐπρόσεχεν εἰς τὴν σύγχυσίν τῆς καὶ ἐξηκολούθει νὰ τὴν παρατηρῇ πλέον γλυκά, μελαγχολικά καὶ συμπαιθητικώτατα...

* *

Ἐνα πρωὶ οἱ Αὐστριακοὶ διήρπασαν τὸν κήπον καὶ κατέλαβον τὸ ἀγροκήπιον ὅλον. Ματαίως ἡ κόρη προσεπάθησε νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ. Τὴν ἐσπρωξάν ἀγρίως καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ πληγγωμένου. Ἡ Ἰωάννα τοὺς ἠκολούθησεν, ἀποφασισμένη νὰ τὸν ὑπερασπισθῇ ὅπως ἠδύνατο καὶ νὰ προσφέρῃ καὶ τὴν ζωὴν τῆς ἀκόμη δι' αὐτόν.

Ἀλλὰ παράδοξος σκηνὴ ἐξετυλίχθη πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς.

Ἐνας στρατιώτης εἶχε προχωρήσει ἀπειλητικὸς πρὸς τὸ κρεβάτι τοῦ πληγγωμένου. Αἰφνης ἐστάθη, ἐκύτταξε καλὰ τὸν νέον καὶ ἀνεφώνησε :

— ὦ, διάβολε !... Ἐσὺ εἶσαι, Ἰωσήφ ; Δὲν ἐπίστευα νὰ σὲ ξαναἰδῶ !...

— Ἐ, ἀγαπητέ μου, ἀπεκρίθη ἐκεῖνος σφίγγων τὴν χεῖρα τοῦ στρατιώτου, ἂν δὲν ἦτανε αὐτὴ ἡ καλὴ κο-

πέλλα νὰ μὲ γιατρέψῃ, τώρα θὰ ἤμουνα στὸν ἄλλο κόσμο. Εἶνε ὁμως κωφάλαλος...

— Ναί, ἀλλὰ ὡμορφὴ κόρη, μὰ τὴν πίστι μου, εἶπεν ὁ ἄλλος καμμύων τὸν ὀφθαλμόν.

Καὶ κατόπιν οἱ δύο ἄνδρες ἤρχισαν μακρὰν ὁμιλίαν.

Ἡ Ἰωάννα τὸν ἐκύτταζεν ἀφηρημένη. Δὲν ἤκουε βεβαίως τί ἔλεγον, ἀλλ' ἠγνόει κατὰ ἄλλο : Ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος τὸν ὅποιον ἔσωσεν ἀπὸ τὰ νύχια τοῦ θανάτου, ὁ νέος τὸν ὅποιον ἠγάπα ἦτο ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τῆς Πατρίδος ! Καὶ μάλιστα ὄχι ἀπὸ τοὺς στρατιώτας ἐκεῖνους ποῦ προτείνουν ἡρωϊκῶς τὸ στήθος εἰς τὸ παδίον τῆς μάχης, ὄχι ἀπ' ἐκεῖνους ποῦ πολεμοῦν ὑπὸ τὴν σκέπη τῆς σημαίας τῆς πατρίδος των.

Ἦτο ἕνας κατάσκοπος !

Ἴσως αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶχε φονεῦσει τὸν ἀδελφόν τῆς καὶ ἐκείνη τὸν ἔσωσε καὶ τὸν ἠγάπα !...

Ἡ δυστυχισμένη ἐξῆλθε καὶ ἔτρεξεν ἔξω εἰς τοὺς ἀγρούς, χωρὶς καὶ αὐτὴ ἡ ἰδέα νὰ γνωρίζῃ ποῦ πηγαίνει.

Ὅταν ἐνύκτωσεν εὐρέθη πρὸ τοῦ τάφου τῶν δύο ἀγαπητῶν τῆς. Ἐκεῖ ἐγονάτισε καὶ ἐστάθη ἀκίνητος καὶ ψυχρὰ ὡς ἄγαλμα.

Ἐπεῖτα αἰφνης ἀνεπήδησε καὶ ὠχρὰ καὶ ἀγριωπὴ ἔτρεξε πρὸς τὸ ἀγροκήπιον...

* *

Τὴν ἐπαύριον, ὅταν οἱ στρατιῶται ἐπέστρεψαν νὰ λάβουν τὸν σύντροφόν των, δὲν εὗρον παρὰ ἓν πτώμα.

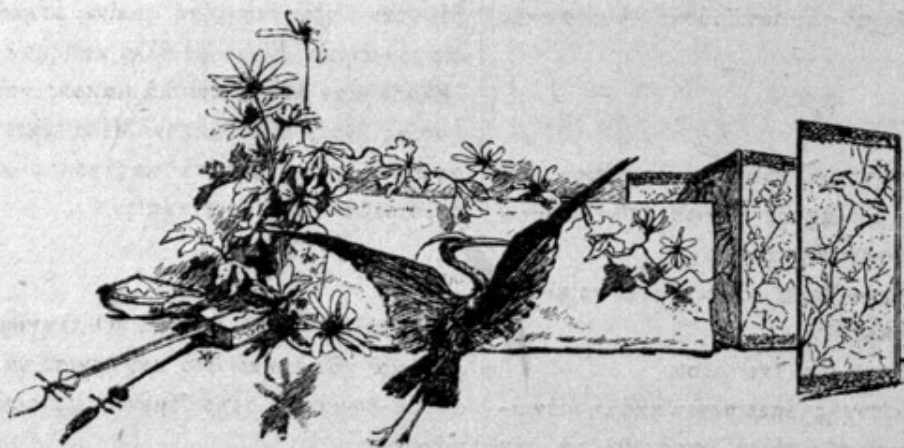
Παρὰ τοὺς πόδας τῆς κλίνης ἡ Ἰωάννα καθημένη ἔπαιξε μ' ἓνα πέλεκυν αἰμοσταγῆ...

Ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν παρετήρει τὴν ἐρυθρὰν λεπίδα. Ἐπειτα ἀφινεν ἓνα γέλοιο, ἓνα καγχασμὸν κρυερὸν καὶ ἀποτρόπαιον...

Ἡ δυστυχὴς ἦτο τρελλή !...

Οἱ Αὐστριακοὶ τὴν ἐφόνευσαν...

ΕΛΜΟΝΔΟΣ ΔΕ ΑΜΙΤΣΙΣ

Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙ ΑΙΓΥΠΤΙΩΝ

Α'.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ θρησκεία ἐθεωρήθη ἀνάκαθεν ὡς εἰς τῶν πρώτων καὶ κυρίων παραγόντων τῆς ἐξημερώσεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ὡς τοιαύτη κέντηται αὐτὴ μεγάλην σπουδαιότητα διὰ πάντας τοὺς λαούς, τοὺς διακριθέντας ὡπωςδῆποτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Μεταξὺ αὐτῶν καταλέγονται καὶ οἱ πάλαι Αἰγύπτιοι. Ἡ θρησκεία τούτων ἔχει ἐξεγείρει ἤδη ζωηρὸν τὸ ἐνδιαφέρον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν, εἰς τὰ ὄμματα τῶν ὁποίων παρίστατο αὐτὴ ὡς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς περινοίας καὶ σοφίας. Τὸ αὐτὸ ἐνδιαφέρον θὰ προκαλέσῃ αὐτὴ καὶ παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἕλλησιν, ἀφοῦ καὶ οὗτοι συνδέονται, ὡς ἐκεῖνοι, διὰ πολλαπλῶν συμφερόντων πρὸς τὴν Αἴγυπτον, καὶ παρ' αὐτοῖς κινεῖ τὸν θαυμασμὸν διὰ τε τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὸ ἰδιόρρυθμόν του ὁ πολιτισμὸς τῶν πάλαι Αἰγυπτίων, οὗ τινος κυριωτάτη ἔκφανσις ὑπῆρξεν ἡ θρησκεία αὐτῶν. Τούτου ἕνεκεν ἔγνωμεν νῦν νὰ παράσχωμεν, ὡς πρώτην συμβολὴν μας εἰς τὸ *Μηνιαῖον Παράρτημα τῶν „Ἀθηνηῶν“*, τὸ σχετικὸν κεφάλαιον τοῦ Α' τόμου τῆς ἀνεκδότου Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, ἐν ᾧ δίκην εἰσαγωγῆς ἀνασκοποῦμεν τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῆς θρησκείας παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς.

* *

Ὡς ὁ καθόλου πολιτισμὸς, καὶ ἡ θρησκεία τῶν πάλαι Αἰγυπτίων παρέμενον ἐπὶ μακρὸν ἀληθὲς αἰνίγμα. Τὰ κατ' αὐτὴν ἦσαν πρὶν γνωστὰ ἐκ ξένων πηγῶν, ἰδίως Ἑλληνικῶν. Ὁ Ἡρόδοτος καὶ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης ποιοῦνται ἐν παρόδῳ μόνον περὶ αὐτῆς λόγον, ἐν οἷς ἔγραψαν περὶ Αἰγύπτου. Ὁ Πλούταρχος ἡσχολήθη περὶ αὐτῆς ἰδιαιτέρως ἐν τῇ γνωστῇ συγγραφῇ περὶ *Ἰσίδος καὶ Ὀσίριδος*. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνων καὶ τούτου αἱ πληροφορίες εἶνε ἐν πολλοῖς ἀνακριβεῖς καὶ ἑλλιπεῖς καὶ παρέχουσιν ἀσαφῆ καὶ συγκεχυμένην ἔννοιαν περὶ τῆς χώρας τῶν μυστηρίων καὶ θαυμάτων, ὡς ἐθεωρεῖτο ἔκπαλαι ἡ Αἴγυπτος.

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19^{ου} αἰῶνος ἤρξαντο καθιστάμενα προσιτὰ αἱ ἐγχώρια αὐτῆς πηγὰὶ διὰ τῆς ἀναγνώσεως καὶ ἐρμηνείας τῆς ἱερογλυφικῆς καὶ δημοτικῆς γραφῆς τῶν πάλαι Αἰγυπτίων. Ὡς κλειὸς ἐχρησίμευσεν

εἰς τοῦτο ὁ γνωστὸς ἐνεπίγραφος λίθος τῆς Ρωσέττης ἐφ' οὗ εἶχε χαραχθῆ ὑπὸ Πτολεμαῖον τὸν Ἐπιφανῆ ψήφισμα τοῦ τότε ἱερατείου τῶν Αἰγυπτίων εἰς τρεῖς γραφάς. Ἐκ τούτων ἡ πρώτη, ἡ τοῦ ἄνω τμήματος, ἦτο ἡ ἱερογλυφικὴ, ἡ δευτέρα, ἡ τοῦ μέσου τμήματος, ἡ δημοτικὴ καὶ ἡ τρίτη, ἡ τοῦ κάτω τμήματος, ἡ Ἑλληνικὴ. Ἐκ τῆς τελευταίας ταύτης, ἥτις ἦτο ἐρμηνεία τῶν δύο πρώτων, ὀδηγούμενοι οἱ Sil. de Sacy, Akerblad, Young καὶ κατ' ἐξοχὴν ὁ Champollion, ὁ θεωρούμενος θεμελιωτὴς τῆς νῦν Αἰγυπτολογίας, κατώρθωσαν νὰ ἀναγνώσῃ καὶ ἐρμηνεύσῃ τὴν ἱερογλυφικὴν καὶ δημοτικὴν γραφὴν τῶν πάλαι Αἰγυπτίων.

Ὁ κ. Ἀθ. Εὐταξίας

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τοιαύτης ἐργασίας, ἣν ἐξηκολούθησαν εἰτα διάφοροι σοφοί, Γάλλοι, Ἄγγλοι καὶ Γερμανοί, οἱ ὡς ἐκ τῆς ἀσχολίας τῶν ταύτης ἐπικληθέντες Αἰγυπτολόγοι, ἐφρόντισαν νὰ ἐρμηνεύσῃ οὐ μόνον τὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης γνωστὰ μνημεῖα τῆς ἱερογλυφικῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔκτοτε προαχθέντα εἰς φῶς διὰ σειρᾶς ἀνασκαφῶν, συνοδευόμενων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὑπὸ περισπουδᾶστων ἀνακαλύψεων. Οὕτω πως ἐπεχύθη ἄπλετον φῶς εἰς πολλὰ σκοτεινὰ σημεῖα οὐ μόνον τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς καθόλου ἱστορίας, ἀλλὰ καὶ τῆς θρησκείας τῶν πάλαι Αἰγυπτίων. Ἐντεῦθεν κατέστησαν προσιτὰ εἰς ἡμᾶς πλείστα ὅσα ἐγχώρια πηγαί, ἀπέναντι τῶν ὁποίων αἱ ξένα, αἱ Ἑλληνικαὶ μετέπεσαν εἰς δευτερεύουσαν σημασίαν.

Αἱ πηγαὶ αὗται εἶνε τὰ περισωθέντα ἱερογλυφικὰ ὑπὸ τὸν τύπον ἐπιγραφῶν τῶν ναῶν, πυραμίδων, ὀβελίσκων, τάφων καὶ ξυλίνων σαρκοφάγων τῶν νεκρῶν ἢ ἐν παπύροις, ἐξ ὧν τὰ ἐννέα δέκατα τοῦλάχιστον εἶνε θρησκευτικῆς ὑποθέσεως. Δυστυχῶς ἀπειρία ἄλλων παπύρων ἔχουσιν ἀπολεσθῆ, οὐκ ὀλίγα δὲ τῶν πάλαι Αἰγυπτιακῶν μνημείων ἔχουσι παραφθαρῆ ὑπὸ τοῦ πανδαμάτορος χρόνου. Καὶ αἱ περισωθεῖσαι δὲ μέχρις ἡμῶν πηγαὶ εἶνε κατὰ τὸ πλείστον μονομερεῖς, ἀναφερόμεναι κυρίως εἰς τὰ τῆς κηδείας καὶ ταφῆς τῶν νεκρῶν καὶ εἰς τὰ τῆς μελλούσης ζωῆς, τὰ δὲ θρησκευτικὰ ἀντικείμενα ἐπισκοτίζονται πολλάκις διὰ τῶν παρεμβαλλομένων ὑπαινιγμῶν τῶν μύθων τῶν θεῶν.

Ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων κειμένων εἶνε τὸ ἐκ 4000 ὡς

ἐγγιστα στίχων, ὅπερ ἀνεκάλυψε κατὰ τὰ ἔτη 1880 καὶ 1881 ὁ Maspero εἰς πέντε ἐκ τῶν μικροτέρων πυραμίδων παρὰ τὸ Sakkarah, οὐ μακρὰν τῆς πάλαι Μέμφιδος, καὶ ἐδημοσίευσε μετὰ μεταφράσεως Γαλλικῆς. Δαψιλέστεραι ὅμως καὶ μᾶλλον ἐνδιαφέρουσαι εἶνε αἱ πηγαί, αἱ ἀναγόμεναι εἰς τὴν μέσην ἱστορικὴν περίοδον τῆς πάλαι Αἰγύπτου καὶ ἀνευρεθεῖσαι ἐν τοῖς τάφοις τοῦ Siut καὶ Beni-Hasan, ἐν τῷ Θηβαϊκῷ πεδίῳ, ἐν πολλοῖς τάφοις τῆς Ἀβύδου καὶ ἐπὶ διαφόρων ξυλίνων σαρκοφάγων. Ἄξια ἰδιαιτέρας μνείας εἶνε αἱ ἐν παύροις περιεχόμεναι ὑποθήκαι τοῦ βασιλέως Amenemhat πρὸς τὸν υἱὸν του καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ Ptah-hotep.

Ἄλλ' ἡ σπουδαιότατη τῆς περιόδου ταύτης πηγὴ ὑπὸ θρησκευτικὴν ἔποψιν, εἶνε ἡ λεγομένη Βίβλος τῶν Νεκρῶν, ἡ περιέχουσα συλλογὴν κειμένων, κατατιθεμένων ἐν τοῖς τάφοις τῶν νεκρῶν, ἢ ἀναγραφόμενων ἐπὶ τῶν τοίχων αὐτῶν, ἢ καὶ ἐπὶ σαρκοφάγων. Τῆς βίβλου ταύτης περιεσώθησαν διάφορα χειρόγραφα, μὴ συμφωνοῦντα ὅμως ἐν πᾶσι πρὸς ἄλληλα. Ἡ συλλογὴ περιέχει ἑτερογενῆ ἀντικείμενα. Κεφάλαιά τινα αὐτῆς ἀναφέρονται εἰς τὸ τελετουργικόν, ἄλλα ἀναγράφουσιν ὀδηγίας διὰ τοὺς νεκρούς, δι' ὧν ἐμελλον οὗτοι νὰ ὑπερνικήσωσι πάντα τὰ ἐμπόδια, τὰ παρεμβαλλόμενα εἰς αὐτοὺς κατὰ τὴν κάθοδον εἰς Ἄδην, ἢ περιγράφουσι τὸν πλοῦν τοῦ νεκροῦ ἐπὶ τοῦ πορθμείου τοῦ Râ. Ἐνδιαφέροντα δὲ κεφάλαια ἰδίως εἶνε τὸ ἰε., περιέχον ὕμνους εἰς τὸν ἥλιον, τὸ ιζ', ὅπερ εἶνε ὀλόκληρον θεολογικὸν καὶ κοσμογονικὸν σύστημα, καὶ τὸ ρκέ, ἐν ᾧ ἀπαντᾷ ἡ γνωστὴ σκηνή, καθ' ἣν ὁ τεθνεὺς δικάζεται πρὸ τοῦ βήματος τοῦ Ὀσίριδος.

Σπουδαιότητα μεγάλην ἐνέχουσιν ἰδίως διὰ τὴν θεολογίαν τῶν Αἰγυπτίων αἱ ἐν τοῖς βασιλικῶς τάφοις τῶν Θηβῶν ἀνακαλυφθεῖσαι πηγαί, αἱ ἀνάγουσαι τὴν ἀρχὴν των εἰς τὴν περίοδον τοῦ νέου λεγομένου Κράτους. Τοιαῦτα εἶνε ἡ Λιτανεία εἰς τὸν ἥλιον, εἰς θρόνον τοῦ Râ, καθ' ἣν οὗτος ἐξολοθρεύων τὸ ἁμαρτωλὸν γένος τῶν ἀνθρώπων ἀνασυντάττει τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, κατ' ἐξοχὴν δὲ τὸ Βιβλίον περὶ τῶν ὄντων ἐν Duat (ἐν τῇ νυκτερινῇ χώρᾳ τοῦ ἡλίου) τὸ Βιβλίον τοῦ Ἄδου ἢ τῶν Πυλῶν καὶ ἄλλα κείμενα, ἀναγόμενα εἰς τὴν μυθολογίαν καὶ περιέχοντα σὺν ἄλλοις θεολογικῶς θεωρίας δυσεξηγήτους. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἄξια μνείας ὑπολαμβάνομεν διάφορα τελετουργικά, περισωθέντα μέχρι σήμερον, ὡς τὸ τῆς λατρείας τοῦ Ὀσίριδος ἐν Ἀβύδῳ, τοῦ Ἀμμωνος ἐν Θήβαις, προσέτι δὲ τὰ τελετουργικά τὰ τηρούμενα κατὰ τὴν θαλάσσωσιν καὶ τὴν κηδεῖαν τῶν νεκρῶν.

Σημασίαν οὐκ ὀλίγην κέκτηνται ὑπὸ θρησκευτικὴν ἔποψιν καὶ ἡ μαγικὴ καὶ ἱατρικὴ φιλολογία, αἱ ἀνάγουσαι τὴν ἀρχὴν των εἰς τὸ νέον Κράτος. Δυστυχῶς, πλὴν εὐαριθμῶν πάνυ, οἱ λοιποὶ μαγικοὶ πάπυροι

κατάκεινται εἰς διαφόρους βιβλιοθήκας ἀνερμήνευτοι. Ἐν τινι παπύρῳ περιέχεται ἐν εἶδος ἡμερολογίου, ἐν ᾧ ἀναγράφονται αἱ αἵται καὶ ἀποφράδες ἡμέραι, ἀπαντῶσι δὲ διάφοροι μυθολογικαὶ παρατηρήσεις, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Θεῶν. Ἡ σύγχρονος θρησκευτικὴ ποίησις εἶνε γνωστὴ εἰς ἡμᾶς ἐξ ὕμνων εἰς διαφόρους Θεούς, ἰδίως εἰς τὸν Ὀσίριν, τὸν Râ, τὸν Ἀμμωνα-Râ, τὸν Νείλον κλπ. Ἐν αὐτοῖς προσδίδεται πανθειστικός χαρακτήρ εἰς τὴν θρησκείαν τῶν πάλαι Αἰγυπτίων. Πάντες οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ὕμνοι διακρίνονται διὰ τὰς στερεοτύπους φράσεις, καθ' ἃς ἰδίως γίνεται ἐπίκλησις πρὸς ἕκαστον τῶν Θεῶν ὡς τὸν ὕμνον, ὡς πατέρα τῶν Θεῶν καὶ δημιουργὸν τοῦ παντός. Ὁ μέγιστος τῶν παπύρων τῆς προκειμένης περιόδου εἶνε ὁ τοῦ Harris ἐν τῇ Βρεττανικῇ μουσεῖῳ, ὁ ἔχων μῆκος 133 ποδῶν καὶ περιέχων εἰς 79 σελίδας καταλόγους τῶν δώρων τοῦ Βασιλέως Ραμσή τοῦ Γ' πρὸς τὸν καθεδρικὸν ναὸν τοῦ Κράτους, ἐξ οὗ ἐμφαίνεται ἡ μεγάλη ἰσχὺς καὶ σημασία τοῦ ἱερατείου, διαλευκαίνονται δ' ἐν πολλοῖς τὰ τῆς λατρείας.

Εἰς τὴν τελευταίαν καὶ νεωτάτην περίοδον τῆς πάλαι Αἰγύπτου ἀναφέρονται διάφορα κείμενα, νεκρικῆς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὑποθέσεως, ὡς τὸ Βιβλίον τῶν ἀναπνοῶν, ἐν χρήσει παρὰ τοῖς ἱερεῦσι καὶ ταῖς ἱερεῖαις τοῦ Ἀμμωνος-Râ, τὸ Βιβλίον περὶ τῆς διόδου τῆς αἰωνιότητος, οἱ θρηνοὶ τῆς Ἰσιδος καὶ τῆς Νέφθυος, οἱ ψαλλόμενοι κατὰ τὴν μεγάλην ἑορτὴν τοῦ Ὀσίριδος ὑπὸ δύο γυναικῶν, παριστωσῶν τὰς ἀδελφὰς Ἰσιδα καὶ Νέφθυ, ἢ λιτανεία τοῦ Sokar, τὸ Βιβλίον τοῦ Amen-hotep τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀπιος κλπ. Οἱ ὑπὸ τοὺς Πτολεμαίους καὶ Ρωμαίους ἀνεγερθέντες ναοὶ καλύπτονται ὑπὸ μυθολογικῶν ἐπιγραφῶν καὶ εἰκόνων, αἳτινες ὅμως δὲν ἔτυχον ἀκόμη κριτικῆς ἐπεξεργασίας.

Ἀνεγράψαμεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω τὰς κυριωτάτας τῶν πηγῶν καὶ δὴ ἐξ ὧν ἔχουσιν ἤδη δημοσιευθῆ καὶ ἐρμηνευθῆ. Πολλοὶ ὅμως πάπυροι ἀπαντῶσιν ἐτι εἰς τὰς διαφόρους βιβλιοθήκας καὶ τὰ μουσεῖα τῆς Ἑσπερίας, ὧν τὸ περιεχόμενον παραμένει μέχρι τοῦδε ἄγνωστον. Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ καὶ αὐτοὶ θὰ καταστῶσι προσίτοι καὶ ἄλλαι πηγαί καὶ κείμενα θ' ἀνακαλυφθῶσι, δι' ὧν πολλὰ χάσματα, ὡς ἐν τῇ καθόλου ἱστορίᾳ, καὶ ἐν τῇ θρησκείᾳ τῶν πάλαι Αἰγυπτίων θὰ πληρωθῶσι καὶ πολλὰ σκοτεινὰ μέχρι τοῦδε σημεῖα αὐτῶν θὰ διαφωτισθῶσιν. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἐν ἀρχῇ ἔσπευσαν οὐκ ὀλίγοι, ἅμα τῇ δημοσίευσει καὶ ἐρμηνείᾳ τῶν πρώτων πηγῶν καὶ κειμένων τῶν πάλαι Αἰγυπτίων, νὰ συμπληρώσωσι τὰ κενὰ αὐτῶν διὰ τῆς φαντασίας των καὶ νὰ συναγάγωσιν ἐκ τῶν ἤδη γνωστῶν συμπεράσματα, ἅτινα νεώτερα ἀνακαλύψεις καὶ ἐρευναὶ ἀπέδειξαν ἐν πολλοῖς παράτολμα καὶ πεπλανημένα. Ἐπειτα ὅμως ἐπήλθεν ἀντίδρασις

ἀφ' οὗτου ἰδίᾳ οἱ νεώτεροι Αἰγυπτολόγοι κατέστησαν ἐπιφυλακτικώτεροι καὶ κριτικώτεροι τῶν προκατόχων των. Ἐκτοτε ἡ ἐπιστήμη χωρεῖ περισκεμμένως ἐπὶ τὰ πρόσω βῆμα πρὸς βῆμα ἐποικοδομοῦσα μετὰ βεβαιότητος καὶ ἀσφαλείας λίθον ἐπὶ λίθου. Καὶ ὑπολείπονται μὲν καὶ οὕτω πολλὰ τὰ αἰνιγματώδη, οὐδ' εἶνε εὐκολον ἀκόμη νὰ γραφῇ πλήρης ἡ μυθολογία καὶ ἱστορία τῆς θρησκείας τῶν πάλαι Αἰγυπτίων, ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη βαίνει στερρῶ τῷ βήματι.

Κυριωτάτη πλάνη τῶν ἀρχαιοτέρων Αἰγυπτολόγων, ἐφ' ἣν ἔσχον ροπὴν καὶ οἱ πάλαι Ἕλληνες, ἦτο ἡ σύγχυσις τῆς θρησκείας πρὸς τὴν θεολογίαν τῶν Αἰγυπτίων, ἣν κατὰ τὸ παράδειγμα τούτων ὑπέλαβον καὶ ἐκεῖνοι, ὡς ἀπόρρητόν τινα σοφίαν, τῆς κάτοχοι ἦσαν μόνοι:

οἱ ἱερεῖς ἀποκρύπτοντες αὐτὴν ζηλοτύπως τοὺς ἀμύητους. Ἐν ταῖς πηγαῖς δὲ οὐδὲν ἔχνος ἀπαντᾷ μυστηριώδους διδασκαλίας. Οἱ ἱερεῖς ἐφροντίζον ν' ἀποδώσωσιν εἰς τὰς χυδαίας παραστάσεις τοῦ λαοῦ ὑψηλότερας ἐννοίας διὰ συμβολικῶν καὶ ἀλληγορικῶν ἐξηγήσεων πλὴν ἡ θεολογία αὕτη δὲν ἦτο ἀπόρρητος, προωρισμένη διὰ μόνους τοὺς μεμνημένους, ἀλλ' ἐξετίθετο ἐν τοῖς θρησκευτικαῖς βιβλίοις καὶ ἦτο προσιτὴ εἰς πάντα, ἔχοντα τὸν ἀναγκαῖον χρόνον καὶ δυνάμενον ν' ἀσχοληθῇ περὶ τοιαύτας θεωρίας. Γίνεται δὲ νῦν διάκρισις μεταξὺ τῆς πίστεως τοῦ λαοῦ καὶ τῆς θεολογίας. Ὡς ἀλλαχοῦ, καὶ ἐν Αἰγύπτῳ ἡ πίστις τοῦ λαοῦ εἶνε τὸ θεμελιώδες καὶ ἀρχέγονον, ἐν αὐτῇ δὲ πρέπει ν' ἀναζητήσωμεν τὸν πυρῆνα τῆς θρησκείας, ἐφ' οὗ ἐποικοδομεῖ ἡ θεολογία. Τὴν δὲ θρησκείαν τοῦ λαοῦ ὀφειλομέναι καὶ δυνάμεθα νὰ σπουδάσωμεν κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰς ἐκασταχοῦ λατρείας.

Ἐτέρα πλάνη τῆς παλαιότερας σχολῆς τῶν Αἰγυπτολόγων ὑπῆρξεν ἡ ἐξῆς. Ἐξέλαβον τὴν Αἰγυπτιακὴν θρησκείαν ὡς τι ἐνιαῖον ὄλον, ὅπερ οὐδεμίαν ἔσχεν ἀνάπτυξιν, καθ' ὅλην τὴν ὑπερτριχιλιετη ἱστορίαν τῆς Αἰγύπτου. Οἱ νεώτεροι ἀπέδειξαν ἥδη ὅτι ἐν αὐτῇ ἀπαντῶσι διαφοραὶ μεγάλαι καὶ πραγματικαὶ κατὰ τε χρόνον καὶ τόπον, ἐξ ὧν γίνεται κατὰ ὄψιν ὅτι οὐδέποτε ὑπῆρξε θρησκευτικὴ ἐνότης ἐν Αἰγύπτῳ, ὅτι δὲ καὶ μὲν

ἐπεδιώχθη αὐτὴ μετὰ τὴν ἐπίτευξιν τῆς πολιτικῆς ἐνότητος τῆς χώρας, ἀλλὰ κατωρθώθη μόνον ἐν τῇ θεολογικῇ θεωρίᾳ. Ἡ φαινομένη στασιμότης τῶν πάλαι Αἰγυπτίων ἐν τῇ θρησκείᾳ, ὡς καὶ ἐν τῷ καθόλου πολιτισμῷ ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ἰδιόζοτος χαρακτήρος των,

Αἱ πυραμίδες τοῦ Γκιζῆ

καθ' ὃν αὐτοὶ τὸ ἰδανικόν των ἀνεζήτουν πάντοτε ἐν τῇ παρελθόντι, οὐχὶ δ' ἐν τῇ μέλλοντι. Μόνη ἡ ἀρχαιότης ἐκίνει τὸν σεβασμὸν των καὶ εἶχε δι' αὐτοὺς κύρος καὶ αὐθεντίαν. Ἡ πρόοδος ἐπέρχεται ἀφ' ἑαυτῆς καὶ κατ' ἀνάγκην ἀναπόδραστος ἰδίᾳ ἐπὶ τῆς θρησκείας. Τὸ νέον οὐδέποτε παραγκωνίζει τὸ ἀρχαῖον, αἱ νεώτεροι ἰδέαι συμβαδίζουσι μετὰ τῶν παλαιότερων, οἱ ἀρχαῖοι τύποι παραμένουσιν ἱεροὶ καὶ ἀπαραδίαστοι, εἰ καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν ἀνακαινίζεται. Τὸ ἱερατεῖον, καίτοι συντηρητικὸν καθ' ἑαυτὸ, οὐχ ἦττον προσπαθεῖ πάντοτε διὰ τοῦ ταυτισμοῦ καὶ διὰ συμβολικῶν ἐξηγήσεων νὰ συμμιχθῇ τὰ νέα πρὸς τὰ ἀρχαῖα. Τὸ δὲντως νέον φροντίζει αὐτὸ νὰ παραστήσῃ, καθ' ὃ ἀποδεικνύεται ἐπὶ ὀρισμένων περιπτώσεων, ὡς προὔπαρχον ἦδη, ὅπως οὕτως ἀνυψώσῃ αὐτὸ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ.

Ἀπὸ διαφόρων ἀπόψεων ἐξετάζεται συνήθως ἡ θρησκεία τῶν πάλαι Αἰγυπτίων. Ἄλλοι ἀναζητοῦσι τὴν ἀρχὴν τῆς ἐν τῷ μονοθεϊσμῷ ἄλλοι ἐν τῷ πανθεϊσμῷ, ἄλλοι ἐν τῷ ἐνοθεϊσμῷ, ἄλλοι ἐν τῇ ἡλιολατρείᾳ ἢ τῇ φυσιολατρείᾳ καὶ ἄλλοι τέλος ἐν τῷ ἀνιμισμῷ ἢ φετιχισμῷ (*).

(*) Ὑπὸ Ἄνιμισμὸν καὶ Φετιχισμὸν ἐνοοῦνται συνήθως αἱ κατώταται βαθμίδες τῆς θρησκείας παρὰ τοῖς ἀγροῖς λαοῖς, οἵτινες φαντάζονται πάντα τὰ ὄντα, ἔτι καὶ τὰ φυσικὰ φαινόμενα ὡς ἐμφυχα, οὕτως ὥστε ν' ἀποδώσῃ πᾶσαν ἐνέργειαν καὶ πᾶν γεγονός ἐν τῇ φύσει εἰς τὴν μαγικὴν δύναμιν ἣν ἐνασχοῦσι τὰ πνεύματα καὶ οἱ δαίμονες, οἱ ἐνοικοῦντες ἐν αὐτοῖς.

Οὐδεις δύναται μετὰ λόγου ν' ἀρνηθῆ ὅτι ἐν ταῖς πηγαῖς ὑπάρχουσιν ἱκανὰ χωρία, μαρτυροῦντα περὶ τῆς ἀρχῆς τόσοσιν τοῦ μονοθεϊσμοῦ, ὅσον καὶ τοῦ πανθεϊσμοῦ ἐν τῇ περὶ τῆς ὁ λόγος θρησκείας· ἀλλὰ πρόκειται περὶ παραστάσεων καὶ ἐννοιῶν, αἵτινες ἀνῆκουσιν εἰς τὴν θεολογίαν μᾶλλον ἢ εἰς τὴν λατρείαν καὶ τὴν θρησκείαν τοῦ λαοῦ. Θεωρητικὴ τάσις μονοθεϊστικὴ ἢ πανθεϊστικὴ παρατηρεῖται καθ' ὅλας τὰς ἐποχάς. Αἱ μονοθεϊστικαὶ ἰδίαι ἐκφράσεις εἶνε τὸ πόρισμα τῆς θεωρητικῆς ἐπεξηγήσεως τοῦ πολυθεϊσμοῦ, ὅπερ οὐδόλως αἶρει τοῦτον ἐκ τοῦ μέσου. Ἡ Αἰγυπτιακὴ λέξις *neter*, ἡ χαρακτηρίζουσα τὸν Θεὸν καὶ σημαίνουσα κατὰ τινὰς μὲν τὸν αὐτονεύζοντα, κατ' ἄλλους δὲ τὸν κραταῖον, οὐδέποτε ὑπῆρξεν ὄνομα κύριον. Ἡ μόνη ἀπόπειρα, ἡ γενομένη ἐντὸς τῆς θεολογίας ὑπὸ τοῦ βασιλέως Amenhotep τοῦ Δ' εἰς ἀποκατάστασιν τοῦ μονοθεϊσμοῦ ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ τῷ βίῳ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ λαοῦ, ἀπέβη ματαία, ἀπέδειξε δὲ μόνον ὅτι αὐτὸς ἦτο ἀνεπίδεκτος ἀληθοῦς μονοθεϊσμοῦ. Οἱ νεώτεροι Αἰγυπτολόγοι εἶνε τῆς γνώμης ὅτι ἡ θρησκευτικὴ του ἐξέλιξις δὲν δύναται νὰ ἔχη μίαν καὶ μόνην ἀρχήν.

Ἐπὶ τῆς θρησκείας τῶν πάλαι Αἰγυπτίων ἀποδαίνει ἀδύνατος πᾶσα συστηματικὴ ἐκθεσις. Ἡ μόνη δυνατὴ ἐκθεσις εἶνε ἡ ἱστορικὴ, ἡ μόνη δὲ ἀσφαλῆς μέθοδος ἡ κριτικὴ καὶ ἀναλυτικὴ. Ρηξικέλευθος ὑπὸ τὴν ἐποψιν ταύτην ὑπῆρξεν ὁ Maspero ἐν ταῖς μυθολογικαῖς αὐτοῦ μελέταις (*Études de mythologie*), ἐν αἷς ἀμιλλᾶται ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν γλαφυρότητα τῆς ἐκθέσεως τῶν ἰδεῶν του. Αὐτὸς συνεδάλετο τὰ μάλιστα εἰς τὴν διασάφησιν τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν καὶ τῆς ὀρθῆς ἀντιλήψεως τοῦ συνόλου τῆς θρησκείας τῶν Αἰγυπτίων. Ἡ ἐμπνευσις ὁμοῦ καὶ ἡ δξύνοια παρασύρουσιν αὐτὸν ἐνίοτε εἰς τὸ νὰ παρίδῃ τὰς δυσκολίας, τὰς παρεμβαλλομένας εἰς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ, ὃν ἀπαξ προέθετο. Ἄλλ' αἱ δυσκολίαι αὗται εἶνε πολλαὶ καὶ μεγάλαι, ἔγκεινται δὲ κατὰ πρῶτον καὶ κύριον λόγον ἐν αὐταῖς ταῖς πηγαῖς, ὧν τὰ κείμενα εἶνε ἐν πολλοῖς παρεφθαρμένα καὶ ἐνέχουσι πολλὰ τὰ κενὰ καὶ χασματώδη, ὡς εἶδομεν ἤδη. Πλὴν τούτου δὲν ἔχει γίνεαι μέχρι τοῦδε ἡ ἀναγκαία προεπεξεργασία διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς θρησκείας καὶ μυθολογίας τῶν πάλαι Αἰγυπτίων, οὐδεμίαν μονογραφίαν ἀξία λόγου ἔχει δημοσιευθῆ διὰ τὰς κατὰ τόπους λατρείας, δύσκολος δὲ πάνυ ἀποδαίνει καὶ ἡ ἀκριβὴς διάκρισις μεταξὺ τῆς πίστεως τοῦ λαοῦ καὶ τῆς θεολογίας. Ἐν τοῖς ἐξῆς παρέχομεν τὰ πορίσματα τῆς νεωτέρας Αἰγυπτολογίας, τόσοσιν ὡς πρὸς τὴν θρησκείαν τοῦ λαοῦ, ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὴν θεολογίαν, χωρὶς ὁμοῦ ν' ἀποφύγωμεν παντάπασιν τὰς ὑποθέσεις καὶ εἰκασίας, ἀν' ὅχι ὡς πρὸς τὰ καθόλου, πάντως ὁμοῦ ὡς πρὸς τὰς λεπτομερείας, ἀφοῦ ἀδυνατοῦσι νὰ ἀποφύγωσι τοῦτο καὶ οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος Αἰγυπτολόγοι.

Φιλολογία. Πολλαὶ ἐκδόσεις τῶν πηγῶν ἔχουσι γίνεαι μέχρι τοῦδε κατ' ἰδίαν ἢ ἐν συλλογαῖς, ἐν πρωτοτύπῳ ἢ ἐν μεταφράσει. Ἐκ τῶν τελευταίων ἐξαιρομεν ἐνταῦθα τὴν συλλογὴν *Records of the Past*. Ἐκ τῶν 12 πρώτων τόμων αὐτῆς, τῶν ἐκδομένων ὑπὸ τοῦ S. Birch (1873—1884) περιέχουσι μεταφράσεις Αἰγυπτιακῶν κειμένων οἱ II, IV, VI, VIII, X, καὶ XII, ἐκ δὲ τῶν τελευταίων 6 τόμων, τῶν ἐκδομένων ὑπὸ τοῦ A. H. Saye (1888—1892) οἱ I—II. Σπουδαιόταται διὰ τὴν θρησκείαν τῶν πάλαι Αἰγυπτίων εἶνε αἱ ἐργασίαι τοῦ G. Maspero, αἱ δημοσιευθεῖσαι ἰδιαιτέρως τῷ 1893 ὑπὸ τὸν τίτλον : *Études de mythologie et d' archéologie égyptiennes I—II*. Ἄλλας εἰδικὰς περὶ αὐτῆς πραγματείας ἀξίας μνείας ἐνταῦθα ὑπολαμβάνομεν τὰς τῶν R. Lepsius, *Ueber den ersten aegyptischen Goetterkreis und seine geschichtlich—mythologische Entstehung 1854*, —P. Le Page Renouf, *Lectures on the Origin and Growth of Religion as illustrated by the Religion of ancient Egypt 1879*, —P. Pierret, *Le Panthéon égyptien 1881*, —J. Lieblein, *Egyptian Religion 1884*, —H. Brugsch, *Religion und Mythologie der alten Aegypter 1888*, —C. P. Tiele, *Geschiedenis van den Godsdienst in de Oudheid I, 1893*, — τέλος τὴν μονογραφίαν τοῦ H. O. Lange παρὰ τῷ P. C. Chantepie de la Saussaye (Gr. I.), ἣν τινὰ, ὡς συνοψίζουσιν τὰ νεώτερα πορίσματα τῆς ἐπιστήμης, ἔσχομεν καὶ ἡμεῖς κυρίως πρὸ ὀφθαλμῶν.

B'.

ΤΟ ΠΑΝΘΕΟΝ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙ ΑΙΓΥΠΤΙΩΝ

Ὅπουδῆποτε καὶ ἀν ἔστρεφε τὸ βλέμμα ὁ ἀρχαῖος Αἰγύπτιος, πανταχοῦ ἀνεκάλυπτε Θεούς. Ἡ περίξ αὐτοῦ φύσις ἦτο πλήρης Θεῶν, ὀλόκληρος δὲ ὁ βίος ἦτο δι' αὐτὸν ἐν θεῶν μυστήριον. Τὰ οὐράνια σώματα, τὰ βαίνοντα αἰετοῦ ἐπὶ τῆς κανονικῆς τροχίᾳς των, τὴν γόνιμον μητέρα γῆν, τὸν μυστηριώδη Νεῖλον, τὸν προχέοντα εἰς αὐτὸν τὴν εὐλογίαν, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ ἄλλως ἢ ὡς κραταιοὺς Θεούς, ὧν τῆς ἐπικουρίας ἀδύνατον ἦτο νὰ στερηθῆ ποτε. Ἐν τῇ φαντασίᾳ αὐτοῦ ἐπλήρου τὴν ἔρημον διὰ μυθωδῶν θηρίων, σφιγγῶν καὶ γρυπῶν, αὐτὸς ὁ θροῦς τῶν φύλλων ἐνεῖχε δι' αὐτὸν ψιθυρισμοὺς τοῦ θεοῦ. Ὁ πάλαι Αἰγύπτιος ἦτο, ὡς ἐκδηλοῦται τοῦτο ἐπὶ παραδειγματος καὶ ἐν τῇ τέχνῃ αὐτοῦ, ἀκριβὴς παρατηρητὴς πάντων τῶν γενομένων ἐν τῇ φύσει, οὐδ' ἠδύνατό ποτε νὰ διαφύγωσι τὴν προσοχὴν του τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν ζώων. Ὡς γνήσιος Ἀνατολίτης, ἐφαντάζετο αὐτὰ ὡς ἐμφορούμενα ὑπερφυσικῆς δυνάμεως, ὡς δυνάμενα νὰ ὀμιλῶσι καὶ νὰ προφητεύωσιν, ὡς ἐμψυχούμενα ὑπὸ θεῶν καὶ δαιμόνων, διὸ καὶ ἀπένεμεν εἰς πολλὰ τῶν ζώων θεῖαν λατρείαν. Καὶ αὐτὸν τὸν Ἄδην ἐφαντάζετο ὡς οἰκούμενον ὑπὸ πλήθους ἀπείρου θεῶν καὶ δαιμόνων, φερόντων μορφὴν ἀνθρώπων ἢ ζώων. Τὰ πάντα εἶχον θεοποιηθῆ ἐν Αἰγύπτῳ, ἀνθρωποί, ζῶα, δένδρα, ἔτι δὲ καὶ κτίρια, ὡς ὁ ἐν Θήβαις ναὸς τοῦ Ἀμμωνος—Râ, ὃν ἐφαντάζοντο καὶ ἐπεκαλοῦντο ὡς Θεόν. Θεοὶ καὶ δαίμονες ἠδύνατο νὰ ἐνοικίωσιν πανταχοῦ, διὰ δὲ τῆς ἐνσαρκώσεώς των ταύτης νὰ ἔχωσιν ἀγαθὴν ἢ κα-

κὴν ροπὴν. Τὴν κατάστασιν ταύτην ἐκφράζει χαρκτηριστικώτατα ἡ ἐξῆς ἐπιγραφὴ πυραμίδος τινός: «Εὐχαριστημένοι εἶνε πάντες οἱ Θεοὶ ἐν τῇ οὐρανῷ, » ἐπὶ γῆς καὶ ἐν τῇ ὕδατι: εὐχαριστημένοι εἶνε πάντες » οἱ Θεοὶ τοῦ Νότου καὶ τοῦ Βορρᾶ, πάντες οἱ Θεοὶ τῶν » Δυσμῶν καὶ τῶν Ἀνατολῶν εὐχαριστημένοι εἶνε » πάντες οἱ Θεοὶ τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν πόλεων.»

α') Ἡ ζωολατρεία. — Ὑπὸ τὰς τοιαύτας παραστάσεις τῶν Αἰγυπτίων περὶ τοῦ θεοῦ δύο ἐγκριτοὶ Αἰγυπτολόγοι (οἱ Maspero καὶ Pietschmann) ἀνευρίσκουσι: τὰ σπέρματα τοῦ ἀνιμισμοῦ καὶ φετιχισμοῦ. Κατὰ ταῦτα δὲ καὶ ἡ ζωολατρεία, ἥτις τοσοῦτον ἐξέ- νιζε τοὺς πάλαι Ἑλληνας (*) καὶ τὴν ὁποίαν οὗτοι: ἐξ εὐλαδίας πρὸς τὴν Αἰγυπτιακὴν θρησκείαν ἐξήγουν ὡς συμβολικὴν βαθύνοιαν, δὲν εἶνε ἀλλό τι ἢ λείψανον φετιχισμοῦ, τῆς κατωτάτης ταύτης βαθμίδος τῆς θρησκείας, ἐξ οὗ ἡ τῶν Αἰγυπτίων θρησκεία οὐδέποτε κατάρθωσε ν' ἀπαλλαγῆ τελείως. Ἡ ἄκρα συντηρητικότης τῶν ἐκράτει: αὐτοὺς μεθ' ὄλην τὴν ἄλλην πρόοδόν των προσηλωμένους εἰς τὴν ζωολατρείαν, ἕως οὗ ὁ Χριστιανισμὸς ἔθιγε τέρμα εἰς αὐτήν. Δύο ἄλλοι Αἰγυπτολόγοι (οἱ Pierret καὶ Lieblein) ὑπὸ τὰς μορφὰς τῶν λατρευομένων ζῴων ἀνευρίσκουσιν ἀπλᾶ ἱερογλυφικὰ σημεῖα πρὸς διάκρισιν τῶν διαφόρων Θεῶν πλὴν ἡ γνώμη αὐτῶν ἀποκρούεται μετὰ λόγου (Pietschmann). Ἐκ τῶν πηγῶν εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐξακριθῶθῃ ἡ ἐσωτερικὴ σχέσις ἐκάστου ζῴου πρὸς τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἐκπροσωπούμενον Θεόν, οὐδ' εἶνε βέβαιον, ἐὰν ὑπῆρχε τὸ παράπαν τοιαύτη τις σχέσις μεταξύ αὐτῶν. Διατί λ. χ. αἱ θεότητες τοῦ Νείλου ἐλατρεύοντο ὡς κριοί, ὁ δὲ δημιουργὸς καὶ προστάτης τῶν ἀνθρώπων ἐν Ὁμοῦ ἦτο κροκόδειλος; Δυνατὸν τις ν' ἀπειρηθῆ διαφόρους ἐξηγήσεις τοῦ πράγματος, ἀλλ' ὅσον- δήποτε μεγαλοφυεῖς καὶ ἂν εἶνε αὐταὶ ἐνίοτε, ἡ ἀξία των εἶνε πάντοτε ἀμφίβολος.

Τὸ μόνον βέβαιον καὶ ἀσφαλές εἶνε, ὅτι ἐνια τῶν ζῴων ἐτύγχανον γενικῆς λατρείας, ὡς ὁ σπιζίας καὶ ἡ γαλῆ, ἄλλα δ' ἐνιαχοῦ μὲν ἐτιμῶντο, ἀλλαχοῦ δ' ἐκίνουν τὸ μῖσος καὶ τὴν ἀποστροφὴν, ὡς ὁ κροκόδειλος καὶ ὁ ἵπποπόταμος. Πολλαχοῦ ἔχουσιν ἀνευρεθῆ ἀπειρο: μούμιαι ζῴων, ὡς κροκοδείλων, γαλῶν, χελιδόνων, ἰχθυομένων κλπ., ἅτινα τὴν ἱερότητά των ὤφειλον ἐν μέρει εἰς τὰς θεότητας, αἵτινες εἶχον ἐνοικήσει: εἰς ἐν μόνον ἐξ ἐκάστου εἰδους αὐτῶν. Ἄθλητον, ἕως ποῦ ἔφθανεν ἡ τοιαύτη λατρεία ὀλοκλήρου εἰδους ζῴων. Ἐπὶ τινων περιπτώσεων δύναται ν' ἀποδειχθῆ, ὅτι ο

(*) Τὰ περὶ ζωολατρείας ἐκτίθενται παρ' Ἡροδότῳ (Β, ζε'-οσ' καὶ Γ' κη'), παρὰ Διοδώρῳ τῷ Σικελιώτῃ (Α' ογ'-η'), παρὰ Στράβωνι: (ΙΖ' λη'-μ') καὶ παρὰ Πλουτάρχῳ (περὶ Ἰσ. καὶ Ὀσίρ. σα'-οξ'). Ὁ Parthey εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην ἐκδοσιν τοῦ τελευταίου τούτου ἔργου (σ. 261 κφξ'.) καταχωρίζει πίνακα τῶν λατρευομένων ζῴων.

ἀπλοῦκοι ἀπένεμον θείας τιμᾶς εἰς ὄφιν, χῆνα ἢ γαλῆν, ὡς οἱ Νίγηρες εἰς τὸ Φέτιχ. Ἄλλ' ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Αἰγύπτῳ ἐκράτει καὶ ἡ κυρίως ζωολατρεία, καθ' ἣν τὸ ἐπὶ τούτῳ ἐκλεγόμενον ζῴον, θεωρούμενον ὡς ἐνσάρκωσις Θεοῦ τινος, εἶχε νὰ ἐπιδείξῃ ἰδίου ναούς, ἱερεῖς καὶ ἡμέρας νηστείας. Τοιαῦτα ἱερὰ ζῴα ἀπίντων πολλαχού. Τὰ γνωστότατα εἶνε ὁ περίφημος ταῦρος Ἄπις ἐν τῇ Μέμφιδι, ὁ ἱερός τοῦ Râ ταῦρος Μνεῦις ἐν Ἡλιοπόλει καὶ ὁ κριὸς (ἢ τράγος;) τοῦ Ὀσίριδος ἐν Μένδῃ. Ὁ ἱερός Βεννοῦ, μυθώδης ὄρνις, ἐλατρεύετο ὡς ἡ ψυχὴ τοῦ Ὀσίριδος, ἀμφίβολον δ' ἐὰν αὐτὸς ἦτο ὁ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀναφερόμενος φοῖνιξ. Ὡς βῆμα προόδου δύναται νὰ θεωρηθῆ ὅπωςδῆποτε τὸ γεγονός, καθ' ὃ ὁ Θεὸς παρίστατο ἐνίοτε ὡς οἰκῶν ἐν ἀγάλματι, φέροντι μόνον κεφαλὴν ζῴου, τὸ εἶδωλον δὲ τοῦτο ἐξεπροσώπει τὸ ἱερὸν ζῴον.

β') Ἡ τοπικὴ λατρεία. — Ὁ ἐκασταχοῦ Θεὸς ἦτο κύριος τοῦ τόπου, ἐν ᾧ ἐλατρεύετο, εἶχε δὲ τὸν ναόν του ἐν τῇ μέσῳ τῆς κυριότητός του, τῆς δὲ λατρείας αὐτοῦ ἐπεμελοῦντο αἱ ἐκασταχοῦ κοινότητες. Αὐτὸς ἦτο ὁ φύλαξ καὶ σκεπαστὴς τῆς πόλεως καὶ τῆς περιφέρειας του, χωρὶς ἢ λατρεία του ν' ἀποκλείῃ ὀλοσχερῶς τὴν λατρείαν καὶ ἄλλων θεῶν. Οἱ μεγάλοι φωτεινοὶ Θεοὶ τοῦ οὐρανοῦ δὲν εὐρίσκοντο τόσον ἐγγύς τῶν ἀνθρώπων, ὅσον ὁ ἐν τῇ μέσῳ αὐτῶν ἔχων τὸν θρόνον τοῦ Θεός: διὸ δὲν ἦτο ἀνάγκη λατρείας ἐξηκριθωμένης δι' αὐτούς, ἀφοῦ ὀλίγον ἔμελεν αὐτοῖς, ἱσταμένοις τόσον ὑψηλά, περὶ τῶν μικρῶν φροντίδων τῆς κοινότητος. Καὶ ἄλλαι θεότητες ἠδύναντο νὰ λατρεύωνται πρὸς τῇ τοπικῇ Θεῷ, ἐπενεργοῦσαι ὑπό τινος ἐπόψεως ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Οἱ πλείστοι τῶν γνωριμωτέρων Θεῶν τῆς Αἰγύπτου ἦσαν ἀρχῆθεν τοπικαὶ θεότητες ὀρισμένων μικρῶν ἢ μεγάλων περιφερειῶν, ἐκ δὲ τῆς πρώτης αὐτῶν ἑδρας ἐξηπλώθη κατὰ μικρὸν ἡ λατρεία των καὶ εἰς εὐρύτερον κύκλον. Ἡ ἐξάπλωσις αὕτη ἀνάγεται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους ἡδῆ χρόνους, κυριώτατον δὲ μέσον αὐτῆς ἦσαν αἱ μεταναστεύσεις τῶν κατοίκων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, καθ' ἃς αὐτοὶ παρελάμβανον μεθ' ἑαυτῶν τὴν λατρείαν τῶν τοπικῶν Θεῶν. Οὕτω δὲ συνέβαινε πολλάκις, ὥστε οἱ ἐπιγλύδες Θεοὶ προστιθέμενοι εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ τοῦ τόπου, ἐν ᾧ ἐγκαθίσταντο οἱ ὑπ' αὐτῶν παρακαλουθούμενοι: μετανάσταται, νὰ τυγχάνωσιν ἐν τῇ ναῷ αὐτοῦ ἰδίας λατρείας, καλούμενοι Θεοὶ σύνναοι. Οὕτω πως ἀνεπτύχθη κατὰ μικρὸν στενὴ σχέσις μεταξύ τῶν ὁμόρων θεοτήτων, οἱ δ' ἐκασταχοῦ θεολόγοι: ἐφρόντιζον τότε ν' ἀνακαλύψωσι πᾶν ὅτι κοινὸν ὑπῆρχε μεταξύ αὐτῶν καὶ νὰ διαλλάξωσι: τὰς ἀντιθέσεις. Τοιοῦτῳ τῷ τρόπῳ συνέστησαν αἱ διάφοροι οἰκογένειαι τῶν Θεῶν, αἱ λεγόμεναι τριάδες, αἵτινες ὅμως δὲν ἦσαν τὸ κοσμογονικὸν στοιχεῖον τῆς θρησκείας τῶν Αἰγυπτίων, ὡς ἐνόμισέ

τις (Brugsch). Αἱ τριάδες ἀπαρτίζονται συνήθως ἐκ πατρὸς, μητρὸς καὶ υἱοῦ, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ ἐξ ἑνὸς Θεοῦ καὶ δύο Θεαινῶν.

Ἡ δύναμις καὶ σημασία Θεοῦ τινος ἐξήρτητο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς δυνάμεως καὶ σημασίας τῆς πόλεως ἢ ἐπαρχίας, ἧς ἦτο αὐτὸς ὁ τοπικὸς Θεός. Ἐνῶ δ' ἔνιοι τῶν Θεῶν τῆς πάλαι Αἰγύπτου οὐδέποτε ἐπεξέτειναν τὸ κράτος τῶν πέραν τῶν ἀρχικῶν ὁρίων, οὐδ' ἐπειδὴν ποτε τοὺς ὀπαδοὺς τῶν πληθυνομένων εἰς βαθμὸν ἄξιον λόγου, ἄλλοι Θεοὶ ἀνῆχθησαν εἰς μεγάλην περιωπὴν καὶ ἔτυχον γενικῆς λατρείας. Ὁ τοπικὸς Θεὸς τῆς πρωτεύουσας τοῦ Κράτους κατεῖχεν, ὡς εἰκός, τὴν πρώτην θέσιν, ἐτύγχανε δ' ὡσαύτως προτιμήσεως καὶ ὁ τοπικὸς Θεὸς τῆς ἐπαρχίας, ἐξ ἧς κατήγγετο ὁ ἡγεμονεύων οἶκος. Οἱ βασιλεῖς ἐπεμελοῦντο ἀείποτε μετὰ ζήλου εὐσεβοῦς τῆς τοπικῆς λατρείας. Ὁ ναὸς τοῦ Ptah ἐν Μέμφιδι, ὁ τοῦ ἡλίου ἐν Ἡλιουπόλει, ὁ τοῦ Ὀσίριδος ἐν Ἀβύδῳ καὶ παραπλήσια ἱερὰ τῆς χώρας οὐδέποτε ὠλιγορήθησαν ὑπὸ τῶν βασιλέων. Ραμσήης μάλιστα ὁ Β' δὲν ἀπώκνησε νὰ καταστρέψῃ πολλοὺς μικροὺς ναοὺς, ὅπως περισυλλέξῃ ἐξ αὐτῶν τὸ ἀναγκαῖον ὕλικόν εἰς οἰκοδομὴν ναῶν διὰ τοὺς προσφιλεῖς Θεοὺς του.

Πλὴν τῆς πολιτικῆς σημασίας εἰς τὰς τοπικὰς θεότητες προσέειδε κύρος μέγα καὶ ἐπέβαλλεν αὐτὰς εἰς τὴν κοινὴν συνείδησιν καὶ ἡ θρησκευτικὴ ὑπόθεσις τῶν οἰκείων μύθων καὶ ἡ ἰδέα, ἣν ἐξεπροσώπων αὐτοί. Τοῦτο συνέθη ὡς πρὸς τὸν Ὀσίριν καὶ τὸν μῦθόν του. Καθ' ὅμοιον δὲ τρόπον καὶ ἡ λατρεία τοῦ ἡλίου, ὑποστηριζομένη ὑπὸ τῆς ἐν Ἡλιουπόλει θεολογίας, ἐπεδλήθη εἰς τὴν χώραν διὰ κατὰ μικρὸν αἰ τοπικὰς θεότητες μετεμορφώθησαν εἰς θεοὺς τοῦ ἡλίου. Ἡ πνευματικὴ αὕτη κίνησις ὁμοῦ μετὰ τῶν πολιτικῶν παραγόντων ἐν τῇ νέῃ Κράτει ἀνύψωσαν τὸν ἐν Θήβαις Ἄμμωνα—Râ εἰς περιωπὴν ἐθνικοῦ Θεοῦ τῆς Αἰγύπτου. Τοιοῦτοι πολιτικοὶ καὶ θρησκευτικοὶ παράγοντες συνήργουν διηλεκτῶς, εἰς αὐτοὺς δὲ ὀφείλεται, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἡ μετάδασις ἐκ τῆς τοπικῆς εἰς τὴν γενικὴν τῆς χώρας λατρείαν, ἧς ὅμως δύσκολον εἶνε νὰ καθορισθῶσιν αἱ λεπτομέρειαι ἐπὶ τῇ βάσει τῶν γνωστῶν πηγῶν.

Ὁ τοπικὸς Θεός, ὃν οἱ ὀπαδοὶ του ἐφαντάζοντο ὡς τὸν ὕψιστον Θεὸν καὶ δημιουργὸν τοῦ παντός, ἠδύνατο νὰ εἶνε διάφορος ἑκασταχοῦ, ἀλλαχοῦ μὲν Θεὸς τοῦ ἡλίου, ὡς ὁ Anher, ὁ Τοῦμ καὶ ὁ Ὄρος ἐν Ἐδφοῦ, ἀλλαχοῦ δὲ Θεὸς τῆς γῆς, ὡς ὁ Σετ Ἰσως, ὁ Ἄμμων καὶ ὁ Μιν, ἀλλαχοῦ δὲ Θεὸς τοῦ Νείλου, ὡς ὁ Χνοῦμ, ὁ Harschef καὶ ὁ Ὀσίρις, ἀλλαχοῦ δὲ προσωποποιήσις τοῦ οὐρανοῦ, ὡς ἡ Hathor. Ἐνιαὶ ἐπαρχίαι: ἐλάτρευον θηλείας θεότητας, ὡς τὴν Neit, Sechet καὶ Hathor. Μεταξὺ δὲ τῶν τοπικῶν Θεῶν ὑπῆρχον καὶ οἱ ἀνόνομοι, ὡς ὁ Chentamentet (ὁ ἐκ Δυσμῶν).

Δυστυχῶς αἱ τοπικὰ λατρεῖαι, ὡς εἶδομεν ἤδη, εἶνε ἐν πολλοῖς ἀγνωστοὶ εἰς ἡμᾶς, ἰδίως αἱ τῆς ἄνω Αἰγύπτου. Ἐξαιρέσει τοῦ μύθου τοῦ Ὀσίριδος, οὐδένα ἄλλον γινώσκουμεν ἐκ τῶν ἀναφερομένων, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, εἰς πολλοὺς τοπικοὺς Θεοὺς. Ὡς φαίνεται, οὐκ ὀλίγοι τῶν Θεῶν τῶν τάφων καὶ τῶν νεκρῶν ἀπέλαυον καὶ τοπικῆς λατρείας. Ὁ οὕτω λατρευόμενος ἐν τινὶ πόλει ἀνεκηρύττετο Θεὸς τῆς νεκροπόλεως. Τοιοῦτοι τοπικοὶ Θεοὶ τῶν νεκρῶν ἀπαντῶσιν ὁ Σόκαρ ἐν Μέμφιδι, ὁ Χενταμέντετ ἐν Ἀβύδῳ καὶ ὁ Ἄνουβις ἐν Σιούτ.

Πλὴν τῶν τοπικῶν ἀπῆντων ἐν τῇ πάλαι Αἰγύπτῳ, ἰδίᾳ παρὰ τὸν Νείλον, καὶ ἄλλοι Θεοί, εἰ καὶ δὲν εἶχον αὐτοὶ ἰδίαν λατρείαν. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ Θεοὶ τοῦ φωτός, τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν στοιχείων, ὡς ὁ ἥλιος Θεὸς Râ, ἡ σελήνη Ah, ὁ οὐρανὸς Νουτ, ἡ γῆ Qeb καὶ ὁ Νείλος Hâri, οἵτινες μακρὰν τῶν ἀνθρώπων ἰστάμενοι ἐταυτίσθησαν κατὰ μέγα μέρος λίαν πρωίμως πρὸς τοπικοὺς Θεοὺς, ὡς ὁ Râ πρὸς τὸν Ὄρον καὶ τὸν Τοῦμ, ὁ Ah πρὸς τὸν Θόθ, ὁ Νουτ πρὸς τὸν Χάθωρ καὶ ὁ Hâri πρὸς τὸν Ὀσίριν καὶ τὸν Harschef. Ἀδηλον ὅποιον πρόσωπον διεδραμάτισαν οἱ ἀστέρες ἐν τῇ θρησκείᾳ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ λαοῦ: ἐν τῇ θεολογίᾳ ἐκέκτηντο αὐτοὶ μεγάλην σημασίαν, ἐσχετίζοντο δὲ ὑπ' αὐτῆς οἱ μεγαλείτεροι ἀστέρες πρὸς τινὰς τῶν μεγάλων Θεῶν. Γενικῆς λατρείας ἀπέλαυον καὶ τινες θεότητες, εὐρισκόμεναι ἐν σχέσει πρὸς τὸν καθημερινὸν βίον, ὡς αἱ θεαίνας τοῦ θερισμοῦ καὶ τοῦ τοκετοῦ. Μετὰ τὸν καθόλου τοῦτον χαρακτηρισμὸν, ποιούμεθα ἐν τοῖς ἐξῆς ἰδιαίτερον λόγον περὶ τῶν κυριωτάτων Θεῶν τῆς πάλαι Αἰγύπτου.

1) Ὁ Râ ἦτο ὁ Θεὸς ἥλιος, ὁ ἀπολαύων τῆς γενικωτάτης λατρείας, ὑπὸ τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο οὐδεμιᾶς τοπικῆς λατρείας ἐτύγχανεν αὐτός, εἰ καὶ ὑπὸ ἄλλα ὀνόματα ἀπαντᾷ ὁ ἥλιος ὡς τοπικὸς Θεός. Ὁ Râ δὲν κατῴκει ἐπὶ γῆς, ὡς οἱ τοπικοὶ Θεοί, ἀλλὰ διέτρεχε τὸν οὐρανὸν διὰ τοῦ λέμβου του καὶ ἦτο ὁ μέγας εὐεργέτης ἀπάσης τῆς φύσεως, ὁ ζωῆς χορηγός, ὁ κύριος τῶν τεσσάρων ὠρῶν τοῦ ἔτους, ὁ προστάτης τῆς Αἰγύπτου, πρὸς ὃν οἱ ἄνθρωποι ἐστρέφοντο ἀναπέμποντες εἰς αὐτὸν αἶνους καὶ εὐχαριστίας. Ὁ Râ εἶνε τὸ φῶς, τὸ διαλύον τὸ σκότος, ὁ συμπλεκόμενος ἐκάστοτε πρὸς τὸν ὄφιν τῶν νεφῶν Ἀπέπι, καθ' ἑσπέραν ἠττώμενος κατὰ τὸ φαινόμενον ὑπὸ τοῦ σκότους, ὅπως τὴν ἐπιούσαν πρωΐαν ἀναφανῆ ἐν θριάμβῳ. Τὸν Râ ἐξελάμβανον οἱ πάλαι Αἰγύπτιοι ὡς τὸν πρῶτον αὐτῶν βασιλέα. Πολλοὶ μῦθοι ἔχουσιν ἐξυφανθῆ περὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἰδίᾳ ὡς βασιλέως. Κατὰ τινὰ τούτων ἡ Ἰσις, (μάτην ἀποπειραθεῖσα διὰ τῶν θελγήτρων τῆς νὰ μάθη παρὰ τοῦ γεγηρακότος ἤδη βασιλέως Râ τὸ ὄνομά του, ἔπλασεν ὄφιν δηλητηριώδη, ὅστις ἐδῆξεν αὐτὸν καὶ οὕτως τὸ δηλητήριον ἡ Θεὰ δὲν ἐξῆγεν ἐκ τοῦ σώματός του, πρὶν ἢ φανερώσῃ τὸ ὄνομά του καὶ

ἀποδώσει εἰς τὸν Ὄρον ἀμφοτέρους τοὺς ὀφθαλμούς του (ἥλιος καὶ σελήνη). Ἄλλος μῦθος ἀφηγεῖται τὴν ἐπανάστασιν τῶν ἀνθρώπων κατὰ τοῦ Râ, διότι εἶχε γηράσει. Ἡ Χάθωρ ἐξαπεστάλη τότε, ὅπως φονεύσει τοὺς στασιαστάς, ἢ δὲ θεὰ τοῦ πολέμου ἐκολύμβη ἐν τῇ αἵματι τῶν σφαγέντων, ὅτε ὁ Râ θέτων τέρμα εἰς τὴν σφαγὴν ἀπεφάσισε νὰ κατοικήσῃ ἐν τῇ οὐρανῷ καὶ νὰ ἀνασυντάξῃ τὸν κόσμον. Κατὰ τὰς πηγὰς οἱ βασιλεῖς τῆς δυναστείας καθιέρωσαν ἰδιαίτεραν λατρείαν διὰ τὸν Râ ἐν ναοῖς ἐπὶ τούτῳ ἰδρυθεῖσιν. Οὗτοι ἦσαν ἰδιορρυθμοί, ἔχοντες βᾶσιν ἐν εἴδει τετραγώνου μετ' ἐπικλινῶν πλευρῶν καὶ ὑπεράνω αὐτοῦ ὀβελίσκον. Οἱ ὀβελίσκοι ἐσχετίζοντο καθ' ὅλους τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ ἡλίου. Πολυάριθμοι ἱερεῖς ἐλειτούργουν ἐν τοῖς ναοῖς τοῦ Râ, ἐν οἷς ἔστιν ὅτε ἐλατρεύοντο καὶ ἡ Χάθωρ καὶ ὁ Ὄρος. Ἡ λατρεία αὕτη δὲν διήρκεσεν ἐπὶ μακρόν. Ταχέως ἐταυτίσθη αὕτη πρὸς τὴν τῶν τοπικῶν Θεῶν τοῦ ἡλίου, Τοῦμ καὶ Ὄρου, ἐπὶ πλέον δὲ ἡ θεολογία τοῦ ἡλίου, ἢ ἔχουσα τὴν ἔδραν αὐτῆς ἐν Ἡλιουπόλει, ἀπέβη πνευματικὴ δύναμις ἐν ὅλῃ τῇ χώρᾳ κατορθώσασα οὕτω νὰ μετασχηματίσῃ ὡς ἐν χωνευτηρίῳ τὰς πλείστας θεότητας τοῦ ἡλίου. Εἰς τῶν τὰ μάλιστα διαδεδομένων συνδυασμῶν τῆς ἡτο ὁ τοῦ «Râ-Ὄρου εἰς ἀμφοτέρους τοὺς ὀρίζοντας». Ἐν τῇ νέῃ κράτει ὁ Ἄμμων-Râ ἦτο ὁ κυρίαρχος Θεὸς ἐν τῇ Αἰγυπτιακῇ πανθέῳ.

Qeb (ἡ γῆ) καὶ Nouit (ὁ οὐρανός), ὁ Schu καὶ ὁ Téfnετ ἦσαν κοσμογονικαὶ θεότητες, στερούμεναι τοπικῆς λατρείας.

2) Ὁ Ὄρος.—Ἐξέχουσαν θέσιν κατεῖχε μεταξὺ τῶν Θεῶν τῆς Αἰγύπτου ὁ Ὄρος, εἰ καὶ μέχρι τοῦδε δὲν κατορθώθη νὰ ἐξακριβωθῇ ἡ φύσις αὐτοῦ. Φαίνεται ὅτι πολλαχοῦ ἐλατρεύετο ὡς Θεὸς τοῦ ἡλίου. Ὁ Hor-ur, ὁ πρεσβύτερος Ὄρος, ἐθεωρεῖτο ὡς προσωποποίησις τοῦ οὐρανοῦ, ὃν ἐφαντάζοντο οὕτως οἱ πάλαι Αἰγύπτιοι, ὡς μέγα πρόσωπον, ἔχον δεξιὸν καὶ ἀριστερὸν ὀφθαλμὸν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην (πρὸβλ. ἀνωτέρω τὸ μῦθον τοῦ Râ καὶ τῆς Ἰσιδος). Κατά τινα πανάρχαιον παράστασιν, τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος πρόσωπον συνεκρατεῖτο διὰ τεσσάρων πλοκάμων, οἵτινες ἦσαν οἱ τέσσαρες υἱοὶ τοῦ Ὄρου, Ἄμπετ, Hâpi, Duamutet καὶ Kebehsenuf. Συχνότατα ἀπαντᾷ ὁ τύπος τοῦ Θεοῦ τοῦ ἡλίου Ὄρου Har-emachuti, (ὁ Ὄρος ἀμφοτέρων τῶν ὀριζόντων), ὁ παρ' Ἑλλήσιν Ἀρμαχίς, ὃν ἀπεικονίζει ἡ μεγάλη σφίγξ τοῦ Cizeh καὶ ὅφ' ὃν αὐτὸς παρίσταται ὡς ἥλιος, ὁ διανύων τὸν ἡμερήσιον δρόμον του ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ μέχρι τοῦ δυτικοῦ ὀρίζοντος. Ὡς θεὸς τοῦ ἡλίου συνεδυάσθη ὁ Ὄρος ἐκκαλεῖται πρὸς τὸν Râ, θεωρούμενος υἱὸς τούτου καὶ ἀγωνιζόμενος καὶ αὐτὸς πρὸς τὰς δυνάμεις τοῦ σκότους. Ἐν Ἐδφοῦ ἦτο σύμβολόν του

πτερωτὸς δίσκος τοῦ ἡλίου, ἱερὸν δὲ πτηνὸν τοῦ ὀ σπιζίας διὸ ἀπεικονίζεται καὶ μὲ κεφαλὴν τοῦ πτηνοῦ τούτου. Ἐν τῇ μύθῳ τοῦ Ὄσιριδος ἐμφανίζεται ὁ Ὄρος ὡς υἱὸς τῆς Ἰσιδος, ἀδελφὸν δὲ, ἐὰν αὐτὸς εἶνε θεότης ὅλως διάφορος τοῦ πρεσβυτέρου Ὄρου, ὡς ἰσχυρίζονται οἱ πλείστοι τῶν Αἰγυπτολόγων. Ὁ τύπος τοῦ Har-pe-chred (Ὄρος τὸ παιδίον), ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν πάλαι Ἑλλήνων ὡς Ἀρποκράτης ἀλλ' ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτοῦ ὑπὸ τούτων, ὡς θεοῦ τῆς σιγῆς, προέρχεται ἐκ παρεξηγήσεως τῆς Αἰγυπτιακῆς ἀπεικονισεῶς του, ὡς παιδίου φέροντος τὸν δάκτυλον εἰς τὸ στόμα. Ἡ λατρεία τοῦ Ὄρου ἦτο διαδεδομένη παρὰ τὸν Νεῖλον, συνεταυτίζετο δ' αὐτὸς τότε πρὸς τὸν τοπικὸν θεὸν, ὅπου οὗτος ἦτο θεὸς τοῦ φωτός, ὡς πρὸς τὸν Sepdu, ὅστις λατρευόμενος ἐν τῇ ἀνατολικῇ Δέλτᾳ ἦτο κατ' ἀρχὰς προσωποποίησις τις τοῦ ζῳδιακοῦ φωτός, ὅπερ ἐφαίνετο τὴν πρωΐαν καὶ τὸ ἑσπέρας ἐν τῇ οὐρανῷ. Ὁ Ὄρος ἐξελαμβάνετο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὡς ὁ Ἀπόλλων.

3) Ὁ Τοῦμ ἦτο ὁ κύριος τῆς Ἡλιουπόλεως, ἐν τῇ Κάτῃ Αἰγύπτῳ, ἀπεικονιζόμενος δὲ πάντοτε ὡς ἄνθρωπος ἐλατρεύετο ὡς θεὸς τοῦ ἡλίου. Ἡ θεὰ Jusas, ἢ βραδύτερον λατρευομένη ἐν Ἡλιουπόλει, ὡς σύζυγός του, ἦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τεχνητὸν δημιουργημὰ τῆς θεολογίας.

4) Ὁ Πτᾶ (Ptah) ἦτο ὁ μέγας θεὸς τῆς Μέμφιδος, ὡς τοιοῦτος θεωρούμενος ἐκ τῶν κρατίστων θεῶν τῆς Αἰγύπτου. Ἡ λατρεία του, ἔχουσα ἀφετηρίαν τὴν ἔδραν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς διοικήσεως τοῦ ἀρχαίου Κράτους, ἦτο διαδεδομένη καθ' ὅλους τοὺς χρόνους. Ἦτο δὲ καὶ ὁ Πτᾶ ἀρχικῶς θεὸς τῆς γῆς, ὡς ὁ ἀρχαῖος θεὸς Tatonen, πρὸς ὃν πρωΐμως συνεταυτίσθη. Οἱ Ἕλληνες ἐξελάμβανον αὐτὸν ὡς τὸν Ἡφαιστον. Παρ' αὐτῇ ἐλατρεύετο ἐν Μέμφιδι καὶ ὁ θεὸς τῶν τάφων Σόκαρ, ὅστις ὅμως ταχέως συνεχωνεύθη μετ' αὐτοῦ ὡς Πτᾶ-Σόκαρ. Μετὰ τὴν διάδοσιν τῆς λατρείας τοῦ Ὄσιριδος καθ' ὅλην τὴν Αἰγύπτου προέκυψεν ὁ συνδυασμὸς τοῦ Πτᾶ-Σόκαρ-Ὄσιριδος. Ὡς δὲ ὁ Σόκαρ ἦτο ἡ νεκρὰ μορφή τοῦ Πτᾶ, οὕτω καὶ ὁ ἱερὸς ταῦρος Ἄπις ἦτο ἡ ζῶσα μορφή, ὁ υἱὸς του, ὅστις ἐπαναλαμβάνων τὴν ζωὴν του ἐπὶ γῆς ἐδέχετο τὴν λατρείαν τῶν ζώντων. Ἡ ἐν Μέμφιδι λατρεία τοῦ Ἄπιος, ἱκανῶς γνωστοῦ ἤδη ἐκ τῆς περιγραφῆς τῶν πάλαι Ἑλλήνων, ἦτο πανάρχαιος. Ἐν ἔτει 1851 ἀνεκάλυψεν ὁ Μαριέττης τὸ καλούμενον Σεράπειον τῆς Μέμφιδος, τὸν τόπον τῆς ἀναπαύσεως τῶν ἱερῶν ταύρων, ὃν αἱ μούμαι 64 τὸν ἀριθμὸν ἀνήκουσιν εἰς τοὺς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς Ἀμενχότεπ τοῦ Γ' (τῆς δυναστείας) μέχρι τῶν χρόνων τῶν Πτολεμαίων διατελέσαντας ὡς τοιοῦτους. Ὁ τεθνεὺς Ἄπις ἐγίνετο Ὄσιρις-Ἄπις, ὁ Σέραπις τῶν Ἑλλήνων.

5) Ὁ Ὄσιρις, ὃν οἱ Ἕλληνες ἐταυτίζον πρὸς τὸν Διόνυσον, ἦτο ἐκ τῶν κυριωτάτων μορφῶν τοῦ Αἰγυ-

πιακού πανθέου, ανυψωθείς και ούτος πολὺ ταχέως εἰς εἰδικὸν θεὸν, λατρευόμενον ὑφ' ὀλοκλήρου τοῦ Αἰγυπτιακοῦ λαοῦ. Πρώτη καιτὶς τῆς λατρείας του, ὄντος ἀρχῆθεν θεοῦ τοῦ ἡλίου, ὑπῆρξεν ἡ Ἄβυδος. Κατὰ τὸν Maspero ἡ λατρεία του ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον ἐν τῇ Κάτῳ Αἰγύπτῳ, ἦτο δ' οὗτος τὸ πρῶτον θεὸς τοῦ Νεῖλου ἢ τῶν νεκρῶν και εἶτα συνεταυτίσθη πρὸς τὸν τεθνεῶτα ἡλίον (ἡλῖος τῆς νυκτὸς) και ἀπέβη θεὸς τοῦ ἡλίου. Πανάρχαιος ἦτο ἡ λατρεία του ἐν τῇ Δέλτῳ, ἐνθα ἐκαλεῖτο ὁ κύριος τοῦ Βουσίριδος, λατρευόμενος ὑπὸ μορφὴν δένδρου, φυλλοροήσαντος, ὅπερ ἡ θεολογία ἐξήγγει: ὡς τὴν σπονδυλικὴν του στήλην. Καὶ αὐτὸς ἐταυτίσθη πρὸς διαφόρους τοπικοὺς θεοὺς, λίαν δὲ πρωίμως συνεχωνεύθη ἐν Ἀβύδῳ πρὸς τὸν θεὸν τοῦ τάφου Χενταμεντέτ, ἐν δὲ Μέμφιδι πρὸς τὸν Πτᾶ-Σόκαρ. Ἡ Ἄβυδος ἦτο ἡ ἱερὰ πόλις τοῦ Ὀσίριδος, ἐν αὐτῇ δ' ἐδεικνύετο και ὁ τάφος του. Πολλοὶ πόλεις ἐκαυχῶντο, ὅτι κατεῖχον λείψανα ἢ τεμάχια τοῦ ὑπὸ τοῦ Σέτ διαμελισθέντος σώματός του. Πλὴν τῶν ἐτέρων δύο μελῶν τῆς τριάδος του (Ἰσιδος και Ὄρου), συγκεντρῶνται πέραξ αὐτοῦ κατὰ τὸν μῦθον του και ἄλλοι πολλοὶ θεοὶ συναπαρτίζοντες μίαν ὁμάδα, ὡς οἱ Σέτ, Νέφθυς, Ἄνουβις, Κέβ κλπ. Ὁ Πλούταρχος διέσωσεν εἰς ἡμᾶς, ἐν οἷς ἔγραψεν περὶ Ὀσίριδος και Ἰσιδος, τὸν μῦθον αὐτοῦ ἐπιθεδαιούμενον νῦν ἐν τοῖς καθόλου και ὑπὸ τῶν Αἰγυπτιακῶν πηγῶν. Ἐν τῇ μύθῳ τούτῳ ἐμφανίζονται ὡς κυριώτατα πρόσωπα Ὀσιρις ὁ υἱὸς τοῦ Κέβ και τῆς Νουτ, Ἰσις, ἡ ἀδελφὴ και σύζυγός του, Σέτ ὁ ἀδελφός του και Ὄρος ὁ υἱὸς τῆς Ἰσιδος. Κατὰ τὸν Maspero ἡ Ἰσις ἦτο τοπικὴ θεοῦ ἐν Βουτοῖ, τῇ κέντρῳ τοῦ Δέλτα παρὰ τὸν Βούσιριν, ἐξ οὗ ἐξηγεῖται κατ' αὐτὸν ἡ σχέσις τῆς πρὸς τὸν Ἰσιριν. Σέτ ἦτο τοπικὸς θεὸς ἐν τῇ ἀνατολικῇ Δέλτῳ, ἀδελῶν δὲ, ἐὰν ὁ Ὄρος εἶνε ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν ἀνωτέρω θεὸν τοῦ φωτός ἢ ἄλλος τις. Ὀσιρις ἦτο ὁ σοφὸς και μελιχίος βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου, ὅστις συλληφθεὶς διὰ πανουργίας ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Σέτ ἐν σαρκοφάγῳ ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν και ἦλθεν εἰς τὴν Βύβλον. Ἐν τούτῳ ἡ Ἰσις γεννήσασα τὸν Ὄρον ἐτράπη εἰς ἀναζήτησιν τοῦ Ὀσίριδος. Ἀνευροῦσα τέλος τὴν σαρκοφάγον του μάτην ἐζήτησε ν' ἀποκρύψῃ αὐτὸν ἀπὸ τοῦ Σέτ. Οὗτος ἀναγνωρίσας τὸ σῶμα τοῦ Ὀσίριδος διεμέλισεν αὐτὸ και διεσχόρπισε τὰ τεμάχιά του. Ἡ Ἰσις μετὰ κόπου πολλοῦ και τῇ βοήθειᾳ τοῦ Ἄνουβις και τοῦ Ὄρου, προσέτι δὲ και τῶν μαγικῶν μέσων, ὧν αὐτὴ ἦτο κάτοχος, ἠδυνήθη ν' ἀνεύρῃ αὐτὰ, νὰ συναρμολογήσῃ τὸ λείψανον και νὰ ἀναζωογονήσῃ τούτο. Ὁ Ὄρος ἐνίκησε τὸν ἀδελφοκτόνον, ἐκδικούμενος τὸν πατέρα του, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι ὁ Σέτ οὐδέποτε κατεβλήθη ὀλοσχερῶς, τῇ μεσολαβήσει δὲ τοῦ Κέβ διηλλάγησαν πρὸς ἀλλήλους και διενεμήθησαν τὴν Αἰγύπτον ὁ Ὄρος και ὁ Σέτ. Ὁ Maspero

ἀνευρίσκει ὑπὸ τὸν μῦθον τούτον τὴν ἀπόπειραν τῆς ἐξηγγήσεως περὶ τοῦ πῶς ὑπεισῆλθεν ὁ θάνατος εἰς τὸν κόσμον. Κατ' αὐτὴν ὁ Ὀσιρις εἶνε ὁ πρῶτος ἄνθρωπος και ὁ πρῶτος νεκρός, ὁ δὲ Σέτ δὲν εἶνε ἡ ἠθικὴ ἀρχὴ τοῦ πονηροῦ, ἀλλὰ τὸ ὑλικὸν κακόν, ὁ θάνατος.

Καθ' ὅσον ὁ Ὀσιρις εἶνε θεὸς τοῦ Νεῖλου, πρόδηλον καθίσταται, ὅτι ἐν τῇ ἀγῶνι αὐτοῦ, τῆς Ἰσιδος και τοῦ Ὄρου πρὸς τὸν Σέτ πρόκειται κυρίως περὶ τοῦ αἰώνιου φυσικοῦ ἀγῶνος μεταξὺ τοῦ Νεῖλου και τῆς ὑπ' αὐτοῦ γονιμοποιουμένης χώρας ἀφ' ἐνός και τῆς ἐρήμου ἀφ' ἐτέρου. Βραδύτερον ὁ μὲν Σέτ παρίσταται, ὡς εἰκός, ὡς ἡ προσωποποίησις τοῦ κακοῦ, ἡ δὲ νίκη τοῦ Ὄρου ὡς ἡ νίκη τῶν ἀγαθῶν δυνάμεων ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν νίκην τοῦ σκότους ὑπὸ τοῦ Rā. Ὁ ἀποθανὼν και εἰς τὴν ζωὴν ἀνακληθεὶς Ὀσιρις καθίσταται βασιλεὺς τῶν τεθνεῶτων, οὗς περισυλλέγει μετὰ θάνατον ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ θεωρούμενος ὡς ὁ μέγας και κραταῖος φίλος τῶν νεκρῶν και καλούμενος *Οὐννέφερ* (τὸ ἀγαθὸν ὄν). Ἀπεικονίζεται συνήθως ὡς ἄνθρωπος περιετυλιγμένος δίκην μουμίας.

6). Ὁ Σέτ. Δυσκολωτέρα ἀποβαίνει ἡ ἐξηγγήσις τοῦ ἀρχικοῦ χαρακτήρος τοῦ Σέτ, ὃν οἱ πάλαι Ἕλληνας ἐκάλουν Τυφῶνα. Κατὰ τινες ἦτο αὐτὸς ἀρχικῶς Σημιτικὸς θεός, λατρευόμενος ἐν τῇ ἀνατολικῇ Δέλτῳ, ἐνθα ἀπῆλθα ἀνέκαθεν Σημιτικὴ ἀποικία. Ἐκ τούτου και ἡ λατρεία αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ἰξῶν, τῶν ἐξ Ἀσίας ἐπιδρομῶν, ὡς ἐθνικοῦ των θεοῦ. Ἄλλ' ἡ γνώμη αὕτη ἀντίκειται πρὸς τὰ ἀρχαιότατα μνημεῖα τῆς Αἰγύπτου, ἐν οἷς παρίσταται ὁ Σέτ ὡς γνήσιος Αἰγυπτιακὸς θεός. Ἰσις ἦτο ἐν ἀρχῇ, κατὰ τὸν Maspero, θεὸς τῆς γῆς, ὁ δαίμων τῆς ἀμμώδους και ἀγόνου ἐρήμου. Καὶ αὐτὸς φαίνεται ἐπηρεασθεὶς ὑπὸ τῆς θεολογίας περὶ τοῦ ἡλίου διὸ τὸν ἀνευρίσκομεν βραδύτερον ἐν Τάνει και ἀλλαχοῦ λατρευόμενον, ὡς τὸν καταστρεπτικὸν καύσωνα τοῦ ἡλίου. Οἱ Ἰξοὶ, ταυτίσαντες τὸν Σέτ πρὸς τὸν μέγιστον τῶν θεῶν των, ἐλάτρευον αὐτὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα Σούτεχ, ὡς ἐκαλεῖτο αὐτὸς και ἐν τῇ μέσῳ κράτει. Ἀναμφίβολον εἶνε ὅτι τούτο συνετέλεσε πολὺ εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Σέτ ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων ὡς κακοῦ ὄντος. Ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις τὸ μὲν ὄνομά του ἐξηλείφθη ἐκ τῶν μνημείων, τὰ δὲ ἱερά του ζῆα ἐκίνουν τὴν ἀποστροφὴν, ὡς ὁ κροκόδειλος, ὁ ὄνος και ὁ ἵπποπόταμος. Ἀφ' ὅτου ὁ Ὀσιρις ἤρξατο λατρευόμενος, ὡς θεὸς τοῦ ἡλίου, ὁ Σέτ μετέπεσεν εἰς θεὸν τοῦ σκότους, ταυτισθεὶς οὕτω πρὸς τὸν Ἀπέπι. Ὁ Ὄρος εἶνε ὁ θεὸς τῆς ἐπιούσης ἡμέρας, ὁ ἐκδικούμενος τὸν θάνατον τοῦ πατρός του. Ἐν τῇ τοπικῇ μύθῳ τοῦ Ἐδφοῦ περὶ τοῦ Ὄρου, ὁ Σέτ ἐκπροσωπεῖ τὸν ὄφιν τῶν νεφῶν Ἀπέπι, ἐνθ' ἀνευρίσκομεν τὸν μῦθον τοῦ Ὀσίριδος, προσαρμοζόμενον εἰς τὰ ἡλιακὰ φαινόμενα. Τούτο εἶνε ἄλλως τε φυσικόν, ἀφοῦ Ὄρος, ὁ υἱὸς τῆς Ἰσιδος, και οἱ θεοὶ τοῦ ἡλίου Ὄρος, Ὀσιρις και Rā κατὰ τὸ μᾶλλον ἦ ἦττον

συνεχωνεύθησαν, συνανειμίγησαν δὲ καὶ οἱ μῦθοι τῶν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε δύσκολος ἀποβαίνει πλέον ἢ διάκρισις αὐτῶν ἀπ' ἀλλήλων. Ὁ Σέτ ἀπεικονίζεται ὡς ἄνθρωπος μετὰ κεφαλῆς ζόφου, ἐχούσης μακρὰ τὰ ὄτα, καὶ μετ' οὐράς, διχοτόμουμένης ἐν τῷ ἄκρῳ. Πλὴν τοῦ Δέλτα ἢ κυρία ἔδρα τῆς λατρείας τοῦ ἦτο ἐν Ὁμόφ, ἔπου εἶχε ταυτισθῆ πρὸς τὸν θεὸν τοῦ κροκοδείλου Σέβεκ.

7) *Νέφθως, Νέιτ καὶ Βούβαστις* (Bast).— Ἡ πρώτη τούτων ἦτο μὲν ἀδελφὴ καὶ σύζυγος τοῦ Σέτ, ἀλλὰ συνέπραττε πάντοτε μετὰ τῶν ἀντιπάλων του. Μετὰ τῆς Ἰσιδος, ἧς κυρίως εἶνε αὐτῆ διπλασιασμός, θρηνεῖ διὰ τὸν θάνατον τοῦ Ὀσίριδος καὶ παρίσταται ὡς καὶ οἱ ἄλλοι θεοί, οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν ἀκολουθίαν του, ὡς προστάτρια τῶν νεκρῶν. Ἡ Νέιτ λατρευομένη κατὰ τοὺς ἀρχαιστάτους χρόνος ἐν τῇ δυσμικῇ κάτω Αἰγύπτῳ, ὡς τοπικὴ θεότης καὶ ἔχουσα τὴν ἔδραν τῆς ἐν Σαΐδι, ἀνυψώθη εἰς περιωπὴν μεγάλην ἐν τῇ ἀρχαίῳ Κράτει, ὅτε πολλοὶ εὐγενεῖς δέσποιναι ἦσαν ἱερεῖαι τῆς, ὡς γίνεται τοῦτο δῆλον ἐκ τῶν τάφων τῆς Μέμφιδος. Ἄθελος εἶνε ὁ ἀρχικὸς αὐτῆς χαρακτήρ. Ἐνιοὶ εἰκάζουσιν ὅτι ἦτο Λιθυκὴ θεὰ τοῦ πολέμου, ἀφοῦ κατ' ἐξοχὴν ἐλατρεύετο αὐτῆ ἐν τῇ δυσμικῇ Δέλτα, ἔνθα ἀπῆντων πολλοὶ Λέβυες ἀποικοί. Ἄλλοι: συνάγουσιν ἐκ διαφόρων τεκμηρίων ὅτι ἦτο θεὰ τοῦ τάφου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κειμένων τῶν πυραμίδων, ἐν οἷς αὐτῆ καλεῖται «ἡ διανοίγουσα τὴν ἀτραπὸν», ἐν ἀναλογία πρὸς τὸν Οὐποδατ τοῦ Σιούτ. Τὴν ἐξέχουσαν αὐτῆς θέσιν κατέλαβεν ἡ Νέιτ ὑπὸ τὴν κς' δυναστείαν, ἣτις εἴλκε τὸ γένος ἐκ Σαΐδος. Ἐν τῇ τριάδι αὐτῆς συνεδέετο πρὸς τὸν ἐν Μένδη Ὀσιριν, ὡς σύζυγον, καὶ τὸν θεὸν τῶν λεόντων *Ari-has-nefer* («τὸν καθιστῶντα εὐτυχεῖς διὰ τοῦ γοητευτικοῦ του βλέμματος»), ὡς υἷόν. Ὡς αἱ λοιπαὶ πρωτεύουσαι θεαί, καὶ αὐτῆ ταυτίζεται πρὸς τὴν Ἰσιν, ἐμφανιζομένη ἀντ' αὐτῆς ἐν τῷ μύθῳ τοῦ Ὀσίριδος.— Ἡ μὲ κεφαλὴν λέοντος ἢ γαλῆς ἀπεκονιζομένη Βούβαστις, ἢ δέσποινα τῆς Βουβάστου, εἶνε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα συγγενῆς πρὸς τὴν Σέχετ ἔχουσα ὡς αὐτῆ, υἷόν τὸν Νέφερ—Τούμ.

8) Ὁ *Οὔπουατ* (Uruat=ὁ διανοίγων τὴν ἀτραπὸν) καὶ ὁ *Ἄνουβις*.— Ὁ πρῶτος λατρευόμενος ὡς θεὸς τῆς πόλεως Σιούτ, εἶχε μορφήν Λυγκέως, πρῶτως δὲ λίαν συνεχωνεύθη πρὸς τὸν ὁμοίομορφον Ἄνουβιν. Τοῦτον, λατρευόμενον πολλαχοῦ τοῦ ἄνω Νείλου, ὡς τοπικὸν θεὸν, οἱ Ἕλληνες ἐξελάμβανον ὡς κύνα, διὸ ὁ Πλούταρχος ἔγραψε περὶ αὐτοῦ ὅτι ἦτο ὁ φύλαξ τῶν Θεῶν, ὡς οἱ κύνες τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Ἄνουβις ἦτο ἀρχαῖος θεὸς τοῦ τάφου καὶ ἦτο ἐν Σιούτ ὁ κύριος τῆς νεκροπόλεως, ὡς ὁ Οὔπουατ ἦτο ὁ κύριος τῆς πόλεως τῶν ζώντων. Ἐταυτίζετο δὲ, ὡς καὶ ἄλλοι ἐπιτάφιοι θεοί, πρὸς τὸν Ὀσιριν, ἐν τῷ μύθῳ τοῦ ὁποῦ ἀναφαίνεται καὶ αὐτὸς ὡς υἷος αὐτοῦ καὶ τῆς

Νέφθως. Ἐπὶ τῶν τάφων ἐπεκαλοῦντο αὐτὸν, ὡς ἐπιτάφιον Θεὸν, ἢ δὲ λατρεία του ἦτο διαδεδομένη καθ' ἅπασαν τὴν Αἰγύπτου.

9) Ὁ *Θῶθ* (Ἐρμῆς, Ἐρμῆς τρισμέγιστος) καὶ *Μαάτ*.— Ἐδρα τῆς λατρείας τοῦ Θῶθ, ἔχοντος ἱερὸν πτηνὸν τὸν ἴδιον, ἦτο τὸ Chomnu (ἢ μεγάλη Ἐρμούπολις ἐν τῇ ἄνω καὶ ἡ μικρὰ Ἐρμούπολις ἐν τῇ κάτω Αἰγύπτῳ). Ἦτο θεὸς τῆς σελήνης καὶ τῆς χρονολογίας καὶ ἐθεωρεῖτο ὁ ἐφευρέτης τῆς γραφῆς καὶ προστάτης τῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἐπιστήμης διὸ καὶ τὰ ἱερὰ βιβλία ἀποδίδονται πολλάκις εἰς αὐτόν. Ὁ Θῶθ εἶνε ὁ μέγας μάγος, ὁ ἀπαγγέλλων τὰς μαγικὰς ἐπιβάσεις ἐν ὀρθῷ τονισμῷ, προσέτι δὲ ὁ γραφεὺς καὶ σύμβουλος τῶν Θεῶν, ὡς τοιοῦτος χρησιμεύων καὶ ἐν Ἄδῃ παρὰ τὸ δικαστικὸν βῆμα τοῦ Ὀσίριδος. Ὑποβοηθεῖ τὴν Ἰσιν κατὰ τὴν ἀναζωογόνησιν τοῦ Ὀσίριδος, ἐμφανιζόμενος καὶ αὐτὸς ἐν τῷ μύθῳ τούτου. Ἐν Θήβαις ἐταυτίζετο πρὸς τὸν Chonsu. Ὑπὸ τῶν Πάλαι Ἑλλήνων ἐξωμοιοῦτο πρὸς τὸν Ἐρμῆν, ὑπὸ δὲ τῶν Νεοπλατωνικῶν καλεῖται: Ἐρμῆς ὁ τρισμέγιστος. Πρὸς τὸν Θῶθ ἐσχετίζετο πολλάκις ἡ Μαάτ θεὰ τῆς ἰσομετρίας, τῆς δικαιοσύνης καὶ ἀληθείας, ἢ καλουμένη ἐν τοῖς κειμένοις τῶν Πυραμίδων «φύλαξ τοῦ οὐρανοῦ». Ἦτο μᾶλλον ἀφηρημένη ἔννοια, ὡς τοιαύτη μὴ ἔχουσα τοπικὴν τινα λατρείαν. Οἱ δικασταὶ ἐπιτιλοφοροῦντο συνήθως ἱερεῖς αὐτῆς, χωρὶς νὰ ἐκτελῶσι πράγματι ἱερατικὰς λειτουργίας. Ἡ Μαάτ παρ' Ἑλλήσιν ἐταυτίζετο πρὸς τὴν Θέμιδα.

10) Ὁ *Ἄρχεθ*, ὁ Σιού, (Anher, Schu) καὶ ὁ *Μίν*.— Ὁ πρῶτος ἦτο τοπικὸς θεὸς τοῦ ἡλίου ἐν Ἀβύδῳ τῆς Ἄνω Αἰγύπτου, λατρευόμενος βραδύτερον ὑπὸ τὴν διπλὴν μορφήν τοῦ Ἄρχερ-Σιού καὶ ἐν Σεβεννήτῳ τῆς κάτω Αἰγύπτου. Ὑπὸ τῶν Πάλαι Ἑλλήνων ἐξωμοιοῦτο αὐτὸς πρὸς τὸν Ἄρην. Ὁ Σχιού παρίστατο ἐν τῇ Θεολογίᾳ τῆς Ἡλιουπόλεως, ὡς κοσμογονικὴ θεότης καὶ εἶνε γνωστὸς σχεδὸν μόνον ὡς τοιοῦτος. Ὁ Μίν, κατ' ἄλλους Ἀμσι, εἶχε τὴν ἔδραν του ἐν Κοπτῷ τῆς ἄνω Αἰγύπτου, ἣτις κειμένη ἐν τῷ τέρματι τῆς ἐμπορικῆς ὁδοῦ μεταξὺ τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου καὶ τῆς Ἐθιοθρᾶς Θαλάσσης, εἶχε, ὡς ἐκ τῆς τοποθεσίας τῆς, μεγάλην σπουδαιότητα. Ἐλατρεύετο καὶ ἐν Πανοπόλει, θεωρούμενος θεὸς τῆς γῆς ἢ τῆς εὐφορίας καὶ ταυτιζόμενος πρὸς τὸν Ἀμμωνα ἐν Θήβαις. Ἦδη ἐν τῷ ἀρχαίῳ Κράτει ἡ λατρεία τοῦ ἀπῆντα ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν Ὄρον, ὡς οὐρανὸν, ἐνῶ αὐτὸς ἦτο ἡ γῆ. Ὁ Μίν ἦτο προστάτης θεὸς τῶν ξένων.

11) Ἡ *Χάθωρ* (Hathor) ἦτο ἐκ τῶν θεοτήτων, τῶν μᾶλλον διαδεδομένων, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν πηγῶν, εἶχον δὲ συγχωνευθῆ πρὸς αὐτὴν πολλοὶ θεότητες. Ἐδρα τῆς λατρείας τῆς ἦτο τὸ Denderah ἐν τῇ ἄνω Αἰγύπτῳ, ἔνθα ἔτι καὶ νῦν σώζεται: ὁ ναὸς αὐτῆς, ὁ ἀνοικοδομηθεὶς ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν Πτολεμαίων καὶ

Ρωμαίων. Ἐκαὶ ἐλατρεύετο ὡς Θεὰ τοῦ οὐρανοῦ ὑπὸ μορφὴν ἀγγελᾶδος. Ὡς ἡ Νούτ, ἡ Θεὰ ὡσαύτως τοῦ οὐρανοῦ, ἐμφανίζεται καὶ ἡ Χάθωρ, ὡς θεὰ καὶ τοῦ Ἄδου, ὑποδεχομένη καὶ αὐτὴ, ὡς ἐκείνη, τοὺς νεκροὺς καὶ ἐφοδιάζουσα τούτους δι' ἄρτου καὶ ὕδατος. Πληθῆς Χάθωρ παρίστανται ἐν ταῖς πηγαῖς, ὡς Μοίραι, ἐμφανιζόμεναι μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως προφητεύσωσι περὶ τῆς μελλούσης τύχης του. Ἐπτὰ Χάθωρ παρίστανται ὡς μῆλαι, ὅταν τίκῃ ἡ βασίλισσα. Ἐν τῇ θεολογίᾳ τῆς Ἡλιουπόλεως συνδέεται ἡ Χάθωρ πρὸς τὸν Ὁρον, ὡς σύζυγός του.

12) Ὁ Ἀμμων, Ἀμμων-Râ καὶ ἡ Μούτ. — Περὶ τοῦ ἀρχικοῦ χαρακτήρος τοῦ πρώτου τούτων, οὐδεμίαν ἔχομεν ἀσφαλῆ καὶ βεβαίαν εἰδήσιν. Ἦτο τοπικὸς Θεὸς τῶν Θηβῶν, πολίχνης ἀσήμεον τὸ κατ' ἀρχὰς ἐν τῇ ἄνω Αἰγύπτῳ, ἥτις βραδύτερον, ὡς πόλις, ἔσχε καταπληκτικὴν ἐπέδοσιν. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἦτο θεότης συγγενῆς πρὸς τὸν Μῖν, λατρευόμενος καὶ αὐτός, ὡς Θεὸς τῆς γῆς ἢ τῆς εὐφορίας. Ἦδη ὅμως ἐν τῷ μέσῳ κράτει ἀπαντᾷ αὐτὸς ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν Râ, ὡς Θεὸς τοῦ ἡλίου (Ἀμμων-Râ). Ὑπὸ τὰς πρώτας δυναστείας τοῦ νέου κράτους, αἵτινες εἴκον τὸ γένος ἐκ Θηβῶν, ὁ Ἀμμων-Râ ἀπέβη ὁ κράτιστος τῶν Θεῶν τῆς Αἰγύπτου, εἰσαχθεὶς καὶ λατρευόμενος εἰς τοὺς πλείστους τῶν μεγάλων αὐτῆς ναῶν. Ἡ λατρεία αὐτοῦ εἶχε διαδοθῆ καὶ πέραν τῶν ὀρίων τῆς Αἰγύπτου, ἐν Συρίᾳ καὶ Νουβίᾳ, ὅπου οἱ κραταῖοι δυνάσται τῶν Θηβῶν εἶχον ἐπεκτείνει τὸ κράτος των. Μόνος Ραμφῆς ὁ Γ' ἀνήγειρε 65 ναοὺς εἰς τὸν Ἀμμων-Râ, ἐξ ὧν τοὺς 56 ἐν Αἰγύπτῳ, τοὺς δὲ λοιποὺς ἐν τῇ ξένη. Σύζυγός του Ἀμμωνος-Râ ἐν τῇ Θηβαϊκῇ τριάδι ἦτο ἡ Μούτ (μήτηρ). Ναὸν ἀνέγειρεν εἰς αὐτὴν ὁ Ἀμενχότεπ Γ' πρὸς νότον τοῦ μεγάλου ναοῦ τῆς ἐπικρατείας ἐν Κάρνακ. Ἐν αὐτῷ ἀπεικονίζετο ἡ Μούτ μετὰ κεφαλῆς λέοντος, ἐξ οὗ φαίνεται αὐτὴ σχετιζομένη πρὸς τὴν Σέχετ καὶ τὴν Βούδαστιν. Ἐνίοτε ὀνομάζεται αὐτὴ Ἀμεντ (θηλυκὸν τοῦ Ἀμμωνος), ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦτο εἶνε μόνον θεολογικὴ ἀφηρημένη ἔννοια. Ὡς υἱὸς ἐν τῇ Θηβαϊκῇ τριάδι ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον ὁ Μεντού, τοπικὸς Θεὸς ἐν Ἐρμονθίδι, ὕστερον δὲ ὁ Χονσοῦ. Ἐν τῷ νέῳ Κράτει ἐλατρεύετο ἐν Θήβαις ὑπὸ τὴν μορφὴν ὄφως ἡ Μέρτ-Σέγγερ, ἥτις ἦτο ἐν ἀρχῇ σύζυγός τοῦ Ἀμμωνος, ἀντικατασταθεῖσα εἰτα ὑπὸ τῆς Μούτ. Τὴν ἔδραν τῆς εἶχεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀπείρων τάφων τῆς Θηβαϊκῆς νεκροπόλεως, ἐπεκαλοῦντο δὲ τὴν βοήθειαν αὐτῆς οἱ νοσοῦντες.

13) Χονσοῦ, Μεντού, Σέμπεκ καὶ Χνούμ. (Chonsu, Mentu, Sehec Chnum). — Οἱ δύο πρῶτοι ἦσαν τοπικοὶ Θεοί, λατρευόμενοι ἐν τῇ περιφερείᾳ τῶν Θηβῶν. Ὁ Χονσοῦ, ὢν Θεὸς τῆς σελήνης καὶ ταυτιζόμενος πρὸς τὸν Θόθ, ἀπεικονίζετο ὡς μούμιμα, ἀπέλαυε δὲ μεγάλης τιμῆς, ἰδίᾳ ὡς ἰατρὸς θαυματουργός.

Ὁ Μεντού ἦτο Θεὸς τοῦ ἡλίου, ἀπεικονιζόμενος μετὰ κεφαλῆς σπιζίου καὶ μετὰ ξίφους παλλομένου. Μεγάλῃ τιμῆς ἀπέλαυεν ἰδίᾳ ὡς Θεὸς τοῦ πολέμου. Ὁ Σέβεκ, παρ' Ἑλλήσι καλούμενος Σούχος, ἦτο τοπικὸς Θεὸς ἐν Ὁμφῷ τῆς ἄνω Αἰγύπτου καὶ εἰς πολλὰς ἀλλὰς πόλεις. Ὁ κροκόδειλος ἦτο τὸ ἱερὸν ζῷον του, μετὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ ὁποίου ἀπεικονίζετο ὁ Σέβεκ. Ὑπὸ τὴν β' δυναστείαν ἐμφανίζεται ὡς Σέβεκ-Râ, γινόμενος καὶ αὐτὸς Θεὸς τοῦ ἡλίου. Πολλοὶ βασιλεῖς ὀνομάζοντο κατ' αὐτὸν Σεβενχότεπ. Ὁ Χνούμ ἦτο ὁ τοπικὸς Θεὸς τῆς χώρας τῶν καταρρακτῶν περὶ τὴν Ἐλεφαντίνην. Μνημονεύεται ὡς ὁ κύριος τῆς Νουβίας καὶ ἦτο ἀναμφιδόλως Θεὸς τοῦ Νείλου, ἀπεικονιζόμενος μετὰ κεφαλῆς κριοῦ, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι Θεοὶ τοῦ Νείλου. Ἡ λατρεία του ἐκράτει ἐπὶ μακρὸν ἐν τῇ νοτίῳ Ἀφρικῇ καὶ ἐν Νουβίᾳ, ἐν δὲ μεταγενεστέροις χρόνοις διεδόθη καὶ ἀλλαχοῦ. Ὑπὸ τοὺς Ρωμαίους αὐτοκράτορας ἀνηγγέρθη μεγαλοπρεπῆς ναὸς εἰς αὐτὸν ἐν Ἐσνέ. Κατὰ τοὺς παναρχαίους χρόνους ἀπετέλει τριάδα μετὰ δύο Νηρηίδων.

Καὶ ὁ βασιλεὺς ἀπέλαυε θείων τιμῶν, ὡς υἱὸς καὶ ἀντιπρόσωπος τοῦ Râ ἐπὶ γῆς. Ἦτο ὁ Ὁρος τῶν ἀνακτόρων, ὁ καθήμενος ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ πατρὸς του. Ἄδηλον ἐὰν ὑπῆρχε δι' αὐτὸν καθιερωμένη ἰδιαίτερα θεία λατρεία φαίνεται ὅμως, ὅτι κατὰ τοὺς ἀρχαιότερους χρόνους συνέβαινε τοιοῦτό τι. Ὁ βασιλεὺς ἐκαλεῖτο μὲν «καλὸς Θεός», οὐδέποτε ὅμως ὁ «μέγας Θεός», ὡς οἱ κυρίως Θεοί. Ὁ Οὔσερτέσεν Γ', ὁ κατακτητὴς τῆς Νουβίας, (16' δυναστεία) ἐπέβαλεν εἰς τοὺς βαρβάρους τὸν Φαραῶ, ὡς Θεὸν τῆς χώρας των. Μιμητῆς του ἐγένετο Ἀμενχότεπ ὁ Γ', ὅστις ἐν μὲν Σόλεβ ἤγειρε ναὸν εἰς ἑαυτὸν, ἐν δὲ Σεδέγγα εἰς τὴν βασίλισσαν.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν Θεῶν καὶ δαιμόνων τῶν Αἰγυπτίων, ἐξ ὧν πολλοὶ εἶνε μόνον θεολογικαὶ ἀφηρημέναι ἔννοιαι, τυγχάνει ἀπειρος· ἀλλ' αἱ πηγαὶ σιωπῶσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ δὴ προκειμένου περὶ θεοτήτων, ἐρχομένων εἰς ἄμεσον συνάφειαν πρὸς τὸν καθ' ἡμέραν βίον τῶν ἀνθρώπων. Τοιαῦται θεότητες εἶνε μόλις γνωσταὶ κατ' ὄνομα, ὡς ἡ Θεὰ τοῦ θερισμοῦ Νέπερ ἢ Νέπερι, ἡ τοῦ τοκετοῦ Μέσχερ, ἡ προστάτρια τῶν νηπίων Ρένουρι, ὁ κατοικίδιος ὄφις, εἰς ὃν προσεφέρετο καθ' ἐκάστην θυσία, κλπ. Ἄλλ' αἱ πηγαὶ ἀσχολοῦνται μᾶλλον περὶ τὴν ἐπίσημον λατρείαν ἢ περὶ τοιαύτας θεότητας, αἵτινες βεβαίως ἔσχον μείζονα ροπὴν ἐπὶ τὸν βίον τῶν πάλαι Αἰγυπτίων.

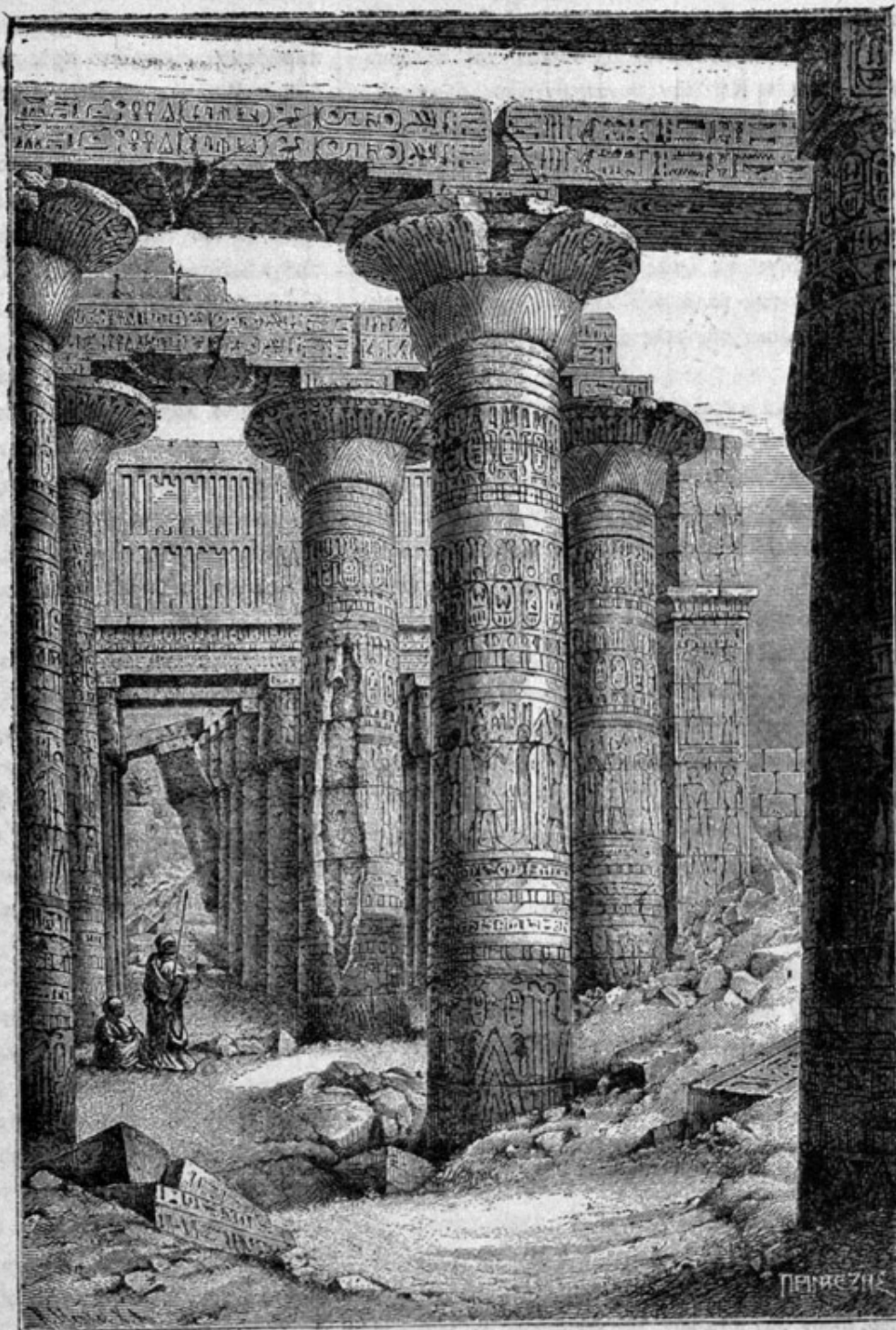
δ.) Ζῆναι θεότητες. — Ἀφ' ὅτου ἡ Αἰγύπτος, ἐξεληθούσα ἐκ τῆς τέως ἀποκλειστικότητός της, ἤρξατο ἐπικοινωνοῦσα πρὸς τε τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν νότιον Ἀφρικῇ, ἔκτοτε ἐγένοντο ἐν αὐτῇ γνωσταὶ καὶ ζῆναι θεότητες, αἵτινες ὅμως ὀλίγον ἐπενήργησαν ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐθνικῆς τῶν Αἰγυπτίων θρησκείας, εἰ καὶ αὐτῇ,

κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς οἰκείας θεολογίας, ἐπεδείκνυε πρὸς αὐτὰς ἀνοχήν. Πλὴν τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης θεᾶς Νέιτ, ἣτις ἦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα Λιδυκῆς καταγωγῆς, τὰ κείμενα τῶν Πυραμίδων ἀναφέρουσι, ὡς περιλαμβανόμενον ἐν τῇ θεολογικῇ συστήματι, καὶ τὸν Νουβικὸν θεὸν Λεδούν, χωρὶς ἑμῶς ἢ ἀπολαύῃ οὗτος λατρείας παρ' Αἰγυπτίσις. Πολὺ πιθανὸν γὰρ ἔχει προέλθει ἐκ τοῦ Νότου καὶ ὁ πυγμαῖος θεὸς Βέσι, ὅστις ἀπὸ τῶν μέσων χρόνων ἐλατρεύετο ὡς φύλαξ δαίμων, ἀπεικονιζόμενος μετὰ προσώπου δυσειδοῦς. Κοιτίς του ὑπῆρξεν ἡ χώρα τοῦ θυμιάματος παρὰ τὴν ἀκτὴν τοῦ Σόμαλι, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἀπεικόνισις αὐτοῦ ἐπὶ τῶν σκευῶν τοῦ καλλωπισμοῦ τῶν Αἰγυπτίων γυναικῶν, ὡς σχετιζομένου πρὸς τὰ ἀρώματα.

Μείζονα σπουδαιότητα ἔσχον ἐν Αἰγύπτῳ αἱ Σημιτικαὶ θεότητες Βάαλ, Ἄστάρτη καὶ Ρέοχημ, ἀφ' ὧν ἤρξατο ἡ ἀμοιβαία ἐπενέργεια τοῦ Αἰγυπτιακοῦ καὶ Ἀσιατικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ λατρεία τῶν θεῶν τούτων ἦτο διαδεδομένη ἰδίᾳ ἐν τῇ Δέλτα, συμπεριελήφθησαν δὲ καὶ αὐτοὶ ἐν τῇ θεολογικῇ συστήματι τῶν Αἰγυπτίων, ὡς εὐκόλως συνδυαζόμενοι πρὸς ἐγγχωρίας θεότητας. Τὴν λατρείαν τῶν ξένων χωρῶν, ἐφ' ἧς εἶχον ἐπεκτείνει τὸ κράτος αὐτῶν οἱ Αἰγύπτιοι, ἄφησαν σχεδὸν ἄθικτον, πλὴν τῆς Νουβίας, ἐν ἣ ἐζήτησαν γὰρ καταστῆσαι τοὺς ἐθνικοὺς θεοὺς τῶν κοινοῦς τῆς λατρείας τῶν ἐγγχωρίων θεῶν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Ἑλληνῶν καὶ Ῥωμαίων, ὅτε ὁ Αἰγυπτιακὸς πολιτισμὸς διε-

τέλει ἤδη ἐν παρακμῇ, θρησκευτικαὶ δοξασαί ἤρξαντο διαδιδόμενα: ἐξ Αἰγύπτου εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἐν Ῥώμῃ μάλιστα εἶχεν εἰσαχθῆ, καὶ φθάσει εἰς περιωπὴν μεγάλῃ.

Ὁ ἐν Κάρνακ τῶν Θηβῶν μέγας ναὸς τοῦ Ἄμμωνος-Ρᾶ

λγη ἢ λατρεία τῆς Ἰσιδος. Ἀληθῆ ὅμως καὶ διαρκή ροπὴν οὐδέποτε ἔσχεν ἡ τῶν πάλαι Αἰγυπτίων θρησκεία ἐπὶ τὴν Εὐρώπην.

Γ'.

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΚΑΙ Ο ΘΑΝΑΤΟΣ

Οἱ Αἰγύπτιοι ἐφαντάζοντο τὸν ἄνθρωπον ὡς πενταμερῆ, ἦτοι ὡς συγκείμενον ἐκ τοῦ σώματος (Chet) τῆς ψυχῆς (Ba), τῆς σκιᾶς (Ghaibet), τοῦ ὀνόματος

(Ren) και τέλος του Kā (Kā = «Σωσίας, άόρατον όμοίωμα»). Το κατ' έξοχήν ύδαζον παρ' αυτους, ή βάσει ούτως είπειν της ανθρωπολογίας και της περι θανάτου δοξασίας των, είνε ο Kā, ο γεννώμενος όμοι μετά του ανθρώπου, παρακολουθών τουτον παντου και πάντοτε και ών μέρος αναπόσπαστον της ουσίας και προσωπικότητός του. Ο Kā δέν συναποθνήσκει: αναγκαίως μετά του ανθρώπου, αλλά δύναται να επιζήση έν τή τάφω, όστις διά τούτο έκαλείτο παρ' Αίγυπτίους και «ο οικος του Kā», ήρκει μόνον να διατηρήται: τό σώμα, έξ ου αυτός εξήρτητο. Η περι Kā δοξασία των Αίγυπτίων επεξηγεί εις ήμας πάντα τά έθιμα, τ' άπαντώντα παρ' αυτοίς κατά την κηδείαν και ταφήν των νεκρών, και πάσας τάς τελετάς, τάς γινομένας χάριν αυτών.

Χάριν του Kā κατεβάλλετο πάσα δυνατή προσπάθεια υπέρ της διατηρήσεως του λειψάνου, μεταβαλλομένου εις μούμιαν και συνοδευομένου εις τον τάφον ύπ' αγάλματος, ύπερ ήτο προωρισμένος έν ανάγκη ν' αναπληρώση αυτό, διασφαιρόμενον ή όπωσδήποτε εκλείπον. Ός προς τούτο ήσαν τόσον προνοητικοί οί πάλοι Αίγύπτιοι, ώστε διά παν ένδεχόμενον προσέφευγον και εις την επικουρίαν της μαγείας, ως μαρτυροϋσι τά επί σαρκοφάγων άπαντώντα ρητά, τά άλλως άκατάληπτα. Τα ρητά ταυτα έθεωροϋντο αλεξιτήρια των όφρων, των σκορπιών και άλλων έρπετων, δυναμένων να καταστρέψωσι την μούμιαν. Αλλ' ο Kā δέν εξηρτάτο μόνον εκ της διατηρήσεως ταύτης, άλλ' έπρεπε προσέτι να τρώγη και να πίνη, όπως συντηρήται αυτός. Η πείνα και ή δίψα ήδύναντο να τον εξαναγκάσωσιν εις απομάκρυνσιν εκ του τάφου, ότε αυτός περιπλανώμενος, ως φάντασμα, έτιμώρει τους επιζώντας, όστινες όλιγώρουν του καθήκοντος της προσφοράς τροφής και πότου εις τον τάφον. Ταυτα ήσαν προωρισμένα διά τον Kā, εις όν αναφέρετο και πάσα ή λατρεία των νεκρών και ου χάριν κατετίθεντο έν τή τάφω και τά αναγκαία σκεύη και έπιπλα.

Η μαγεία επήρχετο και έν τούτω άρωγός. Κατά μαγικών τρόπον ήδύνατο έν ανάγκη ν' αναπληρώση τά δώρα των επιζώντων ή έν παντί τάφω στερεοτύπως αναγραφομένη προσευχή περι άρτου, ζύθου, ένδυμάτων και περι όλων των αγαθών, έξ ών ζώσιν «οί θεοί», ν' άρκέσωσι δέ εις τον Kā τά έν τή τάφω ώσαύτως άπεικονιζόμενα σκεύη και έπιπλα αντί των πραγματικών, έλλειπόντων. Έχομεν ούτω την αρχέγονον περι ανθρώπου δοξασίαν των Αίγυπτίων, καθ' ήν αυτός αποθνήσκων δύναται να τύχη της άθανασίας ύπό όρους μόνον. Αλλ' ει και τά έθιμα και αί τελεταί, αί ανάγουσαι την αρχήν των εις αυτήν, παρέμειναν αναλλοίωτοι σχεδόν καθ' όλους τους μετά ταυτα χρόνους (*) ουχ ήττον ή περι

Kā αρχική δοξασία συναναμιγείσα προς άλλας έμπλαται ήθη, ύπό τούτων κατ' ήν έπαρχήν των Ήυραμίδων.

Περι της σκιάς (Χαϊθέρ) του ανθρώπου ελάχιστος γίνεται λόγος έν ταις πηγαις, ίσως διότι ή περι αυτής παράστασις συνεχέετο προς την περι Kā. Ός προς τό όνομα (Pèn) είνε γνωστόν μόνον ότι ή μακαριότης του αποθανόντος εξήρτητό πως και εκ της διατηρήσεως αυτού έν τή μνήμη των επιγιγνομένων, ότι δέ μέγα έγκλημα έθεωρείτο ή άπάλειψις του όνόματος νεκρού εις εκ του τάφου του. Μετά τον Kā ουσιώδη σημασίαν κέκτηται (Bā) ή ψυχή, ήν αρχήθεν οί Αίγύπτιοι έφαντάζοντο ως πτηνόν. Ός τοιαύτη ή ψυχή δέν έδεσμεύετο εις τον τάφον, άλλ' ήδύνατο ν' απομακρυνθή αυτού και ανιπταμένη επί των πτερύγων της εις τον ουρανόν να κατοικήση εκεί μεταξυ των Θεών. Η ψυχή όμως ήδύνατο να παραμείνη και επί γής, επισκεπτομένη από καιρου εις καιρόν την μούμιαν έν τή τάφω και απολαύουσα πάντων των επιγείων αγαθών. Εις τον ουρανόν ήδύνατο αυτή ν' άνέλθη και διά της στήλης του καπνού του θυμιάματος και ν' αναστρέφηται εκεί μετά των Θεών.

Σπουδαιότατη και τά μάλιστα διαδεδομένη ήτο ή περι άθανασίας διδασκαλία, ή άνάγουσα την αρχήν της εις τον Όσιριν. Καθ' όν τρόπον ούτος, φονευθείς ύπό του Σέτ, ως αναφέρεται: έν τή οικείω μύθω, άνεκλήθη εις την ζωήν διά της Ίσιδος τή συνεργία της Νέφθυος, του Όρου και του Ανούιδος, ούτω και πάς άνθρωπος, αποθνήσκων, ώφειλε να μουμοποιηθή και να υποδληθή εις τάς διατάξεις του τελετουργικού μεθ' όλων των μαγικών ρητών και προσευχών τούτου, όπως αναδιώση και αυτός, ως ο Όσιρις. Την μουμοποίησιν βεβαίως δέν επενόησεν ή περι ής ο λόγος διδασκαλία, άφού αυτή ήτο έν χρήσει άνέκαθεν επί τή βάσει της αρχικής περι Kā δοξασίας, αλλά μεθηρμήνευσε μόνον κατ' ήν ίδιον συμφέρον. Κατ' αυτήν τελικός σκοπός της αποδημίας του νεκρού ήτο τό βασίλειον του Όσίριδος. Το βασίλειον τούτο των νεκρών ήσαν τά λεγόμενα πεδία του Έαρου, έν είδος Ηλυσίων πεδίων των πάλοι: Ελλήνων, ών την περιγραφήν εύρισκομεν έν τή ρι' κεφαλαίω του Βιβλίου των Νεκρών. Ητο ούτος ο παράδεισος των Αίγυπτίων, όν αυτοί έφαντάζοντο ως πεδία εύφορώτατα, διαρρεόμενα και άρδευόμενα ύπό του Νείλου ποταμού, έχοντος πολλάς και παντοίας διακλαδώσεις. Οί νεκροί ώφειλον να υπείκωσιν εις τον Όσιριν, ως έν τή ζωή εις τον Φαραώ, κατ' τά άλλα δέ ήδύναντο να ίστιοπλοώσιν επί του ποταμού, να αναπαύωνται ύπό δένδρα σκιερά και να σπείρωσι και θερίζωσιν. Εάν ειχον αυτοί αποστροφήν προς την εργασία, εξετελείτο αυτή παρ' άλλων υπαλλήλων της νεκροπόλεως διά νάτρου και ασφάλτου και περιετυλίσσετο διά λινών ταινιών, απαγγελιομέ-

(*) Τά της κηδείας και ταφής των Αίγυπτίων είνε περιεργότατα. Ο νεκρός έβαλαμοϋτο ύπό των επί τούτω τεταγ-

λων κατά τρόπον μαγικόν. Πρὸς τοῦτο κατετίθεντο ἐν τοῖς τάφοις ἤδη ἀπὸ τῆς ἰγ' δυναστείας διάφορα ξύλινα ἢ πήλινα ἀνδρείκελλα, ἅτινα δυνάμει τοῦ μαγικοῦ ρητοῦ, ὅπερ ἀνεγράφετο συνήθως ἐπ' αὐτῶν (Βιβλ. τῶν Νεκρῶν κεφ. στ'), καλούμενα ὑπὸ τῶν νεκρῶν, ἐξετέλουν ἀντὶ τούτων τὴν ἐργασίαν.

Εἰς τὰ πεδία τοῦ Ἐαροῦ ἔφθανον οἱ νεκροὶ ἢ ἰπτάμενοι ὡς πτηνὰ, καθ' ἃ εἶδομεν ἀνωτέρω, ἢ διαπλέοντες ἐπὶ τοῦ ἀκατίου τῶν Θεῶν. Ὡς ἐπιστεύετο ἐν Ἀβύδῳ, ἢ εἰσοδος εἰς τὰ πεδία τοῦ Ἐαροῦ ἔκειτο πρὸς Δυσμάς τῆς πόλεως ταύτης, ὅπου ὁ λέμβος τοῦ ἡλίου διωλίσθαιεν ἐκάστην ἑσπέραν εἰς τὴν ἀντίπεραν διὰ τινος φάραγγος τῶν ὀρέων. Ἀφ' οὗτου ὁ Ὅσιρις συνεχωνεῦθη πρὸς τὸν Χενταμέντετ, ὁ ἀποθανὼν ὤφειλε ν' ἄρξῃται τῆς ἀποδημίας εἰς τὰ Ἐαροῦ πεδία ἐξ Ἀβύδου. Τούτου ἕνεκεν αἱ μούμαι μετεφέροντο πολλάκις εἰς τὴν Ἀβυδον, ἐκεῖθεν δὲ ἐπαναφερόμεναι εἰς τὰ ἴδια ἐθάπτοντο ἐν τῇ οἰκείᾳ νεκροπόλει. Ἐν Ἀβύδῳ παρὰ τὸν τάφον τοῦ Ὅσιριδος ἠύχοντο ν' ἀναπαυθῶσιν οἱ εὐσεβεῖς, πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον συνέρρεον ἐκεῖσε πολλοὶ πανταχόθεν τῆς Αἰγύπτου μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου των, ὅπως παρασκευάσωσι τὴν τε-

νων ὠρισμένων προσευχῶν. Τὰ ἐντόσθια καὶ ἡ καρδία ἐφυλάττοντο χωριστὰ ἐντὸς ὑδρίας τὰ πρῶτα καὶ ἐντὸς λιθίνου σκαραβαίου ἢ καρδία. Ὁ οὕτως εἰς μούμαι μεταβαλλόμενος νεκρὸς περιεκλείετο ἐντὸς σαρκοφάγου ἐκ λίθου, ξύλου ἢ νάστου, πεποικιμένου δι' ἐπιγραφῶν καὶ εἰκόνων. Ἡ μούμαι ἐκηδεύετο ὑπὸ τῶν οἰκείων καὶ φίλων ἐν συνοδείᾳ ἱερέων καὶ γυναικῶν θρηνοῦσῶν. Ὅπου αἱ πόλεις ἦσαν παρὰ τὸν Νεῖλον καὶ πρὸς Ἀνατολὰς τούτου, αἱ νεκροπόλεις ἔκειντο πρὸς Δυσμάς αὐτοῦ καὶ ἔπρεπεν ἡ κηδεῖα νὰ διαπλεύσῃ τὸν ποταμὸν. Τῆς ταφῆς προηγεῖτο τελετὴ, ἥτις ἦτο δραματικὴ τις ἀναπαράστασις τῶν γενομένων κατὰ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Ὅσιριδος εἰς τὴν ζωὴν. Μετ' αὐτὴν ὁ νεκρὸς κατετίθετο ἐν τῷ τάφῳ, ἐν τῷ πρώτῳ θαλάμῳ τοῦ ὁποίου ἢ, ἐλλείψει τοιοῦτου, πρὸ τοῦ τάφου παρετίθετο γεῦμα εἰς τοὺς μετασχόντας τῆς κηδεῖας.

Αἱ ἀκατοικίαι διὰ τὴν αἰωνιότητα, ὡς ἐκαλοῦντο παρ' Αἰγυπτίους οἱ τάφοι, ἦσαν ἀπέραντοι νεκροπόλεις, κείμεναι πρὸς Δυσμάς τῶν πόλεων, πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος, πρὸς τὸ ὁποῖον ἔδυνεν ὁ ἥλιος καὶ ἔκειτο ἢ εἰσοδος εἰς τὴν «ἄλλην γῆν». Ἐν τῇ ἄνω Αἰγύπτῳ παρὰ τὴν Λιθυκὴν ὀροσειρὰν οἱ τάφοι κατασκευάζοντο ἐπὶ τῶν βράχων, ἀλλαχοῦ δ' ἐλαμβάνετο πᾶσα δυνατὴ πρόνοια, ὅπως εἴνε αὐτοὶ ἐξησφαλισμένοι κατὰ τῶν πλημμυρῶν τοῦ Νεῖλου. Ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων τάφων εἴνε καὶ αἱ περιφημοὶ Πυραμίδες, αἱ ἐγκλείουσαι τοὺς νεκροὺς τῶν βασιλέων. Ἐκ τῶν ἰδιωτικῶν τάφων, οἱ τῶν πλουσίων, Μαστάβαι καλούμενοι, ἀπηρτίζοντο ἐκ τριῶν θαλάμων. Ἐν τῷ πρώτῳ τούτων, καλυπτομένῳ δι' ἐπιγραφῶν, ἔκειτο ἡ τράπεζα τῆς θυσίας, ἦτο δ' αὐτὸς εἰς πάντας προσιτός. Παρ' αὐτὸν ὑπῆρχε μικρότερος θάλαμος, συκοινωνῶν μόνον διὰ μικρᾶς ὀπῆς πρὸς τὸν πρῶτον καὶ περικλείων τὰ ἀγάλματα τοῦ νεκροῦ. Τέλος κεκρυμμένη τις καὶ δυσπρόσιτος εἰσοδος ἦγεν εἰς τὸν θάλαμον, τὸν κείμενον εἰς τὰ βάθη τῆς γῆς καὶ ἐν ᾧ ἐναπετίθετο ἡ σαρκοφάγος τοῦ νεκροῦ. Ἡ συσκευὴ τούτου ἀπηρτίζετο κατ' ἀρχὰς ἐκ ζεύγους ὑδριῶν, ἐκ τινῶν ἀγαλ-

λευταίαν κατοικίαν καὶ ἄρξωνται τῆς εἰς τὸν ἄλλον κόσμον ἀποδημίας των ἐκ τῆς μόνῃς ὀρθῆς ἐξόδου ἐκ τοῦ παρόντος κόσμου. Ἄλλοι ἐπειμπον ἀπλῶς ἐπιτύμβιον πλάκα εἰς τὴν Ἀβυδον, χάριν μνήμης τοῦ ὀνόματός των ἐν τῇ ἱερᾷ πόλει.

Ἐν Μέμφιδι Θεὸς τῶν νεκρῶν ἦτο ὁ Σόκαρ, οἰκῶν πρὸς Δυσμάς τῆς Λιθυκῆς ἐρήμου. Τὸ βασιλεῖόν του ἀπηρτίζετο ἐκ μεγάλου σπηλαίου ἢ λατομείου, ἐν ᾧ ἐνδιηγῶντο οἱ ὄπαδοί του μακρὰν πάσης τέρψεως καὶ χαρᾶς. Ἐν τιν. τῶν σχετικῶν πηγῶν νεαρὰ γυνὴ θρηνεῖ ὡς ἐξῆς: » Ἡ Δύσις εἶνε ἡ χώρα τοῦ ὕπνου καὶ τοῦ σκοτούς. Ὁ θάνατος ἐπέρχεται ἀδυσώπητος καθ' ὅλων οὐδεὶς δύναται ν' ἀτενίσῃ αὐτὸν κατὰ πρόσωπον, οὔτε Θεὸς, οὔτ' ἄνθρωπος. Πάντες εἶνε ἴσοι ἐνώπιόν του, μικροὶ καὶ μεγάλοι, πλούσιοι καὶ πένητες. Ὁ θάνατος ἀρπάζει τὸ τέκνον ἐκ τῆς ἀγκάλης τῆς μητρὸς καὶ μένει ἀτεγκτός πρὸς πᾶσαν ἐπίκλησιν.» Κατὰ τὴν ἐν Ἡλιουπόλει ἀπαντήσαν διδασκαλίαν τελικὸς σκοπὸς τοῦ ἀποθνήσκοντος ἦτο νὰ μένῃ πλησίον τοῦ Râ ἐν τῷ λέμβῳ αὐτοῦ, ὅστις ἐν καιρῷ νυκτὸς διαπλέει τὴν χώραν τοῦ σκοτούς, τὴν Δούατ, ὑπέικων εἰς αὐτόν. Ἐν τῷ λέμβῳ τοῦ Râ ἡ ψυχὴ οὐδὲν ἔχει:

ματίων ὑπηρετῶν καὶ ὑπηρετριῶν καὶ ἐξ ἐνός ἢ πλειόνων ἀγαλμάτων αὐτοῦ τοῦ ἴδιου. Βραδύτερον προσετέθησαν ἐν πλοίαριον μετὰ πληρώματος ξυλίνων ἀνδρείκελλων, καθίσματα, κλίνας, ὄπλα, πάπυροι κ.λ.π. Ἐν τῷ μέσῳ καὶ νέῳ Κράτει οἱ τάφοι κατασκευάζοντο πολυτελέστεροι καὶ μεγαλοπρεπέστεροι μετὰ πλειόνων θαλάμων καὶ στοῶν, ἀλλὰ βάσις αὐτῶν ἦτο πάντοτε ὁ εἰς πάντας προσιτὸς προθάλαμος καὶ ἡ κρύπτη τῆς σαρκοφάγου. Οἱ ἄποροι ἐβαλσαμοῦντο μόνον διὰ νάστρου καὶ περιτυλισσόμενοι ἐντὸς ὑφάσματος ἐθάπτοντο ἐν τῷ ἀμμώδεῳ ἐδάφει. Ἄλλοι ἐξ αὐτῶν, ὅπου δὲν ὑπῆρχε δημοσία ἢ κοινοτικὴ ἐσοπτεία τῶν νεκροπόλεων, ἐθάπτοντο εἰς ἀρχαίους τάφους νεκρῶν, ὧν εἶχον ἐκλίπει αἱ οἰκογένειαι. Ἐν τῇ νεκροπόλει τῶν Θεῶν ὑπῆρχον μεγάλοι κοινοὶ τάφοι, ἐν οἷς ἠγόραζον θέσιν οἱ ἀπορώτεροι.

Εἰς ἐκάστην οἰκογένειαν ἐπεβάλλετο, ὡς καθῆκον ἱερὸν καὶ ἀπαράβατον, ἡ συντήρησις τῶν τάφων τῶν προγόνων τῆς. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Σαΐτικῆς δυναστείας ἐπεσκευάσθησαν ἀρχαῖαι πυραμίδες καὶ ἀνεσκευάσθησαν αἱ σφίγγες αὐτῶν. Οἱ ἐπιζῶντες προσῆγον κατὰ τὰς μεγάλας ἐορτὰς δῶρα εἰς τοὺς τάφους τῶν νεκρῶν καὶ προσῆγοντο ἐν αὐτοῖς. Οἱ ἐπισκέπται τῶν τάφων, καὶ ξένοι ὄντες, προσκαλοῦντο διὰ τῶν ἐπιγραφῶν αὐτῶν νὰ εἴπωσι μαγικὸν τι ῥητὸν, καθ' ὃ ὁ νεκρὸς θὰ ἀπελάμβανε μυρίους ἄρτους, ὑδρίας ζύθου καὶ πάντα τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα. Οἱ πλούσιοι διέθετον ζῶντες κληροδοτήματα, δι' ὧν ἐξησφαλιζέτο εἰσοδήματι εἰς τοὺς ἱερεῖς, ὅτινες ἐχρησίμευον εἴτα εἰς αὐτούς, ὡς ἐπιτάφους ἱερεῖς καὶ εἶχον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ προσάγωσι τὰς θυσίας τῶν νεκρῶν κατὰ τὰς ἐορτὰς καὶ νὰ διενεργῶσι πάσας τὰς νεκρικὰς τελετὰς. Πᾶσαν δυνατὴν φροντίδα ἐλάμβανον οἱ βασιλεῖς περὶ συντηρήσεως τῶν τάφων των καὶ ἐπιτελέσεως τῶν πρὸς αὐτοὺς καθηκόντων τῶν ἐπιγιγνομένων. Ἀλλὰ καὶ ὑπ' ἐκείνων καὶ ὑπὸ τούτων παρεδίδοντο σὺν τῷ χρόνῳ τὰ πάντα εἰς τὴν λήθην, ὅτε ἰδίᾳ ἐξέλειπον αἱ οἰκεῖαι οἰκογένειαι καὶ ἐπῆρχοντο πολιτικαὶ μεταβολαί.

πλέον να φοβηθῆ, ἀπολαύουσα ἐν αὐτῇ τῆς μακαριότητος. Ἐν τοῖς κειμένοις τῶν Πυραμίδων ἐμφανίζεται ὁ Χάρων μετὰ τοῦ ἀκατίου, ὅπως ὀδηγήσῃ τὸν νεκρὸν εἰς τὸν ὀρίζοντα παρὰ τῇ Râ.

Ἐν τῇ νέῃ Κράτει διεμορφώθη νέα τις διδασκαλία, ζητοῦσα νὰ συμβιδάσῃ τὴν περὶ τοῦ Râ πρὸς τὰς ἀρχαιοτέρας περὶ ψυχῆς καὶ μελλούσης ζωῆς δοξασίας καὶ ν' ἀναδείξῃ τὸν Θεὸν τοῦ ἡλίου κύριον τοῦ βασιλείου τῶν νεκρῶν. Κατ' αὐτὴν ὁ ἀποθανὼν εὐρηται πλησίον τοῦ Râ ἐν τῇ λέμβῳ τούτου. Ἡ καθ' ἡμέραν σταδιοδρομία τοῦ ἡλίου ἦτο ὁ βίος τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἐμφανίζεται ἐν τῇ ἀνατολῇ, ὡς ὁ νέος Ὁρος, ἀφοῦ δὲ καταγάγῃ τὴν κατὰ τοῦ σκότους νίκην, ἀποθνήσκει· τότε δὲ τὸ πλοῖον τοῦ ἡλίου ἔχει νὰ διαπλεύσῃ τὴν χώραν τοῦ σκότους. Ἡ Δούατ ὑποδιαιρεῖται εἰς δώδεκα περιφερίας, ἀναλόγως τῶν νυκτερινῶν ὥρων. Ἐν τισὶ τούτων ἀρχουσιν ὁ Σόκαρ καὶ ὁ Ὁσιρις, ἔχοντες περὶ ἑαυτοὺς τοὺς ὀπαδοὺς των. Ἡ βραχεῖα ἐπίσκεψις τοῦ Θεοῦ τοῦ ἡλίου ἐν ἐκάστη τῶν περιφερειῶν αὐτῶν, εἶνε ἡ μεγίστη ἀπόλαυσις τῶν οἰκούντων ἐν αὐταῖς. Κατὰ τινὰ δοξασίαν, ἀπαντῶσαν πιθανῶς ἐν τῇ νοτίῳ Αἰγύπτῳ, ἡ ψυχὴ ἠδύνατο διὰ μεγάλης κλίμακος, ἣν οἱ Θεοὶ κατεσκευάζον δι' αὐτὴν, ν' ἀνέλθῃ εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ νὰ παρακαθῆσθαι μετὰ τῶν Θεῶν. Ὁ Maspero ἀνεῦρεν εἰς τινὰς μουμίας πρότυπα κλιμάκων ὧν αἱ ψυχαὶ ἐποιοῦντο χρῆσιν, κατὰ τὴν περὶ τῆς ὁ λόγος δοξασίαν.

Διὰ τῆς μαγικῆς ἐνεργείας τῶν περιάπτων καὶ τῶν ρητῶν ἠδύνατο τὸ πᾶν νὰ κατορθώσῃ ὁ τεθνεὼς, οὐ μόνον νὰ ἐρέψῃται· ὁ Κεῖ αὐτῶ ἐν τῇ τάφῳ καὶ ἡ μουμία του νὰ προφυλάττῃται κατὰ τῆς σήψεως καὶ κατὰ πάσης ἄλλης φθορᾶς, ἀλλὰ καὶ ἡ ψυχὴ του ν' ἀποδημῇ εὐελπίς ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, ἀπαγγέλλουσα κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Θῶθ τοὺς μαγικοὺς λόγους μετὰ τὸν ὄρθον· τονισμὸν των. Ἰδιαίτερον κεφάλαιον τοῦ Βιβλίου τῶν Νεκρῶν καθιστᾷ τὸν τεθνεῶτα ἱκανὸν πρὸς τοῦτο. Ἡ ψυχὴ δύναται νὰ καταβάλλῃ ὄλους τοὺς ἐχθροὺς καὶ ν' ἀντιμετωπίσῃ πάντα κίνδυνον, νὰ μὴ αἰσθανθῇ ποτε πείναν καὶ δίψαν, ἐφωδιασμένη διὰ τῶν ἀποτελεσματικῶν ὄπλων τῆς μαγείας, πρὸ τῶν ὁποίων αἱ πύλαι διαρρηγνύμεναι ἀφίνουσιν εἰς αὐτὴν ἐλευθέραν τὴν εἴσοδον.

Ἡ τύχη τοῦ τεθνεῶτος καθίσταται οὕτω πάντῃ ἀνεξάρτητος ἐκ τῆς ἐπὶ γῆς πολιτείας του· ἀλλ' εἶνε ἀναμφίδολον, ὅτι τὰ καλὰ ἔργα τοῦ ἀνθρώπου εἶχον ὁπωσδήποτε σημασίαν μεγάλην διὰ τὴν μέλλουσαν αὐτοῦ ζωὴν. Εἶνε ἤδη ἀποδεδειγμένον ὅτι, κατὰ τὰ κείμενα τῶν Πυραμίδων, ὁ ἀποθανὼν δικαιολογεῖται ἐνώπιον τοῦ πλοηγοῦ, κατὰ τινὰ δὲ ἄλλην μαρτυρίαν ἀφίενται αὐτῷ ὀρισμένοι ἁμαρτίαι. Τοῦτ' αὐτὸ ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ρκε' κεφ. τοῦ Βιβλίου τῶν Νεκρῶν, ἐν ᾧ μάλιστα ἀπεικονίζεται σκηνὴ τις, καθ' ἣν ὁ νε-

κρὸς προσάγεται ἐνώπιον τῆς θεᾶς ἀληθείας Μαᾶτ. Ἐκεῖ ζυγίζεται ἡ καρδία του μετὰ σταθμὸν τὸ πτερόν τῆς ἀληθείας ὑπὸ τοῦ Ὁρου καὶ τοῦ Ἀνούδιδος, ἐνῶ ὁ Θῶθ ἀναγράφει τὸ ἀποτέλεσμα ἐπὶ πίνακος. Πέραν τῆς ζυγοῦ κἀθηται ζῶον, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θῆλεια ἵππος τοῦ Νείλου, καὶ περαιτέρω οἱ τέσσαρες θεοὶ τῶν νεκρῶν Ἄμσετ, Ἄπι, Δουαμούτεφ καὶ Κε-θεσένουφ καὶ τέλος ὁ Ὁσιρις ἐπὶ θρόνου καὶ πέριξ αὐτοῦ οἱ 42 κριταί, ὧν τὰ ὀνόματα ὀφείλει νὰ ὀνομάσῃ ὁ νεκρὸς καὶ νὰ ὑποστῇ ἐξομολόγησιν ἀπαριθμῶν τὰς ἁμαρτίας, εἰς ἃς αὐτὸς δὲν ὑπέπεσεν (πρὸβλ. εἰκόνα). Ἐν τῇ Βιβλίῳ τῶν Νεκρῶν οὐδεὶς λόγος γίνεται περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς ἀπωλείας τῆς ψυχῆς, τοῦναντίον μάλιστα πανταχοῦ σχεδὸν αὐτοῦ παρίσταται ὡς αὐτόδηλον ὅτι ὁ τεθνεὼς δικαιοῦται γινόμενος μέτοχος τῆς μακαριότητος. Τὸ πρῶτον ἐν τοῖς κειμένοις, ἐν οἷς ἀπαντᾷ ἡ τῶν Θεῶν ἡλιακὴ διδασκαλία περὶ τοῦ νυκτερινοῦ πλοῦ τοῦ ἡλίου ἐν Δούατ, παρέχεται ἡμῖν περιγραφὴ τῆς κολάσεως διὰ λέξεων καὶ δι' εἰκόνων, καθ' ἣν οἱ Αἰγύπτιοι εἶχον ἔννοιαν περὶ αὐτῆς. Ἐν αὐτῇ οἱ κολαζόμενοι ὑφίστανται φοβερὰς βασάνους, πρὸς ἃς ὁμοίως δὲν φαίνεται σχετιζομένη πολὺ ἢ ἐπὶ γῆς πολιτεία τοῦ ἀνθρώπου. Κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα ἡ ἰδέα τῆς ἀνταποδόσεως, καίτοι ἀναφαινομένη τῆδε κακείσε, οὐδέποτε ἀπέβη γνώμων καὶ ρυθμιστῆς τῆς συνειδήσεως τῶν Αἰγυπτίων.

Πολλαχοῦ τῶν πηγῶν καὶ δὴ καθ' ὅλας τὰς περιόδους οἱ νεκροὶ ταυτίζονται πρὸς τινὰ τῶν θεῶν. Ἐν τοῖς κειμένοις τῶν Πυραμίδων ἀναφέρεται ὅτι ὁ νεκρὸς ἀνατελλῶν ἐν τῇ οὐρανῷ διανύει τὸ στερέωμα τούτου, κατέρχεται πρὸς Δυσμὰς, προσκυνεῖται ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς Δούατ καὶ ἐκ νέου φαειδρὸς προβάλλει ἐξ Ἀνατολῶν. Ἐν τισὶ κεφαλαίοις τοῦ Βιβλίου τῶν Νεκρῶν ἀπαντᾷ ἡ παράδοξος δοξασία, καθ' ἣν ὁ τεθνεὼς δύναται νὰ μεταμορφωθῇ εἰς χρυσοῦν σπιζίαν, εἰς κρῖνον, εἰς τὸ πτηνὸν Βένου, εἰς ἱερὸν κρῖον, εἰς κροκόδειλον κ.λ.π. Τοῦτο εἶνε βεβαίως σχεδὸν ἀκατάληπτον· ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ νομισθῇ τις ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τῆς Ἰνδικῆς ἢ Πυθαγορείου δοξασίας περὶ ψυχῆς, ὡς ἐκ πλάνης ἐνόμιζεν ὁ Ἡρόδοτος, ἀποδίδων εἰς τοὺς Αἰγυπτίους τὴν περὶ μετεμψυχώσεως διδασκαλίαν. Αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος μεταμορφώσεις εἶνε ὄλως ἐκούσαι, ἐν τούτῳ δ' ἔγκειται ἡ θεμελιώδης αὐτῶν διαφορὰ πρὸς τὴν μετεμψύχωσιν τῶν Ἰνδῶν καὶ τοῦ Πυθαγόρου, ἣτις εἶνε ἀκουσία καὶ ἐπιβάλλεται πρὸς τιμωρίαν ἢ πρὸς ἐξαγνισμόν. Αἱ μεταμορφώσεις τῶν Αἰγυπτίων ἀνάγουσιν ἴσως τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν θεολογίαν τῆς Ἡλιουπόλεως, δι' αὐτῶν δ' ἐδηλοῦτο ἡ τελεία μακαριότης τῶν οὕτω πως ταυτιζομένων πρὸς θεοὺς ἢ θεῖα ζῶα καὶ φυτά.